

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 3.0 Unported [CC BY-NC 3.0] license.

Դու կարող ես.

պատճենել և ստարածել կոտորդ ցանկացած մեայախիով կամ կրիչով
մեայախիով կամ օգտագործել առկա կոտորդ ստեղծելու համար կորդ

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1834
1835
1836

Ռ-յուճա Ա.

Եր Եժ հրացանակիրք

Հտ Ա-Գ-

84

Դ-60

Զ Եյուռնիա

1871

0011

ԵՐԵՔ ՀՐԱՑԱՆԱԿԻՐՔ

2003

PLATE 268.07.11.11

808

84
7-60

447.

Ա. ՏԻԻՄԱ.

ԵՐԵՔ ՀՐԱՅԱՆԱԿԻՔ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՏԷՔ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ՏԻԳՐԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԵԱՆ

ԶՄԻՌՆԻՈՒ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԵԱՆ

1871

U. S. DEPARTMENT OF THE INTERIOR

GENERAL LAND OFFICE

W. H. ...

...

...

...

869-549

50902 - h. h.

Ե Ր Ե Ք

Հ Ր Ա Յ Ա Ն Ա Կ Ի Ր Ք

Ա.

Պ. ՏՄԲԻԱՆԵԱՆ ՀՕԲ ԵՐԵՔ ՊԵՐԳԵՒՆԵԲԸ

1625 ապրիլ ամսեան առաջին երկուշաբթի օրը՝ Մէօն ա-
ւանն՝ ուր ծնած է Վ. Գրիգորի Հէրիկ հեղինակը, մեծ շքութեամբ
մը տեսարանը կ'ընծայէր, այնպէս որ կարծես թէ հիւրանար
(բողոքական) երկրորդ անգամ ոտք ելնելով Բօշէլի կոխը սկսե-
լու կ'միտէին: Շատ մը բնիկներ՝ տեսնելով որ կանայք կրանտ
- Բիւի կողմը կ'դիմեն, մանկտին դռներու սեմին վրայ կ'ստանն
զրահ հագնելու կ'շտապէին և իրենց փոքր ինչ վեհերու կեր-
պարանին արիւթեան հով մը տալու համար՝ հրացան կամ զե-
ղարդ առած՝ Քրան-Մէօնիէի օթեանը կ'ձեպփին, որոնք առջև
վայրկենէ վայրկեան ստուարանալով կ'խուժէր խիտ, աղմկալի և
հետազնին ամբօխ մը:

Այն տոնները պանական տարտափներ ստեպ կ'պատահէին, և օր չէր անցներ որ այս կամ այն քաղաքն այս տեսակ զէպ մ'իբ դիւանին մէջ շարձանապէր: Աւատական իշխաններ կային որ իրարու հետ կ'մաքառէին, թագաւորը կար որ կարտինալին դէմ կ'մաքառէր, սպանիացին կար որ թագաւորին դէմ կ'մաքառէր: Գարձնալ՝ այս խուլ կամ հասարակային, յայտնի կամ անյայտ սպաքարներէն զատ՝ գողեր, մտրացկաններ, հիւկնօներ, գայլեր և սպասաւորներ կային որ ամենուն դէմ կ'մաքառէին: Ոստանիկներ կ'զինէին միշտ գողերու դէմ, գայլերու դէմ, սպասաւորներու դէմ, — շատ անգամ իշխաններու և հիւկնօներու դէմ, — երբեմն թագաւորին դէմ, — բայց ոչ երբէք կարտինալին և սպանիացիին դէմ: Ոստի այս հին սովորութեան արդիւնքը սա եզու որ՝ վերոյիշեալ 1625 ապրիլ ամսեան առաջին երկուշաբթին՝ բնիկները՝ աղմուկ լսելով՝ ոչ զեղին կամ կարմիր գրօջը, և ոչ Բիշլիէօ գքսին պճնազգեստ պայիկները տեսան և Փրան-Մէօնիէի պանդոկին կողմը վազեցին:

Այն տեղ հասնելով՝ ամէն մարդ այս ժխորին պատճառը տեսաւ և իմացաւ:

Երիտասարդ մը . . . — մէկ գրչի հարուածով իր նկարագիրը գծեց. — երեակայէ տասն և ութ տարեկան տօն Քիշօզ մը, անզրահ, անբարձպան տօն Քիշօզ մը, տօն Քիշօզ մ'որ ստուի կրկնոց մը հաղեր էր, որուն կապոյտ գոյնն այլայլէր, և գինն-մրուրի և երկնի գոյնի զարկեր էր: Գէմքն էր երկար ու թուխ, այտերուն ուռիկները (pommette) ցից, այս է նենդութեան նշան, ծնօտին ջիլերը խիստ գօրեղ, այս է Կապօն մը ճանչելու անմըպ նշան, առանց գտակի կամ թագհարի (bêret) իսկ, թէև մը երիտասարդը տեսակ մը փետուրով զարդարուն գտակ հագեր էր. աչքը բաց և ուշիմ, քիթը կոր՝ այլ նրբագիծ՝ թէև խիստ մեծ էր պատանիի մը համար, խիստ փոքր՝ արբուն հասակի համար, իսկ անմարմ աչք մ'այս պատանին տեսնելով պիտի կարծէր թէ աղարակաօրանի մ'ուղևոր որդին էր, եթէ կաշի կամարէն կախուած թուր մը շունենար՝ որ իր ազգրները կ'զար-

նէր երբ հետի էր, և իր ձիուն տնկուած մազերը՝ երբ հեծեալ, վասն զի մեր երիտասարդը հեծանելի մ'ունէր, և այս հեծանելին այնքան նշանաւոր էր որ ամենուն ուշադրութիւնը կը գրաւէր. Պէարնի երիվարիկ մ'էր, տասն երկու կամ տասն չորս տարեկան, դեղնագոյն պոչն անբաշ էր թէ և սրունգներն իրենց այսու մն ունէին, և մինչդեռ զլուխը ծնկերէն վար կախած կը քալէր, որով զլխի փոկի պէտք չկար, դարձեալ օրն ութ մղոճ կ'առնուր: Գծարդը օրէն այս ձիուն յատկութիւններն իր այլանդակ կաշիէն և անշահ գնացքին պատճառաւ՝ անտես մնալով՝ այնպիսի ատեն մ'որ ամէն մարդ ձիէ կ'հասկնար, անոր երևոյթը՝ Մէօն առանին մէջ՝ ուր գրեթէ քառորդ մ'առաջ մտեր էր Պօժանսիի դռնէն՝ մեծ տարածայնութիւն հանեց և ձիաորին անուան ևս արատ բերաւ:

Եւ այս տարածայնութիւնն այնքան ծանր եկեր էր նորատի տ'Արզանեանին (այսպէս կ'կոչուէր այս երկրորդ Ռօսիանանտի տօն Քիշօղը), որ՝ թէ և քաջ ձիաոր՝ իր ձիուն ծաղրելի կողմը կը ճանչէր. ուստի քանիցս հառաչեր էր իբր պարզ և մ'իւր հօրը ձեռքէն առնլու ատեն: Քաջ գիտէր որ այն կենդանին շատ շատ քսան սկուռ կ'արժէր, իրաւ է որ նոյն պարզեան առթիւ հօրն արտասանած խօսքերը զին չունէին:

— Ո՞րդեակ իմ — ըսեր էր կասքօն ազնուականը, Պէարնեան զուտ ոճով, ոճ մ'որովէ Լանրի Գ. չէր կրցեր երբէք ազատիլ, — որդեակ իմ, այս ձին հօրդ տունը ծնած է շուրջ տասն երեք տարի առաջ, և այն ատենէն վեր այն տեղ մնացեր է, և այսպէս պարտաւոր ևս զայն սիրել: Երբէք մի ծախեր զայն, թող որ հանդարտ և պատուով ձերութենէն մեռնի, և եթէ անոր հետ մարտի երթաս՝ ձեր սպասաւորի պէս զայն խնամէ: Արքունիքը — շարունակեց Պ. տ'Արզանեան — եթէ երբէք պատիւ ունենաս այն տեղ երթալու, թէ և այս պատուոյն իրաւունք ունիս քու հինօրեայ ազնուականութեամբդ, արժանապէս պահէ ազնուականի անունդ, զոր քու նախնիքդ՝ հինգ հարիւր տարիէ աւելի կրեցին արժանապէս թէ քեզի և թէ քոյիններուդ համար:

Քոյիններդ բնելով՝ կ'իմանամ ծնողքի ու բարեկամներդ : Մի-
նակ Պ . կարտինալին և թագաւորին առջև հչու եղիր : Այսօր-
ուան օրս առհասկի պատանի մ'իւր արիւթեւանքը , մտիկ կ'ընեն ,
իր արիւթեւամբը միայն կրնայ իր բաղչը շինել : Ո՛վ որ բույե-
մը կ'ողողողայ՝ թերևս նոյն բույեին իսկ բաղչին մատուցած շը-
նորհը ձեռքէ կ'հանէ : Նորասի ես , և երկու պատճառաւ քաջ
այէտք է լինիս , առաջինը սա է որ կաթօն ես , երկրորդը սա
է որ իմ որդիս ես : Պարագաններէն մի երկնչիր և զիպուածներ
փնտռէ : Սուր զործածել սորվեցուցի քեզ , երկաթէ ծնգեր , և
պողովատէ դաստակ մ'ունիս . առէն առթիւ մենամարտէ , մենա-
մարտէ , նա մանաւանդ՝ մենամարտու թիւններն արգիլուած են ,
և հետևապէս մենամարտիկը կրկնապատիկ արիւթիւն կ'ցուցնէ
կուռելովը : Արդեակ , միայն տասն հինգ սկուզ (բիսլ) , ձիս և
լսած խրատներդ ունիմ՝ քեզի աալու : Մայրդ պիտի միացնէ ա-
սանց սփեղանի շինելու համար գեղազիր մը զոր գնչուհիէ մը
սորված է , և այս դեղը հրաշալի յատկութիւն մ'ունի , կրնայ
բուժել ամէն վէրք որ սրտի հասած չէ : Առէն բունէ օգուտ քա-
ղելու նայէ , և երջանիկ ու երկար առնն ապրէ : Խօսք մ'ես
ունիմ՝ տելցնելու , և օրինակ մը պիտի առաջ բերեմ , չէ թէ
իմ օրինակս , վասն զի ես ընտ աղբունիքն երեցած չեմ և իբր
կամաւոր զինուոր կրօնի համար պատերազմի զայեր եմ միայն ,
այլ կ'ուզեմ յիշել Պ . ար Գրէվիլը , որ երբեմն իմ դրացիս էր
և փոքրիկ աղայ եղած առնն պատիս ունեցաւ մեր Ղուի ԺԳ .
թագաւորին հետ խաղալ , որուն Աստուած երկար կեանք պար-
գեւէ : Երբեմն խաղերը պայքար կ'զաւնային , և այս պայքարնե-
րու մէջ թագաւորը միշտ զօրաւոր չէր ելինը : Իր ընդունած
հարուածներուն համար մեծ համարում և բարեկամու թիւն զգաց
Պ . ար Գրէվիլի մասին : Ա երջէն Պ . ար Գրէվիլ ուրիշներու
զէմ՝ մենամարտ բրտ առաջին ողևարտ թեան առնն 'ի Բարիզ'
հինգ անգամ . հանդուցեալ թագաւորին մահէն մինչև նորին չա-
փահասութեան ժամանակ՝ եօթն անգամ՝ առանց հաշուի առնլու
պատերազմներն ու պաշարումները . իսկ այս չափահասութենէն

մինչև այսօր՝ կարելի է հարիւր անգամ աստարեղ իջաւ կոռու-
լու համար : Հետեւապէս՝ հրովարտակ, հրամանագիր, վճիռ առ
ոչ ինչ գրելով՝ ահա այսօր հրացանակիրներու հրամանատար մ'է,
այսինքն Ահաարնեթու լէզէոնի մը գլուխը՝ որ թագաւորին աչքին
մեծ արժէք ունի և որմէ՞ Պ. կտրտինալն ևս կը վախնայ, այն
որ ուրիշ բանէ չվախնար, ինչպէս որ ամենուն յայանի է : Աս-
կից զատ՝ Պ. ար Գրէվիլ տարին տաս հազար սկուզ կ'շահի,
հետեւապէս շատ զօրուար իշխան մ'է : Այն ալ քեզի պէս ըս-
կաւտ, զնոս այս նամակով զինքը տես, և անոր վրայ դիր վըս-
տահոթիւնդ, որպէս զի՞ դու ալ անոր պէս գործես :

Այս ըսելով՝ Պ. Խրդանեան հայրն իր յատուկ սուրն ա-
նոր մէջքէն կտպեց, անոր երկու երեսներէն գորովագին համ-
բուրեց և իր օրհնութիւնը տուտ :

Հայրական սենեկէն դուրս ելնելու ատեն՝ երիտասարդն իր
մայրը գտաւ որ իրեն կ'սպասէր նշանաւոր զեղովք, զեղ մը զոր
ստեպ գործածելու պէտքը պիտի զգար իր առած խրատներուն
վրայ : Ասկի երկար և սրտաշարժ եղան մօրը հետ հրաժարական
բարեներք քան թէ հօրը հետ, ասով ըսել չէ թէ Պ. Խր-
դանեան իր որդին չէր սիրեր, քանի որ իր միածին զուակն էր,
այլ անոր համար որ Պ. Խրդանեան մարդ էր, և մարդու ան-
վայել բան մը կ'համարէր այլայլութիւն ցոյց տալ. մինչդեռ
տիկին Խրդանեան կին էր, և միանգամայն մայր : Ուստի շատ
լացաւ, և ներուի մեզ ըսել ՚ի գովեսաւ Պ. Խրդանեանի որ-
դւոյն որ՝ թէ և այս ալ ամէն ճիշտ թափեց անստան մնալու՝ ինչ-
պէս որ անկ էր սպաղայ հրացանակրի մը, սակայն բնութիւնը
յաղթանակը տարաւ և երիտասարդը շատ արտաք թափեց և
հազիւ կարող եղաւ կէսը պահելու :

Մի և նոյն օրը պատանին ճամբայ ելաւ՝ հօրենական երեք
պարզեններն առնլով՝ որոնք, ինչպէս որ արդէն ըսինք, տասն
հինգ սկուզ, ձի մը և Պ. ար Գրէվիլի ուղղեալ նամակն էին.
Ինչպէս որ դիւրին է ըմբռնել, խրատներն ալ ձրիապէս արուած
էին :

Այս առ ձեռն պաշարով (vade mecum) Երզնանեան բարոյապէս և նիւթապէս Սէրվանդէօի գիւցազնին (տօն Քիշօղ) յար և նման պատկերը դարձաւ, ինչպէս որ՝ իբր պատմարան՝ պարտ համարեցինք անոր հետ բաղդատելու նկարագիրը գծելու ժամանակ։ Տօն Քիշօղ հովաշարժ աղօթիները հսկաներու և սշխարները բանակներու տեղ կ'առնոր, Երզնանիան ամէն ժպիտ նախատինք սեպեց և ամէն ակնարկ վէճի գրգիւ մը : Հետեապէս՝ Թարպէն մինչև Մէօն գալը միշտ կուփը գոց և կազմ պահած էր, և վրայէ վրայ հաշտելով՝ օրը տաս անգամ ձեռքը սուրին երախակալին վրայ տարաւ : Թէև կուփը ձնօտի մը վրայ չիջաւ և ոչ սուրը պատենէն ելաւ : Ստոյգ է որ անձունի գեղին երիվարկին տեսքն անցորդներուն ծիծաղը կ'գրգռէր : Բայց որովհետև երիվարկին վրայ բառական մեծկակ սուր մը կ'հնչէր, և նոյն սուրին վերեր վայրագ քան վէս աչք մը կ'փայլէր, անցորդներն իրենց զուարթութիւնը կ'զսպէին, կամ եթէ զուարթութիւնը խոհեմութեան յաղթէր՝ զէթ կ'ջանային մեկուսի ծիծաղիլ հօտեայ գիմակներուն պէս : Ուստի Երզնանեան՝ մինչև այն Մէօնի հէք աւանը հասնելն՝ իր գիւրագրդուութեան մէջ՝ անսասան և անարատ մնաց :

Բայց այն տեղ՝ Երզնանեան՝ Քրան - Մէնլէի դրան առջև վար իջնելու ատեն՝ թէև ոչ պանդոկապետ, ոչ մանչ կամ ձիապան մը կ'երևէր պատուանդանին վրայ ձիուն երասանէն բռնելու, գետնայարկ սենեկի մը կիսրաց պատուհանն ազնուատոհմ՝ մարդ մը տեսաւ՝ որ աղոր հասակ, վէս կերպարան ունէր, թէև փոքր ինչ դէմքը խոժոռ էր, և երկու հոգիի հետ կ'իտակէր, որոնք կարծես թէ յարգանք անոր միտ կ'դնէին : Տ'Երզնանեան՝ իր սովորութեան համեմատ՝ կարծեց բնականապէս թէ այն խօսակցութեան առարկան ինքն է և մտիկ ըրաւ : Այս անգամ Երզնանիան կիսովին սխալ կ'դատէր, վասն զի խօսքն իր վրայ չէր, այլ ձիուն վրայ : Արևելէր թէ այն մարդն անոր յատկութիւններն իր ունկնդիրներուն կ'նկարագրէր, և որովհետև ինչպէս ըսի, ունկնդիրները պատմողին մեծ ակնածութիւն կ'յայտնէին :

ամեն վայրիկան քահ քահ կ'իմացային : Արդ՝ որովհետև կէս ժրպիտ մը բառական էր պատանիին բարկութիւնը գրգռել , գիտին է երևակայել թէ այն բարձրաձայն ծիծաղներն ինչ սպառնում-թիւն ունեցան իր վրայ :

Սակայն տ'Արզանեան նախ ուղեց լաւ մը դիտել իր վրայ ծիծաղող ժպիտ՝ մարդուն կերպարանը : Իր վէս ակնարկն օտարականին վրայ սեւեռեց և տեսաւ որ սուր ու սև աչերով , արժգոյն դէմքով , խոշոր քթով , սև ու վայելուչ պիտով՝ քառսուն , քառսուն հինգ տարեկան մարդ մ'է . բաձկոնակ մ'և վարտիք մը հագեր էր կապոյտ , համազոյն ծոպերով , և ուրիշ զարդ չունէր բայց եթէ սովորական ձևըն (crevés) ոսկից կ'տեսնուէր շապկիք : Այս վարտիքն ու բաձկոնակը՝ թէև նոր՝ ճմլած կ'երեւէին , ճամբորդութեան հազուատներու պէս սնտուկի մէջ շատ ատեն մնալով : Տ'Արզանեան մանրազնին դիտողն մ'աչքով ըրաւ բոլոր այս դիտողութիւնները , և անտարակոյս բնական զգացումով մ'որ իրեն կ'ըսէր թէ այն օտարականը մծ ազդեցութիւն պիտի ունենայ իր տարագայ կենաց վրայ :

Արդ՝ այն միջոցին որ տ'Արզանեան կապոյտ բաձկոնակ հազած մարդուն ակնասլիշ կ'նայէր , և նոյն մարդը պէտքնեան երիվարկին վրայ խիստ դիտական և խորին դիտողութիւններ կ'ընէր , իր երկու ունկնդիրները քահ քահ մ'է ձգեցին , և նոյն ինքն՝ իր սովորութեան հակառակ՝ իր գունատ երեսին վրայ ժպիտի մը նշոյլը ցցուց : Այս անգամ ալ տարակոյս չկար որ թըշնամանքը տ'Արզանեանի դէմ էր : Ուստի՝ այս համոզմամբ՝ տ'Արզանեան իրօք իր զգական աչերուն վրայ իջեցուց , պալատականի հովեր առնլու ջանաց , ինչպէս որ Կաթօնյի մէջ ճամբորդ իշխաններու վրայ այնպիսի հովեր տեսեր էր , և յառաջ անցաւ մէկ ձեռքը սրին դաստապանին վրայ գրած և միւսը զիստին վրայ կոթնած : Գծբաղդարար քանի կ'յառաջանար՝ զայրոյթն ևս քան զևս զինքը կ'կորացնէր , և հակառակորդն 'ի մարտ հրա-ի բերու համար՝ փոխանակ արդէն պատրաստած օրինաւոր և խրոխտ ճառն ըսելու՝ իր լեզուին ծայրը կոշտ թշնամանք մը գրտաւ և զայրագին շարժումով մ'արտասանեց .

— շէ, պարոն — գոչեց նա — պարոն, դու որ փեղկին ետևը կ'պահուիս, այո՛, դու, ըսէ նայիմ անգամ մը թէ ինչ բանի վրայ կ'ծիծաղես որ միասին ծիծաղինք :

Ազնուադէմ մարդն իր աչքը ձինն ձիաւորին վրայ դարձուց ծանրօրէն, որպէս թէ փոքր ինչ ժամանակի կարօտ էր հասկընալու համար թէ արդեօք այն այլանդակ յանդիմանութիւնն իրե՛ն կ'ուզէր. վերջը՝ իր կասկածը փարատելով այս մասին՝ թեթեւ մ'առնօրր պատեց և բաւական աստե՛ն կանկ մ'առնէն՝ ետև՝ հեղնական ձայնով և անպատում ժպտութեամբ մը պատասխան տուաւ տ'Արդանեանի .

— Խօսքս քեզի չէ, պարոն :

— Բայց իմ խօսքս քեզի է — գոչեց երիտասարդը յետին ծայր կատողելով օտարականին լիրբ և բարեվար, մարդավայել և քամահելի կերպերէն :

Անծանօթը նորէն նայեցաւ անոր դէմքը թեթեւ ժպիտով մը, և Թատուհանէն ներս մտնելով պանդոկէն ծանրաքայլ ելաւ և տ'Արդանեանէն քիչ մը հեռու եկաւ ու ձիուն առջև տնկուեցաւ : Իր հանգարտ կերպարանն ու հեղնալի դէմքն իր խօսակիցներուն զուարթութիւնն աւելի ևս զրգուեր էին, և անոնք պատուհանը կեցեր էին :

Տ'Արդանեան՝ անոր գալուտը դիտելով՝ իր սուրբ մէկ ոտքի չափ պատենէն քաշեց :

— Իրաւի այս ձին իր երիտասարդութեան ժամանակ ոսկի կոկոն մ'եղած պիտի լինի — վրայ բերաւ անծանօթն իր քննութիւնը շարունակելով և խօսքը պատուհանը կեցող ունկնդիրներուն ուղղելով, մինչդեռ տ'Արդանեանի կատղութիւնը շտեմնելու կ'զարնէր, թէ և նա ստոր և անոնց մէջ կանգուն կ'մնար : — Բուսարանութեան մէջ իիստ ծանօթ զոյն մ'է այս, սակայն մինչև ցարգ հազիւ տեսնուած էր այս գոյն ձի մը :

— Ձիուն վրայ ծիծաղողը չհամարձակիր անշուշտ անոր տիրոջ վրայ ծիծաղելու — գոչեց Գրէվիլի նախանձողը կատաղօրէն :

— Ես ստէպ չեմ ծիծաղիր, պարոն — վրայ բերաւ անծա-

նօթք — ինչպէս որ իմ դէմքէս կրնաս տեսնել. բայց ոչ ոք անտեսնած ծիծաղելու արտօնութիւնս պահել զիտեմ :

— Իսկ ես — գտնեց տ'Արղանեան — չեմ արտօթիր որ ծիծաղի մարդ մ'երբ ես չեմ ողեր :

— Իրաւ ըսիր, պարոն — շարունակեց անձանօթն տելի Հանդարտ քան զառաջինն. — լաւ ուրեմն, շատ իրտացի է խօսքդ, և ընդ կրուկ դառնալով՝ պանդոկը մտնելու պատրաստեցաւ այն մեծ դռնէն՝ որուն աակը կազմ նժոյգ մը տեսեր էր տ'Արղանեան նոյն վայրը հասնելու ատենը :

Բայց տ'Արղանեան զինքը լրբօրէն ծաղրօղ մարդ մ'այնպէս զիւրաւ արձակ թողլու սովորութիւն չունէր. իր սուրբ պատենէն բոլորովին քաշեց հանեց և անոր ետէն ընկաւ պտաւալով :

— Գարձիւր ուրեմն, պարոն կատակարան, գարձիւր որ հարուածը կուսակէզ չուտես :

— Գո՛ւ պիտի զարնես զիս — ըսաւ միւսն՝ իր կրուկներուն վերայ դառնալով. յետոյ երիտասարդին երեսը նայեցաւ զարմանք ու միանգամայն քամահանք յայտնելով : — Անհ, սիրելի, թող կատակը, միթէ յիմար ես : Ե՛նչք — շարունակեց նա. — ինչ մեծ զիւտ մը վեհափառ թագաւորին համար որ՝ իր հրացանակիրներուն գունդը զօրացնելու մտօք՝ ամէն կողմէ քաջեր կ'փնտուէ :

Այն ինչ խօսքը կատարուէր՝ որ տ'Արղանեան այնպէս կատաղի հարուած մ'իջեցուց, որ եթէ անձանօթն խեղոյն դէպ ետաին չցատկէր՝ թերևս վերջին անգամ կատակ ըրած պիտի լինէր : Այն ատեն տեսաւ որ բանը կատակի սահմանէն կ'ելնէր, իր սուրբ քաշեց, ոտիսին բարև առաւ և մենամարտի սկսաւ : Բայց նոյն պահուն իր երկու ունկնդիրները պանդոկապետին հետ՝ դաւաղանով, բահով և ունկնդրով անոր վրայ ընկան : Այս յարձակումն այնպէս շուտ և զլխովին գարձուց մարտին ընթացքը՝ որ անձանօթը՝ մինչդեռ տ'Արղանեան կարկուտի պէս իջած հարուածներու դէմ դնելու կ'գառնար, իր սուրն անհոգութեամբ պատեանը կ'անցընէր. և կուտին դերասանը լինելու միջոցին՝ հանդիսատես կ'զառնայ, և այս գերն իր սովորական անդրդուելի բնութեամբը կ'կատարէ՝ միանգամայն մրմուռալով :

— Կրճը տանի Կասթօնները : Իր նարնջագոյն ձիուն վրայ դրէք զանի և թող կորսուի երթայ :

— Աւառ, քեզ չսպաննած չպիտի մեկնիմ — կ'զոչէր տ'Արդանեան՝ իր երեք թշնամիներուն կարեւրի եղածին չափ դէմ կենալով առանց ընկրկելու, թէ և անոնք հարուածներ կ'տեղային անոր վրայ :

— Նորէն մեծ մեծ կ'ջարդէ Կասթօնի մը պէս — ժրմաց օտարահաճը : — Պատուոյ վրայ կ'ըսեմ, այս Կասթօններն անուղղելի են : Աւրեմն շարունակեցէք կոփոցը, քանի որ կ'ուզէ : Երբ ծծծէն յոգնի դադրի, պիտի ըսէ թէ բաւական է :

Բայց անծանօթը զեռ չգիտէր թէ իր դիմացինն ինչ կամակոր մարդ մ'է. տ'Արդանեան շնորհ խնդրող մարդոց տեսակէն չէր : Աւստի կռիւը քանի մը բուպէ ևս շարունակեցին. վերջապէս տ'Արդանեան ուժածափ՝ ձեռքէն ձգեց սուրն որ գաւազանով մ'երկու կտոր եղաւ : Աւրիչ հարուած մ'ալ ձակախն գալով նոյն միջոցին իսկ տապաստ գետին տապալեց արխնլուայ և գրեթէ շնչասպառ :

Ահա նոյն պահուն ամէն կողմէն այս տեսարանս տեսնելու համար մարդիկ վազեցին եկան : Պանդոկապետը՝ գայթակղութենէ վախնալով՝ իր սպասաւորներուն օգնութեամբը՝ վիրաւորը խոհանոցը տարաւ, ուր քիչ մը խնամք տարին անոր վրայ :

Իսկ ազատորդին (gentilhomme) դարձեր իր առջի տեղը պատուհանէն կ'նայէր՝ փոքր ինչ անհամբեր՝ բոլոր այն ամբոխն որուն ներկայութենէն կարծես թէ իր սիրտը սաստիկ կ'նեղանար :

— Լաւ ուրեմն, ինչպէս է այն կատաղին — հարցուց նա դրան ձայնին դառնալով՝ և պանդոկապետին ուղղելով իր խօսքը, որ եկեր էր անոր որպիսութիւնն իմանալու :

— Արդեօք Ձեր Ասեմութիւնն ողջ առճղջ է — հարցուց պանդոկապետը :

— Այո, ողջ առողջ եմ, իմ սիրելի պանդոկապետ. ես ալ հարցուցի քեզ թէ ինչ եղաւ մեր պարոնը :

— Աւելի լաւ է — ըսաւ պանդոկապետը. — բոլորովին մարեր էր :

— Ի՞նչ կ'ըսես — յարեց ազատորդին :

— Բայց մարելէն առաջ՝ իր բոլոր ոյժը ժողվեց անունդ տալու և քեզ անուանելով ՚ի մենամարտ կոչելու :

— Չես ըսեր որ նոյն ինքն սատանան է այն թշուառականը — գոչեց անձանօթը :

— Ա՛հ, ո՛չ, Ասեմափայլ տէր, սատանան չէ — վրայ բերաւ պանդոկապետն արհամարհական ծուռ երեսով մը . — վասն զի մարած ատենն անոր վրան գլուխը նայեցանք, և իր ծրարին մէջ լոկ շապիկ մը, քսակին մէջ լոկ տասն երկու սկուդ գտանք, բայց և այնպէս մարելու ատեն ըսաւ որ եթէ այսպիսի բան մը պատահէր ՚ի Բարիզ՝ անմիջապէս պիտի զղջայիր, մինչդեռ այս տեղ պատահելուն վերջէն պիտի զղջաս :

— Արեմն — ըսաւ անձանօթը պաղու թեամբ — ծպտեալ իշխանագուն մ'է :

— Ասոնք կ'ըսեմ որ զգոյշ լինիս, ազատորդիս — պատասխանեց պանդոկապետը :

— Արդեօք բարկութեան ատեն՝ մարդու մ'անունը չարտասանեց :

— Իրօք արտասանեց. իր գրպանը կ'զարնէր և կ'ըսէր. «Նայինք Պ. տը Գրէվիլ ի՞նչ պիտի ըսէ իր պաշտպանելոյն եղած նախատինքին համար» :

— Պ. տը Գրէվիլ — ըսաւ անձանօթը խորհելով . — իր գրպանը կ'զարնէր Պ. տը Գրէվիլի անունը տալով . . . : Ճշմարիտն ըսէ նայիմ, սիրելի պանդոկապետս, երբ այն երիտասարդը մարած էր, տարակոյս չունիմ որ իր գրպանը նայեցար. ի՞նչ կար մէջը :

— Պ. տը Գրէվիլ, հրացանակիրներու պետին ուղղեալ նամակ մը :

— Իրան :

— Ասեմափայլ տէր, ըսածս ճշմարտութիւն մ'է :

Պանդոկապետն որ խորագիտութենէ զուրկ էր՝ չգիտեց բնաթէ այն խօսքն անձանօթին կերպարանն ինչպէս այլայլեց : Ասի հեռացաւ այն պատուհանէն որու եզրին վրայ շարունակ արժու-

կովը կոթներ էր, և մտայոյզ մարդու մը պէս ունքը պատեց :

— Սատանան — մրմնաց նա քիթին տակէն . — արդեօք Գրէվիլը զրկած է ինձի այս կասքօնը . շատ զեռատի է : Բայց սրի հարուած մը՝ միշտ սրի հարուած մ'է, ինչ տարիք որ ունենայ տուողը . և մարդս տղէ մ'այնքան շկասկածիր որչափ ուրիշ անձէ մը . երբեմն թեթեւ արգելք մը բռնական է մեծ խորհուրդ մը խափանելու :

Եւ անծանօթը խորհրդածութեան մէջ ընկաւ՝ որ քանի մը վայրկեան տեսց :

— Ինձ նայէ, պանդոկապետ — ըստ նա — չես կրնար այն խելացնորին ձեռքէն ազատել զիս : Խղճի մտօք չեմ կարող զանի սպաննել, և սահայն — յարեց նա պաղ սպառնական դէմքով մը — սակայն զիս կ'ենդէ այն պատանին : Աւր է :

— Առաջին դասիկոնը՝ կնկանս սենեակն է . զինքը կ'զարմանեն :

— Միթէ իր լաթերն ու պարկն իր հետն են . կրկնոցը չհաննց արդեօք :

— Ընդ հակառակն, այդ ամէն ըսածներդ վարը խոհանոցն են : Բայց ինչու համար կ'ենդէ քեզ այն յիմար պատանին . . .

— Հարկաւ . պանդոկիդ մէջ այնպիսի գայթակղութիւն մը կը պատճառէ որ պարկեշտ մարդոց խիստ ծանր է : Վեր ելիր, հաշիս պատրաստէ և սպաստորիս ձայն տուր :

— Ինչ, արդեօք մեկնելու միտք ունիս :

— Արդէն գիտես, քանի որ հրաման տուեր էի որ ձիուս թամբը դնեն : Միթէ հրամանս զեռ շկատարուեցաւ :

— Ինչպէս չէ . Ձեր վսեմութիւնը տեսաւ անշուշտ որ իր ձին կազմ ու պատրաստ է մեծ դրան ներքև մեկնելու համար :

— Հաս լաւ . ուրեմն պատուէրս կատարէ :

— Վայ — ըստ ինքնովին պանդոկապետը — արդեօք այն պզտիկ տղէն կ'վախնայ :

Բայց անծանօթին հրամայական մէկ ակնարկն անոր մամտութիւն վերջ տուաւ : Աստի բարեկց խոնարհարար և դուրս ելաւ :

— Գլխաւոր չէ որ այն թշուառականը հիշուի (տիկինը) տեսնէ —
 շարունակեց օտարականը . — սրահէ մ'ասկից պիտի անցնի . ար-
 դէն քիչ մ'ուշացաւ : Իրաւի տեւի լառ ունիմ ձիւ հեծնել և
 երթալ զանի դիմաւորել . . . : Արդեօք կարելի չէ ինձ հասկնալ
 թէ Գրէվիլի ուղղեալ նամակն ինչ կ'պարունակէ :

Եւ օտարականը քրթմննջելով՝ դէպ 'ի խոհանոցը դիմեց :

'Նոյն միջոցին պանդոկապետն՝ որ կարծէր թէ երիտասարդին
 ներկայութեան պատճառաւ անձանօթն իր պանդոկէն կ'հեռանայ :
 իր կնիկան խուցն ելեր և վերջապէս տ'Արզանեան ինքզինքին ե-
 կած գտեր էր : Այն տեսն՝ պանդոկապետն ուղեց հասկնել ա-
 նոր որ ոտաթիկանութիւնը կարելի է զինքը ձերբակալ ընէ մեծ
 իշխան մը վէճի գրգռելուն . վասն զի . պանդոկապետին կարծ-
 եօքը՝ անձանօթը մեծ իշխան մը միայն կրնար լինիլ , և յորդո-
 րեց որ՝ իր տկարութեան շնայելով՝ սաք ելնէ և ճամբան շա-
 րունակէ : Աստի , տ'Արզանեան կէս խլցած , անբաձկնակ և
 գլուխը ճերմակ լաթերով փաթթած՝ ելաւ՝ և պանդոկապետի
 դրդմամբը՝ սկսաւ վար իջնել . բայց խոհանոցը հասնելուն՝ իր
 աչքին տմնէն առաջ իր գրգռիչը զարկաւ , որ՝ երկու խոշոր
 նօրման ձիերով լծուած ծանր կառքի մը բազրոտնին (marche-
 pied) վրայ կեցած հանդարտ կ'իսուէր :

Իր խօսակիցն՝ որուն գլուխը դունակէն կ'երևէր , քսան , քսան
 երկու տարու կին մ'էր : Արդէն ըսինք թէ տ'Արզանեան ինչ
 արագ հետաքննութեամբ մարդու մը գծագրութիւնը կ'ըմբռնէր .
 ուստի՝ մեկ ակնարկով տեսաւ որ կինը նորաստի էր և զեղանի :
 Արդ՝ այս գեղութիւնը շատ զարկաւ աչքին , վասն զի բոլորովն
 անձանօթ էր այն հարստային երկիրներն ուր մինչ ցայն կէտ
 բնակէր էր տ'Արզանեան : Փունտա և խարտեշ կին մ'էր , զան-
 դուր մազերն ուտերուն վրայ կ'ձփային , նուազուն կապոյտ աչեր :
 վարդագոյն շրթեր և կճնայ ձեռներ ունէր : Անձանօթին հետ
 աշխուժով կ'իսուէր այս կինը :

— Արեմն Նորին բարձրութեան հրամանն է . . . — կ'ըսէր տի-
 կինը :

865-57

— Իսկոյն Անկլիա դառնալ, և եթէ դուքսը Լոնսոնէն թեկնի՝ ուղղակի գործն անոր իմացնել:

— Իսկ միւս հրահանգներն ո՞ր են -- հարցոց գեղանի ուղեորուհին:

— Յա տիին մէջ ամփոփուած են, և Մանչէն անդին անցնելու ատենդ միայն նոյն տուփը պիտի բանաս:

— Շատ լաւ. իսկ դու ի՞նչ պիտի բնես:

— Ն'ո, Բարիզ պիտի դառնամ:

— Բայց այն յանգուզն պատանեակը պատմելին առաջ պիտի մեկնիս — հարցոց տիկինը:

Անծանօթը պատասխան տալու վրայ էր՝ երբ բերանը բանալու միջոցին, տ'Արդանեան որ ամէն ինչ լսեր էր, գրան սեմը վազեց և գոչեց:

— Ահա այն յանգուզն պատանեակն է որ ուրիշները կ'պատմէ, և յուսամ որ այս անգամ առաջինին պէս իր ձեռքէն չպիտի փախչի պատմելիք անձը:

— Չ'պիտի փախչի — վրայ բերաւ անծանօթը յօնքը պոքստելով:

— Մտածէ անգամ մը — ըսաւ Միլէտին՝ տեսնելով որ ազատորդին ձեռքը սրին կ'տանէր — մտածէ որ ամենաթեթեւ յապաղումն ամէն բան կրնայ ՚ի կորուստ մատնել:

— Իրաւունք ունիս — պատասխանեց ազատորդին. — ուրեմն քու ճամբադ շարունակէ դու, ես ալ իմն կ'շարունակեմ:

Եւ տիկնոջ զլիտի նշմայրով մը բարև տալով իր ձին աշտանակեց, մինչդեռ կառքին կառապանն իր ձիերն ուժգին կ'մտրակէր: Ուստի երկու խօսակիցներն իրարու հակառակ ճամբայ մը բռնելով դէպ յատաջ արշաւեցին, հեռացան:

— Հէ, հապա ծախադ — գոչեց զայրալիք պանդոկապետը, որուն սէրն առ իր ուղեորը խոր արհամարհանքի կ'փոխուէր, տեսնելով որ առանց հաշիւը վճարելու կ'մեկնէր:

— Վճարէ հաշիւը, սպիւրատ — գոչեց ուղեորը՝ միշտ ընդ առաջ քշելով իր ծառային, որ երկու երեք արծաթ դրամ նե-

տեց պանդոկապետին ուտիւն և ինքն ալ իր տիրոջ ետեւն սկսաւ արշաւել :

— Ա՛հ, վատ, ա՛հ, թշուառական, ա՛հ, շինժու ազատորդի — գոչեց տ'Արղանեան՝ ինքն ալ ծառային ետեւն վազելով :

Բայց վերադարձ շատ անկար էր և այնպիսի ցնցում մը չէր կրնար կրել : Այն ինչ տասն քայլ առտ որ ականջները դռնէն չեցին, գլխի պտոյտ մ'է բռնեց, արիւնալի ամպ մ'աչերը պանեց և փողոցին մէջ տեղն ընկաւ դժու ևս պտալով :

— Ա՛ւտ, վա՛տ, վա՛տ :

— Արդարև շատ վատ մարդ մ'է եղեր — մրմնջեց պանդոկապետը տ'Արղանեանի մօտենալով, և այս շողորթթութեամբ խեղճ տղուն հետ հաշտուիլ ուզեց, ինչպէս առական արագիւն իր երեկոյեան խղունջին հետ :

— Այո՛, շատ վատ է — մրմնջեց տ'Արղանեան — բայց կիներ շատ գեղանի :

— Ո՞ր կիներ — հարցոց պանդոկապետը :

— Միւլէտին — թոթովեց տ'Արղանեան, և երկրորդ անգամ մարեցաւ :

— Փոյթս չէ — ըստ պանդոկապետը, — երկու հոգի կորուսի, բայց պատանին մնաց. անշուշտ քանի մ'օր ևս կ'նստի պանդոկս, և ասով տասն և մէկ սկուդ շահ մ'ունիմ :

Ընթերցողը գիտէ որ տ'Արղանեանի քական մէջ միայն տասն մէկ սկուդ մնացեր էր :

Պանդոկապետը կ'յուտար որ մասն մէկ օրուան հիւանդութեան համար՝ տ'Արղանեան տասն մէկ սկուդ կ'վճարէ, սակայն այս հաշիւն ըստ քմաց ըրեր էր : Ասան զի հետեւեալ օրը՝ առաւօտեան ճիշդ մամը հինգէն տ'Արղանեան ելաւ, անձամբ խոհանոցն իջաւ, և քանի մը նութիւրէ զան՝ որոց ցուցակը մեր ձեռքը չհասաւ, զինի, եղ, խնկունի խնդրեց, և իր մօրը զեղազրին համեմատ՝ սպեղանի մը բաղադրեց և անով իր բազմաթիւ վէրքն օծեց՝ և առանց բժշկի մ'օգնութեան՝ ինքը կապերը փոխեց : Անտարակոյս պոհէ մեան սպեղանիին զօրութեամբը, և թերևս բժշկի

պակասութենէն, տ'Արղանեան նոյն իրկուն իսկ օտքի վրայ ելաւ
և հետեւեալ օրը գրեթէ իր բոյժը գտաւ :

Բայց երբ պէտք եղաւ այս խնկունին, իւրն ու գինին վճարել, և այս ծախար միայն ըրած էր տ'Արղանեան, քանի որ բոլորովին ծոմ պահեր էր, թէ և ընդ հակառակն՝ գեղին ձին՝ պանդոկապետին խօսքին նայելով՝ եռապատիկ աւելի բան կերած էր քան ինչ որ կարելի էր ենթադրել իր հասակին համար, տ'Արղանեան մինակ մաշած թառչէ քակկին հետ տասն մէկ ըսկուդր գտաւ գրպանին մէջ, իսկ Գ. տը Գրեթիլի ուղղեալ նամակն աներևոյթ եղեր էր :

Երիտասարդը սկսաւ նախ մեծ համբերութեամբ այն նամակն որոնել, քան անգամ գրպանները վեր վար դարձուց, պարկը խառնեց ու խառնեց, քակը բացաւ ու զոցեց, սակայն երբ համոզուեցաւ որ նամակն անգտանելի է, երրորդ անգամ կատաղութիւնը բռնեց, և քիչ մնաց որ նորէն համեմալ գինի և իւղ գործածելու պէտքը պիտի զգար. վասն զի անսնելով որ երիտասարդին խելապատակը նորէն կ'որբոքի և պանդոկին մէջ ամէն բան խորտակելու կ'սպառնայ թէ գիրը չգտնուի, պանդոկապետն իսկոյն ստին մ'առեր էր ձեռքը, իր կինն աւելի կոթմը և իր մանչերն ալ առջի օրուան գաւազաններով զիներ էին :

— Յանձնարարական գիրս — կ'զօչէր տ'Արղանեան — իմ յանձնարարական գիրս, ապա թէ ոչ, անիծից արմատ, ամենքնիդ ալ պիտի շամփրեմ գրախտապաններու պէս :

Դժբազդօրէն այս սպառնալիքն 'ի դորձ գնելու արդելք մը կ'ար. երիտասարդին ստրն առջի կրտին մէջ երկու կտոր եղեր էր, և այս բանս բոլորովին մոռցած լինելուն՝ երբ տ'Արղանեան ստրը պատենէն հանել ուղեց՝ պարզապէս ութ տաս բթամատ երկար թուրի կտորով մ'ինքզինքը զիւռած գտաւ, զէնքի կտոր մը զօր պանդոկապետն ուշի ուշով պատեանը գրեր էր : Իսկ սրին տայրը ճարպիկութեամբ մը պահեր էր նա՝ որպէս զի անով շամփուր մը շինէ :

Այս արդելքով իր խորհրդէն ետ շարտի կենար մեր մոլեգին

պատանին, եթէ պանդոկապետը չմտածէր որ ուղևորին պահանջումը շատ իրաւացի էր :

— Բայց, գործը հասկնանք — ըստ նա իր սովոր վար իջեցրնելով — ո՞ր է այն նամակը :

— Այո՛, ո՞ր է այն նամակը — գոչեց տ'Արդանեան : Նախ՝ ահա իմաց կ'տամ քեզ որ այն գիրը Պ. ար Դրէվիլի ուղղեալ է, և պէտք է որ անվրէպ դանուխ, իսկ եթէ չգտնուի՝ դանել տալու միջոցը գիտէ նա, քաջ գիտէ :

Այս սպանաւիջքը պանդոկապետին երկիւղ տուաւ : Թապաւորէն և Պ. կարտիւնալէն ետքը՝ Պ. ար Դրէվիլի անունը թերևս ամենէն շատ կ'յիշուէր զօրականներու և նոյն իսկ օստանիկներու մէջ : Իրաւ է որ հայր ժօզէֆն ալ կար, բայց անոր անունը միշտ կամացուկ մը կ'արտասանուէր, այնքան մեծ էր ալեխառն Բարձրութեան ազգած սարսափը, ինչպէս որ կ'անուանէր կարպինալին մտերիմը :

Աստի՛ պանդոկապետն իր սովոր մէկդի նետելով՝ հրամայեց իր կնկան որ աւելի կոթը ձգէ, նոյնպէս սպասաւորներն՝ իրենց գաւազանները, և ինքը կորուսած գիրը դանելու համար մէջ ընկաւ և ուրիշներուն ալ՝ նոյնն ընելու օրինակ տուաւ :

— Արդեօք այն նամակը մեծագին բան մը կ'պարունակէր — հարցոց պանդոկապետը պահ մ'անօգուտ տեղ հետազօտութիւններ ընելէն ետե :

— Աստուած վկայ, կ'հարցնեն — գոչեց Կասթօնը, որ նոյն նամակին վրայ գրեր էր յոյսն արքունիքը մտնելու համար — իմ բոլոր հարստութիւնս կ'պարունակէր :

— Արդեօք Ապանիոյ վրայ մութհակներ էին — հարցոց պանդոկապետը մտայոյզ :

— Նորին Ալեհափառութեան յատուկ զանձուն վրայ փոխանակազրեր էին — պատասխանեց տ'Արդանեան, որ թագաւորին ծառայութեան մտնելու յուսով՝ նոյն յանձնարարութեան շնորհիւր կ'կարծէր թէ իրաւունք ունի այս փոքր ինչ յանդուգն պատասխանը տալու :

— Կրօն — ըստ պանդոկապետը բուրգովին յուսահատ :

— Բայց՝ փոյթ չէ — յարեց տ'Արղանեան ազգային ազատա-
բօցութեամբք — փոյթ չէ, ստակը բանի տեղ չեմ գնեք. նոյն
նամակն էր ինձի համար ամէն ինչ : Ատազոյն ունէի հազար
սկի կորուսել քան թէ այն գիրը :

Եթէ քսան հազար սկի իսկ ըսէր՝ վտանդ մը չկար, բայց
պատանեկան ամօթապարտութիւն մը զինքը զսպեց :

Պանդոկապետ՝ որ գիրը չգտնելուն ամէն բան առ ու կրողին
կ'տար, յանկարծ ուշաբրելով գոչեց .

— Այն նամակը կորսուած չէ բնա :

— Ա՛հ — ըրա տ'Արղանեան :

— Այո՛, այն գիրը գողցած են :

— Գողցած, և սի :

— Երէկուան ազնուական պարոնն ստած է : Իստանպոլս իջա,
որ կ'գտնուէր կրկնոցդ. այն տեղ մինակ մնաց : Գրաւ կ'գնեմ
որ գիրդ այն մարդը խորած է :

— Միթէ կ'կարծես — պատասխան տուա տ'Արղանեան բու-
րգովին շտանգուելով. վասն զի նոյն նամակին մասնական կա-
րևորութիւնն ինքը միայն գիտէր, և չէր կարծեր որ ուրիշի մը
տենչը գրգուէ : Եւ իրօք, այն տեղ գտնուող ծառայ կամ ու-
ղեօր ոչ ինչ չէին շահեր այն թուղթը ձեռք ձգելով :

— Արեմն կ'հաստատես — վրայ բերա տ'Արղանեան — որ
այն աներես պատարդիկն կ'կասկածիս :

— Ա՛նդեմ որ ստոյգ եմ — շարունակեց պանդոկապետը. —
իբր իմաց տուի անոր որ Ձեր ազնուութիւնը Պ. Գրեվիլի պաշտ-
պանութիւնը կ'վայելէ և թէ այն երևելի ազատորդիին համար
յատուկ գիր մ'ունիս, շատ անհանգիստ եղաւ, հարցոց թէ ո՛ր
է այն նամակն և անմիջապէս խոհանոցն իջա, արդէն գիտնա-
լով որ այն տեղ կ'գտնուի կրկնոցդ :

— Արեմն, այն է գողս — պատասխանեց տ'Արղանեան. —
Պ. տը Գրեվիլի պիտի գանգատիմ, Պ. տը Գրեվիլն ալ թա-
շաորին պիտի գանգատի : Յետոյ իր գրպանէն երկու սկուդ հա-

նեց վեհապանձ կերպով մ'ե պանդոկապետին առաւ, որ՝ զբլ-
խարկ 'ի ձեռին՝ անոր ետեւէն գնաց մինչև դուռը: Այն տեղ մեր
երթասարդն իր դեղին երիվարիկը հեծաւ՝ և անվտանգ հասաւ
մինչև Սէնդ-Անդուան դուռն՝ 'ի Բարիզ, ուր ձիուն տէրը զայն
երեք սկոզի ծախեց, և աղէկ գին մ'էր, վասն զի Երզնա-
նեան չափազանց յոգնեցուցեր էր զայն վերջին կայանէն սկսեալ:
Աստի նոյն իսկ ձիավաճառն՝ որ վերոյիշեալ գնով ծախս առաւ
այն ձին, խոստովանեցաւ որ այն տարօրինակ դամարը կ'վճա-
րէր մի միայն կենդանիին եղական զոյնին համար:

Հետեալէս Երզնանեան Բարիզ մտաւ իր փոքրիկ ծրարն ու-
րը զարկած՝ և մինչև իր գրասեական չքաորութեան յարմար վար-
ձս սենեակ մը գտնելը ճամբայ քալեց: Այս սենեակը տեսակ
մը վերնայարկ մ'էր ֆուտայէօր փողոցին մէջ՝ Լիբսէնպուրկի
մօտ:

Տ'Երզնանեան առհասարակեայն տալով՝ իր բնակարանն անցաւ,
որն անցուց կրկնոցին և սոնապանին ժապատէններ կարելով, և
այս ժապատէններն իր մայրը քակեր էր Պ. Երզնանեան հօր
նոր կրկնոցէ մը և ծածուկ անոր տուեր էր. յետոյ՝ Ֆէրայլ քար-
ափը գնաց իր սրին երկաթ մը շինել տալու և անկից Լուվր գար-
ձաւ և իր առջևն ելնող առաջին հրացանակրին հարցուց Պ. տը
Գրէվիլի ապարանին տեղը. այս ապարանը Ալիօ-Գոլօնպիէ փո-
ղոցը կ'գտնուէր, այսինքն՝ Երզնանեանի բռնած սենեկին մօ-
տակայ կողմերը. պարագայ մ'որ իր ուղևորութեան յաջողութեան
համար բարեգուշակ նշան մ'երեցաւ իրեն:

Այնուհետև՝ Մէօն բռնած ընթացքէն զոհ, անցեալին մէջ
անպարտ, ներկային վրայ վտահ և ապագային մէջ յուսով լի,
Երզնանեան պակեցաւ և քաջերու քուն մը քաշեց:

Այն քունը՝ թէև տակաւին գաւառային էր, մինչև առաւօտ-
եան ժամն ինը տեւց, և նոյն ժամն ելաւ նշանաւոր Պ. տը
Գրէվիլի տունն երթալու, անձ մ'որ իր հօրը կարծեօքը՝ տե-
րութեան երրորդ մարդն էր:

Պ. ՏԸ. ԳՐԷՎԻԼԻ ԴԱՆԵԱՆԵՆԵԱՆՔ.

Պ. տը Գրուավիլ, ինչպէս որ կ'անուանէր ընտանիքը կասքօնի մէջ կամ Պ. տը Գրէվիլ՝ ինչպէս որ վերջապէս կ'կոչէր ինքզինքն՝ ի Բարիզ, իրօք անՎրդանեանին պէս սկսեց էր իր սպարէզը, այսինքն առանց ստակի, բայց՝ իրր գրամագլուխ՝ ունէր յանդգնութիւն մը, արթնութիւն և խելք մ'որով ամենէն չքաւոր կասքօն ազնուականը՝ ստէպ աւելի շատ կ'ժառանդէ Տօրմէն յուսալից խոստումներու կողմէ քան թէ ամենէն հարուստ Պէրիկուլտացի կամ Պէրրիացի ազնուականն իրապէս կ'ընդունի ստացուածքի կողմէ: Իր լպիրշ արիութիւնը, իր լպրշադոյն բազմ՝ այնպիսի ատեն որ հարուածները կարկուտի պէս կ'սեղային, զինքն այն գծուարին սանդղին կատարը հասուցեր էին որ արքունի շընորհ կ'կոչուի, և որուն աստիճանները չորս չորս անելով բարձրացեր էր:

Պ. տը Գրէվիլ թագաւորին բարեկամն էր, թագաւորն ալ, ինչպէս ամէն մարդ գիտէ, շատ կ'յարգէր իր Տօրը Հանրի Գ. ի յիշատակը: Պ. տը Գրէվիլի հայրը՝ այնչափ հաւատարմութեամբ ծառայեր էր Հանրիին՝ նիզակակցութեան դէմ եղած կռիւններուն մէջ, որ ՚ի չգոյէ գրամի (և Պէարնէն ալ միշտ գրամ ըստած բանէն զուրկ մնաց իր բոլոր կենաց մէջ, և իր պարտքը փոխ առնլու պէտք չունեցած բանով մը միայն վճարեց միշտ, այսինքն խելքով) Բարիզի առումէն ետքը՝ հրաման տուեր էր անոր իրր զինագրոշմ՝ գործածել ոսկի առիւծ մը սա նշանաբանով. Հ---դ---լէ և ---էլ: Իրր պատիւ մեծ բան էր այս, սակայն իրր իրական վարձք՝ չափաւոր: Աստի երբ Մեծն Հանրիի

զինակից բնկերը մեռաւ՝ իր որդւոյն թողոց միայն՝ իրր ժառանգութիւն, իր ստրն ու նշանաբանը: Այս կրկնակ պատիւներուն և իր անբիծ անուան շնորհիւր, Պ. ար Գրեվիլ նորատի իշխանին ապարանն ընդունուեցաւ, և այնքան յաջողութեամբ գործածեց իր սուրը, և այնքան հաւատարիմ եղաւ իր նշանաբանին, որ Լուի ԺԳ՝ տէրութեան քաջ զինուորներէն մին, սովոր էր ըսելու որ եթէ մեծամարտող բարեկամ մ'ունենայ՝ անոր խրատ պիտի տայ իրր վկայ սունուլ նախ ինքզինքն և ապա Գրեվիլը, և թերևս իրմէ առաջ նոյն ինք Գրեվիլը:

Աստի Լուի ԺԳ՝ ճշմարիտ սէր մը կ'զգար Գրեվիլի համար, արքայական սէր, եսական սէր, իրաւ, բայց զարձեալ սէր էր: Ասան զի այն աղէտալի ժամանակները՝ Գրեվիլի նման մարդոց ընկերութիւնը կ'փնտռուէր: Շատերը կարող էին ստանալ իրր նշանաբանն -- չէլ մակդիրն՝ որ նոյնին ստորին կողմն էր, բայց քիչեր կրնային պահանջել հարգելի մակդիրն՝ որուն վերին նշանն էր: Գրեվիլ այս վերջին դասէն էր, այն հազուադիւր մարդոց կարգէն էր՝ որ զամբոխի սէս հլու իմացականութիւն, կոյր քաջութիւն, սրտանս աչք, արագ ձեռք ունին, և կարծես թէ անոնց աչք տրուեր է միայն դիտելու համար թէ արդեօք թագաւորն անձէ մը դժգոհ է, և ձեռք՝ զարնելու համար այն անհաճոյ անձը, թէ Պէսմ մը լինի, թէ Մօրվէր մը, թէ Բօլարօ ար Մէրէ մը, թէ Ախորի մը: Աերջապէս՝ առիթը միայն պակսեր էր ար Գրեվիլին, բայց այս առիթը կ'փնտռուէր, և միտքը դրեր էր անոր մագլերէն բռնելու եթէ երբէք ձեռքին տակն ընկնի: Ահա այս պատճառաւ Լուի ԺԳ՝ իր հրացանակիրներուն հրամանատար կարգեց Պ. ար Գրեվիլը, և այս հրացանակիրներն անձնուիրութեան կամ լու ևս մտրուանդութեան կողմէ Լուի ԺԳ՝ ի համար էին, ինչ որ Հանրի Գ. ին էին իր սպաներն և Լուի ԺԱ. ին իր սկովտեան պահապան զօրքը:

Սակայն այս կողմէն կարոտնալն ալ թագաւորէն ետ չմնաց: Երբ տեսաւ որ Լուի ԺԳ՝ իր շորս գին ընտիր ընտիր քաջեր կը ժողվէ, կարտինալը, ֆրանսայի այս երկրորդ կամ առաջին թա-

զաւորը՝ ու զեց որ ինքն ալ իր պահապան գունդն ունենայ: Աւստի Լուի ԺԳ. ին պէս իրեն հրացանակիրները ընտրեց, և այս երկու նախանձորդ իշխանութիւնները գուն կ'որոժէին՝ ոչ միայն Փրանսայի գաւառներէն, այլ և օտար երկիրներէն անուանի քաջամարտիկները ընտրել: Աւստի Ռիչլիէօ և Լուի ԺԳ. ստեպ իրկուն՝ սատրինջ խաղալու ասեն, վէճ կ'ընէին իրենց մարտիկներուն արժանիքին վրայ: Բնէն մէկն իրեններուն կերպարանն օւ արիութիւնը կ'գովէր, և մենամարտութեան ու կռիւներու զէմ յայտնի համարձակ խօսելէն ետև՝ գաղտնի կ'որդուէր որ վէճի բռնուին, և մեծ վիշտ կամ անշարժ ուրախութիւններ կ'ըզգար իր մարտիկներուն պարտութեան կամ յաղթութեան վրայ: Այս կ'պատմեն զէթ մարդու մը յիշատակներն որ քանի մ'անգամ յաղթուեր, տակայն ստեպ յաղթական ելեր էր այս աստակ պայքարներու մէջ:

Դրէվիլ՝ իր տիրոջ տկար կողմը գիտէր, և ահա այս հնարացիտութեամբն էր որ կրցաւ վարել այնպիսի թագաւորի մ'երկարատև և մնայուն շնորհն որ իր բարեկամներուն հաւատարիմ լինելու համբաւ մը չձգեց: Իր հրացանակիրներն ՚ի հանդէս կը հանէր Արման Տիւրլէսին կարտինալին առջև խարուսիկ դէմքով մը, և Նորին բարձրութիւնն ալ բարկութենէն իր ալէխառն պիտը կ'տնկէր: Դրէվիլ՝ ժամանակին պատերազմը քաջ գիտէր, վասն զի եթէ մարդ ՚ի վնաս թշնամոյն չտպրէր՝ ՚ի վնաս հայրենակցաց պիտի ապրէր, իր զինուորները սատանաներու լեզէոն մը կ'կազմէին, որոնք՝ իրմէ զատ՝ ամենուն համար անկարգ և անմարդ էին:

Թագաւորին կամ լաւ ևս Պ. սը Դրէվիլին հրացանակիրները մերկալանջ, արբշիտ, վիրալի՝ զինետունները, ճեմելիները, զբօսարանները կ'թափառէին, սաստիկ պտալով, իրենց պիտերն ոլորելով, սուրերն հնչեցնելով, Պ. կարտինալին զինուորներուն հեշտօրէն զարնուելով՝ երբ անոնց կ'հանդիպէին. յետոյ՝ բաց օգին իրենց սուրերը մերկացընելով՝ զանազան կատակներ կ'ընէին, երբեմն կ'սպաննուէին, բայց այսպիսի սարազայի մէջ՝ բա-

այսց էին վիշտ և վրէժի նկրտութիւն գրգռելու, ստեպ կ'ստանանէին, և այն ատենն ալ ստոյգ էին բանախ մէջ շմաշելու, քանի որ Պ. ար Գրէվիլ պատրաստ էր զանոնք ազատելու: Եւ այս պատճառաւ Պ. ար Գրէվիլ անշափս զօվեստներ կ'ընդունէր այս մարտիկներէն որ զինքը կ'պաշտէին, և թէև կախաղանի արծառնի արիւնկղակ անձեր էին, դարձեալ անոր առջև կ'դողային՝ ինչպէս աշակերտներ կ'դողան իրենց վարժապետներու առջև՝ նըշմայրի մ'անգամ ճնազանդելով, և պատրաստ մեռնելու ամենաթեթեւ նախատինք մը սրբելու համար:

Պ. ար Գրէվիլ այս հզօր լծակը գործածէր էր նախ թագաւորին և անոր բարեկամներուն համար, ապա իրեն և իր բարեկամներուն ՚ի նպաստ: Սակայն՝ նոյն ժամանակի յիշատակարաններն՝ որոնք բազմաթիւ են, չեն յիշեր քնաւ որ Պ. ար Գրէվիլ ամբաստանուած լինի՝ նոյն իսկ իր թշնամիներէն, և այսպիսիներ կ'զանուէին թէ գրչի և թէ սրի տէր մարդոց մէջ, և ոչ տեղ մը, կ'ըզենք, նշանակուած կայ որ այն ազնուականն իր սէխներուն աջակցութեան համար վարձ մ'ընդունելուն ամբաստանուած լինի: Բանասրկութեան հազուադիւր տաղանդով իսկ որով ամենէն հզօր բանասրկուներու դասը կ'անցնէր, դարձեալ պարկեշտ մարդ էր մնացեր: Ասկից զատ՝ իր ընդունած բարձարեկ մեծ հարուածներն և տաժանելի ու վաստակարեկ կրթութիւնները մոռնալով՝ զգիհներու ամենէն անվեհեր թափառաշորջիկը, ամենէն վարպետ իգամուն, իր ժամանակին ամենէն նըբբամիտ կատակարանն եղեր էր, Գրէվիլի սիրային արկածներուն վրայ կ'իջուէր ամէն մարդ, ինչպէս քսան տարի առաջ Պասօնըիէրի դէպքերու վրայ խօսեր էին, և այս ալ քիչ բան չէր: Ուրեմն հրացանակիրներու հրամանատարն ամենուն հրանալի, ահարկու և սիրելի կ'երևէր, և այս ալ մարդկային յաջողութեանց կատարը կ'համարուի:

Լուի ԺԴ. իր արքունեաց մանր մունր աստղերը նսեմացոց իր համասփիւռ փայլութեամբ, իսկ իր հայրը, արև մը բազմազանս (pluribus impar) իր անձնական փայլը մտերիմներուն

մէջ բաժնեց և իր յատուկ արժանիքն ամէն պալատականներուս Բաց ՚ի թագաւորին և կարտինալին պաշտօնական շնորհաւորութիւններէն՝ այն առեն Բարիդի մէջ երկու հարիւրէն առելի մանր մունր և վայելուչ շնորհաւորութեան հանդէսներ կային : Այս երկու հարիւր հանդէսներու մէջ՝ Պ. տը Գրեվիլին ամենէն շատ կ'յաճախէին :

Ալէօ-Պօլօնպիէ փողոցն եղող ապարանին բակը բանակատեղիի մը կ'նմանէր, և այս ալ ամառը ժամը վեցէն և ձմեռը ժամն ութէն սկսելով : Յիսունէն վաթսուն հրացանակիրներ՝ որ կարծես թէ կ'փոփոխուէին որպէս զի միշտ մեծարելի թիւ մը ցուցնեն, անդադար կ'սարաւէին կազմ ու պատրաստ ՚ի մարտ : Մեծ սանդղի մ'երկայնքն՝ որուն բռնած տեղն անտարակոյս ամբողջ տուն մը կրնար շինել մեր արդի քաղաքակրթութիւնը, կ'ենէին կ'իջնէին Բարիդի խնդրարկուներն՝ որ թերևս շնորհ մը ստանալու ետէէ ին, նոյնպէս զատարանակ ազատորդիներ որ զինոր գրուելու հոգի կ'տային, և զոյն զզոյն ժապատեններով զարդարուն սպասարներ որ իրենց գլխաւորներուն հրամանները Պ. տը Գրեվիլի հաղորդելու կ'գային : Նախասննկին մէջ՝ բուլորածն նստարաններու վրայ՝ ընտրեալները կ'նստէին, այսինքն անոնք որ հրախրեալ էին : Առատտէն մինչև իրկուն բոլորմ մը կ'լսուէր այն տեղ, մինչդեռ Պ. տը Գրեվիլ՝ նոյն նախասննկին կից դահլճին մէջ այցելուները կ'ընդունէր, գանդատներ մտիկ կ'ընէր, հրամաններ կ'տար, և ինչպէս թագաւորն իր Աուվրի արեւակին վրայ (balcon), ինքն ալ բաւական էր որ պատահան երեւէր մարդկան և զինուոց հանդէս մը տեսնելու :

Տ'Արդանեանի ներկայացած օրը՝ շքեղ ժողով մը կար, մանաւանդ իր գաւառէն եկող գրտեցիի մը համար. իրաւ է որ այս գաւառաբնակը Ասպրօն մ'էր, և մանաւանդ այն տանըր տ'Արդանեանի հայրենակիցները մեծ համբաւ ունէին որպէս թէ գիրաւ ահ ու դող չեն զգար : Եւ արգարե՛՛ ո՛վ որ անգամ մը ձուլածոց և քառակուսի գլուխներ ունեցող սեպերով դռնէն անցնէր՝ ջորականաց զնդի մը մէջ կ'գտնէր յանկարծ ինքզինքը, որոնք

բակին մէջ կ'անցնէին կ'դառնային, իրարու խօսքեր նետելով, վիճելով և խաղալով: Այս յորձանուտ կոհակներուն մէջէն ճամբայ մը յարդարելու համար պէտք էր սպայ մը, մեծ իշխան մը կամ սիրուն կին մը լինել:

Ահա այս անկարգ գոհոհին մէջէն յառաջ անցաւ մեր երիտասարդը դողողումն սրտով իր երկար թուրը վախ սրտնքներուն երկայնքը պահած՝ և մէկ ձեռքն իր թաւշեայ գզակին եզրը բռնած, և այնպիսի շփոթալի գառտարնակի մը կէս ժպտ մ'ընելով՝ որ իբր թէ պարզերես երեխկ կ'փափարի: Ամէն անգամուն որ խմբէ մ'անցնէր՝ աւելի ազատ կ'շնչէր, բայց կ'դիտէր որ իրեն նայելու համար ոմանք կ'դառնան, և Երզնանեան առաջին անգամն էր որ կենաց մէջ ծաղրելի երևցաւ, թէև մինչև նոյն օրը լաւ գաղտնիք մ'ունեցեր էր իր վրայ:

Երբ սանդղին հասաւ, գործն աւելի ծանրացաւ. առաջին աստիճաններուն վրայ չորս հրացանակիրներ կային որ հետևեալ կրթութիւնն ընելով կ'զբօնուին, մինչդեռ անոնց ընկերներէն տաս տասն երկու հոգի վերնագառիթը կ'սպասէին որպէս զի ըստ կարգի խաղին մասնակից լինին:

Ասոնցմէ մին՝ վերին աստիճանին վրայ կեցած՝ մերկ սուր մ'ի ձեռին, միւս երեքը վեր ելնելու կ'արդիլէր կամ արդիլելու կ'աշխատէր:

Միւս երեքն անոր դէմ իրենց լմեթեալարժ սրերով կ'մաքառէին: Նախ Երզնանեան կարծեց թէ այն երկաթներն անսայր սուրեր են և բուլթ (boutonné). բայց երբ քանի մը վէտեր տեսաւ՝ խկոյն դիտեց որ իւրաքանչիւրին զէնքը՝ ընդ հակառակն՝ պէտք եղածին պէս բարակ և սրած էր, և ամէն անգամուն որ վէտ կ'առնուին՝ ոչ միայն հանդիսականներն՝ այլ նոյն իսկ դերասանները խեղդի պէս կ'ծիծաղէին:

Նոյն միջոցին՝ աստիճանին վրան կեցողն՝ իր հակառակորդները հիանալի ձարսիկութեամբ կ'վանէր: Շատերն անոնց չորս գին բոլորեր էին. խաղին պայմանը սա էր որ՝ եթէ սուրը մէկուն դպէր պէտք էր որ քաշուէր, և իր յերկայութեան կարգը

կերուսէր ՚ի նպանաւ դպրոցին : Հինգ վայրկեանի մէջ՝ աստիճանք պաշտպանողք երեք հոգի սրովք դնաւ , միոյն գաստակէն , միսին ծնօտէն ; երրորդին ակառջէն , թէ և ինքն անվնաս մնաց . և այս ճարպիկութեան համար , ըստ որոշեալ պայմանաց՝ երեք անգամ կարգէն աւելի խաղալու արտօնութիւն ստացաւ :

Արշափ որ ա՛րքաւնեան գծուարձու կ'զարմանաք բանի մը վարայ , կամ լաւ ևս , այնպէս կ'ուզէր ցնցնել , զարձեալ՝ այս զրօսանքը տեսնելով զարմացաւ : Տեսեր էր արդէն իր գաւառին մէջ , այս երկիրս ո՛ր գլուխներն այնքան շուտով կ'տաքճան , մեծամարտի աւելի երկար նախաարարածուութիւններ , և սակայն այս չորս խաղացողներուն մեծարանութիւնն իր մինչ ցայն կէտ լաւանքէն՝ նոյն իսկ Կաթօնյի մէջ՝ աւելի զօրստոր երկցաւ իրեն : Ինքզինքն այն հսկայից աշխարհը կարծեց ու կըլլելովք այնուհետեւ զնաց և այնչափ երկիրը զգաց . սակայն դեռ չէր հասած իր նպատակին , վասն զի տակաւին վերնաբաղն ու նախասեննակը կային :

Վերնաբաղին վրայ չէին կուտեր , այլ կիներու պատմութիւններ կ'պատմէին , իսկ նախասեննակին մէջ պալատի պատմութիւններ : Վերնաբաղին վրայ ա՛րքանեան կարմրեցաւ , նախասեննակը մտնելուն սարսուռ զգաց : Իր արթուն ու թափառիկ երեակայութիւնը՝ որով Կաթօնյի մէջ ահարկու կ'գառնար նորահասակ նաժիշտներու և երբեմն նոյն իսկ նորատի տիրուհիներու , երբէք երազած շունէր՝ ցնորքի տունն անգամ , այն սիրային հրաշալեաց կէս ժամը , և այն վատշուէր քաջութեան գործերու քանորդը , որոնք մեծ արժէք կ'ստանային նաև խիստ ծանօթ անուններու յիշատակութեամբ և եպերելի մեկնութիւններով : Սակայն եթէ իր բարոյական զգացումը վիրաւորեցաւ վերնաբաղին վրայ , կարտիւնալին համար ունեցած յարգանքը նախասեննակին մէջ գայթակղեցաւ : Արդ՝ ա՛րքանեան զարմանօք կ'լսէր որ բացէ ՚ի բաց վար կ'զարնեն այն քաղաքականութիւնն որ Եւրոպայի գող կ'ազդէր , նոյնպէս կարտիւնալին անձնական կեանքը , թէ և շատ մը բարձր և հզօր աւատական իշխաններ պատժուեր էին անոր ներ-

քին կեանքը քննելու փորձ փորձելուն . այս մեծ մարզը՝ որ տ'Ար-
զանեան հօր մեծապէս յարգելի էր , Պ . ար Պրէվիլի հրացա-
նակիրներուն առակ նշտակի կ'լինէր : վասն զի անոր թիւր ոտ-
ներն ու կորակոր կռնակը կ'ծաղրէին : ոմանք՝ իր սիրուհի տի-
կին տ'Էլիյօնի , և իր քեռաղջիկ տիկին Կծնաբալէի վրայ եպերա-
կան երգեր կ'երգէին , մինչդեռ այլք կարտինալ-դ քսին պայիկնե-
րուն և պահապան զօրաց գէտ՝ դաւեր կ'նիւթէին , և այս ամէն
քաները հրէշտիկն անհնարին՝ իրողութիւններ կերէին տ'Արզանե-
անի :

Մակայն՝ երբ թաղաորին անունն երբեմն յանկարծ յիշուէր
այս կարտինալական կատակներուն մէջ տեսակ մը դայլ պահ մը
կ'պրկէր այս ծաղրաբան բերանները . ամէն մարդ չորս գին կը
նայէր վարանելով , և կարծես թէ կ'վախնային որ Պ . ար Պրէ-
վիլի դահլճին միջնորմն ախանջ շունենայ : լայց խկոյն նոր ակ-
նարկութիւն մը խօսքը Նորին բարձրութեան վրայ կ'դարձրնէր ,
և այն ատեն քահ քահներն աւելի սաստիկ՝ սկսելով՝ անոր ա-
մէն գործերը մաղէ կ'անցընէին ետ թեամբ :

— Իրաւի — կ'ըսէր իւրովի տ'Արզանեան տհաճեկ — այս մեր-
դիկը Պասգիլ պիտի զրկուին և կախուին , և անտարակոյս՝ ես
ալ միասին , վասն զի քանի որ անոնց խօսքը մտիկ կ'ընեմ , իրբ
դաւակից պիտի ամբաստանուիմ : Ինչ պիտի ըսէր արդեօք հայրս ,
եթէ գիտնար որ այս տեսակ անհաւասան բնկերութեան մէջ
կ'գտնուիմ , այն որ ասպարեց ինձ անչափս յարգել կարտինալ :

Ռօստի՝ ինչպէս որ դիւրին է մտաբերել տանց ըսելու , տ'Ար-
զանեան չէր իշխեր խօսակցութեան մասնակից լինել . միայն չորս
աչքով կ'գիտէր , մտադիր մտիկ կ'ընէր , իր հինգ զգայարանքն
արթուն պահելով որ բառ մը չփախցընէ , և իր հօրը խորհուրդ-
ներուն վրայ ունեցած վստահութեան հակառակ , իր յատուկ ճա-
շակին և բնազգումի բերամբը՝ անցած դարձած քաները գովե-
լու քան պարտաւելու հակամետ կ'երեւէր :

Բայց որովհետեւ Պ . ար Պրէվիլի պաշտատկանաց խմբին մէջ
բոլորովին օտարական մ'էր և առաջին անգամ կ'երեւէր այն կող-

մերը, եկան հարցին իրեն թէ ի՞նչ կ'իմոզը: Այս հարցման վերայ տ'Արղանեան խոնարհաբար իր անունը ծանոյց, հայրենակից լինելուն վրայ պնդեց, և իրեն հարց ու փորձ ընող սենեկասրահին աղաչեց որ Պ. տը Գրեվիլէն քանի մը վայրկեանի համար ունկնդրութիւն մը հայցէ: սենեկասրահը սրաշտպան ձայնով մը խոստացաւ կատարել իր խնդիրն ու պարտ ու պատշաճը հաղորդել:

Տ'Արլանեանի առաջին զարմանքը փոքր ինչ գաղբելով պարագայ ժամ ունեցաւ ներկայ գտնուողներուն հաղուստն ու կերպարանը զննելու:

Ամենէն վառ գունն ահիճրին կեղծոնը կ'գտնուէր բարձր հասակով, ամբարտաւան դէմքով հրացանակիր մ'որուն այլանդակ հանդերձն ամենտն ուշադրութիւնը կ'դրուէր: Նոյն պահուն համազգեստ տառատակը չէր հագած, որ սրարտառական չէր այն նուազ ազատութեան, և մեծադոյն անկախութեան ժամանակը, այլ լոկ գրատ մ'երկնագոյն, քիչ շատ գոյնը նեաած և մաշած, և նոյն զգեստին վրայ ոսկեհիւս փառաւոր զօտի մը կապեր էր, խեցիկներու պէս փալփլուն երբ ջրով կ'ծածկուի բաց արեւուն: Կարմիր թաշէ երկար վերարկու մը շորհալի կերպով ձղեր էր ուսերուն վրայ, թիակ առջևի կողմէն բաց թողնով չքեղ կամարն որուն կախուեր էր երկայն սուսեր մը:

Այս հրացանակիրը նոյն միջոցին իսկ իր պահպանութեան սրաշտանն աւարտելով վար իջեր՝ կ'գանգատէր որ հարբուղի եղեր է և ատեն ատեն շինովի ձեւերով կ'հազար: Այս պատճառաւ, ինչպէս որ ինքն ամենուն կ'ըսէր վերարկուն հաղեր էր և մինչդեռ բարձր ՚ի զլուխ կ'իսուէր: իր պէխը քամահական երեսով մ'որսրելով ուրիշներն՝ և ամենէն աւելի տ'Արղանեան անոր ոսկեթել կամարին վրայ կ'հիանային:

— Ի՞նչ օդուս — կ'ըսէր հրացանակիրը — ասոր հոգն կ'մտենայ, յիմարութիւն մ'է, քաջ գիտեմ, բայց հոգն է: Ասկից զատ՝ պէտք է բանի մը գործածել օրինաւոր ստակ մը:

— Ահ, Բոբի — գոչեց հանդիսականներէն մին — փորձ մի փորձեր մեզ հաւտացնելու որ այդ կամարդ հօրենական առատա-

ձեռնութեան պարզե մ'է. անցած կիրակիի Սէնդ-Օնօրէ դրան
մօտ քողար որ տիկին մը տեսայ, այն տուած պիտի լինի քեզ:

— Ա՛յ, պատիւս և պնտականի խօսքս վկայ, ես ինքս գնեցի
այս կամարն իմ յատուկ ստակովս — պատասխանեց այն անձն
որ Բորթոս անունով կոչուեցաւ:

— Այո՛, ինչպէս որ ես ալ այս նոր քակը գնեցի առջի օր
անոր մէջ սիրու հոյս դրածովք — ըստ ուրիշ հրացանակիր մը:

— Ճամարիան ըսի — վրայ բերաւ Բորթոս — և ասոր անպա-
ցոյցն այն է որ տան երկու ոսկի դահեկան վճարեցի:

Ձարմանքն աւելցաւ, թէ և այս մասին կատկածը բողբոջին
չփարատեցաւ:

— Այսպէս չէ՛, Ար՝ֆ — ըստ Բորթոս ուրիշ հրացանակիր
մը գտնաւով:

Այս միւս հրացանակիրը՝ որ Արամիս կոչուեցաւ, սոյն հար-
ցումն ընդին կատարեալ հակապատկերն էր, հազիւ քսան եր-
կու քսան երեք տարեկան պատանի մ'էր, սրարդ և սղու զէմ-
քով, անոյշ սև աչերով և գարնան գեղձի պէս վարդազոյն և
թառչիկն այսերով, իր բարակ պիտը՝ վերին շրթին վրայ յըս-
տակ և ուղիղ գլծ մը կ'ստուերայրէր, այնպէս կ'թուէր որ իր
ձեռները վար կախելու կ'երկնէր որպէս զի երակները չ'ուրին,
և ասն ատն ականջներուն ծայրը կ'քամթէր որպէս զի անոնց
թեթե թափանցիկ ծիրանի գոյն մը տայ: Ասվորաբար քիչ և
ծանր կ'խօսէր, ստեպ կ'բարեէր, իր ակտաները ցոյց տալով
անձայն կ'ծիծաղէր, և ակտաներն ալ աղբոր էին և կ'երեւէր թէ՛
ինչպէս իր բոլոր անձին՝ նոյնպէս անոնց մեծ հոգ կ'տանէր:
Գլխի հաստատական նշան մ'ընելով իր բարեկամին հարցման
պատասխան տուաւ:

Այս ստորասական պատասխանը՝ կամարի մասին եղած կաս-
կածներն իբր թէ ջրեց, անոր վրայ նորէն գմայլեցան, բայց խօս-
քը չըրին, իսկ մաքի արագ մէկ շրջումով յանկարծ խօսակցու-
թիւնն ուրիշ խնդրի վրայ դարձաւ:

— Ի՞նչ կ'մտածէք Շալէի զինակիրն պատմածին վրայ — հար-

ցոց ուրիշ հրացանակիր մ'աւանց 'ի մասնաորի մէկը հարց ու
փորձ ընելու, այլ ընդ հակառակն խօսքն ամենուն տղղեւլով:

— Եւ ինչ կ'պատմէ — հարցոց Բորթոս ինքնահաճ' ձայնով
մը:

— Կ'պատմէ թէ՛ Ռօշփօրը, կարախալին այս կոյր զործակա-
տարը՝ կրօնաւորի հարգւտաով ծպտեալ տեսեր է Պրաքսէլի մէջ,
այն անիծեալ Ռօշփօրն՝ որ այս ծպտեալ կերպարանին շնորհիւ ը,
Պ. տը Վէկը խաբեր է, այս ալ իբր անմիտ բանուեր է:

— Այո, իբր անմիտ — ըստ Բորթոս. — բայց մի՞թէ այս
բանս ստոյգ է:

— Արամիսէն իմացայ — պատասխանեց հրացանակիրը:

— Իրա՞ն:

— Ե՛հ, Բորթոս, ինչպէ՛ս որ գիտես՝ երէկ մինակ քեզի սրտ-
մեցի այս իրողութիւնը — ըստ Արամիս. — խօսքը զոցեկնք:

— Խօսքը զոցեկնք, կ'ըսես — վրայ բերաւ Բորթոս — և այս
է քու կարծիքդ: Ի՛նչպէ՛ս խօսքը զոցեկնք, ինչպէ՛ս շուտ մը կը
կտրես կ'թափես: Ի՛նչ, կարախալն ազատօրոյի մ'եռակն լըր-
տես մը կ'զրկէ, անոր նամականին մասնչի, աւաղակի, շարա-
բազործի մը ձեւօր կ'կողտարէ: Շալէին զլուխը կտրել կ'տայ,
սա անձուոնի պատրուակաւ թէ թաղաօրը սօրաննել և անոր եզ-
րայրը թաղուհւոյն հետ կարգելու միտք ունի եղեր: Այս հա-
նելուկս ոչ որ գիտ'ր, երէկ իմացոցիր մեզի մեծ զոհունակո-
թիւն պատճառելով, և մինչդեռ այս լուրին վրայ ամենքնիս ա-
պուշ կրթեր կ'մտածենք, այսօր կ'ելնես կ'ըսես որ խօսքը զոցեկնք:

— Այո, խօսինք, քանի որ այս է փափաքդ — պատասխանեց
Արամիս համբերութեամբ:

— Եթէ խեղճ՝ Շալէի զինակիրը լինէի — զօշեց Բորթոս —
այն Ռօշփօրին աչքին պիտի երևէի:

— Այն ատեն Ռուժ գոքսն ալ քու աչքիդ պիտի երևէր —
վրայ բերաւ Արամիս:

— Ա՛հ, Ռուժ գոքսը. քաջ է, քաջ է, Ռուժ գոքսը. —
պատասխանեց Բորթոս ձեռները զօրնելով և զլիովը հաւանու-

թիւն տալով, Ռուս գործը, սքանչելի գիւտ : Այդ անուճը պիտի հոշակեմ, սիրելիս, անհոգ եղիր : Բոլորովին անմիտ չէ մեր Արամիսը : Ինչ մեծ դժբաղդ թիւն որ քու կոչմանդ չկրցար հեռեկեւ, սիրելիս, ինչ հիանալի արքայ մը կ'լինելիր :

— ՌՏ, ժամանակաւոր յաւարտում մ'է այդ — վրայ բերաւ Արամիս : — օրին մէկն արքայ պիտի լինիմ, արդէն գիտես որ այս մտքը աստուածարան թիւն կ'ունիմ :

— Իր միտքը պիտի կատարէ — վրայ բերաւ Բորթոս — ուշ կանտիս պիտի կատարէ :

— Կանտիս — ըստ Արամիս :

— Իր համազգեստին ետեր կախումս պճղնաորը հագնելու համար բանի մը կ'սպասէ — վրայ բերաւ հրացանակիրը :

— Եւ ինչ բանի կ'սպասէ — հարցուց ուրիշ անձ մը :

— Կ'սպասէ որ թաղուհին Գրանտի գահաժառանգ արքայազուն մը ծնի :

— Այս կիսալին վրայ կատակ մի ընէք, պարտններ — ըստ Բորթոս : — փոքր Աստուծոյ, գեռ թաղուհին արքայադուր մը տալու տարիքն ունի :

— Կ'ըսեն թէ Պրքինհէմ Գրանտս կ'զանուի — վրայ բերաւ Արամիս հեղձալի ժպտով մ'որ՝ ըստ երևոյթի մը՝ այսպիսի պարզ խօսքի մը բտական գայթակղական իմաստ մը կ'ընծայէր :

— Արամիս, բարեկամդ իմ, այս անգամ անիրաւ ես — ընդմիջեց Բորթոս — և խելացի երևելու տեսչդ քեզ սահմանէ գուրս կ'հանէ : Եթէ Պ. աը Դրէվիլը ըսածդ լսէր, շատ պիտի գծկամակէր :

— Միթէ դաս տալու ելիր ես, Բորթոս — գոչեց Արամիս : որուն անուշ աչքին մէջ կայծի նման բան մ'անցաւ :

— Սիրելիդ իմ, հրացանակիր կամ արքայ եղիր : Մին կամ միւրը, բայց թէ մին և թէ միւրը մի լինիր — վրայ բերաւ Բորթոս : — Գիտես որ Աթոս անցածն օր ըստ քեզ թէ ամեն բանի մէջ քիթդ կ'խոթես : Ա՛հ, խնդրեմ, չարդողնք, անօգուտ բան է, արդէն գիտես թէ ինչ պայման ունինք քու, Աթոսի և

իմ մէջ : Այո, տիկին տ'էկիյօնի տունը կ'երթաս և անոր հետ կ'եմբես, տիկին Շէվրէօզի քեռաղջիկ՝ տիկին տը Պառ-Գրասիի տունը կ'երթաս, և ամենքը կ'ըսեն թէ նոյն կնկան շնորհները կ'վայելես : Ո՛հ, Տէր Աստուած, երջանկութիւնդ քեզի օրհնէ, քո զաղտնիքդ հարցնող չկայ, խոհեմութիւնդ ամենուն յայտնի է : Արդ քանի որ այդ առաքինութեան տէրն ես, ինչո՞ւ համար, ինչո՞ւրեմ, նոյն ողւով չես վարուիր Նորին վեհափառութեան մասին, Ո՛վ որ կ'ուզէ և ինչպէս որ կ'ուզէ թող թաղաւորին և կարտինալին միւր ծամէ . բայց թաղահին նախնական է, և անոր խօսքն ընողը պէտք է որ լառ խօսի :

— Բորթոս, ասա կ'իմացնեմ քեզ որ Նարսիսին պէս մեծամիտ ես — պատասխանեց Արամիս . — գիտես որ բարոյականը կ'ատեն, և մինակ խօսածը մտիկ կ'ընեն : Իսկ դու, սիրելիս, դու խիստ փառաւոր կամար մ'ունիս և բարոյականի մասին շատ վարժ չես : Աբբայ պիտի լինիմ երբ յարմար դատեն, առ այժմ՝ հրացանակիր մ'եմ, այս իրաւամբ ուղածս կրնամ ըսել, և այս պահուս կ'ուզեմ ըսել քեզ որ ինձ աաղտուկ կ'սպասձառես :

— Արամիս :

— Բորթոս :

— Է՛հ, պարոններ, պարոններ, ինչ է այդ — գոչեցին չորս կողմէն :

— Պ. տը Գրէվիչ Պ. տ'Արդանեանի կ'սպասէ — ընդմիջեց ապաստար մը դահլճին գուռը բանալով :

Այս ազգարարութեան վրայ՝ երբ գուռը բաց կ'մնար՝ ամէն մարդ լուեց, և ընդհանուր լուսութեան ժամանակ՝ նորասի Ասաքօնը նախասենեկին երկայնքը քաշեց և հրացանակիրներու հրամանատարին քովը գնաց, զո՛հ լինելով սրտովին որ այն այլանդակ վէճէն պատեհ ժամանակին կ'հեռանար :

ՈՒՆԿՆԴՐՈՒԹԻՒՆ

Նոյն միջոցին՝ Պ. ար Գրեվիլ խիստ նեղացած էր, սակայն քաղաքավարութեամբ բարեկեց պատանին, որ մինչև գետինը խոնարհեցաւ, և անոր յարգական խօսքերը լսելուն ժպտեցաւ, վասն զի անոր Պէարնեան շեշտն իր պատանեկութեան օրերն աւելի երկիրն իրեն յիշեցուց, կրկնակի յիշատակ մ'որ մարդուս խրնդում կ'պատճառէ ամէն տարիքի մէջ: Բայց նոյն պահուն իսկ նախասնեկին մօտենալով՝ Պ. ար Գրեվիլ ձեռքով նշան մ'ըրաւ տ'Արդանեանի սա մտօք որ տրիշներու հետ գործն աւարտելէն ետե՛ւ՝ անոր հետ պիտի սկսի, երեք անգամ, և ամէն անգամուն ծայրը բարձրացնելով գոչեց, այնպէս որ հրամայական և ցասնական նային ամէն ընդմիջային հնչումներն արտասանեց.

— Աթո՛ս, Բորթո՛ս, Արամի՛ս:

Այն երկու հրացանակիրներն որոց հետ արդէն ծանօթութիւն բրինք և վերջին երկու անունները կրող անձերն էին, անմիջապէս իրենց ակմբէն հեռացան և զէպ 'ի դահլիճը գացին, և երբ անոր սեմէն անցան դուռն իրենց վրայ գոցուեցաւ: Իրենց կերպարանը՝ թէև բոլորովին հանդարտ չէր, դարձեալ արժանազայել և հլու անհոգութեամբը տ'Արդանեանի հիացում պատճառեց, վասն զի կարծէր թէ կիսատուածներ են ասոնք, իսկ հրամանատարն ալ իր շանթերով զինեալ սլիմպիական Արամազդ մը:

Նրբ երկու հրացանակիրները ներս մտան, երբ դուռը գոցուեցաւ, երբ նախասնեկին բզզալի շունչը սկսաւ, որ նոր ճարակ առած էր անշուշտ ներսէն հրացանակիրներուն եղած կոչմամբը, երբ վերջապէս Պ. ար Գրեվիլ՝ լուին և ունքը պոքո-

տած՝ երեք չորս անգամ վեր վար քալեց՝ ամէն անգամուն Բարթաթին և Արամիսին առջևէն անցնելով՝ որոնք ձիգ ու համր կեցեցր էին իրր՝ ի հանդէս, յանկարծ անոնց առջև կանկ առաւ, և զայրալիբ ակնարկով մ'անոնց զլիսէն մինչև ոտքը շափելով՝ գոչեց.

— Գիտէք արշեօք թէ թաղաւորն ինձ ըսաւ, զեռ ևս երէկ իրկուն իսկ, չիտէք, պարոններ:

— Աէ, չգիտեմք — ըսին երկու հրացանակիրները պահ մը լսո. կենալէն ետեւ. — ոչ, պարոն, չգիտեմք:

— Բայց յուսամ որ զայն ըսելով կ'պատես մեզ — յարեց Արամիս իր ամենէն մարգալար ձայնով և շնորհալի խոնարհութեամբ մը:

— Թաղաւորն ըսաւ ինձ որ այտուհեակ իր հրացանակիրները Պ. կարախնալին գնդէն պիտի առնու:

— Պ. կարախնալին գնդէն, և ինչ պատճառաւ — հարցոց Բարթաւ աշխուժի:

— Ասան զի կ'նայէր որ իր թթուիկն (piquette) աղոր գիւնի խառնուրդով մը նորոգելու պէտք կայ:

Երկու հրացանակիրները կառ կարմիր եղուն: Տ'Աբղանեան չը գիտէր ո՛ր էր և չեանին ասկն անցնել կ'փափաքէր:

— Այո, այո — շարունակեց Պ., ար Գրէվիլ տելի բորբոքելով — և Նորին վեհափառութիւնն իբրս ունք ունէր, վասն զի, պատգոյ վրայ կ'ըսեմ որ հրացանակիրներն իրօք կ'բանբաստին ալքոնիբր: Պ. կարախնալը կ'պատմէր երէկ թաղաւորին՝ այնպիսի ցտակցո թեան երեսով մ'որ շատ անհաճոյ երեցաւ ինձ, թէ առջի օրն այն վատթար հրացանակիրները, այն կոտարարները, և այս բառերը հեշտալի ձայնով մը կ'ընէ շտեղծ, որ առեւի ծանր եկաւ ինձ, այն պարծուկները, կ'յարէր նա աւ ընձու աչքով ինձ կ'նայէր, Գրու վողոցը՝ չիմետան մը մէջ աչ ատեն կ'ընէ երէին, կարծեցի թէ կատակ կ'ընէ, երբ իր չիշեբային պահարդներու վաշտ մը ստիպուեք է նոյն խոզարարները ձերբակալ ընելու: Ամօթ, անշուշտ այս բանիս տեղեակ պիտի լի-

նիք, կարելի է որ հրացանակիրներ ձերբակալ ընեն : Գուք ալ անոնց մէջն էիք անշուշտ, մի տրանաք, ձեզ ճանչեցին, և կարաինալը ձեր անունը տուա : Ահա իմ յանցանքս, այո՛, յանցանքս, վասն զի ես իմ մարդիկս կ'ընտրեմ : Հիմակ ըսէ նա յիմ, դու Աբամիս, ո՞ր սատանան գրգեց քեզ տառատոկ խորնդրել իզնէ : մինչդեռ կրօնական հազուստը քեզ աւելի կ'վայլէր : Իսկ դո՛ւ, Բորթոս, այդ կամարդ կապեր ես անկից յարդէ սուր մը կախելու համար արդեօք : Հապա Աթո՛ս, Աթոսը չեմ տեսներ, ո՞ր է :

— Պարոն — պատասխանեց Աբամիս արամազին — հիւանդ է, շատ հիւանդ :

— Հիւանդ, շատ հիւանդ է, կ'ըսես. և ինչ է հիւանդութիւնը :

— Ատի կայ որ ծաղկի հիւանդութիւն չլինի — պատասխանեց Բորթոս՝ ինքն ալ ըստ կարգի խօսք մ'ըսել փափաքելով. — և իրօք ցտալի բան մը պիտի լինի, վասն զի երեսը պիտի արուի անշուշտ :

— Ծաղկի հիւանդութիւն, Բորթոս, դարձեալ պարծունակ պատմութիւն մը կ'պատմես ինձ : Այն տարիքին մէջ ծաղիկ ունենայ, կարելի չէ . . . բայց անշուշտ վիրտոր՝ թերևս սպաննուած է : Աստուած վկայ . . . եթէ գիտնայի. դո՛ւք հրացանակիրներ, չեմ ուզեր որ գէշ անդեր յաճախէք, փողոցը կուտի բռնուիք և քառուղիներու մէջ սրով խաղաք : Մէկ խօսքով՝ չեմ ուզեր որ Պ. կարտինալին պահապան զօրաց ծաղը ու ծանակ լինիք, որոնք քաջ, հանգարտ, ճարպիկ մարդիկ են, բնառ ձերբակալ լինելու առիթ չեն տար, թէև ստոյգ եմ որ անոնք միայն գիտեն ձերբակալութենէ պրծիլ : Աւելի լառ ունին մեռնիլ քան թէ քայլ մ'ընկրկիլ : Խոյս տալ, կծիկը դնել, փախչիլ, մինակ թաղաորին հրացանակիրներու գործեր են անշուշտ :

Բորթոս և Աբամիս կատարութենէ կ'զողային. յօժարակամ կը խեղդէին Պ. ար Գրէ վիլն՝ եթէ չզգային որ իրօք իրենց վրայ ունեցած սէրն էր որ այսպէս խօսել կ'տար անոր : Ուրքով գե-

տին կ'զարնէին, արիւնելու չափ իրենց շրթերը կ'խածնէին և բոլոր ուժով իրենց սրին գաստապանը կ'սեղմէին: Ինչպէս որ արշէն ըսինք, գրտէն ամէն մարդ լսեր էր որ Պ. ար Գրէվելը զատ զատ Աթաքը, Բորթոսն ու Արամիսը կանչեր էր, և գուշակք էին՝ անոր ձայնին շեշտ. ն' որ յետին ծայր բարկացած է: Տաս հետաքրքիր գլուխներ գունակին կսթնած՝ կատաղութեան կը զեղնէին, վասն զի իրենց տկանջները ներսի խօսակցութեան վանկ մը չէին փակցնէր, մինչդեռ իրենց բերանները հետզհետէ հրամանատարին նախատալի խօսքերը կ'կրկնէին նախատեսներին անբարեգնութեան: Մէկ վայրկեանի մէջ՝ բոլոր ստորանը՝ գահէջին գունէն մինչև փողոցին դուռը մեծ յուզման մէջ ընկաւ:

— Ահ, թագաւորին հրացանակիրները Պ. կարտինալին պահնորդներէն ձերբակալ լինին — շարունակեց Պ. ար Գրէվել՝ որ իր զինուորներուն չափ զայրացած էր ՚ի ներքուստ, և խօսքերը կցկտելով մի առ մի՝ զաշոյնի հարուածի պէս՝ իր ունկողիներն սիրտը կ'մղէր: — Ահ, նորին բարձրութեան վեց պահակներ՝ նորին վեհափառութեան վեց հրացանակիրները ձերբակալ ընեն: Անորէն, այո՛, սրտումս բրի. իսկոյն Լուվր պիտի երթամ. թագաւորի հրացանակիրներու հրամանատարութեան պիտի հրաժարիմ, կարտինալի զօրաց մէջ տեղակալութիւն մը պիտի պահանջեմ, և եթէ մերժէ, վայ արևուս, արբայ պիտի լինիմ:

Այս խօսքիս վրայ արտաքին շշուշը դուռ գոչում դարձաւ, ամէն կողմէն լուսանք և հայհոյանք կ'լսուէին: Անպիտաններ, անպիրատներ, վատեր կ'կոչէին ամէն կողմէ և ուր կ'թնդացնէին: Տ'Արդանեան վարադոյր մը կ'փնտռէր անոր ետին պահուածքու համար, և ձեռքէն զար սեղանին տակը պիտի մանէր:

— Լաւ տրեմն, հրամանատարս — ըսաւ Բորթոս մօլեղին — ճշմարիտ է որ վեց հոգիի դէմ վեց հոգի էինք, բայց զարանակալութեամբ յարձակեցան մեր վրայ, և մեր սրերը զեռ չքաշած՝ մեզնէ երկօքն անշունչ գետին ընկան, և Աթոս՝ կարեվէր վերադարձած՝ նոյնչափ վասն ի մէջ էր: Եւ գուրջ կ'ձանչէս Աթոքը, հրամանատար, լաւ, երկու անգամ ոտք ելնելու փորձ

փորձեց, երկու անգամ գետին ընկաւ : Սակայն անձնատուր չեղանք մենք, ո՛չ, չեղանք, այլ բռնի առին տարին, և ճամբան խոյս տուինք : Իսկ Աթոսը մեռնալ կարծելով՝ պատերազմի դաշտին վրայ հանդարտ ձգեցին՝ աւելորդ դատելով ուրիշ տեղ փոխադրելու : Ահա այս է ճիշտ պատմութիւնը : Ինչ ընենք, հրամանատար, ամէն ճակատամարտի մէջ մարդ չկրնար յաղթական ելնել : Մեծն Պոսելէ Քարսալի ճակատամարտը կորոյս, և Քրանտա Ա. որ լրսածիս նայելով՝ քաջութեան կողմէ նշանաւոր էր, դարձեալ Բաբիի պատերազմին մէջ յաղթուեցաւ :

— Եւ ես ալ պատիւ ունիմ քեզ վստահացնելու որ անոնցմէ մին իր սրովը սպաննեցի — ըսաւ Արամիս — վասն զի իմն առաջին յարձակման մէջ կտարեցաւ : Ինչպէս որ հաճելի է քեզ, այնպէս իմացիր, պարտն, սրով կամ դաշոյնով սպաննեցի :

— Այդ բանը չդիտելի — վրայ բերաւ Պ. ար Գրէվիլ փոքրինչ մեղմադոյն ձայնով մը : — Անայիմ որ Պ. կարտինալը չափազանցութեամբ խօսեր է :

— Բայց, կ'աղաչեմ, պարտն — շարունակեց Արամիս, որ տեսնելով թէ իր հրամանատարը քիչ մը հանդարտեր էր, կ'համարձակէր անոր աղերս մ'ուղղելու, — կ'աղաչեմ, պարտն, մի բան որ նոյն ինքն Աթոս վիրաւոր է. պիտի յուսահատի եթէ իմանայ որ այս բանս թաղաւորին ականջը հասեր է, և որովհետեւ վէրքը շատ ծանր է, քանի որ ուտն անցնելով կտրծքը հասած է, վախ կայ որ . . . :

Նոյն միջոցին դրան սրկապանը վեր առին, և ազնիւ ու գեղանի գլուխ մը, թէև ստկալի կերպով դունատ՝ ծոպին տակէն երեցաւ :

— Աթոս — գոչեցին երկու հրացանակիրները :

— Աթոս — կրկնեց նոյն ինքն Պ. ար Գրէվիլ :

— Զիս ուզեր ես, պարտն — ըսաւ Աթոս Պ. ար Գրէվիլի, տկար այլ լիովին հանդարտ ձայնով մը — ընկերներուս խօսքին նայելով՝ զիս կանչեր ես, և կ'փութամ հրամանդ կատարելու. ահա առիկ աստ եմ, պարտն, բան մը կ'ուղէիր :

Այս խօսքիս՝ հրացանակիրը՝ ըստ սովորականին անսուգտանելի կերպով հաղուած շքուած, անյողգողգ քայլով Պ. ար Գրէվիլի զահլիճը մտաւ : Պ. ար Գրէվիլ այս քաջութեան նշանէն սրտովին յուզուած՝ գէպ անոր վազեց զիմա որելու :

— Այս պարուններուն կ'ըսէի — յարեց նա — որ պարսպ տեղ իրենց կեանքը վաանդի մէջ չգնեն, վասն զի այս արի մարդիկ թագաւորին սիրելի են, և թագաւորն ալ գիտէ որ իր հրացանակիրներն երկրիս ամենէն երևելի քաջներն են : Աթոս, ձեռքդ տուր :

Եւ Պ. ար Գրէվիլ՝ նորեկ հրացանակրին այս սիրոյ նշանին չպատասխանած, անոր աջ ձեռքը կ'ընէր և բոլոր ուժովը կը սեղմէր առանց զիտելու որ Աթոս՝ թէև ինքն իր վրայ մեծ էր իշխանութիւնը, վշտակիր շարժում մը կ'ընէր և կ'զեղնէր, և այս ալ անկարելի կ'թուէր :

Դահլիճին դուռը կէս բաց մնացեր էր, այնքան մեծ էր Աթոսի ներկայութեան սրտաճառած ազդեցութիւնը, և որչափ որ անոր վէրքը ծածուկ պահելու տղեր էին, դարձեալ ամենուն յայտնի էր : Յնձութեան աղաղակով մ'ընդունեցան հրամանատարին վերջին խօսքերը, և երկու երեք զլուխներ՝ սաստիկ խանդէ գրդեալ՝ սրսկապանին բացուածքներէն երեցան : Անտարակոյս Պ. ար Գրէվիլ՝ պաշտօնական օրինաց զէմ՝ եղած այս անկարգութեան համար ծանր յանդիմանութիւններ պիտի ընէր, երբ յանկարծ իր ձեռքին մէջ Աթոսինը զգաց որ կ'կարկամէր, և աչքն անոր վրայ ածելով՝ զիտեց որ պիտի նուաղի : Նոյն պահուն՝ Աթոս՝ որ բոլոր ոյժը ժողվեր էր վշտին գէմ գնելու, վերջապէս ընկճելով՝ գետինն ընկաւ իբր անկեղծան :

— Ախրարոյժ մը — պոսաց Պ. ար Գրէվիլ : — Թող իմն, թագաւորինը, ամենէն վարպետը լինի. վիրարոյժ մը, թէ ոչ, մեղք, իմ քաջ Աթոսս պիտի մեռնի :

Պ. ար Գրէվիլի ձայնէն ամենքն անոր գահլիճը թափեցան առանց անոր դուռը մարդու մը դոցելու, և եկողները վիրաւորին շորս կողմն առին : Բայց բոլոր այս եռանդն անօգուտ պի-

տի գառնար եթէ վերարոյժն սպարանը չհանուէր . իսկոյն ամբողջը ճեղքեց , միշտ նուազեալ Աթոսին մօտեցաւ , և որովհետև բոլոր այս աղմուկն ու շարժումը զինքը կ'նկզելին՝ ամէն բանէ ստաջ խնդրեց՝ իբր անհրաժեշտ՝ որ հրացանակիրը մօտակայ սենեակ մը փոխադրուի : Անմիջապէս Պ . ար Գրէվիլը գուռ մը բացաւ և Բորթոս ու Արամիսի ճամբան ջցուց , ասոնք ալ իրենց ընկերն առին իրենց թևերուն վրայ և տարին : Այս խմբին ետևէն կ'երթար վերարոյժը , և վերարուծին ետևէն գուռը գոցուեցաւ :

Այն ատեն Պ . ար Գրէվիլի դահլիճը որ սովորաբար այնքան յարգելի էր , նախասնեկին մէկ մասը դարձաւ առ ժամանակ մը : Ամէն մարդ կ'վիճէր , կ'ատենարանէր , բարձր կ'խօսէր , հայհոյեցէր , լուտալով և կարտինալն իր սրահակներուն հետ կրողին տալով :

Պահ մը ետքը՝ Բորթոս և Արամիս ներս մտան . վերարոյժն ու Պ . ար Գրէվիլ միայն վերաւորին մօտ մնացեր էին :

Ղերջապէս Պ . ար Գրէվիլն ըստ կարգի ներս մտաւ . վերաւորն ինք լիքին եկեր էր . վերարոյժը կ'յայտնէր թէ հրացանակիրին վիճակը վտանգաւոր չէր , և թէ իր տկարութեան պատճառը պարզապէս արեան կորուստն էր :

Այն ատեն Պ . ար Գրէվիլը ձեռքով նշան մ'ըբաւ և ամէն մարդ քաշուեցաւ , ա' Արշանեանէ զատ՝ որ չէր մտցած թէ հրաժանատարին հետ խօսելիք ունի , և իր կառքօճեան յամառութեամբ նոյն տեղը կանգուն կեցեր էր :

Երբ ամէն մարդ գուրս ելաւ և գուռը գոցեցին , Պ . ար Գրէվիլը դարձաւ և ինքզինքն երիտասարդին հետ մինակ գտաւ : Աւրահաս դէպքէն իր գաղափարներուն թելը կորուսեր էր , ուստի հարցուց թէ յամառ խնդրարկուն ինչ կ'ուզէ : Այն ատեն ա' Արշանեան իր անունը յիշեց , և Պ . ար Գրէվիլ՝ իսկոյն ներկային և սպալային յիշատակները միտքը բերելով՝ խնդրոյն իրազեկ եղաւ :

— Ներէ — ըսաւ անոր ժպտելով — Ներէ , իմ սիրելի հայ-

րենակիրցս որ լիովեն քեզ մոռցեր էի : Ե՛նչ ընեմ, զորավար մ՛ընտանեաց հայր մ՛է որ սովորական ընտանեաց հօրէ մ՛աւելի պատասխանատու թիւն ունի : Զինւորները մեծկակ ազաքներ են, ըբայց որովհետեւ կ՛փափաքիմ որ թաղաւորին, և մանաւանդ Պ. կարտինալին հրամաններն ՚ի գործ դրուին . . . :

Տ՛Երզանեան ակամայ ժպիտ մ՛ըրաւ : Այս ժպիտը տեսնելով Պ. աը Գրէվիլը դատեց որ զիմացինը յիմար մը չէ, և շիտակ խնդիրը բանալով միանգամայն խօսքը փոխելով ըսաւ .

— Ես շատ սիրեք եմ հայրդ . արդեօք ի՛նչ կարող եմ ընել իր որդւոյն համար . շուտ ըսէ, ժամանակս իմս չէ :

— Պարոն — ըսաւ տ՛Երզանեան — Գարպէն այս կողմերս դաւլով մտադիր էի ինչընելու քեզնէ՛ ՚ի յիշատակ այն բարեկամութեան զոր չես մոռցած՝ հրացանակիրի տառատակ մը . բայց երկու ժամէ վեր տեսած բաներէս կ՛յուշակեմ որ այսպիսի շնորհ մը շատ մեծ պիտի լինի և կ՛վախնամ որ անոր արժանի չպիտի լինիմ :

— Իրօք շնորհ մ՛է, պատանի — պատասխանեց Պ. աը Գրէվիլ — բայց կարելի է՛ ինչպէս որ կ՛կարծես կամ կարծել կ՛ձեացընես, այս շնորհը քեզի համար շատ բարձր չէ : Գարձեալ ՚որին Աեհափառութիւնը այս կէտս նախագուշակեր է. և ցաւօք կ՛յայտնեմ որ ոչ ոք հրացանակիր կ՛ընդունուի՛ կանխաւ քանի մը մարտ, քանի մը Նշանաւոր գործեր, կամ մերթնէն աւելի ստորին գնդի մը մէջ քանի մը տարուան զինւորական ծառայութիւն մը չըրած :

Տ՛Երզանեան գլուխը ծռեց տոանց պատասխան մը տալու : Այս մեծ դժուարութիւնները՝ հրացանակիրի համազօգեստը հազնելու փափաքն աւելի ևս կ՛արժարձէին :

— Բայց — շարունակեց Գրէվիլ՝ իր հայրենակցին վրայ սուր ակնարկ մը սեւեռելով՝ որպէ՛ս թէ անոր սրաին խորը կարգալ կ՛ուզէր — բայց ՚ի շնորհս քու հօրդ՝ որ ինչպէս ըսի իմ վաղեմի ընկերս էր, քեզի համար բան մ՛ընել կուզեմ, պատանի : Կեր Գլարնի բարեկամները սովորաբար հարուստ չեն, և կ՛տա-

բակուսիմ՝ որ դաւանէս մեկնելէս վեր գործերը կերպարանափոխ եղած լինին այն տեղ : Աստի չեմ կարծեր թէ եւելօք ստակ բերած լինիս հետզ ապրելու համար :

Տ'Արդանեան վէտօրէն գլուխը վերուց և ըսել տղեց որ մարդէ մ'ողորմու թիւն չխնդրեր :

— Հատ լաւ , պատանի , շատ լաւ — շարունակեց Գրէվիլ — կ'հասկնամ այդ կերպերը : Գրպանիս մէջ չորս սկուզ ունէի երբ Բարիզ եկայ , և ս'իլ որ ըսէր թէ Ասվր չեմ կարող գնել , անոր հետ կ'ուելու պատրաստ էի :

Տ'Արգանեան ևս քան զես գլուխ բռնեց . իր ձիուն գնոյն շնորհիւր՝ իր ասպարէզը կ'սկսէր չորս սկուզ աւելի ունենալով քան Պ . Գրէվիլը :

— Աստի կ'ըսէի թէ պէտք ունիս ունեցած դամարդ՝ որչափ մեծ լինի , լաւ պահել . բայց պարտաւոր ես նաև կատարելա ործիլ այն մարդանաց մէջ որ աղատորդիի մը կ'վայելեն : Այսօր իսկ նամակ մը պիտի գրեմ արքունի Ճեմարանի անօրէնին , և վաղն առանց որ և է հաստուցման քեզ պիտի ընդունի : Այս թեթեւ սփոփանքը մի մերժեր : Մեր բարեկիրթ և ամենն հարուստ աղատորդիներն անգամ այս շնորհը կ'խնդրեն առանց ձեռք ձգել կարենալու : Չիազարժու թիւն , սուսերախաղութիւն և պար պիտի սովորիս , այն տեղ ընտիր բարեկամներ պիտի ստանաս , և ստեն ասեն զիս տեսնելու պիտի դաս և զիճակդ յայանես , և պիտի նայիմ թէ քեզի համար բան մը կրնամ ընել :

Տ'Արգանեան՝ թէ և սրալատական ձեերու մէջ համբակ՝ դիտեց այս ընդունելութեան պաղտութիւնը :

— Եւսիլ , պարոն — ըստ նա — կ'նայիմ որ հօրս ձեղի ողջ զած յանձնարարական գիրը պակսելով՝ այսօր որչափ վնաս կը կրեմ :

— Եւ արդարև — պատասխանեց Պ . ար Գրէվիլ — կ'զարմանամ որ այսպիսի երկար ուղևորութիւն մ'ըրեր ես առանց այն պիտանի պարէնին , որ մեզի պէս Պէարնէյիներու միակ ազրուսան է :

— Էս այլ յանձնարարական չիր մ'ունի, պարոն, և Աստուած վիպ, խիտ կանոնաոր էր — գոչեց ա'Նրդանեան — բայց նեն օր'ն գոչցան զայն :

Ե. Մէօն առանին մէջ պատահածը պատմեց, մանր նկարագրեց անձանօթ մարդը՝ այնպիսի ջերմ և ճշմարիտ սճով մ'որ Պ. ար Գրէվիլը զմայլեցաւ :

— Իբառի այլանդակ բան մ'է այդ — ըսաւ Պ. ար Գրէվիլը խորհելով. — ուրեմն բայէ 'ի բաց իմ վրայ անոր խօսեր էիր :

— Այո՛, պարոն, անշուշտ այս անխօհեմօթիւնը գործեր էի. ինչ բնեմ, ձեր անունն իմ ողևորութեանս ատեն իբր վահան պիտի ծառայէր ինձ. զատեցէք թէ քանի քանի անգամ անոր ներքև սրաստգարան գտայ :

Հողորորթութիւնը սովորական բան մ'էր այն ատեն, և Պ. ար Գրէվիլը թաղաորի և կարաինալի մը պէս խունկ կ'սիրէր : Աստի զգալի զոհունակութեամբ ակամայ ժպտեցաւ, բայց այս ժպիտն իսկոյն անցաւ և Մէօնի արկածին դառնալով.

— Ըսէ ինձ — շարունակեց նա — արդեօք այն անձանօթ աղնուականը թեթե սոցի մը շունէր այտին վրայ :

— Այո՛, ինչպէս որ դնտակի մը կեղեքածէն կրնայ գոյանալ :

— Միթէ բարեղէմ մարդ մը չէր :

— Այո՛ :

— Բարձրահասակ :

— Այո՛ :

— Գէմքով գունատ և կաշին թուխ :

— Այո՛, այո՛, ճիշտ այդ է նկարագիրը : Ինչ կերպով այս մարդը ձեզի՛ ծանօթ կ'դանաի, պարոն : Ա՛հ, թէ որ երբէք զանի գտնեմ, և պիտի գտնեմ, կ'երդնում ձեզ, նոյն իսկ զբժօխքը . . . :

— Կնկան մը կ'սպասէր — շարունակեց Գրէվիլը :

— Սա զիտեմ որ պահ մ'իր սպասած կնկան հետ խօսելէն ետե՛ մեկնեցաւ :

— Գիտե՛ս արդեօք թէ ինչ նիւթի վրայ կ'խօսէին :

— Մարդը կնկան տուփ մը կ'յանձնէր, անոր կ'ըսէր թէ այն տուփը հրահանգներ կ'պարունակէր, և կ'ապսպրէր որ Լանսոն միայն բանայ զայն :

— Մի՛թէ անկլիացի՛ էր այն կինը :

— Միլէտի կ'անուանէր զանի :

— Նոյն ինքն է — մրմնջեց Գրէվիլ — նոյն ինքն է, կարծէի թէ տակաւին Պրոքսէլ կ'ընակի :

— Ո՛հ, պարոն, եթէ գիտէք թէ այն մարդն ո՛վ է — զոչեց տ'Արդանեան — ըսէք ինձ թէ ինչ է և ո՛ր է, ասով ամէն բան հաստատած կ'լինիք ինձ, նոյն իսկ հրացանակիր ընկու խոստումնիդ. վասն զի ամէն բանէ տաջ վրէժ լուծել կ'ուզեմ :

— Զգուշացի՛ր, պատանի — զոչեց Գրէվիլ — եթէ՛ ընդ հակառակն՝ փողոցին մէկ կողմէ գալը տեսնես, միւս կողմէն անցիր: Այսպիսի սպառածի մը մի զարնուիր, սարակիի սէս կ'փշրէ քեզ :

— Այդ շկրնար արդեւք լինիլ — ըսաւ տ'Արդանեան — որ եթէ երբէք զանի գտնեմ . . .

— Առ այժմ — վրայ բերաւ Գրէվիլ — մի փնտուեր, քեզի խորհուրդ մ'ունիմ տալու :

Գրէվիլ՝ յանկարծ կանկ առաւ վերահաս կասկածէ մ'ուշաքրելով: Նորասի ուղևորին այն անձանօթ մարդուն գէմ, որ իր հօրը նամակը գողցեր էր, թէ և հասանական չէր երևեր, բացէ՛ի բաց յայտնած ասելու թիւնն արդեօք ներշնթիւն մը չէր պահեր. արդեօք այս երիտասարդը նորին բարձրութեան կողմէ՛ զըրկուած էր. արդեօք իրեն զարան մը լարելու համար եկած էր. այս շինովի տ'Արդանեան կարտինալին մէկ բանրերը չէր, և իր տունը մտած չէր որպէս զի իր վստահութիւնը գրաւ և ազա իր կորուսար պատրաստէ, ինչպէս որ այսպիսի բաներ հազար անգամ պատահած են: Հետևապէս Պ. ար Գրէվիլ այս անգամ աւելի ակնդէտ նայեցաւ տ'Արդանեանի քան զառաջինն: Անոր կայտառ գէմիւն վրայ ննդութեան նշոյլներ և շինձու խոնարհութիւն մը տեսնելով՝ այս կասկածները լիովին չփարատեցան:

— Քաջ գիտեմ որ Կաթօն մ'է — ըսաւ նա մտովի — բայց

կրնայ նոյնը լինիլ թէ կարտինալին և թէ ինձի համար : Էիմակ՝ նայինք , զանի փորձենք : — Բարեկամ — ըստ անոր ծանրութեամբ — կ'փափաքիմ , իբր իմ վաղեմի բարեկամնս որդ : ոյն , վասն զի կորուսեալ նամակին պատմութիւնը ճշմարիտ կ'սեպեմ , կ'փափաքիմ , կ'ըսեմ , մեր քաղաքականութեան զազանիքը յայտնել , որպէս զի իմ ընդոնելութեանս մէջ տեսած պազութիւնդ մեզմեմ : Քաշառորն ու կարտինալը շատ սերտ բարեկամներ են , իրենց արտաքին կոխները լսկ յիմարները խարելու համար են : Ես չեմ ախորժիր որ հայրենակից մը , սիրուն ձիտոր մը , արի պատանի մ'որ յատաջանալու յոյս ունի , կարտինալին դեմ հեռունենայ , և միամտօրէն ծօղակն ըն'նի , ինչպէս որ շատերն ընկեր ու կորեր են : Մտածէ անպամ մ'որ այս երկու ամենազօր տեսարցս անձնուէր եմ , և իմ բոլոր ճիգս կ'թափեմ թագաւորին և կարտինալին ախտիր ծառայել , կարտինալն որ Քրանսայի ծնած ամենէն հռչակաւոր հանձարնեքէն մին է :

« Աստի հիմակ , պատանի , ըստ այնմ շարժե , և եթէ ընտանի , աւանդական , և նոյն իսկ բնածին սխ մ'ունիս կարտինալին դեմ , ինչպէս որ մէկ քանի ազատորդիներ ունին , ինձ մնաս բարե բուէ և հեռացիր : Քեզ շատ պարագաներու մէջ կրնամ օգնել , սակայն չեմ կարող իմ ծառայութեանս առնուլ : Յուսամ որ այս իմ անկեղծութիւնս կ'հաւնիս և բարեկամն կ'լինիս : վասն զի առաջին անգամն է որ քեզի պէս պատանիի մ'այտալէս կ'բացուիմ :

Գրէվիլ ինքնովին կ'ըսէր .

— Եթէ կարտինալն այս համբակ աղուէնս ինձ զրկեց , անտարակոյս այս իր լրտեսին ըսած պիտի լինի , քանի որ քաջ գիտէ թէ որչափ զինքը կ'ատեմ , որ իմ սիրտս շահելու լրտազոյն միջոցն է ըստ կարի իր վրայ շարտիտել . ուստի իմ բարեկամական յայտարարութեանս հակառակ՝ այս անեղուկը պիտի պատասխանէ : անշուշտ որ Նորին բարձրութեմէ կ'զարչի :

Սակայն՝ Գրէվիլի ակնկալութեան հակառակ՝ ա՛Նքղանեան պատասխան տուա յետին ծայր միամտութեամբ .

— Պարոն, ես ալ ճիշտ մի և նոյն զգացումներով Բարիդ կը գամ: Հայրս պատուիրեց ինձ որ մինակ թաղաւորին, Պ. կարտիրաւին և ձեր խօսքէն գուրս չե՛լնեմ, վասն զի երեքնիդ ալ Քրանսայի առաջին մարդիկը կ'համարի:

Տ'Արղանեան առաջին երկու անուններուն Պ. տը Գրէվիլն ևս կ'յաւելուր, ինչպէս որ գիւրին է գիտել. բայց կ'մտածէր որ այս միւսորու թիւնն անյարմար չէր:

— Հետեապէս Պ. կարտիրաւին համար մեծ պատկառանք՝ և իր գործոց համար մեծ յարգ ունիմ — շարունակեց նա: — Չափազանց ուրախ եմ, պարոն, եթէ ձեր ըսածին պէս ինձի հետ անկեղծութեամբ կ'խօսիք, վասն զի այն ատեն պատիւ պիտի ընէք ինձ ճաշակի մեր այս նմանութիւնը հաւնիլ, բայց եթէ թեթեւ կատարմամբ անցաւ ձեր մտքէն, թէ և ինքնին բնական բան մ'է, կ'զրամ որ ճշմարտութիւնն ըսելով մեծ կորուստ կ'ընեմ, բայց, փոյթ չէ, յուսամ որ աւելի ևս պիտի յարդէք զիս այս բանիս համար, և ես ալ ձեր այդ համարտեն ամէն բանէ վեր կ'զասեմ:

Պ. տը Գրէվիլ յետին ծայր զարմանք զգաց: Պատանիին այս խորագիտութիւնն ու անկեղծութիւնն իր հիացումը կ'զրգուէին, բայց կատարածները չէին փարատեր. որքան որ այս պատանին միաներն զեր ի վեր էր, նոյնքան ահարկու էր եթէ կ'սխալէր: Սակայն տ'Արղանեանի ձեռքը սեղմեց և անոր ըսաւ.

— Դու բարեկիր սույս մ'ես, բայց այս միջոցիս քիչ մ'առաջ քեզի խոստացածս միայն կընամ ընել: Իմ ասպարանս քեզի համար միշտ բաց պիտի լինի: Աերջ ն' ամէն պատեհ առ թիւ խնդիր, առաջարկելով ինձ՝ հաւանական է որ փափաքիդ հասնիս:

— Ասով ըսել կ'ուզէք, պարոն — վրայ բերաւ տ'Արղանեան — որ պիտի սպասէք յայելու թէ արեւօք արժանի պիտի լինիմ ձեր պաշտպանութեան: Լա՛ւ, այս մասին անհոգ եղիք — յարեց նա կասրօնեան ընտանութեամբ — երկար ատեն չպիտի սպասէք: Եւ բարև տալով գուրս ելնել ուղեց որպէս թէ ինքն իր ընելիքը գիտէր այնուհետև:

— Բայց սպասէ քիչ մը — ըստ անոր Պ. ար Դրէվիլը զանի կեցնելով. — քեզի նամակ մը խոստացայ տալ ձեմարանին անօրէնին համար: Միթէ հարատու թիւնդ չ'ներեր զայն ընդունելու, նորատի ազատորդիս:

— Աչ, պարոն — ըստ Երզանեան. — վստահ եղիք որ ձեր տալիք նամակը միւսին բաղդին չպիտի վիճակի: Այնպէս լաւ պիտի սրահեմ, կ'երզնում ձեզ, որ իր ուզումեան պիտի հասնի, և վայ անոր որ ձեռքէս աննլու պիտի յանդգնի:

Պ. ար Դրէվիլը այս մեծարանու թեան վրայ ծիծաղեցաւ, և իր նորատի հայրենակիցն իրենց դանտած և խօսակցութիւն ըրած որմածակիւն մէջ թողլով՝ դնաց սեղանի մ'առջև նստաւ և խօստացած յանձնարարական գիրը սկսաւ գրել: Կայն պահուն՝ Երզանեան՝ որ ինչպէս ժամանակ անցընելը չչիտէր, սկսաւ գինորական հանգիսի եղանակ մ'ածել ասակիրներուն վրայ, միանգամայն դիտելով պատահանէն հրացանակիրներն՝ որ իրարու ետեւ կ'երթային մինչև որ փողոցին անկիւնը զարձան:

Պ. ար Դրէվիլը՝ նամակը գրելէն ետեւ կ'երկեց՝ և ոտք ելնելով՝ երիտասարդին մօտեցաւ որ անոր սոյն, բայց ճիշտ այն միջոցին որ Երզանեան ձեռքը կ'երկարէր զայն ընդունելու համար, Պ. ար Դրէվիլը շատ զարմացաւ որ իր պաշտարանած պատանին յանկարծ կ'ոտտատէ, բարկութենէ կ'կարմրի և դահլձն գորս վաղելով կ'սրոսայ. — Ահ, ապիրատ, այս անգամ ձեռքէս չպիտի ազատիս:

— Եւ ո՞վ է այն — հարցուց Պ. ար Դրէվիլը:

— Կայն ինքն, գրագողս — պատասխանեց Երզանեան. — Ահ, գտածան:

Եւ աներևոյթ եղաւ:

— Ի՞նչ գիւտհար է — մրմնջեց Պ. ար Դրէվիլը: — Ասրելի է — յարեց նա — այս ալ վարպետութեամբ մը խոյս տալու կերպ մ'է, երբ տեսաւ որ իր նորատիին չհասնիր:

ԱԹՈՍԻ ՈՒՍԸ, ԲՈՐԹՈՍԻ ԿԼՄԵՐԸ ԵՒ ԱՐԱՄԻՍԻ
ԹԼՇԿԻՆԵԿԸ

Տ'Արզանեան զայրալիք՝ երեք աստուճով նախասենեկէն ելեր՝ դէպ ՚ի սանդուղք կ'դիմէր՝ որուն աստիճաններէն չորս չորս վար իջնելու կ'միտէր, երբ սաստիկ արտորալուն՝ դնաց գլուխն ուժգին զարկաւ հրացանակրի մ'որ Պ. ար Դրէվիլի սենեկին քովընաի դռնէ մը դուրս կ'եկնէր, և ճակատն անոր ուսին տալով հրացանակիրն աղաղակ մը կամ ղողանջին մ'արձակեց:

— Ներէ ինձ — ըսաւ տ'Արզանեան, նորէն ճամբան շարունակել ուղելով — ներէ ինձ, իրաւի մեծ շտապի մէջ եմ:

Հազիւ թէ առաջին աստիճանէն վար իջեր էր որ երկաթէ դաստակ մ'անոր ունոցէն բռնեց և զանի կեցոց:

— Մե՛ծ շտապի մէջ ես — գոչեց հրացանակիրը՝ պատանքի պէս գունատ. — այս պատրուակաւ ինձ կ'մշտես, ու կ'ըսես, « Ներէ ինձ »: Եւ կարծես թէ այս բա՛ն է. հէրիք չէ այս, պատանքի: Մի՛թէ կարծես թէ՛ այսօր Պ. ար Դրէվիլ մեզի հետ քիչ մը ծանր կերպով խօսելուն, ամէն մարդու ներելի է մեզի հետ նոյնպէս վարուելու: Այդ սխալք փարատէ, ընկեր. դու Պ. ար Դրէվիլ չես, պարոն:

— Իրաւի — պատասխանեց տ'Արզանեան որ Աթոսը ճանչեց, այս որ բժշկին ձեռօք զարմանն ընդունելէն ետե՛ իր սենեակը կ'երթար — իրաւի կամաւ չըրի, և ըստ որում կամաւ չըրի, քսի. « Ներէ ինձ »: Ուստի կարծեմ թէ այսչափս բաւ է: Սակայն վերստին կ'ըսեմ, և այս ևս չափէն աւելի է թերեւ, պար-

տոյս վրայ, շատ կ'շտապիմ, շատ: Աստի թող զիս, կ'աղա-
չեմ, որ իմ գործիս երթամ:

— Պարոն — ըսաւ Աթոս զանի թողլով — գո քաղաքավար
մարդ չես, կ'երեի որ շատ հեռու տեղէ կ'գաս:

Տ'Արղանեան արդէն երեք շորս աստիճան վար իջեր էր: Բայց
Աթոսի գիտողութեան վրայ յանկարծ կանկ տուաւ:

— Ա՛հ, պարոն — ըսաւ նա — որչափ հեռուէն գամ քաջ
գիտցիր որ քու բերնիդ չէ ընկեր ինձ քաղաքավարութեան գաս
տալու:

— Կարելի է — ըսաւ Աթոս:

— Ա՛հ, թէ որ ստիպողական գործ չունենայի — գոչեց տ'Ար-
ղանեան — և եթէ մէկու մ'ետեւէն չվազէի . . . :

— Պարոն արատրացող, զիս գանկու համար վազելու պէտք
չունիս, կ'լսես:

— Եւ ո՛ր կ'ուզես որ գտնեմ քեզ, խնդրեմ:

— Գարմ-Տէշօի մօտ:

— Ժամը քանիին:

— Կէս օրի մօտ:

— Կէս օրի մօտ, շատ լուս, անդ պիտի գտնուիմ:

— Նայէ որ զիս սպասել շտաս, վասն զի կէս օրէն քառորդ
անցնելուն՝ պիտի գամ ահանջները կարեմ:

— Լա՛ն — սրուաց անոր տ'Արղանեան — կէս օրին տաս վայր-
կեան մնալով ըսած տեղդ պիտի գտնուիմ:

Եւ սկսաւ վազել, որպէս թէ ստաման փորն էր մտեր, յու-
սալով տակաին իր անմանօթը գանկու, քանի որ ծանր քա-
լելուն շատ ճամբայ տուած չպիտի լինէր:

Բայց փողոցին դուռը պահստան զինուորի մը հետ կ'իստէր
Բորթոս: Այս երկու խօսակիցներու մէջ մարդ մ'անցնելու չափ
միջոց կար: Տ'Արղանեան կարծեց թէ այն միջոցը բուսական էր,
և նետի օդն անոնց մէջն անցնելով սրացաւ: Բայց տ'Արղա-
նեան հովը հաշտի չէր առեր: Այն միջոցին իսկ որ պիտի անց-
նէր, հովը Բորթոսի երկար վերարկուն ուսեցաւ և տ'Արղանեան

եկաւ շիտակ վերարկութիւն մէջ բնկաւ : Ի հարկէ Բորթոս պատ-
ճառներ ունէր իր հազոտութիւն այս Լական մասը չթողլու , վասն
զի՛ փոխանակ բռնած քղանցքը ձգելու , զայն իրեն քաշեց , այն-
պէս որ ա՛Նրզանեան՝ կամակոր Բորթոսի գիմադրութենէն յա-
ռաջ եկած առանցքական շարժումէն՝ թաշեայ վերարկութիւն մէջ
զլորեցաւ :

Տ՛Արլանեան՝ հրացանակրին հայհոյանքը լսելով՝ շանաց վե-
րարկութիւն մէջէն ելնելու , որով աշերը գոցուեր էին , և անոր
ծալքէն աղատելու ճամբայ մը փնտտեց : Ղա մանաւանդ կ'եր-
կընչէր որ մեզի արդէն ծանօթ փառաւոր կամարին փայլութեան
փնաս մը չհասցնէ : Սակայն իր աշերը վեհերոտութեամբ բանա-
լով իր քիթը՝ Բորթոսին երկու ուսերուն մէջ փակած գտաւ ,
այսինքն ճիշտ կամարին վրայ :

Վ. փոսս , այս աշխարհիս շատ բաներուն պէս՝ որ լոկ երեւոյթ
մ՛ո՛նէն , կամարին առջևի կողմն ոսկեղէն , և ետևի կողմը պար-
զապէս կաշի էր : Բորթոս՝ որ ճշմարտապէս պարծասէր անձ մ՛էր ,
չկէնալով ամբողջ ոսկեղէն կամար մ՛ունենալ , գոնէ անոր կէտը
կապեր էր . հետևապէս գիւրիւն էր ըմբռնել թէ՛ ի հարկէ ստի-
պեալ հարբութիւն եղեր եմ կ'ըսէր և վերարկուն չէր ձգեր :

— Անզգամ — գոչեց Բորթոս՝ ամէն ճիգը թափելով որ ա՛Նր-
զանեանէ աղատի , քանի որ զեռ իր կռնակին վրայ կ'իւլտէր
նա — ինչու մարդոց վրայ կ'յարձակիս կատաղիի մը պէս :

— Ղերէ ինձ — ըսաւ ա՛Նրզանեան՝ հսկային ուսին տակէն
ելնելով . — հաստա՛ որ մեծ շտապի մէջ եմ , մէկուն ետևէն կը
վաղեմ , և . . .

— Արլեօք դիպուածով աշերդ կ'գոցեն վազելու ատենդ —
հարցուց Բորթոս :

— Ո՛չ — պատասխանեց ա՛Նրզանեան գժարելով — ո՛չ , և իմ
աշերտու շնորհիւն ուրիշներուն չտեսածն ալ կ'տեսնեմ :

Բորթոս անոր միտքը հասկցաւ կամ չհասկցաւ , սակայն այս
իրաւ է որ իր բարկութեան թափը չկրնալով զսպել ,

— Պարոն — ըսաւ . — ահա քեզ կանխաւ իմաց կ'տամ որ

Տե՛ծ պիտի ուտես՝ թէ որ այդպէս հրացանակիրներու շատ քսուխ :

— Տե՛ծ ուտե՛մ, պարոն — ըստ ա՛ւրդանեան — խօսքդ շատ ծանր է :

— Իր թշնամիները դէմ առ դէմ նայող մարդու վայել խօսք մ՛է ըսածս :

— Ա՛հ, անշուշտ, քաջ զխեղ որ կուսակց թշնամիներուդ չես գարձներ, դու :

Եւ պատանին, իր նուրբ ակնարկութեան վրայ զոհ՝ քահ քահ խնդալով՝ անկից հեռացաւ :

Բորթոս կատողութենէ՛ փրփրաց և ա՛ւրդանեանի վրայ յարձակելու համար շարժում մ՛ըրաւ :

— Եսբէ՛ն, եսբէ՛ն — պոռայ ա՛ւրդանեան — երբ վերաբերուդ հանես :

— Արեմն ժամը մէկին գանուէ, Լուքսանպուրկի ետին :

— Շատ լաւ, ժամը մէկին — պատասխան տուաւ ա՛ւրդանեան փողոցին անկիւնն՝ն գառնալով :

Բայց ոչ իր անցած փողոցն և ոչ այն փողոցն որ այժմ իր առջև կ՛գտնուէր՝ մարդ մը չտեսաւ : Որչափ ծանր քալէր անձանոթը գարձեալ ճամբայ կտրած պիտի լինէր. թերևս տուն մ՛ալ մտած էր : Տ՛ւրդանեան՝ առջևն ելնողին հարց ու փորձ ըրաւ, մինչև դետափն իջաւ, անկից Սէնի և Քրտա-Ռուժի փողոցն վեր ելաւ, բայց բան մը չգտաւ : Սակայն այս արշաւանքն իբե՛ն օգտակար եղաւ, վասն զի քանի քշտիւքն իր ճակատը կ՛ողողէր, նոյնչափ սիրար կ՛պաղշկէր :

Այն ատեն անցած գարձած դէպքերուն վրայ սկսաւ խորհիլ. բազմաթիւ էին և շարադէպ. հազիւ ժամը տասն մէկ կար, և արգէն Պ. ար Գրեվիլի աչքն ելած պիտի լինէր, վասն զի քիչ մ՛անբաղաբաժար պիտի գանէր անշուշտ ա՛ւրդանեանին իր քովն մեկնելու կերպը :

Ասկէ գատ՝ երկու մենամարտի հրուէր բնորոնեց այնպիսի մարդոց կողմէ՛ որ իւրաքանչիւրը կարող էր երեք հատ ա՛ւրդանեան սպաննել, վերջապէս երկու հրացանակիրներու կողմէ՛, այսինքն

այն իր ամենէն շատ յարգած և մտքին ու սրտին մէջ ամէն մարդերէ գեր 'ի վեր դասած էակներու երկուքին կողմէն :

Իր վիճակը տխուր էր : Ստոյգ լինելով որ Աթոս զինքը պիտի սպաննէ՝ դիւրին է երևակայել որ սրտանին Բորթոսի կողմէն անհոգ էր : Սակայն՝ որովհետև մարդու սրտին մէջ յոյսն ամենէն վերջը կ'մարի, տ'Արդանեան ուղեց յուսալ որ թերևս ողջ կ'մնայ, հարկաւ ծանր վէճքեր առնելով այն երկու մենամարտութեան մէջ, և ենթադրելով որ պիտի ապրի, ապագային համար սա յան իմանութիւններն ինքզինքին ուղղեց .

— Ի՞նչ շամբուշ եմ և ապուշ : Այն արի և զժրալից Աթոսին ուն իսկ՝ որուն դէմ զարնուեցայ խոյի մը պէս, վիրաւորուած է : Զարմանքս կ'տանի միայն որ անմիջապէս զիս չմեռցոց . իրաւունք ունէր, և հարկաւ անոր պատճառած ցառս խիստ սոսկալի եղած պիտի լինի : Իսկ Բորթոսին գալով՝ ո՛հ, Բորթոսը, խա՛շ վկայ, աեւլի ծաղրելի է :

Եւ սրտանին սկսաւ սկամայ ծիծաղել, միանգամայն դիտելով որ այնպէ՛ս մի՛նակ՝ և անցորչներուն աչքին առանց պատճառի ծիծաղելը տեսնող մը չվիրաւորուի :

— Իսկ Բորթոսի հետ կռիւս, այո՛, աեւլի ծաղրաշարժ է, բայց դարձեալ անշահ կողիտ մարդ եմ : Կ'վայլէ՛ որ ասոր անոր վրայ ընկնիմ՝ առանց ձայն տալու . ո՛չ, կ'վայլէ՛ որ երթամ անոր վերաբերուին տակը մանեմ՝ նայելու համար ինչ որ իրօք չկայ : Անտարակոյս ինձ կ'ներէր, անշուշտ պիտի ներէր եթէ այն անիծեալ կամարին վրայ խօսք մը չըսէի, և բացէ՛ ի բաց, այո՛, խիստ բաց կերպով : Ա՛հ, ինչ անիծեալ Կաբօն մ'եմ, ծովն անդամ ընկնիմ, կատակ կ'ընեմ : Աղէ՛, տ'Արդանեան, բարեկամ է իմ — շարայարեց նա ինքզինքին խօսելով՝ առ անձն պատշաճ քաղցրութեամբ — եթէ մահէն պրծիս, թէև հաւանական չերևիր, պէտք է որ այնուհետև կատարեալ քաղաքավարութեամբ վարուիս ամենուն հետ : Պէտք է որ իբր օրինակ քեզ յիշեն և վրադ զմայլին : Փարզավար և քաղցրաբարոյ լինելը, վատ լինել չէ : Նայէ անդամ մ'Արամիոսին, Արամիս նոյն ինքն կեն-

զանի անուշութեան պատկեր մ'է, նոյն իսկ շնորհ է : Ան : միթէ երբէք մէկուն խելքէն անցաւ զանի վաստ կոշեւ : Ոչ երբէք, և այսուհետեւ կ'փափաքիմ ըստ ամենայնի անոր հետեւիլ : Ա՛հ, նայէ, նոյն ինքն Արամիսն է :

Տ'Արզանեան՝ քաշելով և մենասօսելով Էլիշօնի ասարանին մօտ հասեր էր, և սոյն ասարանին առջև Արամիսը տեսեր էր որ թաղաւորին երեք ազատորի պահակաց հետ կ'սօսակցէր : Իսկ Արամիսն ալ ա'Արզանեանը տեսաւ . բայց որովհետեւ չէր մտցեր որ Պ . տը Դրէվիլ նոյն առաւօտ այն պատանիին առջև սաստիկ բարկացեր էր, և բնաւ հաճելի չէր կրնար լինիլ իրեն՝ հրացանակիրներուն եղած կշտամբանած ականջալուր վկայ մը, զանի շտեննելու զարկաւ : Ընդ հակառակն՝ ա'Արզանեան՝ հաշտութեան և մարդավարութեան խորհուրդներով լի, չորս նորաստի խօսակիցներուն մօտեցաւ, և շնորհալի ժպիտով մ'աննոց ողջոյն տուաւ : Արամիս թեթեւ մը գլուխը ծոց, բայց չժպտեցաւ : Ան ամենքն իսկոյն խօսակցութիւնը զաշրեցուցին :

Տ'Արզանեան բաւական արթուն էր և իսկոյն հասկցաւ որ իր ներկայութիւնն անախորժ է, բայց տակաւին կենցաղավարական կերպերուն անվարժ էր, ուստի չկրցաւ վարպետութեամբ մ'այն դժպտահ հիմակէն ազատիլ, վիճակ մ'որ ստէպ կ'պատահէ մարդու մ'երբ հաղիւ ուրեմն ճանչած մարդոց և իրեն չվերարեբող խօսակցութեան կ'գայ խառնուելու : Հետեւապէս հնար մը կ'փրնատէր երեսի ջրով քաշուելու . երբ տեսաւ որ Արամիսի թաշկիւնակը վար ընկեր, անշուշտ անշիտաբար ստքով կ'կոխէր, յարմար առիթ սեպեց իր անմարդավարութիւնն ուղղելու : Ուստի ծոցեցաւ, և իր ամենէն շնորհալի զէմքովը՝ հրացանակիրին ստքէն տակէն թաշկիւնակը քաշեց, թէ և այս վերջինն ամեն ճիգ կ'թափէր որ չթողու, և զայն անոր տալով ըստ .

— Պարոն, կարծեմ թէ պիտի ցուէիր անշուշտ եթէ այս թաշկիւնակը կորուսէիր :

Արզարեւ թաշկիւնակը պերճօրէն բանուած էր և մէկ անկիւնին վրայ պսակ մ'ու զէնքեր կային : Արամիս սաստիկ կարմրեցաւ և

Կաթոնին ձեռքէն խլեց քան թէ առաւ թաշկինակը :

— Ա՛հ, ա՛հ — զոչեց պահակներէն մին — վերստին պիտի ժարն ըսելու թէ Պուա-Գրասի տիկնոջ հետ հաշտ չես, մինչ-դեռ այն շնորհագեղ կիներն իր թաշկինակները բարեսրտութեամբ քեզի փոխ կ'առայ :

Արամիս այնպիսի ակնարկ մը նետեց ա՛ւրդանեանի վրայ, որ-մէ մարդ խոյզն կ'հասկնայ թէ անհաշտ թշնամի մը շահեցաւ . յետոյ աղաւ կերպարանն աւնչով :

— Կ'սխալիք, պարոններ — ըստ նա — այս թաշկինակն իմն չէ, և չգիտեմ թէ ինչ փչեց այս պարոնին խելքին որ փոխանակ ձեզնէ մէկուն տալու բերաւ ինձի տուաւ, և իմ ըսած իս ապացոյցը սա է որ իմն զբազանիս մէջն է :

Այս ըսելով իր յատուկ թաշկինակը հանեց, խիստ վայել-լուչ և բարակ կտաւէ թաշկինակ մը, թէև բարակ կտաւը շատ սող էր այն ատենները, բայց շրանուած, զննալով չունէր թաշկինակ մ'էր, և մինակ նշան մ'ունէր և այս նշանն էր ախ-րոջ անուան շիրը :

Այս անգամ ա՛ւրջանեան ձայն մը չհանեց, իր սխալմունքը ճանչեր էր . բայց Արամիսի բարեկամները շտաով չհամոզուեցան անոր խօսքերէն, և անո՛ցմէ մին՝ շինծո՛ւ ծանուց թեամբ մը նա-րատի հրացանակրին օղղելով խօսքն ըսաւ .

— Եթէ ըսածդ, ինչպէ՛ս որ կ'սքոյես, ստոյգ լինէր, պիտի ստիպուէի, սիրելի Արամիս, այն թաշկինակն ես ուղելու . վասն զի, արդէն գիտես, Պուա-Գրասին իմ՝ մտերիմն է, և չեմ ու-ղեր որ անոր կնկան գեղեցկութիւնը պարծենալով բերան առնո՛ւն :

— Գուշատ զ'չ կերպով կ'առաջարկես խնչիրչ — պատաս-խանեց Արամիս — և որչափ որ պահանջմանդ իրօք արգարացի լինելը կ'ճանչեմ՝ զայն կատարելու պիտի մերժեմ ձեին համար :

— Այս իրաւ է — յարեց ա՛ւրջանեան երկչոտութեամբ — որ թաշկինակին Արամիսի զբազանէն վար ընկնելը չտեսայ . ոտ-քը վրան դրեր էր միայն, և որովհետև ոտքով կոխեր էր, կար-ծեցի թէ թաշկինակն իրն է :

— Հեռեապէս սխալ կարծիք ըրեր ես, սիրելի պաշտօնս — պատասխան տուա Արամիս պաղտ թեամբ, տրուած բացատրութենէ՝ գոհ չլինելով. յետոյ ինք լինքը Պուս-Գրասիի բարեկամ կոչող պահակին դառնալով, — Բայց դարձեալ — յարեց նա — կ'մտածեմ, Պուս-Գրասիի մտերմից, որ ես ալ քեզի շափ անոր փափկասիրտ բարեկամն եմ, այնպէս որ այս թաշկինակը՝ ինչպէս իմ, քու գրպանէդ ալ ընկած կրնայ լինիլ :

— Ամենեին, պատոյս վրայ կ'ըսեմ — զոչեց Կորին Աեհափառութեան պահակը :

— Գու պատոյց վրայ կ'երկնուս, ես իմ խօսքիս վրայ, և հեռեապէս մեզնէ մին սուտ կ'իտօսի : Ահա, լա միջոց մը կայ, Մօնղարան, արի կէտը դու ան կէսն ալ ես առնեմ :

— Թաշկինակի՞ն :

— Այո :

— Շատ լա — զոչեցին միւս երկու պահակները. — այս է Սողոմոնի դատաստանը : Իրաւի, Արամիս, շատ իմաստուն ես, երիտասարդները քահ քահ խնդացին, և ինչպէս զիւրին է երեւոյնքիլ, խնդրն ասով վերջ առաւ : Այրիկնէ մ'եւարք՝ խօսակցութիւնը դարբեցաւ, և երեք պահակներուն հետ հրացանակիրը՝ իրարու ձեռք մտերմօրէն սեղմելէն ետե՛ր բաժնուեցան՝ երեքը մէկ կողմէն և Արամիս միւս կողմէն երթալով :

— Ահա հիմակ ժամանակն է այս քաջ մարդուն հետ հաշտուելու — ըսաւ ինքնովին տ'Արլանեան, որ փոքր ինչ հեռու կեցեր էր այն խօսակցութեան վերջին միջոցին, և այս բարի ըզգացումով՝ Արամիսին մօտեցաւ, որ առանց իրեն ուշադրութիւն ընելու կ'հեռանար :

— Պարոն — ըսաւ անոր — յուսամ որ ինձ կ'ներես :

— Ահ, պարոն — ընդմիջեց Արամիս — ներէ՛ ինձ յայտնելու որ այս պարագայիս մէջ արժանի մարդու մը վայել կերպով չվարուեցար :

— Ի՛նչ, պարոն — զոչեց տ'Արղանեան — արդեօք կ'կարծես . . . :

— Կս կարծեմ թէ, պարոն, դու յիմար չես, և թէ պիտանալ պէտք ես, թէ և Կասթօնէ կ'դառնաս որ մարդ մ'ատանց պատճառի թաշկիւնակ մը չկոխեր: Արող, Բարիդի սալայատակը կտաւէ չէ:

— Պարոն, իրաւունք չունիս զիս դարովելու — ըստ ա'Արդանեան, որուն կուտասէր բնաորո թիւնը կ'ակէր աւելի բարձր խօսիլ քան թէ հաշտարար խորհուրդները: — Երաւ է որ բնիկ երկիրս Կասթօնէ է, և քանի որ այս գիտես, պէտք չունիմ ըսելու որ Կասթօնները շատ համբելող չեն. ուստի երբ անգամ մը ներողութիւն կ'իւնչրեն, նոյն իսկ յիմարութեան մը համար, համոզուած են որ կիսով չտփ աւելի հաստցում տուած են քան զարժանն:

— Պարոն, այս ըսելով իմ միտքս քեզի հետ կոխ բանալ չէ — պատասխանեց Արամիս: — Փնօք Աստուծոյ, ես սուտբամարտ մը չեմ, և ըստ որում ժամանակաւ որ հրացանակիր մ'եմ, երբ բնադատուիմ այն ատեն միայն կ'մենամարտիմ ակամայ, բայց այս անգամ խնդիրը շատ ծանր է, վասն զի ահա կ'ըկան մը պատիւը վտանդի մէջ ընկաւ քու պատճառաւ:

— Իմ պատճառաւ, ինչ ըսել կ'ուզես — գոչեց ա'Արլանեան:

— Ինչո՞ համար անձարակութեամբ թաշկիւնակը ձեռքս տուիր:

— Ինչո՞ համար դու ալ գետինը ձգելու անձարակութիւնն ունեցար:

— Արդէն ըսի և կ'ըրկնեմ, պարոն, որ այն թաշկիւնակն իմ գրգանն է չընկաւ:

— Այո, երկու անգամ է որ սուտ կ'իօսիս, պարոն, վասն զի ես քոյանէդ ընկնիլը աչքովս տեսայ:

— Ա՛հ, այդ յանդգնութիւնն ո՞ր սորվեցար, պարոն Կասթօն. լուռ ուրեմն, քեզ մարդու հետ վարուիլ պիտի սորվեցնեմ:

— Իսկ ես պատարագ ընելու պիտի զըրկեմ քեզ, պարոն արբայ. հանէ սորդ պատեւէդ, խնչրեմ, և անմիջապէս:

— Խնչրեմ, այդչափ մի շտապիր, իմ սիրուն բարեկամս,

այս չէ կռուելու տեղը : Չեն գիտեր որ Էկիլյոն սպարանին գի-
մայն ենք , ապարան մ'որ կարտինային արքանակներով լեցուն
է : Ո՞ր գիտէ , կարելի է Նորին բարձրութիւնն ապարկեց քեզ
որ գլուխս առնուս իրեն տանիս : Ար, թէ և ծիծաղելի է , գը-
լուխս ինձ պէտք է , վասն զի կարծեմ թէ բաւական ճշտու-
թեամբ ուսերուս վրայ կ'կենայ : Աստի քեզ սպաննել կ'ուզեմ ,
անհոգ եղիւր այս մասին , բայց առանձին և չոյ տեղ մը պիտի
սպաննեմ քեզ լուեղիայն , այնպիսի տեղ ուր չկարենաս պար-
ծիլ մահտանդ վրայ :

— Շատ լաւ , բայց շատ մի վստահիր , և թաշկինակդ հետդ
առ , որով կ'ո գէ թող լինի . թերևս զայն գործածելու առիթ
ունենաս :

— Արդեօք Պարօն ես , սարոն — հարցոց Աբամիս :

— Այո՛ , ես պարօնս խոհեմս թեն : շարժեալ մեծամարտու-
թիւն մ'եա շեմ ձեռ :

— Պարսն , խոհեմս թիւնն անօրտ առաքինս թիւն մ'է հրա-
ցանակիրներոն , խեմ , բայց Էկիլյոյոյ պաշտօնէլց համար
անհրաժեշտ է , և որովհետեւ առ ժամանակեայ կերպով հրացա-
նակիր եմ , կ'փոփոքիմ խոհեմ մնալ : Ժամն երկուքին Պ . տը
Գրէվիլի ապարանը քեզի սպասելու պատիւ պիտի ունենամ : Այն
տեղ լաւ տեղերը կրնամ ցոյց տալ քեզի :

Երկու երիտասարդներն իրարու բարեւ տուին , վերջն Աբամիս
հեռացաւ Առքանարտի տանող փողոցը բռնելով , մինչդեռ ա'Ար-
գանեան տեսնելով որ կռուի ժամը կ'մտտենայ Գարմ-Տ' շօի ճամ-
բէն կ'զարնէր , ինքնովին ըսելով . — Երախ , զարմարքս չշաղ-
րիւր , բայց դէթ եթէ սպաննուիմ , մէկ հրացանակրի ձեռք մի-
այն պիտի սպաննուիմ :

ԹԵԳԱՒՈՒՆ ՀՐԸՅԱՆԵԿԻՐՆԵՐՆ ԵՒ Պ ԿԵՐՏԻՆԱԼԻՆ
ԶՕՐԵԿԱՆՆԵՐԸ

Տ՛Արդանեան՝ Բարիլի մէջ մարդ մը չէր ճանչեր : Ուստի Աօթոսի հետ ժամադիր եղած տեղը դնաց առանց վկայ մը տանելու իր հետը , և միաքր գրտ իր հակառակորդին ընարած վկաները բաւական սեպել : Միւս կողմէն հաստատ որոշեր էր՝ առանց տկարութեան՝ քսջ հրացանակրին առջև ինքզինքն արդարել , վախճալով որ այս մենամարտութիւնն աղէտալի վախճան մը չունենայ՝ ինչպէս որ այս տեսակ գործի մէջ կրնայ պատահիլ , երբ կորովի երիտասարդ մը տկար և վիրաւոր հակառակորդի մը դէմ կ'կռտի . եթէ յաղթուի՝ իր ոստիին յաղթութիւնը կ'կրկնապատկէ : եթէ յաղթէ՝ իրր օրինազանց և ժպիրհ կ'ամբաստանուի :

Սակայն՝ եթէ մեր բաղդասնչիւր ասպետին բնաորս թիւնը լաւ կարացրելներ , ընթերցողն արդէն գիտած պիտի լինի որ ա՛ւրդանեան հասարակ մարդ մը չէ : Ուստի՝ որչափ որ ինքնին կը խոստովանէր որ իր մահն անխտ սելի էր . զարձեալ՝ իր տեղը դնտ ողորիշ անարի և անխոհեմ մարդտ մը պէս՝ հեղօրէն մեանելու շարտարատու եցաւ : Կտխ իր ուսխոնէրուն ասրբեր տարբեր բնաորս թեան զբայ մտածեց և իր կսցտ թիւնն այնքան մտթ շերեցաւ իւեն : Անկեղծօրէն ներում ինչլիւլով կ'յտտար Աթոսը շահիլ , որուն իշխանական կերպարանն և խիտս դ'մքն իրեն շատ ախորժելի էր : Աամարին արկածով Բորթունն ահարեկելու կ'մտադրէր , վասն զի եթէ կոխէն անձնաս ելնէր՝ կրնար նոյն

արկածն ամենուն պատմել այնպիսի վարպետութեամբ մ'որ հարկաւ Բորթոս ծաղրու ծանակ պիտի լինէր : Իսկ կեղծամբոս Արամիսին զայնով՝ տ'Արղանեան շատ երկխոյ չէր զգար անորմէ : և եթէ անոր հետ մենամարտէր իտի՛ պարզապէս զանի անգին զրկելու որոշեր էր : և կամ, անոր երեսին զարնելով ինչպէս Աեսար Պոմպէի զինուորներուն ընելու ապսպրեր էր : բոլորովին անոր զեղեցկութիւնն՝ որով կ'ըջանար : խանգարելու կ'արամագրուէր :

Ասկից զատ՝ տ'Արղանեանի սրտին մէջ անլրդուելի անվեհերութեան սցի մը կար զոր իր հօրը խորհուրդներէն ստացեր էր : և այս խորհրդոց իմաստը սա էր . — Մի միայն թագաւորին , կարտինային և Պ . ար Պրէվիլին կամկը կատարել : — Աստի թուա քան քաւեց Քարմի վանքին կողմը , որ անջրդի արօաներէ շրջապատուած , և Բրէ - օ - Քլէրի մէկ ճիւղն էր , և առ հասարակ մենամարտելու շտապող անձերու ժամագրութեան տեղը կ'համարուէր :

Երբ տ'Արղանեան այս մենաստանին ստորտը գանուած ամայի վայրը հաստ , Աթոս հինգ վայրկեանէ վեր միայն կ'սպասէր անոր և կէս օր կ'զարնէր : Հեանապէս Սամարայիին պէս ժամապահ էր , և մենամարտութեան մասին ամենն անաշու վարպետը չէր կրնար բան մ'ըսել :

Աթոս՝ որ շարունակ իր վէրքն կ'ստատապէր , թէ և Պ . ար Պրէվիլի վիրարոյժը նորէն զայն զարմաներ էր , անկրնաբար ի մը վրայ նստեր էր և իր հակառակորդին կ'սպասէր իրեն յատուկ հանգարտ և արժանի կերպարանով մը : Երբ տ'Արղանեանի զալուստը տեսաւ , ոտք ելաւ և քաղաքավարութեամբ քան ի մը քոյլ զէպ յատաջ գնաց զիմառելու համար : Իսկ տ'Արղանեան իր կողմէ՛ անոր մտանցաւ զլիարկը ձեռքը՝ որուն փետուրը զեպին կ'քսուէր :

— Պարոն — ըսաւ Աթոս — իմ երկու բարեկամներուս իմացտուի որ գան ներկայ գանուին իբրև վկայ , բայց այս երկու բարեկամներս տակաւին չերեցան : Ա՛զարմանամ՝ որ ուշացան իրենց սովորութեան հակառակ :

— Ես վկայ չունիմ, պարոն — ըստ Թեոփիլոսի, — վասն զի զեռ երէկ Բարիդ գալով, Պ. ար Գրէվիլէն զատ մարդ մը չեմ ճանչեր, որուն յանձնարարութիւն տնիմ իմ հօրս կողմէ, որ պատիւ ունի փոքր ինչ անոր բարեկամը լինելու :

Աթոս պահ մը մտածեց :

— Մինակ Պ. ար Գրէվիլէն կ'ճանչես — հարցոց անոր :

— Այո, պարոն, միայն զանի կ'ճանչեմ :

— Ա՛հ, զարմանք — շարայարեց Աթոս կէս մ'ատանձին և կէս մը Թեոփիլոսի խօսելով — բայց եթէ քեզ սպաննեմ, աղայա-կերի մ'երես պիտի ունենամ ես :

— Ամենին, պարոն — պատասխանեց Թեոփիլոսի այնպէս բարե տալով որ արժանապատու թեւէ : շատ հետո չէր, — ամենին, քանի որ թէ և խիստ նեղիչ վէրք մ'ունիս, դարձեալ ինձի հետ մնամարտելու պատիւ կ'ընես ինձ :

— Խիստ նեղիչ վէրք մը, սողոգ է ըսածդ, և պէտք է ըսել որ ստիպիլի ցաւ մը պատճառեցիր ինձ. բայց ձախ ձեռքս պիտի դորձածեմ, այս է սովորութիւնս այն տեսակ պարագայի մէջ : Ուստի մի կարծեր որ իմ առջև շնորհ պիտի գտնես. երկու ձեռքս ալ սուր կ'շարժեմ, և այս ալ վտանգաւոր բան մ'է քեզի համար. ձախիլի մը միասակար մարտիկ մ'է, երբ հակառակորդն այս մասին տեղեկութիւն չունի : Ա՛ցա իմ որ այս պարզան կանխաւ չիմացուցի քեզի :

— Երաւի, պարոն, շատ մարդավար ես և ասոր համար շնորհատարտ եմ քեզ — ըստ Թեոփիլոսի անունն զլուխը ծակելով :

— Չափազանց կ'գովես զիս — պատասխանեց Աթոս իր աղանդականի երեսով. — հիմակ ուրիշ բանի վրայ խօսինք, կ'աղաչեմ, եթէ անխորժ չես գտներ : Ա՛հ, թշուտական, որչափ ցաւ պատճառեցիր ինձ, ուսս գեռ կ'այրի :

— Եթէ ներողամիտ լինիս . . . — ըստ Թեոփիլոսի անունն երկուստ թեամբ :

— Ի՛նչ ըսել կ'ուզես, պարոն :

— Հրաշարի սպեղանի մ'ունիմ վէրքի համար, սպեղանի մը

զոր մայրս տուած է ինձ, և որուն փորձն իմ վրաս ըրի:

— Լուս:

— Լուս, ստոյգ եմ որ այն սպեղանին երեք առուր մէջ կըրնայ քեզ բռնել, և երեք օրէն ետքը, երբոր րոյժ գտնես, լուս, պարոն, կ'ըսեմ թէ մեծ պատիւ պիտի համարիմ վերստին քեզի հետ մենամարտելու:

Տ'Արշանեան այնպէս պարզ կերպով արտասանեց այն խօսքերն որ իր մարշափրութեան պատիւ կ'ըբէին, առանց իր քաջասրտութեան արատ մը բերելու:

— Իրաւի, պարոն — ըսաւ Աթոս — այդ առաջարկութիւնդ ինձ ախորժելի է, սակայն չեմ ընշունիր, որչափ որ մզոն մը հեռուն մարդ կ'զգայ որ ազնիւ սրտի արշիւնքն է: Շարլեմայի (Մեծն Կարոլոս) օրովն այսպէս կ'խօսէին և կ'զործէին քաջերը, որոց օրինակին հետեիլ ամէն ասպետի պարտաորութիւնն է: Դժբաղչօր'ն այժմ մեծ կայսեր ժամանակը չենք, և երեք օրէն ամենքը պիտի իմանան որ պիտի մենամարտինք, որչափ որ զազանի պահո զործը, և մեր կռուին պիտի դիմադրեն: Բայց, ո՞ր մնացին այն թափառաշրջիկները, չ'պիտի գան արդեօք:

— Եթէ կ'շտապիս, պարոն — ըսաւ տ'Արշանեան Աթոսին այն պարզութեամբ որով առաջարկեր էր անոր երեք օրուան համար կ'ի ը ետ ձգել — եթէ կ'շտապիս և զիս շատ մը սպաննելու փափաք ունիս, մի նեղանար, կ'աղաչեմ, կրնանք սկսիլ:

— Այդ խօսքէ ալ հաճելի է ինձ — ըսաւ Աթոս տ'Արշանեանի շնորհալի գլխի նշմայր մ'ընելով — անմիտ մարդու մը խօսք չէ այդ, և անտախտիս քաջասիրտ մարդու մը բերնի վախէ է: Պարոն, քու բնութեան տը մարտիկը կ'սիլեմ և կը նայիմ որ եթէ իրար չ'սպաննենք, մեծ հաճոյք պիտի գամ տ'պա այն մէջ քու խօսակցութենէդ, բայց այն պարտաներուն բնականօրէն կ'աղաչեմ, յետ ժամանակ ունինք, այսպէս տեսիլ կանոնապահ կ'լիիլինք: Ահ, տհաւասիկ մէկն երկցաւ, կարծեմ:

Եւ արշարե Վօծիբար փողոցին ծայրը՝ սկսեր էր երեկը հըսօ կայանէ Բորթմար:

— Ի՞նչ — գոչեց Թորգանեան — միթէ քու առաջին վկայ Բորթման է :

— Այո՛, միթէ անհաճոյ կ'ընտրի քեզ :

— Բնա՛ւ, ամենեին :

— Ահա ասիկ երկրորդը :

Տ'Արղանեան Աթոսին ցոյց տուած կողմը դարձաւ և Արամի-
որ ճանչեց :

— Ի՞նչ — գոչեց նա քան զառաջինն տեղի զարմացած ձայ-
նով մը — միթէ քու երկրորդ վկայ Արամին է :

— Անտարակոյս, միթէ շէտ զիտեր որ մեզ իբր բնէ հետո շէտ
տեսներ և հրացանակիրներու ու զօրակառններու, արքանիքն ու
քաղաքը՝ Աթոս, Բորթոս և Արամիս կ'անուանեն մեզ, կամ ելեք
անբաժանելիները : Բայց որովհետև նոր կ'դաս Տաքսէն կամ
Բօ . . .

— Դարպէ՛ն — ըսաւ Թորգանեան :

— Ներելի է քեզ այս պարագային անտեղեակ լինիլ — ըսաւ
Աթոս :

— Ի՞նչ վկայ — ըսաւ Թորգանեան — յարմար վկաներ էք,
պարոններ, և իմ արկածս՝ եթէ աղմուկ հանէ, զէթ պիտի ա-
պացոյց մը լինի որ ձեր միութիւնը հակադէմ՝ բնաւորութեանց
վրայ հիմնեալ չէ :

Նոյն պահուն՝ Բորթոս մօտ եկեր և ձեռքն Աթոսին բարև
տուեր էր. յետոյ՝ Թորգանեանի կողմը դառնալով՝ բոլորովին
զարմացած կեցեր էր :

Զմունանք ըսելու որ կամարը փոխեր և վերաբերուն հաներ էր :

— Հա՛, հա՛ — ըրաւ նա — ի՞նչ է այս :

— Այս պարոնին հետ է կոխս — ըսաւ Աթոս ձեռամբ Թոր-
գանեանը ցոյց տալով, և նոյն շարժմամբ ողջունելով :

— Ես ալ անոր հետ պիտի կոտիմ — ըսաւ Բորթոս :

-- Բայց ծամը մէկին միայն — պատասխանեց Թորգանեան :

— Ես ալ այս պարոնին հետ պիտի կոտիմ — ըսաւ Արամիս՝
նոյն միջոցին անոնց զանուած տեղը հասնելով :

— Բայց ժամն երկուքին միայն — ըստ տ'Արղանեան մի և նոյն հանդարտութեամբ :

— Բայց կրնամ հարցնել թէ ինչո՞ւ համար կ'կուտիս , դու Աթոս — հարցոց Արամիս :

— Աստուած վկայ , ես ալ չգիտեմ . ուստի ցտցոց . հասցա զո՞ւ , Բորթոս :

— Աստուած վկայ , պիտի կուտիմ , վասն զի պիտի կուտիմ — պատասխանեց Բորթոս կարմրելով :

Աթոս՝ որուն աչքը շորս դին էր , գիտեց որ Կապոնին շորթերուն վրայ թեթև ժպիտ մը կ'անցնի :

— Հագուտի վրայ վէճ մ'ունցանք — ըստ պատանին :

— Իսկ զո՞ւ Արամիս — հարցոց Աթոս :

— Իսկ ես , պիտի կուտիմ աստուածաբանական խնդրոյ մը համար — պատասխանեց Արամիս , նշան ընելով միանգամայն տ'Արղանեանի որ իր մնամարտութեան պատճառը գաղտնի պահէ :

Աթոս գիտեց որ տ'Արղանեան երկրորդ անգամ կ'ժպտի :

— Իբան կ'ըսես — հարցոց Աթոս :

— Այո՛ , Ա . Օգոստինոսի մէկ կիտին վրայ համաձայն չենք — ըստ Կապոնի :

— Անտարակոյս խելացի մարդ մ'է այս — մըմուաց Աթոս :

— Եւ որովհետեւ հիմակ մէկ անգ զուամարտած էք , պարտններ — ըստ տ'Արղանեան — ներկեք ինձ ձեզմէ ներս մ'իջնորդելու :

Այս ներս՝ ըստ ին վրայ՝ Աթոսի ճակատին վրայէն ամպ մ'անցաւ , ժպիտ մը սահեցաւ Բորթոսի շրթերու վրայ , և բացասական նշան մ'Արամիտի պատասխանն եղաւ :

— Իմ միտքս չիմացար , պարտններ — ըստ տ'Արղանեան զլուխը վեր առնելով , որուն վրայ նոյն պահուն արևուն մէկ ճառագայթը կ'շողար և անոր նորք ու վէս զծերը կ'զարդարէր — ձեզմէ ներողութիւն կ'խնդրեմ , եթէ երբէք ձեր երեքին ունցած պարտքս չկարենամ վճարել , վասն զի Աթոս ամենէն առաջ զիս սպաննելու իրաւունք ունի , որով քու առնելիքիդ արժէքը կ'իջ-

նէ : Պ . Բորթոս , իսկ քուկդ ալ լիովին կ'ոչնչանայ , Պ . Արամ : Աւրեմն , վերատին կ'ըսեմ , պարոններ , ներողամիտ եղիք ինձ , և մի միայն ըսածիս համար , և պատրաստուեցէք :

Այս ըսելով՝ ա'Արդանեան խիստ ամբարտաւան կերպով մը սուրը քաշեց :

Տ'Արդանեանի արիւնը գլխին զարկեր էր , և նոյն միջոցին իր սուրն աշխարհիս բոլոր հրացանակիրներուն դէմ՝ քաշելու շարտի վարանէր , ինչպէս որ քաշեց Աթոսի , Բորթոսի և Արամիսի դէմ :

Ահա օր քառորդ անցեր էր : Արևն իր զէնիթը կ'զանուէր , և այս մենամարտութեան թատր լինելու պատրաստուած վայրն ա'նոր սաստիկ ջերմութեան ներքե էր :

— Շատ տաք կ'ընէ — ըսաւ Աթոս՝ իր սուրն ըստ կարգի քաշելով — սակայն չեմ կարող բաճկոնակս հանել , վասն զի քիչ մ'առաջ զղացի որ վէրքս կ'արիւնէր , և կ'երկնչիմ կ'զարոնին ներութիւն պատճառել արիւն ցոյց տալով անոր , քանի որ ինքն ստած չէ :

— Իբրտ է , պարոն — ըսաւ ա'Արդանեան — սակայն արիւնդ թէ ուրիշ մ'ե թէ ես առնում , կ'հտատեմ քեզ որ ցաւք սրբոսի պիտի նշմարեմ միշտ քեզի պէս արի ազնուականի մ'արիւնը : Ուստի ես ալ քեզի հետ բաճկոնակովս պիտի մենամարտիմ :

— Այո , լաւ — ըսաւ Բորթոս — բաւական են այս քաղաքս՝ վարական խօսքերը , և մտածեցէք որ մենք ևս մեր կարգին կ'ըստ պատենք :

— Դու քու գործիդ խառնուէ , Բորթոս , և այդպիսի անարժան խօսքեր մի ըսեր — ընդմիջեց Արամիս : — Ես՝ ընդ հակառակն՝ այս պարոններուն փոխադարձ խօսքերը շատ ընտիր և երկու ազատորդինքու արժանի կ'զտեսեմ :

— Ես պատրաստ եմ , պարոն — ըսաւ Աթոս՝ սուրը շարժելով :

— Հրամանիդ կ'սպասեմ — ըսաւ ա'Արդանեան իր սուրը խաշանէ բռնելով :

Բայց երկու թուրերն այն ինչ խաշանելով հնչեր էին՝ որ Կորին բարձրութեան պահապան զօրաց զուճարտակ մը Պ . տէ

Թխասացի հրամանատարութեամբ՝ վաճառին մէկ անկիւնն երեցաւ :

— Ահա կարտինալին զօրականները — գոչեցին միաձայն Բորթոս և Աբամիս : — Սուրը պատեանը դրէք, պարոններ, սուրը պատեանը :

Բայց արդէն ոչ էր : Երկու մարտիկներն այնպիսի դրգի մը մէջ տեսնուեցին որմէ գիւրին էր ըմբռնել անոնց գիտաւորութիւնը :

— Հէյ — գոչեց Թխասաց զէպ անոնց երթալով և իր մարդոց ալ նոյնն ընել պատտ իրելով — հէյ, հրացանակիրներ, ինչպէս կ'մեծամարտիք այս տեղ. հասցա հրովարտակները, ինչո՞ համար չ'ք պահէք :

— Հասա վիհամձն էք դո՞ք, պարոն պահապաններ — ըստ Աթոս խեթի : որովհետեւ Թխասաց առջի օրտան գաբանակարներէն մին էր : — Եթէ ձեր մեծամարտիք տեսնելիք, կ'ապահովեմ ձեզ որ արդեւք մը չպիտի լինէ ձեզ : Աստի գոք ալ մեզի թոյլ առէք, և առանց նեղութեան մեծ հաճոյք պիտի զոար :

— Պարոններ — ըստ Թխասաց — ցաօք սրտի կ'յայտնեմ ձեզի որ այդ անկարելի բան է : Ամէն բարեւ առաջ մեր պարտքը կատարենք : Աստի սո բերը պատեանը դրէք և մեր ետեւն եկէք :

— Պարոն — ըստ Աբամիս Թխասացին ոճը կեղծելով — յոժարամիտ քո շնորհալի հրատարակիրը կ'ընդունելիք եթէ այդ բանը մեզնէ կախում ունենար. բայց զժբաղդօրէն անհնարութիւն կայ որ ձերն մէջ. Պ. տը Գրէ վիշի հրամանն այս է : Աստի ձեր ճամբան շարունակեցէք, ձեր ազէկութեան համար կ'ըսեմ :

Այս հեղձութեան վրայ Թխասաց աստիկ զայրացաւ :

— Արեմն ձեր վրայ պիտի քալիք — ըստ նա — եթէ չհաղանկիք :

— Հինգ հոգի են — ըստ Աթոս կիսաձայն — խոյ մերք միայն երեք հոգի. նորէն պիտի յաղթուիք, և պէտք է այս տեղ մեռնիք. վասն զի ահա բայէ՛ ի բայ կ'ըսեմ, հրամանատարին առջև պարտալ չպիտի երեթմ :

Աթոս, Բորթոս և Արամիս իսկոյն իրարու մօտեցան, մինչդեռ
Ժիսազ իր զին որները կ'շարէր :

Այս վայրկեանս միայն բաական եղաւ ա'Արղանեանի իր ուրախ մն ընելու . այնպիսի դիպումս մ'էր այն որ մարդու մը բաղլը կ'զճէ, պ'ար էր թաւորին կամ կարտինալին կողմը բանել, այս ընտրութիւնն ընելէն ետե, հարկ էր յարատեւել : Արտիլ, այսինքն՝ օրինաց անաստել, այսինքն զլուխը վտան ղնել, այսինքն մէկ բոպ'ի մէջ թաղաորէն առելի հզօր պաշտանի մը թշնամին դառնալ, ահա այս բաներն ընդնշմարեց պատանին, և պ'ար է բնել անոր 'ի գովեստ, որ բոպէ մը շլարանեցաւ : Աստի զ'պ'ի Աթոսին և բարեկամացը դառնալով,

— Պարտներ — ըսաւ — եթէ կ'ներք, ձեր խօսքին մ կ'սխալը պիտի տղղեմ' : Ըտք որ երեք հոգի էք, բայց կ'երեկ ինձ որ չորս հոգի եմք :

— Բայց դու մեզնէ չես — ըսաւ Բորթոս :

— Երաւ է — պատասխանեց ա'Արղանեան — հարցաւոր չունիմ բայց հոգին ունիմ : Իմ սիրտս հրացանակիր է, քաջկըզգամ այս բանս, պարտն, և ինքզինքս չեմ կարող զսպել :

— Հեռացիր, պատանի — շտեյց ժիսազ որ անոր շարժմանը և զ'մքին բացատրութեանն շտեյակեր էր անշուշտ ա'Արղանեանի դիտաորութիւնը : — Արնաս քաշուիլ երթալ, կ'հասանինք : Առչիդ ազատէ, շուտ գնա :

Տ'Արղանեան աեղն շարժեցաւ բնաւ :

— Երաւ որ սիրուն պատանի մ'ես — ըսաւ Աթոս երիտասարդին ձեռքը սեղմելով :

— Օն անլը, որոշներ մեր ընելիքը — վրայ բերաւ ժիսազ :

— Մղէ — ըսին Բորթոս և Արամիս — բան մ'ընենք :

— Պարտը սաստիկ վեհանձն է — ըսաւ Աթոս :

Բայց երեքնին ալ ա'Արղանեանի պատանեկութեան վրայ կը խորհէին և անոր անփորձութեան կ'երկնչէին :

— Երեք հօի եմք, որոց մին վիրաոր, և միւսը տղայ մ'է — վրայ բերաւ Աթոս . — բայց դարձեալ պիտի ըսեն թէ չորս մարդ էինք :

— Ճիշտ է, բայց ընկրկիլ կարելի է — ըստ Բորթոս :

— Գժուարին է — վրայ Բերաւ Աթոս :

Յ'Արդանեան անոնց վարանման պատճառը հասկցաւ :

— Պարոններ, ինչ փնաս ունի, փորձեցէք զիս անգամ մը —
բտաւ նա, — և պատոյս վրայ կ'երգնում որ տակից չպիտի ետ
դառնամ եթէ յաղթուինք :

— Ի՞նչ է անունդ, քաջդ իմ — ըստ Աթոս :

— Տ'Արդանեան, պարոն :

— Լաւ ուրեմն, Աթոս, Բորթոս, Արամիս և ա'Արդանեան,
յառաջ անցնինք — գոչեց Աթոս :

— Լաւ ուրեմն, նայինք անգամ մը, միթէ որոշում մ'ընե-
լու որոշեցիր — գոչեց Թիւսազ երրորդ անգամ :

— Պատրաստ ենք, պարոններ — ըստ Աթոս :

— Եւ ի՞նչ է ձեր որոշումը — հարցուց Թիւսազ :

— Պատիւ պիտի ունենանք ձեզի հետ մաքառելու — պատաս-
խանեց Արամիս, մէկ ձեռքով զլիտարկն ու միւսով սուրը հա-
նելով :

— Ա՛հ, դէմ դնելու միտք ունիք — գոչեց Թիւսազ :

— Ասց զլիտիդ, ինչո՞ւ կ'զարմանաս :

Եւ ինք մարտիկներն իրարու վրայ յարձակեցան այնպիսի մո-
լեգնութեամբ որ լիովին անկանոն չէր :

Աթոս Գահրուսակ անուն մարգու մը դէմն ելաւ, որ կարտի-
նալին մտերիմն էր, Բորթոս Պիզարէն առաւ, և Արամիս երկու
հակառակորդաց զիմացը գտաւ ինքզինքրը :

Եսկ ա'Արդանեան, նոյն իսկ Թիւսազին դէմ մաքառելու յար-
ձակեցաւ :

Նորաստի Կարթոնին սիրաբը պայթելու չափ կ'րախէր, չէ թէ
վախէն, փառք Աստուծոյ, վախի ստուերն անգամ չունէր, այլ
բարի նախանձէն, կատաղի վազրի պէս կ'կռուէր, տաս անգամ
իր ստիտին շուրջը գտնաւում, քտան անգամ իր ուազմն ու հողը
փոխելով : Թիւսազ, ինչպէս որ այն ատեն կ'ըսէին, սրախաղու-
թեան մոլին էր և շատ գործածեր էր, տակայն, մեծ գժուարու-

Թիւն կ'զգար ինքզինքը պաշտպանելու այնպիսի ոտխէ մ'որ՝ արագաշարժ և ուստուտուն, սովորական կանոնէ կ'հետանար, ամէն կողմէն միանշարձան զարնելով, և զարձեալ իր կաշին յաղթող մարդու մը պէս ամէն հարուածի կ'զիմահարէր :

Ա.երջապէս Ժիսազին համբերութիւնը հատու այս տեսակ պայքարէն : Տղայ մը համարած անձէն այսպէս ինքզինքը նեղը մտած տեսնելուն կ'կատարի, զլուխը կ'տարնայ և կ'սկսի սխալ շարժումներ ընել : Տ'Արզանեան՝ որ թէև գործնականին մէջ անփորձ՝ տեսապէս արհեստը քաջ զիտէր՝ իր արագաշարժութիւնը աստակացուց : Ժիսազ՝ գործին վերջ տալ փափաքելով իր ոտխին ահազին հարուած մ'իջեցուց մարմնովին սլանալով ընդ յառաջ (se fendre à fond), բայց սա իսկոյն հարուածը զարձուց, և մինչդեռ Ժիսազ նոյնը կրկնելու կ'պատրաստուէր, ա'Արզանեան օձի պէս անոր սրին տակ տահելով՝ սուրն անոր մարմնէն թափ անցուց, Ժիսազ անշունչ գետինն ընկաւ տասպատու :

Այն ատեն ա'Արզանեան անհանգիստ և արագ ակնարկ մը նետեց պատերազմի զաշտին վրայ :

Արդէն Արամիս իր մէկ ոտխը սպաններ էր, բայց միւսը զինքը սաստիկ կ'նեղէր : Սակայն Արամիսին զիրքը լաւ էր և տակաւին կրնար ինքզինքը պահպանել :

Պիգարա և Բորթոս կնդժ շարժում մ'ըրեր էին : Բորթոս սրի հարուած մ'ընդուներ էր թևին, և Պիգարա՝ ազգրին : Բայց որովհետև երկուքին վերքն ալ վտանգաւոր չէր, անընդհատ կատարութեամբ իրարու հետ կ'ստտերամարտէին :

Աթոս նորէն Գահրասակէն վերք մ'տանլով՝ ակն յայտնի կը գունատէր, բայց մազի չափ չընկրկէր, մինակ սուրը ձախ ձեռքն սուեր էր և անով կ'մաքտէր :

Տ'Արզանեան՝ այն ժամանակի մեղամարտի օրինաց համեմատ՝ կրնար մէկուն օգնել, մինչդեռ աշքովն իր աջակցութեան ամենէն կարօտ եղող ընկերը կ'փնտուէր, Աթոսին ակնարկին հանդիպեցաւ : Այս ակնարկը վսեմ ճարտասանութիւն մ'ունէր : Աթոս լաւ ևս կ'համարէր մեռնիլ քան թէ մէկն իրեն օգնութեան

կոչել, բայց նայելն արդիւում չէր և նայուածքով նեցուկ մը հայցել: Տ'Արշանեան անոր միտքը դռնակեց, ստակալի սաւլն մ'ըբաւ, և Գահիւսակին կողն սրաշարելով դռնեց:

— Գործդ ինձի հետ է, պարոն գորական, քեզ պիտի ըստաննեմ:

Գահիւսակ դարձաւ, սրտեհ ժամ էր: Աթոս որ մի միայն իր ծայրայեղ արիւթ թեամբը կ'դիմանար, մէկ ծնկին վրայ ընկաւ:

— Մի, այս թշուառականը, մի սպաններ, պառտանի — կ'դռնէր Աթոս տ'Արշանեանին — կ'աղաչեմ, հին գործ մ'աւնիմ անոր հետ լինցնելու երբ բժշկութիւն և սնանամ: Միևակ զինաթափ բրէզանի, և սուրը կտայ: Ճիշտ այդպէս, լաւ է, շատ լաւ:

Այս բացազանչութիւնն արձակեց Աթոս Գահիւսակի սրին պատճառաւ, որ իրմէ քսան քայլ անդին թառաւ: Տ'Արշանեան և Գահիւսակ միասին վագեցին, մին զայն առնելու, միւսը՝ զբաւելու համար, բայց տ'Արշանեան աւելի սրաշարժ լինելով միւսը կանխեց և ոտքը վրան դրաւ:

Գահիւսակ Արամիսին սպաննած զինորականին կողմը գնաց, անոր թուրն առաւ և ուղեց վերստին տ'Արշանեանի վրայ յարձակիլ, բայց ճամբուն վրայ Աթոսին հանդիպեցաւ, որ տ'Արշանեանի շնորհիւր քանի մը վայրկինի շափ հանդիսաւ դանելուն, շունչ առեր, և առ ահի որ տ'Արշանեան իր ձեռքէն թշնամին շառնու, կոխը նորէն սկսիլ կ'ուղէր:

Տ'Արշանեան հասկցաւ որ Աթոսին պիտի զժոհու թիւն պատճառէ եթէ անոր կամաց զիմադրէ: Եւ արգարե՛ւ քանի մը բոպէ ետքը՝ Գահիւսակ վար ընկաւ կոկորդին սրի հարուած մ'ընդունելով:

Նոյն պահու ն Արամիս սուրն իր տասպալ ոտիին լանջին վրայ գրե՛ր էր և շնորհ խնդրելու կ'ստիպէր:

Ամնային Բորթոս և Պիշարէ: Բորթոս մեծ մեծ կ'ըլարէր, Պիշարաին կ'հարցնէր թէ արդեօք ժամը քանի է և իր շնորհաւորութիւնները կ'ներկայացնէր Նապարի զօրացնելն մէջ Պիշարաի կողքը ստացած հրամանատարութեան վրայ, բայց մինչդեռ

այսպէս կ'հեղձէր, բան մը չէր շահեր: Պիղարա այն երկաթի մարդոց կ'անանէր որոնք մինչև ցլեքջին շունչ կ'սրտակազմին:

Սակայն հարկ էր վերջ տալ կռուին: Պահարդ զօրքը կլնար գալ և ամենքը թէ մարդիկ և թէ վիրատոր, թէ թաղա որականներ և թէ կարտինալականներ աւնուլ տանիլ: Աթոս, Արամիս և Երզանեան Պիղարաին չորս կողմն ստին և ձայն ստին որ անձնատուր լինի: Թէ և առանձին էր ամենուն զէմ և ազդրը վիրատոր, Պիղարա դեռ ևս դիմակալել կ'ազէր. բայց ժխտաց, որ արմկին վրայ կաթմեր էր գետին բնկած՝ դռնից անոր որ անձնատուր լինի: Պիղարա Երզանեանի պէս կարօն մ'էր. խուլ ականջ եղաւ, միայն խնդաց, և երկու ձև ընկռով ժամանակ տուարին ծայրովը գետինը ցուցնել, և հին կատարանին մէկ առն վերակեղծելով ըսաւ.

— Այս տեղ, այս տեղ պիտի մեռնի Պիղարա, իր ընկերներուն մէջ առանձին:

— Բայց քեզի զէմ չորս հողի են. լինցձւր, կ'հրամայեմ քեզ:

— Ահ, թէ որ կ'հրամայես, խնդիրը կ'փոխտի — ըսաւ Պիղարա — և որովհետեւ դու իմ ուղմապետես, պէտք է որ հնազանդիմ:

Եւ զէպ ետե ոստոտելով, սորը ծնկին վրայ կարեց որ զայն թշնամայն չտայ, վանքին պատերէն անլին նետեց անոր կտորներն և թեկերը խաչածեց կարտինալեան եղանակ մը սուլելով:

Արիւթինը միշտ յարդելի է նոյն իսկ թշնամայ մը կողմէ: Հրացանակիրներն իրենց սերտով բարե ստին Պիղարային և զանոնք պատեանը գրին: Նոյնն ըրաւ և Երզանեան, և յետոյ Պիղարային օչնութեամբը, որ միայն անմնաս և կանչուն մնացեր էր, վանքին պաթթը տարաւ ժխտագը, Գահլուսակն և Արամիսի վիրատոր սոսիսներէն մին: Չորրորդն՝ ինչպէս արդէն ըսինք, մեռեր էր: Յետոյ զանգակը զարկին, և հինգէն չորս սուր սուլով զէպ ՚ի Պ. աը Գրէվիլի ասարանը զարկին ուրախութեամբ արբշխաւ:

Երբ որ փաթթում և փողոցին բողբոջ լայնքը բռնելով կ'քալելին, որ հրացանակիրն որ իրենց հանդիպէր՝ կ'մտանար, այնպէս որ ՚ի վերջէ յաղթական շու մ'եղաւ : Տ'Արդանեանի սիրտը ծայրալիբ ինչութեան մէջ կ'լողար, Աթոսի և Բորթոսի մէջ անդէն կ'քալէր զանանք դորովադին սեղմելով :

— Եթէ տակաւին հրացանակիր չեմ — ըսաւ իր նոր բարեկամաց Պ. ար Գրէվիլի ապարանին դռնէն անցնելով — գոն իբր աշակերտ բնդուսուած եմ, այնպէս չէ :

2

ՆՈՐԻՆ ՎԷՀԵՓԵՍՈՒԹԻՒՆ ԼՈՒԻ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՒԹԻՒՆ ԹԵՎԳԵՒՈՒՐ

Այս կտիւր մեծ աղմուկ հանեց : Պ. ար Գրէվիլ բարձրաձայն որոտաց իր հրացանակիրներուն դէմ, և զաղտուկ անոնց յաղթանակը շնորհատրեց, բայց որովհետեւ՝ առանց ժամանակ կորուսելու՝ զործը թաղաւորին իմաց տալու հարկ կար՝ Պ. ար Գրէվիլ խկոյն Լուվր գնաց : Արդէն շատ ուշ էր, թաղաւորը կարտինալին հետ առանձին փակուեր էր, և Պ. ար Գրէվիլին ըսին որ թաղաւորը կ'աշխատէր և մարդ չէր կրնար բնդուսիլ նոյն միջոցին : Իրկուճը Պ. ար Գրէվիլ թաղաւորին հետ թուղթ խաղալու եկաւ : Թաղաւորը կ'շահէր, և որովհետեւ Նորին վեհափառութիւնը շատ ազահ՝ հետեւապէս ուրախ զուարթ էր, և երբ հեռուէն Գրէվիլը տեսաւ .

— Ըստ եկուր, սարսն հրամանատար — ըսաւ նա — եկուր որ քեզ սաստեմ : Գիտես արդեօք որ կարտինալն եկաւ զանդաւանդաւ հրացանակիրներուդ դէմ, և այնպէս յուզուեր էր որ այս

իրկուն հիւանդ է : Ա՛Տ, բայց ստոյգն ըսելով՝ այն քու հրազարակիրներդ սատանաներ, կախաղանի արժանի մարդեր են :

— Ա՛չ, վեհափառ տէր — պատասխանեց Գրէվիլ, որ խօսոյն հասկցաւ թէ դործն ինչ կերպարան պիտի առնու . — ճ՛շ, ընդ հակառակն բարեմիտ արարածներ են, դառնուկի պէս հեզ, և կ'հաստատեմ որ միակ փափաք մ'առնին, այսինքն Ձեր վեհափառութեան ծառայելու : Համար միայն իրենց սուրբ պատենէն կ'հասնեն : Բայց ինչ օգուտ, Պ, կարտինալին զօրականներն անդադար անոնց հետ կոխ բանալու կ'աշխատին, և նոյն խոյ իրենց գնդին պատոյն համար, այն խեղճ հրազարակիրներն ալ պարտաւոր են ինքզինքնին պաշտպանելու :

— Մտիկ ըրէ՛, Պ, տը Գրէվիլ — ըստ թագաւորը — մտիկ ըրէ . — կարծես թէ կրօնական միաբանութեան մը վրայ կ'խօսիս : Իրաւի, իմ սիրելի հրամանատարս, քու արածնադիրդ ձեռքէ գ առնուլ և օրիորդ Հէմփօին տալու փափաք ունիմ, քանի որ անոր մենաստան մ'ընծայելու խոստացայ : Բայց մի կարծեր թէ քու խօսքիդ վրայ ամէն բանի պիտի հատամ : Զիս Արդարն Լուի կ'անուանեն, Պ, տը Գրէվիլ, և պահակէ մը, պահակէ մը կ'ստանանք :

— Ա՛Տ, ճիշտ այդ արդարութեանդ վտաս Հինելուս, վեհափառ տէր իմ, որ համբերութեամբ և հանդարտօրէն Ձեր վեհափառութեան վճռոյն պիտի սպասեմ :

— Արեմն սպասէ, պարոն, սպասէ — ըստ թագաւորը — քեզ երկար առնն չպիտի սպասեցնեմ :

Եւ իրօք բազը կ'դառնար, և որովհետեւ թագաւորը վաստը կածը կ'կարուսէր, ուրախ էր պատրուակ մը գտնել որպէս զի (ներուի մեզ այս բացատրութիւնը, որուն ծագումը, կ'խոստովանինք որ չգիտենք) շորլոյն ընէ : Աստի թագաւորը քիչ ատենէն ոտք ելաւ, և իր առջևը դանուած սասիլը՝ որուն մեծ մասը շահ էր, զբարանը գնելով :

— Լա Ախէովիլ — ըստ . — սեղս բռնէ, Պ, տը Գրէվիլի խօսելիք ունիմ կարեւոր դործի համար : Ա՛Տ . . . իմ առջևս եմ թառն

տակի ունէի. նոյն գումարը դիբ որպէս զի կ'ընդնէրը դանդա-
տանք. առիթ մը չունենան: Ամէն բանէ առաջ՝ արշարտթիւն
պէտք է: Յետոյ՝ Պ. ար Պրէվիլի դատաւարով՝ անոր հետ զէպ
'ի սլաստահանին որմնածակը գնաց ու շարտ նակեց:

— Ան, սարսն, կ'ըսես թէ Պ. կարախնալին զինորները
հրացանակիրները կռուի գրչուեցին:

— Այո՛ վեհափառ տէր, ինչպէս միշտ:

— Եւ գործն ինչպէ՛ս սկսաւ, նայինք. վաճն զի, ինչպէ՛ս որ
դիտես, իմ սիրելի հրամանատարս, պէտք է որ գատառ մը
երկու կողմն ալ մտիկ ընէ:

— Ա՛հ, Աստուած իմ, իրիս սարգ և բնական կերպով մը
իմ երեք լսաւորոյն զինորներս, զոր Չեր վեհափառութիւնը
յականէ անուանէ կ'ճանչէ, և որոց անձնուիրութիւնը շատ սթ-
րագաներու մէջ փորձեր էք և կրնամ հաւատակ թաղաորիս,
հորում շափ ձեզ կ'ձառայեն, իմ երեք լսաւորոյն զինորներս,
ըսի, Պ. Աթոս, Բորթոս և Արամիս, զուարճանալու գացեր էին
Ասարծոյի ընկերակցի մը հետ՝ զոր նոյն առատ խի անոնց յանձն
առեր էի: Ասարծեմ թէ իրենց խնջոյքը Աէն-Ժէրմէն տեղի պի-
տի ունենար, և խօսքը մէկ ըրեր էին Քարմ-Տէշօ գանդուտ,
երբ Պ. ար Ժ-իւսազ և Պահիւսակ, Պիդարա և երկու ուրիշ զի-
նորներ անոնց խորհրտը խանդարեցին, և անտարակոյս այն-
չափ բազմութեամբ գալով՝ արքունի հրամաններու գէմ գործե-
լու գէշ դիտառութիւն մը պիտի ունենային:

— Ա՛հ, ա՛հ, խօսքը մտածել կ'տայ ինձ — ըսաւ թաղաորը
— անտարակոյս իրենք մեծամարտելու համար այն կողմը կ'եր-
թային:

— Ես չեմ ամբաստաներ դանոնք, վեհափառ տէր. այլ ձեզի
կ'թողում մտաբերել թէ հինգ զինուալ մարդիկ ինչ գործ կ'ըր-
նան ունենալ Քարմի վանոց շրջակայից պէս ամայի տեղ մ'եր-
թալով:

— Այո՛, իրաւունք ունիս, Պրէվիլ, իրաւունք ունիս:

— Այն ասան երբ իմ հրացանակիրներս տեսան, իրենց միտքը

փոխեցին, և իրենց յատուկ ատելութիւնը ժողովան իրենց արտախն ատելութեան համար. վասն զի Չեք վեհափառութիւնը քաջ գիտէ որ թաղաորին, լոկ թաղաորին հրացանակիրները, Պ. կարախանայի գորականներն քանական թշնամիներն են:

— Այո՛, Գրե՛վիլ, այո՛ — բառ թաղաորը — և արդարև շատ ցատի է Քրանայի մէջ այսպէս երկու կատակցութիւն, երկ-դէտիս թաղաորութիւն մը տեսնել. բայց այս բաներս պիտի դադարեն, Գրե՛վիլ, այո՛, պիտի դադարեն: Ալեմն կ'ընես թէ կարախանային պահակներն են որ հրացանակիրները կուտի զբողոքին:

— Կ'ըսեմ՝ թէ հաւանական է որ այսպէս դարձած լինին զոր-ծերը, բայց չեմ պնդեր, վեհափառ տէր: Գիտե՛ք թէ որչափ դժուարին է ճշմարտութիւնը ճանչել, և եթէ չս'ընտելք այն պանչելի բնազդամբ որով Այս արն Լուի Թ.Պ. կ'անտանք...

— Եւ իրատե՛ր ո՛նիս, Գրե՛վիլ. բայց առանձին չ'իմ հրացանակիրները, անոնց հետ աղայ մ'ալ կար:

— Այո՛, վեհափառ տէր, և վերապահ մարդ մը, այնպէս որ թաղաորին երեք հրացանակիրները, որոցմէ մին վերապահ էր և ուրիշ մը աղայ մը, ոչ միայն Պ. կարախանային ամենն ահարկու հինդ պահակներու դէմ կեցան, այլ և շորս հասի ալ գետին փռեցին:

— Բայց այդ բառով յաղթութիւն մ'է, յաղթութիւն — գոչեց թաղաորը խնդային — կատարեալ յաղթութիւն մ'է:

— Այո՛, վեհափառ տէր, ար Սէ կամարջին յաղթութեան չափ կատարեալ:

— Չորս հողի, որոցմէ մին վերապահ, և ուրիշ մը աղայ էր, բսիր:

— Հաղիս սրտանի մ'է, և այս սրբաբայիս մէջ այնպէս արիարար վարուեցաւ նա, որ պիտի համարձակեմ Չեք վեհափառութեան յանձն տեսնել:

— Ի՞նչ է անտե՛ր:

— Անտե՛ր անտե՛ր է, վեհափառ տէր, իմ մէկ վաղեմի բարեկամիս որդին է. այնպիսի մարդու մ'որդին որ Չեք

պանծալի յիշատակաց արժանի հօր հետ կուսակցութեան պատերազմ բրտ :

— Ասիր թէ քաջարար վարուեր է այն պատանին , իրան է : Գրէ վիլ , պատմէ նոյնիմ ինձ այդ բանը . զիտես որ գոու պատերազմի նկարագիրներ կ'սիրեմ :

Եւ Ասի թ՛՛՛ . թագաւորը զուողարար իր պետը վերցուց և ազգրին վրայ կանկ առա :

— Ահ հափառ տէր — վրայ բերաւ Գրէ վիլ — ինչպէս որ արդէն ձեզի ըսի , Պ . ա՛ւրգանեան զրեթէ պատանեակ մ'է : և որովհետեւ հրացանակիր լինելու պատիւ չունի , իր քաղաքացիի հաղուտը հազեր էր . Պ . կարտինային պահակներն անոր մատղաշ երիտասարդութիւնը տեսնելով , և ասկից զատ նոյն գնդին մը օտար էր , հրուէր կարգացին անոր որ կոխն սկսելէն առաջ քաշուի երթայ :

— Ո՛րքան քաջ կ'տեսնես , Գրէ վիլ — ընդմիջեց թագաւորը — որ անոնք առաջ յարձակեցան հրացանակիրներուն վրայ :

— Ճշմարիտ է , վեհափառ տէր , այս մասին տարակոյս չկայ . տասի հրախրեցին որ պատանին քաշուի , բայց պատասխան տուաւ որ սրտով հրացանակիր և լիովին Ձեր վեհափառութեան անննուէր , հեռեապէս հրացանակիրներէն չզխտի զատուի երբէք :

— Քաջ պատանի — մրմնաց թագաւորը :

— Եւ իրօք անոնց հետ մնաց , և Ձեր վեհափառութեան համար այնպիսի հատարազուկ ախոյեան մ'է այն , որ նոյն ինքն է թիւսացին սոսկալի սրի հարուած մը առողջ՝ որով այնքան զայրացեր է Պ . կարտինայը :

— Ի՛նչ , միթէ այն պատանին վերադարձեց թիւսազը — գոչեց թագաւորը — այն , որ զեռ աղայ մ'է : Գրէ վիլ , այդ բանն ինձ անկարելի կ'երևի :

— Բայց Ձեր վեհափառութեան ըսածս շատ ճիշտ է :

— Թիւսազ , այն որ թագաւորութեան առաջին սուրբէն մին կ'սեպուի :

— Այո՛ , վեհափառ տէր , իր վարպետը գտաւ :

— Կ'ուզեմ տեսնել այն պատանին, Գրէվիլ, կ'ուզեմ զանի տեսնել, և եթէ անոր բան մ'ընել կարելի է, լաւ, պէտք է որ ընենք :

— Ձեր վեհափառ թիւնը երբ պիտի հաճի զանի ընդունելու :

— Վաղը կէս օրին, Գրէվիլ :

— Միթէ մինակ բերեմ :

— Ձէ, չորսն ալ միասին թող գան, կ'ուզեմ ամենուն ալ իմ շնորհակալիքս յայանել, անձնուէր մարդիկ հաղուպիւս են, Գրէվիլ, պէտք է անձնուէրս թիւնը վարձաարել :

— Վեհափառ տէր, կէս օրին լուսի պիտի գանտինք :

— Ա՛հ, ծածուկ սանդղէն, Գրէվիլ, ծածուկ սանդղէն, հարկ չկայ որ կարտինալն խմանայ . . . :

— Այո՛, վեհափառ տէր :

— Կ'համնաս միտքս, Գրէվիլ, հրովարտակ մը միշտ հրովարտակ մ'է, և ինչ որ ըսենք, մենամարտ թիւնը միշտ ազդիլեալ է :

— Բայց այս կարգը, վեհափառ տէր, մենամարտ թեան սովորական պայմաններէն դուրս է, վէդ մ'է, և ասոր ապացոյցն այս է որ կարտինալին հինգ զօրականներն իմ երեք հրացանակիրներուս և ոչ ոմ'ըղանեանի դէմ մաքսուեցան :

— Ճշմարիտ է — ըսաւ թաղաորը. — բայց ինչ փոյթ, Գրէվիլ, դու միշտ ծածուկ սանդղէն եկուր :

Գրէվիլ ժպտեցաւ : Բայց որովհետեւ արդէն մեծ բան էր որ կարող եղաւ յորդորել այն արքունի պատանին իր տիրոջ դէմ ապստամբելու, յարգանօր թաղաորը բարեկց, և անոր հաճութեամբը, անորմէ հեռացաւ :

Նոյն իրկունն իսկ երեք հրացանակիրներն իմացան թէ ինչ պատուոյ սահմանուած են : Արովհետեւ շատ ասեմէ վեր թաղաորը կ'ճանչէին, շատ շուրախացան. բայց ոմ'ըղանեան իր կասքօնեան երեակայտ թեամբ, այն տեսութեան մէջ իր արագոյ բողոքը տեսա՞, և նոյն զիշեր սակեցոյն երազներ տնկցաւ : Աստի : առստեան ժամն ու թիւն իսկ Աթոսին առնը գնաց :

Տ՛Արդանեան՝ հրացանակիրը բոլորովին հաջտած դատու, և դուրս ելնելու մօտ: Որովհետև կէս օրին պիտի երթային թագաւորը տեսնելու, խորհուրդ ըրեր էր Բորթոսի և Արամիսի հետ Նոքրանպուրիի ակտոներու մօտ դանուած զբոսայանը գնալ և գնդախաղ խաղալ: Աթոս հրաւիրեց ա՛ւրդանեանն որ իրենց հետ գնայ, և թէ և անհմտաւ էր խաղին, քանի որ բնաւ խաղած չէր, դարձեալ ընդունեց պատանին անոնց հրաւերը, վասն զի իր ժամանակը՝ ժամն ինննն մինչև կէս օր, ինչպէս անցրինը չէ խալէր:

Երկու հրացանակիրը արդէն հասեր և գնդախաղի վտեր էին միասին: Աթոս որ ամէն տեսակ մաշմուկան մարդանայ մէջ քաջ էր, ա՛ւրդանեանի հետ հակառակ կողմն անցաւ և անոնց մնամարտ կարգաց (faire defi): Բայց այն ինչ առաջին շարժմը փորձեց, թէ և ձախ ձեռնով կ'խաղար, հասկցաւ որ իր վէրքը տակաւին շատ նոր լինելուն չպիտի կարենայ այն կրթութիւնն ընել: Հետեապէս ա՛ւրդանեան մինակ մնաց, և երբ յայտնեց թէ՛ համբակ է և չպիտի կարենայ կանոնաւոր կերպով խաղալ, որոշեցին իրարու գնդակ նետել միայն առանց խաղը համբէլու: Բայց Բորթոսի հէրքիւլէ՛սեան դատաւարով արձակուած գնդակ մ'եկաւ ա՛ւրդանեանի գէմքին մօտ այնպէս մ'անցաւ, որ մտածեց որ, եթէ գնդակը քովէն անցնելու տեղ՝ գլխին վարնէր, թերևս թագաւորին հետ ուննալիք ունկնդրութիւնը պիտի կորսուէր, վասն զի անհնար պիտի լինէր իրեն արքունիքը ներկայանալու: Արդ՝ որովհետև իր կատրօնեան երեսակցութեամբ կ'կարծէր թէ՛ իր բոլոր ասրացան այն ունկնդրութենէ կախումն ունի, քաղաքաւարութեամբ Բորթոսն ու Արամիսը բարևեց, յայտնելով որ այն խաղին մէջ չպիտի մտնէ մինչև որ անոնց հետ չափուելու կարող չլինի, և դարձաւ պատանին մօտ հանդիսարանը նստաւ:

Պ. ա՛ւրդանեանի համար գէշն այն էր որ հանդիսականաց մէջ Նորին բարձրութեան զօրականներէն մին կար, որ արդէն զայրացած լինելով իր ընկերացն առջի օրուան պարտութեան վերայ, միտքը դրեր էր պատեհ առթիւ վրէժ լուծելու: Աստի

կարծեց թէ յարմար առիթը հասած է և իր ընկերին դառնալով :

— Չարմանք չե՛ն — բաւ — որ այս պատանին զնդակէ մը կ'վախնայ, անտարակոյս հրացանակրի աշակերտ մ'է :

Տ'Արզանեան գլուխն այնպէ՛ս դարձուց որպէ՛ս թէ օձ մը զինքը խայթեց, և ակնապիշ գիտեց այն լրբեծի խօսքն բողբոջ :

— Աւհ — վրայ բերաւ անծանօթը լրբօրէն իր պիտն ոլորե՛ւ լով — որչափ կ'ուղես երեսս նայէ, իմ փոքրիկ սարոնս, բսածս բսած է :

— Եւ որովհետեւ բսածդ շատ բացորոշ է և բացատրութեան պէտք չկայ, — պատասխանեց տ'Արզանեան ցած ձայնով մը — պիտի ազաչեմ՝ քեզ որ ետեւս դաս :

— Եւ երբ — հարցուց օտարականը նոյն հեզնալի գէմքով :

— Անմիջապէս, եթէ կ'հաճիս :

— Եւ անտարակոյս գիտես թէ ես ո՞վ եմ :

— Ես, բնաւ չգիտեմ, և ամենեին հոգս չէ թէ ո՞վ ես :

— Բայց ծառ կ'գասես, վասն զի եթէ անուս գիտնայիր : կարելի է այդչափ չէիր շտապեր :

— Ի՞նչ է անուս :

— Պէրնամու, հրամանից պատրաստ :

— Լաւ ուրեմն, Պ. Պէրնամու — բաւ տ'Արզանեան հանձնարարօրէն — պիտի երթամ քեզ գրան վրայ սպասելու :

— Կ'նա՛, պարոն, ետեւդ կ'գամ :

— Շատ մի շտապիր, պարոն, չտեսնեն որ միասին դուրս կ'ելնենք, գիտես արդէն որ շատ մարդու պէտք չունինք մեր ընկերն անարգել կատարելու համար :

— Շատ լաւ — պատասխանեց զօրականը, որ կ'զարմանար թէ ինչպէ՛ս իր անունը տպաւորութիւն մը չըրաւ պատանիին վրայ :

Արզարեւ Պէրնամուի անունն ամենո՛ն յայտնի էր, և թերե՛ւ միայն տ'Արզանեանի անծանօթ, վասն զի ամենօրեայ կռիւններու մէջ սակայ անպակաս գտնուող զօրականներէն մին էր, և այժմ կռիւններն անկարող էին արգիլել թագաւորին և կարաթնալի՞ք հրովարտակաները :

Բորթոս և Արամիս այնքան զբաղած էին իրենց խաղով, և Աթոս այնքան ուշադրութեամբ անոնց կ'նայէր, որ և ոչ իսկ տեսան իրենց ընկերին դուրս ելնելը: Տ'Արդանեան՝ ինչպէս որ Նորին բարձրութեան պահակին ըսեր էր, գրան վրայ կեցաւ. պահ մ'եաքն այս վերջինն ալ վար իջաւ: Սակայն ա'Արդանեան՝ թաշա որին հետ ունկնչրութիւն ունեալուն՝ որ կէս օրին որոշուած էր, պարտաւոր էր արտորալու. ուստի իր շորս գին աչք մը նետեց և տեսնելով որ փողոցը մարդ չկար.

— Խաչ վկայ — ըսաւ իր հակառակորդին — բարեբաղդ ես, թէ և Պէրնածու կ'անուանիս, որ միակ համբակ հրացանակրի հետ է գործդ. տակայն, անհօդ եղիւր, ես իմ ձեռքէս եկածը պիտի բնեմ: Պատրաստուէ ուրեմն:

— Բայց — ըսաւ այն որուն ա'Արդանեան մենամարտի հրաւեր կ'կարգար — կարծեմ թէ այս յարմար տեղ մը չէ, և թէ Սէն-ժէրմէնի մենաստանին ետին կամ Բրէ-օ-Քլէրին մէջ աւելի լաւ կ'սեպեմ:

— Ասածդ շատ բանացի է — պատասխան տուաւ ա'Արդանեան. — դժբաղդարար ժամանակս սուղ է, վասն զի կէս օրին ուրիշի հետ ժամադիր եմ: Աստի պատրաստ գտնուէ, պարոն, պատրաստուէ:

Բայց ա'Արդանեան արդէն առջի օրն բառական մարդու եր էր, և իր տարած յաղթութեամբ վառ, ապագայ յոյսերով շփացած՝ միաբըր գրեր էր քայլ մ'անդամ չընկրիլ. հետեապէս երկու օրերը մինչև զաստալը խաշաձե փական, և որովհետև ա'Արդանեան իր տեղն անաստան կ'կենար, անոր հակառակորդը ստիպուեցաւ քայլ մը նահանջիլ: Բայց Պէրնածու՝ նոյն շարժման ժամանակ՝ սրտահ գտաւ՝ ճիշտ այն պահուն որ ա'Արդանեանի սորը գծէն կ'չեղէր, յառաջ մղելու և հակառակորդին ուսին դրպելու: Տ'Արդանեան ևս քայլ մը նահանջեց և սրովն անոր դարկաւ. բայց Պէրնածու պոռաց անոր որ բան մը չէ և կուրօրէն բնէ առաջ սրանալով՝ հակառակորդէն սրի հարուած մ'առաւ: Բայց որովհետև չէր բնկներ և զինաթափ չէր լինէր, այլ Պ.

տը Գրէմոյի ապարանին կողմը զարնելով՝ կ'մաքառէր, որով
 ծառայութեան մէջ աղջակահան մ'ունէր, ա'ւրգանեան անգամ
 չզխտէր թէ ոստիին առած վերջին վէրքն որքան ծանր էր, և
 դանի տելի սաստիկ կ'նեղէր: Ընտարակոյս զանի պիտի սպան-
 նէր երրորդ հարուածով մ'երբ փողոցէն ելած աղմուկը մինչև
 խաղարանը հասնելուն, զօրականին երկու բարեկամները, որ լսե-
 լին ա'ւրգանեանի հետ խօսք տունուլ տալը, և այս խօսքէն ետք
 անոնց դուրս ելնելը տեսեր, խաղարանէն դուրս յարձակեցան
 սուր ՚ի ձեռին և յաղթողին վրայ ընկան: Բայց անմիջապէս Ա-
 թոս, Բորթոս և Արամիս ալ երեցան, և այն միջոցին որ այս
 երկու պահակներն իրենց նորատի ընկերը կ'զարնէին, զանոնք
 ստիպեցին դառնալու: Նոյն միջոցին Պէրնաժու գետին ընկաւ,
 և որովհետև երկու պահակ չորս հողիի դէմ պիտի պատերազ-
 մէին, սկսան պուալ: « Լասէք, Գրէմոյի ապարանի մարդիկ »:
 Այս աղաղակէն՝ ապարանը գտնուող մարդիկ դուրս ելան, և
 չորս ընկերաց վրայ ընկան: ասոնք ալ այն ատեն սկսան պուալ:
 « Լասէք, հրացանակիրներ »:

Այս աղաղակը սովորաբար լսելի կ'լինէր. վասն զի ամէն
 մարդ գիտէր որ հրացանակիրները Նորին բարձրութեան թշնամի
 էին, և ամենքը կ'սիրէին զանոնք առ ատելութեան կարտինալին:
 Աւստի միւս Կնդերուն զինուորներն, ՚ի բաց առեալ անոնք որ Ռուժ
 դքսին ներքև էին, ինչպէս որ կոչեր էր Արամիս, այս տեսակ
 կոխներու ատեն ընդհանրապէս թաղուորին հրացանակիրներուն
 կողմը կ'բռնէին: Տեղէսարի զնչին երեք զինուորներէն՝ որ ան-
 կից կ'անցնէին՝ երկուքը չորս հրացանակիրներուն օգնութեան հա-
 սան, մինչդեռ միւսը Պ. տը Գրէմոյի ապարանը կ'վազէր պե-
 ոալով: « Լասէք, հրացանակիրներ, հասէք »: Սովորաբար Պ:
 տը Գրէմոյի ապարանն այս տեսակ զինուորներով լի էր, և իրենց
 ընկերներուն օգնութեան հասան. հետևապէս ընդհանուր մարտ
 մը ծաղեցաւ և հրացանակիրները զօրութիւն և կարտինալին պա-
 հակներն և Պ. տը Գրէմոյի մարդիկն ապարանը քաշուեցան:
 և անմիջապէս դռները դոցեցին որպէս զի իրենց թշնամիները

միասեղ ներս շարշաւեն : Իսկ վիրտուրեալն , արդէն նոյն ապարանը փոխադրեր էին , և ինչպէս որ ըսինք , շատ գէշ վիճակի մէջ կ'գտնուէր :

Էրայանակիրներն ու իրենց գաշնակիցները մեծ շփոթութեան մէջ էին , և կ'խորհէին արդէն տը լա Գրեմոյի ապարանը կրակի առջ , նոյն ապարանին ստատուորները պատժելու համար՝ որոնք յանդգներ էին թաղաորին զինուորներուն վրայ յարձակիլ : Արդէն այս միջոցն առաջարկուեր և խանդազին ընդունուեր էր , երբ բարեբաղդորէն ժամը տասն մէկ զարկաւ և տ'Արդանեան իր ընկերներուն հետ իրենց ընելիք այցելութիւնը յիշեցին , և իբր թէ կ'ցտեղին որ այն գործն առանց իրենց մասնակցութեան պիտի կատարէին . յաջողեցան մուսներուն զայրոյթը խաղաղընել : Աստի բաւական համարեցին քանի մը քարեր նետել դռներուն դէմ , բայց դռները դիմացան . այն ատեն ձանձրացան : Նա մանտանդ այս գործին պարագլուխներն՝ արդէն խմբէն հեռանալով՝ դէպ 'ի Պ . ար Գրեմիլի ապարանը կ'գիմէին , և այս ալ որ արդէն այս սրայքարին տեղեակ էր , անոնց կ'սպասէր :

— Եւուս , Լուվր երթանք , Լուվր — բառ նա — առանց վայրկեան մը կորուսելու , և ջանանք կարտինալը չհասած թագաորին հետ տեսնուելու . այսօրուան գործն իբր երկկուսանին շարունակութիւնն անոր կ'պատմենք , և երկուքն ալ միասին կ'անցնին :

Պ . ար Գրեմիլ՝ շորս երխտասարդաց ընկերակցութեամբ՝ Լուվրի ճամբան բռնեց . բայց որչափ մեծ եղաւ հրամանատարին զարմանքն երբ իմաց տուին իրեն թէ թագաորը Սէն-ժերմէնի անասուր զացեր է այժեամբ որսալու : Պ . ար Գրեմիլ՝ այս լուրն երկու անգամ կրկնել տուաւ . և ամէն անգամուն՝ ընկերները դիտեցին որ անոր երեսը տաստիկ կ'տխրէր :

— Միթէ՛ նորին վեհափառութիւնն երկկուսանէ որսորդութեան երթալու դիտաորութիւն ունէր — հարցուց նա :

— Ա՛յ , վեհափառ տէր — պատասխանեց սենեկապետը . — այս առտու միայն որսորդապետն եկաւ յայտնելու թագաորին որ

տաջի գիշեր այժեամ՝ մը պատրաստեր են յատկապէս իրեն համար : Նախ պատասխան տուաւ որ չպիտի երթայ : քայց վերջն այս որսորդութենէ հաճոյք գտնելու յուսով՝ ճաշն ըրաւ և գնաց :

— Եւ միթէ թագաւորը կարախնալին հետ տեսութիւն ըրան :
— հարցոց Պ . տը Գրէվիլ :

— Շատ հաւանական է — պատասխանեց սենեկասպայն . — վասն զի այս առտու Նորին բարձրութեան կառքը լծուած տեսայ , հարցոցի թէ ո՞ւր պիտի երթայ և ըսին ինձի թէ՛ Սէն-Ժէրմէն :

— Մեզ կանխեր են — ըսաւ Պ . տը Գրէվիլ : — Պարոններ , այս իրկուն թագաւորը պիտի տեսնեմ , քայց գուք նայեցէք որ արբուսիքը չերնիք :

Եյս խորհուրդը շատ իրաւացի էր , նա մանաւանդ այնպիսի մարդու մը բերնէն կ'ելնէր որ թագաւորին բնութիւնը քաջ կը ճանչէր , և հետևապէս հրացանակիրներն անաստելու հարկ չը տեսան : Աւտի Պ . տը Գրէվիլ յորդորեց որ իրենց տեղը դառնան և նոր անօրէնութեան մը սպասեն :

Պ . տը Գրէվիլ իր ապարանը մտնելուն՝ մտածեց որ արթուն կենալ և ամենէն առաջ զանգատիլ պէտք է : Աւտի իր սպասարներէն մին Պ . տը Գրէմոյի աունը զրկեց նամակով մը , որուն մէջ կ'աղաչէր որ Պ . կարախնալին զինուորը տունէն ճամբէ և իր մարդիկն յանդիմանէ որ հրացանակիրներուն զէմ՝ յարձակելու յանդգներ էին : Սակայն Պ . տը լա Գրէմոյ՝ արդէն զործին էութիւնն իմացած լինելով իր ձիապանին միջոցաւ , որուն ազգականն էր Պէրնաժու , ինչպէս գիտենք , պատասխանեց թէ Պ . տը Գրէվիլ և հրացանակիրներն իրաւունք չունին զանգատելու , սյլ ինքը , քանի որ հրացանակիրներն իր մարդոց վրայ խուժեր և ապարանն այրել ուզեր էին : Երգ՝ որովհետև այս երկու իշխաններու մէջ վէճն երկար կրնար տևել , իւրաքանչիւրը բնականապէս իր կարծիքին վրայ յամառելովք . Պ . տը Գրէվիլ հնար մը մտածեց որուն նպատակն էր ամեն բան աւարտել , այս հնարն էր երթալ անձամբ Պ . տը լա Գրէմոյը տեսնել :

Պատի անմիջապէս անոր արարանը գնաց և խնչից որ իր գալն իմացնեն :

Այս երկու իշխանները մարդավարութեամբ իրարու ողջոյն տուին , վասն զի եթէ բարեկամութիւն չկար անոնց մէջ , գէթ յարդանք կար : Երկուքնին ալ քաջասիրտ և պատուտ որ անձեր էին . և որովհետև Պ . ար լա Գրէմոյ , բողոքական և թագաւորէն հեռու լինելով և ոչ մէկ կուտակցութենէ էր , սովորաբար իր ընկերային յարաբերութեանց մէջ նախապաշարում չունէր : Սակայն այս անդամ իր ընչունելութիւնը , թէև քաղաքար , սովորականէն աւելի պաղ էր :

— Պարոն — ըստ Պ . ար Գրէմոյ — կ'կարծենք թէ իրարմ գանգատելու պատճառ ունինք , և ես անձամբ եկայ որ այս խընդիրը լուսարաններ :

— Յօժարեալամ — պատասխանեց Պ . ար լա Գրէմոյ . — բայց կանխա իմաց կ'տամ քեզ որ ամէն բանի քաջ տեղեակ եմ , և բոլոր յանցանքք քու հրացանակիրներուդ վրայ կ'ընկնի :

— Պարոն , գիտե՛մ որ խիստ արգարասէր և բանիրուն անձ մ'ես և անտարակոյս ընելիք առաջարկութիւնս պիտի ընդունիս :

— Ի՛նչ է առաջարկութիւնդ , պարոն , ըսէ , մտիկ կ'ընեմ :

— Ի՛նչ վիճակի մէջ է Պ . Պէրնամու , ախտապետիդ ազականր :

— Չգիտե՛ս որ շատ գէշ վիճակի մէջ է , պարոն : Ոչ միայն թեկն սրի հարուած մ'առեր է , որ ըստ բառականին վտանգաւոր է , այլ և թոքն ալ վիրաւորուեր է , այնպէս որ բժիշկները շատ յոյս չունին բժշկութեան :

— Բայց միթէ վիրաւորին խելքը գլուխը չէ՞ :

— Անշուշտ :

— Վիտսի :

— Գժուարաւ , բայց կ'իտսի :

— Լաուրենս , պարոն , անոր մօտ երթանք , երբեմ մզենք զբան՝ յանուն Աստուծոյ որուն առջև թերևս պիտի երևի , որ թեղի ճշմարտութիւնը յայտնէ : Ես իր գատին համար զինքը գա :

տաւոր կ'ընդունիմ՝ պարտն , և ինչ որ ըսէ , պիտի հաւատամ :

Պ . ար լա Գրէմոյ պահ մը մտածեց , յետոյ՝ դիտելով որ այս առաջարկութիւնը խիստ բանաւոր էր , զայն ընդունեց :

Երկուքնին ալ վերաւորին գտնուած սենեակին իջան : Հիւանդը՝ այս երկու աշնիւ իշխանաց զաւրատը տեսնելով՝ փորձեց իր անկողնին վրայ ելնել նստելու , բայց շատ տկար էր , և ըրած ձիգէն ուժածափ մնալով՝ գրեթէ ընկաւ շնչասպառ :

Պ . ար լա Գրէմոյ վերաւորին մտեցաւ և անոր ոգելից ջրեր շնչել տալով՝ սթափեցուց : Այն ատեն Պ . ար Գրէվիլ՝ որպէս զի ետքէն չամբաստանեն դիտքը թէ հիւանդին վրայ ներգործեր է , Պ . ար լա Գրէմոյը հրաւիրեց հարց ու փորձ ընելու :

Ինչ որ Պ . ար Գրէվիլ գտնակեր էր պատահեցաւ : Պէրնածու կենաց և մահու մէջ գտնուելով՝ ճշմարտութիւնը զազաւ պահելու մտքէն անդամ չանցաւ , և երկու իշխանաց ամէն բան՝ ինչպէս որ իրօք պատահեր էր , ճշտիւ պատմեց :

Պ . ար Գրէվիլին բոլոր ուզածն ալ այս էր . Պէրնածուին արագ բուժութիւն մտղմեց , Պ . ար լա Գրէմոյին մնաս բարև ըսաւ , իր ապարանը գնաց և խեղոյն իմաց տուաւ չորս բարեկամաց որ ճաշի գան և անոնց կ'սարսէ :

Պ . ար Գրէվիլ ընտիր հիւրեր կ'ընդունէր , թէ և անտիկարախնալեան էր լիովին : Գիւրին է երևակայել որ ճաշի ատեն խօսակցութիւնը Նորին բարձրութեան զօրականաց կրած պարտութեան վրայ դարձաւ : Արդ՝ որովհետև Երզնանեան այն երկու օրուան քաջութեանց դիպացն էր , անոր վրայ դարձան բոլոր գովեսաները , զոր Աթոս , Բարթոս և Արամիս անոր թողուցին , ոչ միայն իբրև լա ընկերներ , այլ իբրև այնպիսի մարդիկ որ ստէպ իրենց բաժինը ստացած էին ուրիշ պարագաներու և անոր աչք չունէին :

Ժամը վեցին ատենները՝ Պ . ար Գրէվիլ իմացուց թէ Լուվր երթալու պարտաւոր էր , բայց որովհետև Նորին վեհափառութեան ունկնդրութեան համար որոշած ժամն անցեր էր , փոխանակ ետևի սանդղէն վեր ելնելու : չորս երիտասարդաց հետ նա-

խասնեակը սպասեց : Քաղաքը տակաւին որսէն չէր գարձած, հազիւ կէս ժամ կար որ մեր երիտասարդները կ'սպասէին՝ սալատականաց հետ խառն, երբ բոլոր գոռները բացուեցան և իմաց տուին որ Նորին վեհափառութիւնը կ'գայ :

Այս ազդարարութեան վրայ՝ տ'Արղանեան սարսուռ զգաց մինչև ոսկորները : Շատ հաւանական էր որ գալիք վայրկեանն իր կենաց բազըը պիտի վճուէր գլխովին : Աստի անձկութեամբ աչերը սեւեռեց այն դրան վրայ ուսկից թաղաւորը պիտի անցնէր :

Լուի ԺԳ․ ամենէն առաջ կ'քալէր․ որտի հազուատով էր, դեռ ևս փոշելից, մեծ կօշիկներով և խարազան մ'ի ձեռին : Առաջին նայուածքէն, տ'Արղանեան դիտեց որ թաղաւորը փոթորիկ մը պիտի հանէ :

Արչափ որ Նորին վեհափառութեան այս արամադրութիւնն ակններէ կ'երևէր, դարձեալ սալատականները հարկ սեպեցին անոր ճամբուն վրայ կարգաւ շարուիլ, վասն զի արքայական նախասենեակներուն մէջ աւելի ազէկ է զայրալիր աչօք նայուիլ քան թէ անտես անցնիլ : Աստի երեք հրացանակիրները չվարանեցան և քալլ մ'առաջ անցան, մինչդեռ տ'Արղանեան անոնց ետին պահուեր էր : Բայց թէ և թաղաւորն անձամբ կ'ճանչէր Աթոսը, Բորթոսն ու Արամիսը, սակայն ստանց անոնց երեսը նայելու, առանց խօսելու անցաւ, որպէս թէ բոլորովին իրեն անձանօթ լինէին : Իսկ Պ, որ Գրէվիլին գալով՝ երբ թաղաւորը պահ մը իր աչքն անոր վրայ ածեց՝ այս ակնարկն այնպիսի քաջութեամբ տարաւ որ թաղաւորը ստիպուեցաւ անդին նայիլ . հուսկ ուրեմն Նորին վեհափառութիւնը քրթմնջելով իր սենեակը մտաւ :

— Գործերը ծուռ կ'երթան — ըսաւ Աթոս ժպտելով — և այս սնգամ ևս ասպետական կարգին չպիտի արժանանանք :

— Տաս վայրկեան այս տեղ սպասեցէք — ըսաւ Պ, որ Գրէվիլ — և եթէ տաս վայրկեանէն դուրս չե'լնեմ, իմ սպարանս դարձէք : Վասն զի անօգուտ բան է աւելի երկար ժամանակ ըսպասել ինձ :

— Զորս երիտասարդները սպասեցին տաս վայրկեան, քառօրդ մը,

քան վայրկեան, և երբ տեսան որ Պ. ար Գրեվիլը չեղեցաւ, զուրս ելան մտայող անցած զարձածին վրայ:

Պ. ար Գրեվիլը թագաւորին դաշխիճը մտեր էր համարձակ և զանի մեծ սրանեղտ թեան մէջ գտեր էր, թիկնաթոռի մը վրայ նստեր իր խարաղանին կոթովը կոշիկները կ'ըսէր նա. ուստի չվարանեցաւ անոր որպիստ թեան վրայ լուր հարցնել անդրդուելի կերպարանքով մը:

— Աղէկ չեմ, պարոն, աղէկ չեմ — պատասխանեց թագաւորը — ձանձրոյթ կ'զգամ:

Եւ արդարեւ Լուի Թ. Գ. ի ամենէն ծանր հիւանդութիւնը ձանձրոյթն էր, որով ստեղծ իր պաշտատականներէն մին կ'կոչէր, պատահանի մը քով կ'տանէր և անոր կ'ըսէր. Պարոն այս ինչ, արի, միասին ձանձրանա՛ք:

— Ի՞նչպէս, միթէ Ձեր վեհափառութիւնը կ'ձանձրանայ — ըսաւ Պ. ար Գրեվիլը — միթէ այսօր որտեղ երթալով բերկրութիւն մը չզգայ:

— Արդարեւ աղւոր բերկրութիւն, պարոն, հոգիս վկայ: Ամէն ինչ կ'խանդարի, և չզիտեմ թէ արդեօք երէն կ'պկսի թէ ոչ շուները քիթ չունին: Այժմեմբ մ'ետեւէն կ'ընկնինք, վեց ժամ անոր ետեւէն կ'վազենք, և երբ բռնուելու մօտ է, երբ Սէն-Սիմոն փողը բերանը կ'առնու որսական հնչելը հանելու, և ահա բոլոր որսական շները կ'խրանին և եղնորթի մը վրայ կը յարձակին: Ա՛նայիս որ, ինչպէս հաւորսութեան, նոյնպէս երբէի որսէն հրաժարելու պիտի ստիպուիմ: Ա՛հ, իբր զժբազդ թագաւոր մ'եմ, Պ. ար Գրեվիլը, լոկ բազէ մ'ունէի, այն ալ առջի օր մեռաւ:

— Ահ հափառ տեր, քիչ շատ յուսահատութիւնդ կ'ըմբռնեմ, և արդարեւ մեծ է այս զժբազդութիւնը. բայց կարծեմ թէ սակաւին շատ մը շահէններ, բազէներ, և վարուժաններ ունիք:

— Սակայն մարդ մը չունիմ զանոնք մարդելու. բազէակիթիւններն հասան և մինակ ես կ'հասկնամ երէտըստ թեան արհեստէն: Իզնէ ետքը բան մը չպիտի մնայ և ամէն մարդ թակարթ

ծուղակ և թրոզայթ շինելով պիտի որոտց : Գո՛ն՛ աշակերտ հաս-
ցընելու ժամանակ ունենայի . բայց , տես , Պ . կարա՛նալը գըլ-
խիս վրայ է և ինձ վայրկեան մը հանդիստ չտար , որ սնդադար
Սպանիոյ վրայ կ'իտօսի ինձ , Աւստրիոյ վրայ կ'իտօսի , Անկլիոյ
վրայ կ'իտօսի : Ա՛հ , Պ . կարա՛նալը յիշելով՝ բան մը միաքս ե-
կաւ Պ , ար Գրէ՛վիլ , ես քեզնէ զժոզ էմ :

Պ . ար Գրէ՛վիլ թագաւորէն այս խոստովանութեան կ'սրա-
սէր : Ի վաղոց կ'ճանչէր թագաւորին բնաւորութիւնը . քաջ գու-
շակեր էր որ բոլոր այս գանդամները յառաջարան մը , տեսակ
մ'ինքնու բոյն խրախուսանաց զրգիւ մ'լին , և վերջապէս իր նպա-
տակին հասեր էր :

— Եւ ինչպէս Ձեր վեհափառութեան զժոզութիւնը պատ-
ճառելու զժրագլոթ թիւնն ունեցայ — հարցոց Պ . ար Գրէ՛վիլ
խորին զարմանք մը կեղծելով :

— Մի՛թէ այդպէս կ'կատարես քու պաշտօնդ , պարսն — շա-
րունակեց թագաւորը , Պ . ար Գրէ՛վիլի հարցին ողորակի չպա-
տասխանելով . — մի՛թէ քեզ հրացանակիրներու հրամանատար
անուանեցի որպէս զի ասոնք մա՛րդ մը սպաննեն , ամբողջ թաղ
մը վրդովեն , և Բարիզն այրելու ելնեն , առանց այս մասին ինձ
բառ մ'ըսելու : Սակայն — շարայարեց թագաւորը — տարակոյս
չունիմ որ քեզ յանիրաւի կ'ամբաստանեմ , անտարակոյս խոս-
վարարները բանան են , և եկած ես ինձ յայտնելու որ արդար
գատաստան եղած է :

— Աւհափառ տէր — պատասխանեց հանշարտօրէն Պ . ար
Գրէ՛վիլ — քնի հակառակն եկայ ձեզնէ արդարութիւն խնդրելու :

— Եւ որո՞ւ գէմ — զոչեց թագաւորը :

— Զբոցարտիչներու գէմ — ըսաւ Պ . ար Գրէ՛վիլ :

— Ա՛հ , այդ ալ նոր բան մ'է — վրայ բերաւ թագաւորը :

— Մի՛թէ պիտի կարենան հատացնել ինձ որ քու երեք անշահ
հրացանակիրներդ , Աթոս , Բորթոս և Արամիս և Պէարնեցի համ-
բակի կատաղի գազաններու պէս խեղճ Պէրնատուի վրայ ընկած
և զանի շարաշար զարկած չեն , այնպէս որ շատ հաւանական է

Թէ այս ժամու հողին փշէլու վրայ է : Միթէ պիտի հաստացրանն ինձ որ այնուհետև չեն գացեր տը լա Գրէմոյ գփոնն ապարանը սրաշարելու և զայն այրել ուզելու : Թէ և այսպիսի բան մը սրտերուս վրայ ժամանակ զժրագրտ : Թիւն մը չէր համարուեր , վասն զի նոյն սպարանը հի կ'աներու չոր մ'է , սակայն խաղաղութեան ժամանակ զէշ օրինակ մ'է : Ըսէ նայիմ , միթէ կարող ես այս բաներս տրանալ :

— Ահ հափառ տէր , ո՞վ հիւսեց ձեզի այս ազոր պատմութիւնը — հարցաց Պ . ար Գրէվիլ հանգարտութեամբ :

— Մ'վ ըրաւ այս ազոր պատմութիւնը մի , և ո՞վ կ'ուզես որ լինի եթէ ոչ այն որ քննալու տեսնա կ'հասկէ , որ զրօնելու տեսնա կ'աշխատի , որ թաղաւորութեանս ներքին ու արտաքին գործերը՝ թէ 'ի Փրանսա և թէ յԱրոպա՝ կ'վարէ :

— Չեր վեհափառութիւնն Աստուծոյ կ'ակնարկէ անշուշտ — ըսաւ Պ . ար Գրէվիլ — վասն զի մինակ զԱստուած կ'ճանչեմ Չեր վեհափառութեանն այսքան զօրս որ :

— Մ'չ , պարոն , պետութեանս նեցուկին վրայ , իմ միակ ծառայիս , իմ միակ բարեկամիս , Պ . կարտինալին վրայ է խօսքս :

— Նորին բարձրութիւնը Նորին Սրբազնութեան չհասնիր , տէր իմ :

— Ի՞նչ բտել կ'ուզես , պարոն :

— Պասլը միայն անսխալական է , և այս անսխալականութիւնը կարտինալները չեն վայելեր :

— Ըսել կ'ուզես թէ զիս կ'խաբէ , ըսել կ'ուզես թէ զիս կը մատնէ : Արեմն զինքը կ'ամբաստանես : Ա՛ւա , բացէ 'ի բաց խոստովանէ նայիմ որ պանի կ'ամբաստանես :

— Մ'չ , վեհափառ տէր , այլ կ'ըսեմ միայն որ ինքն ալ կը սխալի . կ'ըսեմ թէ ծուռ տեղեկութիւններ ստացած է , կ'ըսեմ թէ Չեր վեհափառութեան հրացանակիրներն ամբաստանելու շատ շտապեր է , որոց զէմ անիրաւ է , և թէ ստոյգ աղբիւրներ արած չէ իր լուրերը :

— Այս ամբաստանութիւնն ընողը նոյն իսկ Պ . ար լա Գրէ-

մտոյն է, նոյն իսկ դուքսն է : Ատոր ինչ պատասխան ունիս :

— Սա պատասխանը կրնամ տալ, տէր իմ, որ ինքը գործին մէջ շահ ունենալուն՝ թերևս անկողմնատէր վկայ մը չլինի, բայց դարձեալ, զիտեմ որ դուքսն անկեղծ ազնուական մ'է, և անոր վկայութիւնը կ'ընդունիմ, մէկ պայմանա միայն :

— Ո՞րն է այդ պայմանը :

— Այո է, պէտք է որ Ձեր վեհափառութիւնը զանի կոչէ, հարց ու փորձ ընէ անձամբ, առանձնակի, և այս տեսութենէ անմիջապէս ետքն ես տեսնեմ Ձեր վեհափառութիւնը :

— Իբրև, ուրեմն Պ. տր լա Գրէմոյին վկայութիւնը կ'ընդունիս :

— Այո, վեհափառ տէր :

— Անոր պատասխանը պիտի ընդունիս :

— Անշուշտ :

— Եւ ինչ փոխարինութիւն որ պահանջէ պիտի կատարեն :

— Բոլորովին :

— Լա Շէզնէյ — դռնեց թագաւորը. — լա Շէզնէյ :

Լուի Ժ.Գ. ի մտերիմ սենեկասպասը՝ որ միշտ դրան մօտ կ'ըսպասէր, ներս մտաւ :

— Լա Շէզնէյ — ըսաւ թագաւորը — իսկոյն մարդ զրկէ Պ. տր լա Գրէմոյի կանչելու, այս իրկուն անոր հետ խօսիլ կ'ուշիմ :

— Միթէ Ձեր վեհափառութիւնը խօսք կ'տայ ինձ որ Պ. տր լա Գրէմոյի տեսութենէն անմիջապէս ետքը զիս պիտի տեսնէ :

— Այո, ազնուականի խօսքս կ'տամ :

— Ուրեմն, վեհափառ տէր իմ, վաղը կ'տեսնուիք :

— Ղազը, պարոն :

— Ժամը քանիին կ'հաճիք, վեհափառ տէր :

— Ո՞ր ժամն որ կ'ուզես :

— Բայց շատ կանուխ գալով, կ'վախնամ Ձեր վեհափառութեան քունը վըլովել :

— Քո՛ւնս վրդովել. միթէ ես կ'քնանամ : Ա՛լ քուն չունիմ,

պարոն : երբեմն կ'երազեմ միայն : Աստի որչափ կանուխ կ'ուզես եկաւր, ժամը եօթին, բայց վայ գլխիդ թէ որ հրացանակիրներդ յանցաւոր են :

— Եթէ հրացանակիրներս յանցաւոր ելնեն, վեհափառ տէր, անոնք Ձեր ձեռքը պիտի յանձնեմ որ ըստ հաճոյս պէտք եղածը անօրինէք : Միթէ Ձեր վեհափառութիւնն ուրիշ հրաման մը տնի՞, բսէք, պատրաստ եմ հնազանդելու :

— Ա՛յ, պարոն, ո՛չ, և անշուշտ իրտամբ գիտ Յարգարծ Լուի կ'անուանեն : Աստի, վաղը կ'տեսնուինք : սրարոն, վաղը :

— Յատուած Ձեր վեհափառութեան երկար կեանք տայ :

Որչափ որ թաղաւորը քիչ քան եղաւ, Պ. տը Գրէվիլը աւելի գէշ քնացաւ : Նոյն իրկունն իսկ ձայն աուեր էր իր երեք հրացանակիրներուն և անոնց բնկերակցին որ առտու ժամը վեց ու կէսին իր տանը գտնուին : Իր հեան առաւ տարաւ զանոնք առանց բան մը հաստատելու, առանց բան մը խոստանալու, և յայտնեց միայն որ անոնց և իր բազդը մազի թելէ մը կախուած է :

Երբ պղտիկ սանդղին սօքը հասան, Պ. տը Գրէվիլը զանոնք այն տեղ ձգեց : Եթէ թաղաւորը միշտ անոնց դէմ բարկացած լինէր, առանց տեսնուելու պիտի մեկնէին, եթէ թաղաւորը զանոնք բնդունելու հաւանէր, այն ատեն զանոնք պիտի կանչէին :

Թաղաւորին յատուկ նախասենեակը հասնելով Պ. տը Գրէվիլը լա Շէզնէյը գտաւ, որ ըստ անոր թէ առջի իրկուն Պ. տը լա Գրէմոյի իր տարբանը չէ գտնուեր, թէ ոչ տուն գտնաւուն Լուզր չէ կրցեր գալ, և թէ նոյն պահուն թաղաւորին քօփէ էր :

Այս պարտական շատ հաճելի եկաւ Պ. տը Գրէվիլին, որ սոյս կերպով ստոյգ եղաւ որ օտար թեւազրութիւն մը չպիտի սարդի Պ. տը լա Գրէմոյի և իր վկայութեան մէջ :

Երգարն՝ այն ինչ տաս վայրկեան անցեր էր որ թաղաւորին գահճիճին դուռը բացուեցաւ, և Պ. տը Գրէվիլը տեսաւ Պ. տը լա Գրէմոյի անկից ելնելը, որ իրեն գալով բառ :

— Պ. ար Գրէվիլ, Ղարին վեհափառութիւնը զիս տեսնել ուզէր էր որպէս զի հասկնայ թէ երէկ ստատ ինչպէս դարձան գործերն իմ ապարանիս մէջ: Ես ալ ճշմարտութիւնը յայտնեցի, այսինքն թէ յանցանքն իմ մարդոցս է, և թէ ձեզնէ ներողութիւն խնշրելու պարտաոր եմ: Քանի որ ձեզ կ'հանդիպիմ այժմ, հաճեցէք զոյն ընդունելու և զիս միշտ ձեր բարեկամաց կարգը գնելու:

— Պ. դուքս — ըստ Պ. ար Գրէվիլ — այնքան վտաս էի ձեր անկեղծութեան վրայ որ Ղարին վեհափառութեան մօտ ձեզնէ տարբեր պաշտպան մը չուզեցի ինձի համար: Անայիմ որ չեմ սխալիր, և շնորհակալ եմ որ տակախն կայ Քրանսայի մէջ մարդ մ'որով կարելի լինի ըսել առանց սխալելու ինչ որ ձեզի համար ըսի:

— Ղաւ է, լաւ է — ըստ թնդաւորն որ այս մարդափարահան խօսքերը լսեր էր դրան մէջէն. — մինակ ըսէ անոր, Գրէվիլ, քանի որ քու բարեկամներէդ մէկն է, որ ես ալ իր բարեկամն եմ, բայց զիս չտիշեր. թէ գրեթէ երեք տարի կայ որ զինքը չ'ի տեսեր, և երբ մարդ զրկեմ այն ատեն միայն կ'տեսնեմ: Այս ամէն ըսէ իմ կողմէս, վասն զի այսպիսի բաներ թագաորն ինքնին չկրնար ըսել:

— Շնորհակալ եմ, վեհափառ տէր, շնորհակալ եմ — ըստ դուքսը: — բայց թող Ձեր վեհափառութիւնը վտաս լինի, թէ և այս խօսքս Պ. ար Գրէվիլի համար չէ, թող վտաս լինի որ ամէն վայրկեան ձեզի հետ տեսնուողներն ամենէն անձնուէր հպատակներդ չեն:

— Ա՛հ, իմ խօսքերս լսեցի՛ր. աւելի աղէկ, շատ աղէկ, դուքս — ըստ թագաորը մինչև դուռը յառաջանալով: — Ա՛հ, գո՛ւ ես, Գրէվիլ. ո՛ր են հրայանակիրներդ: Միթէ անցածն օր չապսպրեցի՛ քեզի որ հետդ բերես. ինչո՞ւ համար պատուէրս չ'ը հասարեցիր:

— Վարն են, վեհափառ տէր, և եթէ հրաման տաք, լս' Շէզնէյ կրնայ անոնց իմաց տալ որ վեր ելնեն:

— Այո, այո, թող շուտ մը վեր գան. մամե ու թ զարնելու մտա է, և իննին այցելութեան մը կ'սպասեմ: Կնայ, Պ. դուքս, միայն թէ նորէն եկուր: Ներս մտիր, Գրէվիլ:

Գութօր բարեկեց և դուքս ելաւ: Գուռը բանալու միջոցին՝ լա Շէշնէյի առաջնորդութեամբ՝ երեք հրացանակիրներն ու ա'Արգանեան, սանդղին գլուխը կ'երեւէին:

— Եկէք, քաջերս — ըսաւ թագաւորը — եկէք, ձեզի աղէկ մը պիտի լուամ:

Հրացանակիրները մտեցան խնարհելով. ա'Արգանեան ետեւն կ'երթար:

— Կրօզ, ինչպէս կարելի է — շարժակեց թագաւորը — որ դուք՝ միայն չորս հոգի՝ երկու աւուր մէջ Պ. կարտինալին եօթ զօրականները վերտորէք: Այս շատ է, պարոններ, շատ է: Այս ընթացքով, Նորին բարձրութիւնը, պիտի բռնազատուի երեք շարաթն անգամ մ'իր գոնդը վերակազմել, և ես ալ իմ հրովարտակներս գործադրելու համար անաչառ պիտի լինիմ: Եթէ դիպուածով մարդ մ'ընկնի, ինչ և է, բայց երկու օրուան մէջ եօթ հոգի, կ'կրկնեմ, շատ է, չափազանց է:

— Այս պատճառաւ, վեհափառ տէր, կ'տեսնէք որ բոլորովին շուարած և զղջալով կ'գան Ձեր ներողաստութիւնը հայցելու:

— Շուարած և զղջացած, հըմ — ըրաւ թագաւորը — ես տնոնց կեղծ և սրտիր կերպարանին չեմ վտաշիր. մանաւանդ վարը Կաթօնի դէմք մը կայ. մտա եկուր, պարոն:

Տ'Արգանեան հասկնալով որ այս գովեստն իրեն էր, մտեցաւ չափազանց յուսահատ կերպարան մ'առնելով:

— Լաւ ուրեմն. ինչպէս կ'ըսէիր ինձ որ երիտասարդ մ'եսաւ. ահա մանուկ մ'է, Պ. ար Գրէվիլ. իրօք մանուկ մը: Եւ միթէ այս է Թիւսազին այն ծանր հարուածը տուողը:

— Եւ միանգամայն Պէրնաժուին սրի երկու աղ որ հարուածները:

— Երան քսիր:

— Չմտնամ ըսելու — վրայ բերաւ Աթմս — որ եթէ զիս
Պիգարային ձեռքէն չաղատէր, անտարակոյս այժմ պատիւ չպի-
տի ունենայի Ձեր վեհափառութեան իմ խորին յարգանքս նուի-
րելու :

— Որքան այս Պէտրոնցին ճշմարիտ սատանայ մ'է, Պ, ար
Դրէվիլ : Այս արհեստով շատ բաժնետէս պիտի ծակէ և շատ
սոբոր պիտի խորտակէ անշուշտ : Արդ՝ կատրօնները միշտ աղ-
քատ են, այնպէս չէ :

— Վեհափառ տէր, պէտք է ըսել որ տակաւին իրենց լեռ-
ներու մէջ ոսկի հանք չկան, թէև Աստուած այս հրաշքն ը-
նել պարտաւոր էր Ձեր հօրն իրաւունքը պաշտպանելու ՚ի վար-
ձատրութիւն :

— Ասով ըսել կ'ուզես որ նոյն իսկ կատրօնները զիս թաղա-
ւոր ըրին, Պ, ար Դրէվիլ, այնպէս չէ, քանի որ հօրս որդին
եմ : Ան, ասոր հակառակ բան մ'ըսելիք չունիմ : Աս Շէգնէյ,
զնա նայէ, զբազաններս լաւ մը խառնելով, քառսուն ոսկի դա-
հեկան կրնան գտնել, և եթէ գտնես, ինչի բեր : Հիմակ, նա-
յիմք, պատանի, ձեռքդ խղճիք վրայ դնելով պատմէ ինձ թէ
այս բաներն ինչպէս անցան :

Տ'Արչանեան առջի օրուան արկածը մանր պատմեց, պատմեց
թէ ինչպէս Նորին վեհափառութիւնը տեսնելու ցնծութենէն
չկրնալով քանակ՝ ունկնդրութեան որոշեալ ժամն քանի մը ժամ
առաջ իր բարեկամները գտնելու եկեր էր, ինչպէս խաղարանը
միասին գացեր էին, և ինչպէս երեսին զնշակ մ'ընդունելու վա-
խէն՝ խաղը թողեր և Պէրնաժուին կատակին ենթակայ եղեր էր,
թէև սա մազ մնացեր էր որ իր կատակը մահտամբբը առժէ, և
Պ, ար լա Դրէմոյն ալ որ այս գործին մէջ մատ չունէր, իր
ապարանը պիտի կորուսէր :

— Այդ ճիշտ է — կ'մտաւար թաղաւորը — այն, զորքան ալ
այդպէս պատմեց ինձ գործը : Ինչ՞ կարախաղ, եթէ մարդ կո-
րոյս երկու օրուան մէջ, և իր սիրական մարդերը : Բայց այսչափ
բաւական է, պարտններ, կ'լսէք, բաւական է : Քէրու փողոցին

գործին համար ձեր վրէժը լուծեցիք, և շափէն աւելի: ուստի այժաք է գոհ լինիք:

— Եթէ Ձեր վեհափառութիւնը գոհ է — ըստ Գրեվիլի — մենք ալ գոհ ենք:

— Այո, գոհ եմ — յարեց թագաւորը լա Շէզնէյին ձեռքէն ափ մ'սկի առնլով և Երզնանանի ափին մէջ գնելով: Ահաւասիկ — ըստ — իմ գոհունակութեանս մէկ նշանը:

Այն ատենները՝ հպարտութեան զաղափարներ որ մեր օրերը ստորական են; գեռ ևս ոյժ չունէին: Ազնուական մը ձեռքէ ձեռք ստակ կ'առնուր թագաւորէն և բնա նուաստութիւն չէր սեպուեր: Աւստի Երզնանան գրպանը գրառ քառսուն ոսկի գահեկանն առանց ընդդիմութեան; այլ ընդ հակառակն՝ Նորին վեհափառութեան իր շնորհակալիքը յայտնելով:

— Լաւ — ըստ թագաւորը՝ ժամացոյցին նայելով — Լաւ, հիմակ որ ժամն ութ ու կէս է; քաշուեցէք. վասն զի ձեզի արգէն ըսի, ժամն իննին մէկուն կ'սպասեմ: Շնորհակալ եմ ձեր անձնուիրութեան; պարոններ, կրնամ վտառհիլ ձեզ, այնպէս չէ:

— Ա՛հ, վեհափառ աւեր — գոչեցին չորս ընկերները միտքերան — Ձեր վեհափառութեան համար պատրաստ ենք միշտ կտոր կտոր լինելու:

— Լաւ, լաւ, բայց ամբողջ մնացէք. այդ լաւագոյն է; և ինձ աւելի օգտակար: Գրեվիլի — յարեց թագաւորը կիսաձայն; մինչդեռ միսները կ'քաշուէին — որովհետեւ հրացանակիրներուն մէջ պարսպ տեղ չկայ, և ասկէ զատ՝ նոյն գնդին մէջ մտնելու համար որոշեր էինք որ պէտք է աշակերտութիւն ընել, Պ. Տէղէսարի; քու քեռայրիդ գումարտակին մէջ մտցուր այն պատանին: Ա՛հ, ճշմարիտ վկայ, Գրեվիլի, կ'ցնծամ քանի մտածեմ թէ Պ. կարտինալն որչափ պիտի կախէ արդեօք իր երեսը; պիտի կատրի, բայց փոյթս չէ; ևս իրաւունքիս մէջն եմ:

Եւ թագաւորը ձեռօք Պ. ար Գրեվիլին բարև տուաւ. այն ալ զուրս էլաւ և եկաւ հրացանակիրներուն միանալու, որոնք Երզնանանի հետ քառսուն ոսկի գահեկանը կ'բաժնէին:

Իսկ կարտինան, ինչպէս ըսեր էր Կորին վեհափառութիւնը, իրօք կատղեցաւ, այնչափ կատղեցաւ որ ութ օր շարունակ թագաորին հետ թուղթ չխաղաց, թէ և դարձեալ թագաւորն անոր հետ շատ անուշ կ'զարուէր, և ամէն անգամուն որ անոր հանդիպէր իր գգուելի ձայնով կ'հարցնէր .

— Լաւ ուրեմն, Պ. կարտինայ, ինչպէս են քու խեղճ Պերնաժուդ և խեղճ Ժիսազդ :

Է

ՀՐԱՑԱՆԱԿԻՐՆԵՐՈՒՆ ՆԵՐՔԻՆ ԿՆԱՆՔԸ

Երբ տ'Արդանեան Լուսբէ գուրս ելաւ, և իր բարեկամներուն խորհուրդ հարցուց թէ արդեօք ինչ ընէ իրեն բաժին ընկած քառսուն ոսկի դահեկանը, Աթոս յորդորեց որ լաւ ճաշ մը պատրաստել տայ, Բօժ-տը-Բէնի պանդոկը, Բորթոս՝ սպասաւոր մը բռնէ, և Արամիս՝ յարմար տիրուհի մը ձեռք ձգէ :

Ճաշը նոյն օրն իսկ պատրաստ եղաւ, և սպասաւորը սեղանին հոգը տարաւ : Աթոս ճաշն ապսպրեց, և Բորթոս սպասաւորը գտաւ : Բիդարտացի մ'էր այն որ պարծուկ հրացանակրին ձեռք նոյն օրն իսկ բռնուեր էր այս առթիւ Թուրնէլի կամրջին վրայ, մինչդեռ պտոյտներ կ'ընէր ջրին մէջ թփնելով :

Բորթոս կարծեր էր թէ Բիդարտացիին այս զբաղմունքը մտախոհ և դիտող բնաւորութեան մը նշանն էր, և զանի հետն առեր էր առանց ուրիշ սր և է յանձնարարութեան : Այս ազնուակիանին խրոխտ կերպարանէն հրապուրուեր էր Բլանչէ — այս էր Բիդարտացիին անունը — կարծելով թէ անոր պիտի ծառայէ . սակայն շատ զշարեցաւ երբ գիտեց որ Մուսքոսն անուն ուրիշ մարդ մ'իւր տեղն արդէն բռներ էր, և երբ Բորթոս անոր հաս-

կցուց որ իր սուհր՝ թէև մեծ՝ երկու ծառայ չէր կրնար պահել : և թէ պէտք էր տ՝Արդանեանի ծառայութեան մտնել : Սակայն՝ երբ իր տիրոջը տուած հացկերոյթին ներկայ դառնուելով՝ տեսաւ որ նա վճարելու ասնն զրպանէն լիաքի ոսկի հանեց, կարծեց թէ բազը պիտի շինէ : և շնորհակալ եղաւ Աստուծոյ որ այնպիսի կրեստի մը հանդիպեր էր . այս կարծիքը պահեց մինչև հացկերոյթին ետքը՝ որուն մնացորդներէն երկար ծոմապահութիւնը դադարեցուց : Բայց գիշերն իր տիրոջ անկողինը շտկելու ասնն, Բլանչէի ցնորքը թռան : Աոկ անկողին մը տեսաւ տան մէջ, որ նախասենեակ մ՝աւ պատկելու խոց մ՝ունէր : Բլանչէ նախասենեակին մէջ ծածկոցի մը վրայ պատկեցաւ և այս ծածկոցն ալ տ՝Արդանեան իր անկողնէն քաշեր հաներ և այնուհետև անոր պէտքը չէր զգացեր :

Աթոս ալ սպասաւոր մ՝ունէր, և զանի իր յատուկ կերպով մարզեր էր իրեն ծառայելու համար, ասոր անունն էր Արիմո : Այս արժանի իշխանը շատ լուսկաց էր, մեր խօսքն ՚ի հարկէ Աթոսին կ'նայի : Հինգ վեց տարիէ վեր որ իր Բորթոս և Աբամիս ընկերացը հետ սերտ մտերմութեամբ կ'սպրէր, ասոնք ստեպ տեսեր էին անոր ժպտիլը, բայց երբէք ծիծաղելը չէին տեսած : Իր խօսքը հակիրճ և կտրուկ էր, և միշտ որչափ որ պէտք էր կ'խօսէր, և ոչ ինչ տեւի : Խնդում, զարդ ու շարք չունէր : Իր խօսակցութիւնն իրողութիւն մ'էր առանց սրտառուչ գիպուածի մը :

Թէև Աթոս հազիւ երսուն տարեկան էր և մարմնովի ու մտովի գեղեցիկ, ոչ ոք գիտէր որ նա տիրուհի մ՝ունենայ : Երբէք կանանց խօսք չէր ընէր : Մինակ չէր արգիլեր որ իր առջև անոնց խօսքն ընեն, թէև դիւրին էր դիտել որ այս տեսակ խօսակցութիւն մ՝որուն զառն բառերով և մարդատեաց նկատումներով մասնակից կ'լինէր, իրեն լիովին անախորժ էր : Իր երկչափութեամբը, վայրենութեամբն ու համբոթութեամբը գրեթէ ձերունիք մը դարձեր էր . ուստի՝ իր սովորութեան ներհակ շարժելու համար՝ Կրիմոն վարժեցուցեր էր հնազանդելու լոկ իր մէկ ձեռն :

կամ լուկ շրթերուն մէկ շարժման : Մի միայն ծանրակշիւ պարտ-
զաներու մէջ անոր կ'իստէր :

Երբեմն Արիմո, որ իր փրոջմէն իբր կրակէ կ'վախնար, թէ և
անոր անձին համար մեծ սէր, և հանձարին համար մեծ պատ-
կառանք կ'զգար, կարծէր թէ կատարելագոյն հասկցած է անոր
փառաբանութիւնը, ընդունած հրամանը կատարելու կ'վազէր և բոլոր-
բովին անոր հակառակը կ'գործէր : Այն ատեն Աթոս ուսերը կը
բարձրացնէր, և առանց սրամտելու, Արիմոն կ'ծեծէր : Այն օ-
րերը շատ քիչ կ'իստէր : Բորթոս՝ ինչպէս որ ընթերցողը կարող
եղաւ գիտելու, Աթոսի հիմնովին ներհակ բնասրտութիւն մ'ու-
նէր : Այլ միայն շատ այլ և բարձր կ'իստէր. սակայն փայտ չէր
լիներ, պէտք է խոստովանիլ, որ խօսքը մտիկ բնող կայ թէ ոչ :
կ'իստէր միայն խօսելու և իր խօսքն ինքնին լսելու հաճութեան
համար - ամէն բանի վրայ կ'իստէր, գիտութեան նիւթերէ զատ,
ինչպէս որ կ'ըսէր՝ ազայտ թե՛նէ վեր, այս մասին անհաշտ ա-
տելութիւն մը տածելով՝ գիտուններու : Աթոսին չափ վսեմ կեր-
պարան չունէր, և ինքն ալ այս մասին իր պզտիկութիւնն զգա-
լով՝ այն ազատորդիին գէ՛մ ստէպ յանիրաւի վարուեր էր՝ ի-
րենց կապակցութեան առջի օրերը, և զանի գերազանցելու աշ-
խատեր էր իր փառասոր հազուատներով : Յակայն Աթոս՝ իր հրա-
ցանակիցի պարզ վտառակով և մի միայն զլուսն ետին և ոտքը
յառաջ նետելու կերպով՝ իրեն վայել գիւրքը կ'ստանար ընկե-
րութեան մէջ և պերճասէր Բորթոսն երկրորդ աստիճանի գիւրք
մը բռնելու կ'ստիպէր : Բորթոս ինքզինքը կ'մխիթարէր այլ տը
Դրէվիլի նախասնեակն ու Լուվրի զօրանոցներն իր սիրային ար-
կածներուն պատմութեամբը, որմէ Աթոս երբէք չէր խօսեր. և
նոյն պահուն՝ պատմութեան ազնուութեան սրի ազնուութեան, ի-
րաւագիտութեան՝ պարոնութեան անցնելով՝ կ'սնդէր թէ օտար
իշխանութեան մը հետ յարաբերութիւն, և այս իշխանութեան իրեն
մեծ բարիք ընելու փափաք ունի :

Հին առած մը կ'ըսէ. « Այսպէս փրոջ՝ այսպէս ծառայ » :
Աստի Աթոսի ծառայէն հիմակ Բորթոսի ծառային անցնինք :
Արիմոն Մտարգօնին :

Մուսքղօն նօրմանտացի մ'էր, որուն խաղաղասէր Պօնիֆաօ անունը փոխեր էր տէրն և խիստ սուելի հնչական Մուսքղօն անուամբ մկրտեր էր: Բորթօսի ծառայութեան մասեր էր սա սրայմանաւ միայն որ հազուի կապուի և տունը բնակի, բայց փառասոր կերպով մը. օրն երկու ժամ միայն կ'պահանջէր որպէս զի տրիշ պիտոյքներ հոգալու համար ճարտարութեան մը պարապի: Բորթօս այս սակարկութիւնն ընդուներ էր, որովհետեւ իրեն շատ յարմար կ'երևէր: Մուսքղօնին համար իր հին հազուասներով և փոխնորդ վերարկուններով բաձկնակներ կտրել կ'տար, և խիստ մտացի դերձակի մը շնորհիւ՝ որ երեսները դարձնելով զգեստները կ'նորէր և որուն կնկան համար կասկած կար թէ Բորթօսին ազնուապետական սովորութիւնները մոռցնել պիտի տայ, Մուսքղօն խիստ ազուր կերպարան մը կ'աւնուր իր տիրոջն ետեկն:

Իսկ Արամիսին գալով՝ որուն բնաւորութիւնն ըստ բառականին նկարագրեցինք, բնաւորութիւն որ իր ընկերակցացը պէս, կըրնանք վէպիս ընթացքին մէջ սուելի լաւ ճանչել, իր սպասաւորը Պազէն կ'անուանէր: Գիտնալով որ իր տէրն օրին մէկը կըօնական կարգը պիտի մտնէ, միշտ սևեր հազուած կ'երևէր, ինչպէս որ պարասոր էր Եկեղեցոյ սպասաւոր մը: Երսուն հինգ քառսուն տարու Պերբիշօն մ'էր, անուշ, հանգարտ, գիրուկ, իր սպարապոյ ժամբը բարեպաշտական գիրքեր կարդալով կ'անցընէր, և երկու հոգւոյ համար թէև ոչ բազմատեսակ՝ այլ ընտիր կերակուր կ'սպասարաստէր: Ասկէ զատ՝ համբ, կոյր, խուլ էր և կատարեալ հաւատարիմ:

Հիմակ որ տէրերն ու ծառաները կ'ճանչննք՝ գէթ վեր 'ի վերոյ, անոնց բնակած տուներն անցնինք:

Աթոս Ֆերու փողոցը կ'ընակէր՝ Լուքսանդուրիկէն քանի մը քայլ հեռու. իր բնակարանն երկու փոքրիկ՝ այլ խիստ վայելուշ կահեալ խուցերէ՝ կ'բաղկանար՝ զարդարուն տան մը մէջ որուն տիրուհին տակալին նորատի և իրօք գեղանի լինելով՝ անոր անուշ աչքեր կ'ընէր ընդունայն: Այս համաստ բնակարանին պա-

տերուն վրայ՝ ապիս անդին հին շքեղութեան մը բեկորները կը փայլէին . օրինակի համար, սուր մ'որ պերճօրէն ոսկիով գրուագած էր և անոր ձեւն կ'երևէր որ Ֆրանսուա Ա.ին ժամանակը շինուեր էր . իսկ դաստասպանը զոհարակուռ, երկու հարիւր ոսկի դահեկան արժողութիւն պիտի ունենար, և սակայն Աթոս իր մեծ նեղութեան ժամանակներն անգամ յանձն չէր առած գրառի գնել կամ ծախել : Բորթոս այն սրին շատ առենէ վեր աչք տնկեր էր . Բորթոս այն սուրը ձեռք ձգելու համար իր կենացը տաս արարին մտադիր կ'ընծայէր :

Օր մը դքսուհիի մը հետ ժամագիր լինելուն՝ փորձ փորձեց նոյն սուրն Աթոսէն փոխ առնլու : Աթոս՝ սուանց խօսք մ'ըսելու, իր գրպանները պարպեց, բոլոր զոհարները ժողվեց, քսակ, ժապատէն և ոսկի շղթայ, և ամէնն ալ Բորթոսին տուաւ . իսկ սրին գալով՝ յայտնեց թէ իր անզը գրողմուած է և իր տեղէն շպիտի շարժէ մինչև որ տան տէրն իր բնակարանը չփոխէ : Իր սրէն զատ՝ կենդանագիր մ'ալ մ'առնէր որ Հանրի Գ.ի ժամանակի մէկ իշխանը կ'ենթկայէր և որ Հոգին Սրբոյ ուխտն ունէր, իսկ այս կենդանագիրն Աթոսին դէմքին գծապրութեան հետ նըմանութիւն մը, բնտանեկան նմանութեան մը նշաններն ունէր, և որով կ'իմացուէր թէ այս մեծ իշխանը, արքունի կարգի ասպետներէն մին, իր նախահաւն էր :

Վերջապէս փառաւոր ոսկեզարդ սնտուկ մ'ալ կար, որ սրին և կենդանագրին զինադրոշմը կ'կրէր՝ կրակարանին մէջ գրուած էր և սենեկին միւս զարդերուն հետ ամենեկին չէր յարմարեր : Աթոս միշտ հետը կ'առնուր այս սնտուկին քանային : Բայց օր մը Բորթոսին առջևը զայն բացեր էր և Բորթոս ստուգեր էր որ այն սնտուկը մինակ նամակներ և թղթեր կ'պարունակէ . անտարակոյս սիրոյ նամակներ և բնտանիքի թղթեր :

Բորթոս խիստ լայն և շքեղ երևոյթ ունեցող սուրն մը կ'ընակէր Աթէօ-Գօլոնայիէ փողոցը : Ամէն անգամուն որ բարեկամի հետ իր պատահաններուն առջևն կ'անցնէր, որոց միոյն վրայ Մուսքղօն միշտ պճնազգեստովը կ'երևէր, Բորթոս ձեռքն ա գլու-

իր կ'վերցնէր և կ'ըսէր. Ահա...իկ է՛ք բնակարան : Բայց երբէք ինքը առնը չէր գտնուեր, երբէք մէկը չէր հրաւիրեր վեր ելնելու, և ոչ ոք կրնար երեակայել թէ այն շքեղատեսիլ տունն իրապէս ինչ ճոխութիւններ կ'պարունակէ :

Իսկ Արամիս փոքրիկ բնակարան մը բռներ էր, որ մնարան մը, սեղանատուն մ'ու պակեելու խոց մ'ունէր. այս խոցը՝ միւսներուն պէս գեանայարկը գտնուելով՝ թարմաւէտ, գալարուտ, հոգմանուոր և դրացիներուն աչքին անթափանց պարտիզի մը վրայ կ'նայէր :

Իսկ ա'Արզանեան՝ զիտնէք թէ ինչ բնակարան ընտրեր էր, և անոր Բլանչէ սպասուորին հետ արդէն ծանօթութիւն ըրինք :

Տ'Արզանեան՝ որ 'ի բնէ շատ հետաքրքիր էր, ինչպէս են սովորաբար անոնք որ քսութեան ոգի ունին, իր բոլոր ճիգն ըրաւ որ հասկնայ թէ իրօք ինչ էին Աթոս, Բորթոս և Արամիս. վասն զի այս պատերազմի անուններու ներքե՛ իւրաքանչիւրն իր ազնուականի անունը կ'պահէր, մանաւանդ Աթոս, որուն ազնուականութեան հտոր մէկ մղոն հեռուէն զգալի էր : Ուստի Բորթոսին զիմեց՝ Աթոսի և Արամիսի վրայ տեղեկութիւններ ստանալու, և Արամիսին՝ Բորթոսը ճանչելու համար :

Գծադողօրէն նոյն ինք Բորթոս իր լուսկաց բարեկամին վրայ մինակ 'ի լրոյ իմացածը գիտէր : Ա'ըսէին թէ իր սիրային գործերու մէջ մեծ աղէտից հանդիպեր է, և թէ սոսկալի մասնութիւն մ'իսպառ թունաորեր էր այս արիասիրտ մարդուն կեանքը : Ինչ էր այս մասնութիւնը, ոչ ոք գիտէր :

Իսկ Բորթոսը՝ իր ճշմարիտ անունէն զատ՝ որ մինակ Պ. աը Գրէվիլի ծանօթ էր, ինչպէս նաև միւս երկու ընկերացը, իր կեանքը ճանչել զիւրին էր : Նանրատէր և անխոհեմ լինելուն՝ անոր սիրտը հեշտիւ կ'թափանցէր մարդ, ինչպէս թափանցելի է բիրեղը : Բան մը կար որ հետաքնին մարդը կրնար մոլորել, այս է, եթէ հաստար անոր վրայ խօսուած ամէն բարիք :

Իսկ Արամիս՝ թէ և այնպէս կ'ցուցնէր որ գաղտնիք մը չունի, գաղտնիքով շագուստ տղայ մ'էր. ուր ուրեմն կ'պատասխանէր

երբ արիշներու վրայ իրեն հարցումներ լինէին, և իր վրայ եղածներէն փախուստ կ'տար: Օր մը տ'Արդանեան՝ երկար բարակ Յորթասի վրայ հարց տ փորձ ընելէն և իմանալէն ետև այն աղմուկն որ հրացանակրին իշխանուհւոյ մը հետ ունեցած սիրային արկածի մը վրայ կ'զատնար, ուղեց նաև հասկնալ թէ իր խօսակիցն ինչ սիրային արկածներու մէջ ելեր մտեր է:

— Հասցա դու, իմ սիրելի ընկերս — ըստ անոր — դու որ արիշներուն պարտուհիները, կոմսուհիները և իշխանուհիները գիտես, դու բան մը չունիս:

— Տէ՛հ — ընդմիջեց Արամիս — գիտեմ և կ'խօսիմ, վասն զի նոյն ինքը Բորթոս կ'խօսի անոնց վրայ, վասն զի այս աղոր բաներն իմ առջև պտուալով պատմեց. բայց հուստ ինձ, իմ սիրելի Պ, տ'Արդանեան, եթէ անոնք ուրիշ աղբուրէ մ'իմանայի, կամ թէ ծածուկ յայտնէր ինձ, իզնէ՛ աւելի խոհեմ խոստովանահայր մը չէր կրնար գտնել:

— Ձեմ տարակուսիր — վրայ բերտ տ'Արդանեան. — բայց կ'երեւի ինձ որ դու ալ շատ ընտել ես զինանշաններու հետ, վրկայ են բանուած թաշկի՛նակ մ'որուն պարտաւոր եմ քեզի հետ ծանօթանալուս պատիւը:

Այս անգամ Արամիս չնեղացաւ, այլ խիստ համեստ կերպարան մ'առաւ և սիրալիր պատասխանեց.

— Սիրելիդ իմ, մի մտնար որ Եկեղեցւոյ մարդ լինիլ կ'ուզեմ և ամէն աշխարհային արկածներէ կ'խորշիմ: Այն թաշկինակը զոր տեսար՝ ձեռքէ չէր, այլ բարեկամ մը զայն տունս մտցրէր էր: Պէտք եղաւ զայն պահել որպէս զի թէ երիտասարդին և թէ տիկնոջ պատշոյն դպչելիք բան մը չհասնի. վասն զի ես, ոչ ախրուհի ունիմ և ոչ ալ կ'ուզեմ ունենալ, այս մասին Աթոսի խիստ ուշիմ օրինակին հետեւելով, քանի որ այն ալ ինձի պէս սիրուհի չունի:

— Բայց զարմանք, արբայ չես, քանի որ հրացանակիր ես:

— Առ ծանանակեայ հրացանակիր, սիրելիդ իմ, ինչպէս կ'ըսէ կարտինալը, ակամայ հրացանակիր մը, և արգարև սրտով

Նկեղեցոյ պաշտօնեայ եմ: Աթոս և Բորթոս այս վիճակս մէջ գրին զիս զբաղելու համար, ճիշտ այն միջոցին որ պիտի նեոնադրուէի, պղտիկ դժուարութիւն մը ծաղկցաւ . . . : Բայց այս կէտը քեզի վերաբերութիւն չունի, և քու անպին ժամանակդ ՚ի զուր կ'սպասեմ:

— Ամենեին, շատ հետաքրքիր եմ — զոչեց Թ. Արզանեան — և այս պահուս բնաւ բան մը չունիմ ընելու:

— Այո՛, բայց ես իմ ազօթագիրքս պիտի կարգամ — պատասխանեց Արամիս — ասկից զատ ոտանաւորներ պիտի շինեմ, ինչպէս որ տիկինն Եկեղիցոն խնդրեց, յետոյ Աէնթ — Օնօրէ փողոցը պիտի երթամ որպէս զի տիկինն Շէվրէօզին համար սնդոյր գնեմ. կ'տեսնես, բարեկամդ իմ, որ եթէ դու ստիպողական բան մը չունիս, ես շատ ստիպողական դործ ունիմ:

Եւ Արամիս իր նօրասի ընկերին կարկառեց նեօքը սիրային և անոր մնաս բարև ըստ:

Տ'Արզանեան՝ որչափ որ ճիգ թափեց՝ չկրցաւ իր երեք նօր բարեկամաց վրայ ուրիշ անդեկութիւններ ստանալ: Ուստի միտքը դրաւ ներկային մէջ հառապու ինչ որ անոնց անցելոյն վրայ կ'իտօւէր, ապագային մէջ առելի ստոյգ և ընդարձակ ծանօթութիւններ առնլու յուսով: Նոյն միջոցին Աթոսն Աքիւլէս մը սեպեց, Բորթոսը՝ Աժաքս մը, և Արամիսը՝ Յովսէփ մը:

Այլ սակայն, այս շորս երիտասարդաց կեանքը շատ զուարթ էր. Աթոս կ'իտաղար, միշտ կ'կլթուէր: Բայց բարեկամներէն սու մ'անգամ փոխ չէր առնուր, թէև իր քսակն անոնց բանալու միշտ պատրաստ էր. իսկ երբ ապառիկ խաղար, միշտ ստատ ժամը վեցին արթնցնել կ'տար իր պարտապահանքն որպէս զի առջի օրուան պարտքը վճարէ:

Բորթոս իր եռանդոտ ժամերն ունէր. եթէ այն օրերը շահէր, լիբր և սնապարծ կ'դառնար. եթէ կորուսէր, քանի մ'օր լիովին աներևոյթ կ'լինէր, և այնուհետև երևան կ'ելնէր զուճատ և նիհար գէմբով, բայց զրգանները լեցուն ստակով:

Իսկ Արամիս երբեք չէր խաղար: Արզարև ստի ամենէն անշահ

հրացանակիրն և անզգամ կոչնական մ'էր: Միշտ աշխատելու պէտք ունէր: Երբեմն, ճաշի առեն՝ երբ ամէն մարդ, զլուխներն և խօսակցութիւնը տաքցած առեն, կարծէր թէ տակառին քանի մը ժամ ունէր սեղան նստելու, Արամիս իր ժամացոյցը կ'նայէր, շնորհալի ժպիտով մ'առք կ'ելնէր, բնկերութեան հրաժարական բարե կ'տար, և կ'ըսէր թէ պիտի երթար խղճավարի (Cassuiste) մը հետ տեսնուիլ որու հետ ժամագիր եղեր է:

Ռ. բիշ անզամ, իր բնակարանը կ'դառնար բնարան մը գրելու, և իր բարեկամները կ'աղաչէր որ իրեն արգելք չլինին:

Սակայն Աթոս մեղամաղձոտ և սիրուն կ'ժպտէր, ժպիտ մ'որ այնքան կ'վայլէր իր աղնի գէմքին, և Բորթոս գիծի կ'անկէր լուտալով թէ Արամիս մի միայն զեղի երէց լինելու յարմար է:

Բլանշէ՛ տ'Արդանեանի սպասաւորը, աղնուարար զլուխ ծոցը իր բաղդին. օրն երստն սու կ'ընդունէր իբր վարձք, և ամիս մ'ամբողջ սարեկկի պէս զուարթ բնակարանը կ'զար և շատ անուշ կ'վարուէր իր տիրոջ հետ: Երբ ձախորդութեան հոմն ըսկսաւ փշել Ֆօստայէօրի փողոցի տան վրայ, այսինքն երբ Լուի ԺԳ. ի տուած քառուսն ոսկի զահեկանը հասաւ կամ ասոր պէս բան մը, սկսաւ զանգատներ ընել, զոր Աթոս տաղտկալի, Բորթոս անվայելուչ և Արամիս ծաղրելի դասն: Ռուտի Աթոս խորհուրդ տուաւ տ'Արդանեանի որ այն թշուառականը ճամբէ: Բորթոս կ'ուզէր որ նախ լաւ ծեծ մը քաշեն անոր, և Արամիս պընդեց թէ տան տէր մը միայն իրեն արուած զօմխտները պէտք է լսէ:

— Գիւրին է քեզ այդպէս խօսիլ — վրայ բերաւ տ'Արդանեան — քեզի, Աթոս, որ Կրիմոյի հետ լռիկ մեջիկ կ'ապրիս, և անոր խօսելու արգիլած լինելով՝ անոր հետ բնաւ խօսքի չես զար, քեզի, Բորթոս, որ փառաւոր կեանք մը կ'վարես և քու Մուսքօն սպասաւորիդ համար աստուած մ'ես, վերջապէս քեզի համար, Արամիս, որ միշտ քու աստուածարանական ուսումներովդ զբաղած, քու Պազէն անուշ և կրօնասէր սպասաւորիդ խորին յարգանք մը կ'աղղես. իսկ ես որ ոչ վեճակ ունիմ և ոչ ապ-

բուստ, ևս որ ոչ հրացանակիր և ոչ խկ պահակ մ'եմ, ինչ կրնամ ընել Բլանշէին սէր, սարսափ կամ յարգանք ներշնչելու համար :

— Ինչիրը ծանրակշիւ է — պատասխան տաին երեք բարեկամները — տնական գործ մ'է . ինչպէս կանանց նոյնպէս սպասաւորներուն հետ վարուիլ պէտք է . պէտք է որ խկոյն մեր փափաքած սահմանին մէջ գնե՛ք զանոնք : Աւրեմ խորհեցէք :

Տ'Արդանեան մտածեց և որոշեց Բլանշէն առ զչուշու թեան լաւ մը կոփել, և այս որոշումն ՚ի գործ դրաւ տ'Արդանեան խղճի մտօր . լաւ մը կոփելէն ետե՛ պատտիրեց անոր որ տունէն շմկնի առանց իր հրամանին . վասն զի, յարեց նա, ապագան ինձի յաջող պիտի դառնայ . լաւագոյն օրերու կ'սպասեմ անվրէպ : Աստի բազզգ պիտի շինես եթէ ինձի հետ մնաս, և ևս սղ քու սիրոյդ համար չեմ ուզեր որ քովէս հեռանաս և բազզգ կորուսես :

Այս ընթացքը մեծ յարգանք ազդեց հրացանակիրներուն տ'Արդանեանի քաղաքականութեան համար : Նոյնպէս Բլանշէ զմայլեցաւ մնաց և բնաւ երթալու խօսք չտրաւ :

Այս շորս երիտասարդները գրեթէ միօրինակ կ'սպրէին . տ'Արդանեան որ բնաւ սովորութիւն մը չունէր, քանի որ բնիկ դաւառէն կ'գար և իրեն համար լիովին նոր աշխարհի մը մէջ կ'ընկնէր, շատ չանցաւ իր բարեկամաց բարոց բնութեացաւ :

Չմեռը ժամն ութին կ'արթննային, խկ ամառը գրեթէ վեցին, և Պ. տը Գրէվիլի ապարանը կ'երթային գործոց ընթացքն ու անցախօսն իմանալու . թէև տ'Արդանեան հրացանակիր չէր, իբր այն սրտաշարժ ճշտութեամբ կ'ծառայէր, միշտ պահպանութիւն կ'ընէր, վասն զի միշտ իր ընկերակիցներուն մէկուն հետ կ'գտնուէր երբ սա իր պաշտօնը կ'կատարէր : Լրացանակիրներուն ապարանը ծանօթ էր և ամէն մարդ զանի իբրև լաւ ընկեր մը կ'նկատէր . Պ. տը Գրէվիլ՝ որ առաջին նայուած քով անոր արժէքը ճանչեր էր և ճշմարտապէս կ'սիրէր զանի, թագաւորին անոր գովեստը կ'ընէր անպաղար :

Միւս կողմէն՝ երեք հրացանակիրները շատ կ'սիրէին իրենց 'սորատի ընկերը : Այս չորս մարդիկ բարեկամութենէ և օրն երեք չորս անգամ տեսութիւն ընելու պիտոյքէն : Թէ մեծամարտութեան , թէ ուրիշ գործերու , թէ զուարճութեան համար , ստուերի պէս իրարու ետեւէ կ'վազէին , և միշտ այս անբաժանելիները կ'տեսնուէին որ Առքսանպուրիէն Սէն-Սիլվիի հրապարակը և Վիէօ-Գօլանպիէի փողոցէն 'ի Առքսանպուրի զիրար կ'որոնէին :

Նոյն միջոցին , Պ . աբ Գրէվիլի խոստամներն 'ի կատար հասնելու մօտ էին . օրին մէկը թագաւորը պատուիրեց Տէզէսար ասպետին որ տ'Արդանեանն իբրև աշակերտ պահապան զօրաց մէջ ընդունի : Տ'Արդանեան հառաչելով հազար պահապանի զգեստը , թէ և իր կենաց տաս տարին կ'նուիրէր , եթէ հրացանակրի վտակի հետ զայն փոխէր : Սակայն Պ . աբ Գրէվիլ խօսք տուաւ այս շնորհը ձեռք չ'ել երկու տարի աշակերտութիւն ընելէն ետև , աշակերտութիւն մ'որ թերևս այնչափ չտակէր եթէ առիթ մը պատահէր տ'Արդանեանի թագաւորին ծառայութիւն մը մատուցանելու կամ նշանաւոր գործ մ'ընելու : Տ'Արդանեան այս խոստման վրայ հեռացաւ և հեռեեալ օրն իսկ իր ծառայութիւնը ըսկաւ : Այն ատեն Աթոսի , Բորթոսի և Արամիսի ընկաւ կարգը տ'Արդանեանի հետ պահապանութիւն ընելու , երբ սա ևս պահակութեան կ'զբաղէր : Հեռեալէս Տէզէսար ասպետին զունդը չորս մարդ ընդունեց մէկու տեղ , այն օրն որ տ'Արդանեանն առաւ իր մէջ :

Ը

ԱՐՔՈՒՆԻ ՆԵՆԳ ՄԸ

Սակայն ժԳ . Առի թագաւորին քառուս ոսկի զահեկանը , աշխարհիս ամէն բաներուն պէս , սկիզբ մ'ունենալէն ետև՝ վերջ

մ'ունեցան, և այս վախճանէն վեր մեր շորս ընկերները նեղութեան մէջ ընկեր էին: Նախ Աթոս իր ստակովը քիչ մ'ատեն իր ընկերակցացը պիտոյքը հոգաց, յետոյ Բորթոս յաջողեր էր, և ինչպէս սովոր էին, քիչ մ'ատեն անոր անհետ լինելը տեսնելէն ետե՛ յաջողեր էր դեռ ևս տասն հինգ օրի չափ ամենու՛ն ուտեստը հոգալ, վերջապէս Արամիսի կարգն եկեր էր, և այս ալ իր կողմէն սիրով պէտք եղածը հոգացեր էր, և իր աստուածաբանական գրքերը ծախելով, քանի մը դահեկան ձեռք ձգելու ատիկեր էր, կ'ըսէր:

Այն ատեն՝ ըստ սովորութեան Պ. աը Դրէվելի զիմեցին, և այս ալ անոնց ամսականին թերհաշիւ կանխառ քիչ մը ստակ տուաւ. բայց այս թերհաշիւ ստակը չէր կրնար բտել երեք հրացանակիրներուն, որ արդէն վճարելի շատ մը հաշիւներ ունէին, իսկ չորրորդն ալ դեռ բնաւ հաշիւ չունէր:

Վերջապէս երբ տեսան որ բոլորովին անարժամ պիտի թնան, յետին ճիգ մ'ըրին և ութ տաս դահեկան ժողովելով Բորթոսին տուն որ խաղայ: Դժբաղդօրէն Բորթոսին բազը չբանեցաւ, բոլոր ստակը կորոյս, և ասիէ զատ քսան հինգ ոսկի դահեկան ևս պարտական թնաց:

Այն ատեն նեղութիւնը թշուառութեան գարձաւ, այս անութիւններն իրենց սպաստորներն ետե ձգած՝ սկսան քարափներն և դորանոցները պտրտիլ և իրենց դրսի բարեկամներու միջոցաւ ճաշելու հնարը գտնել. վասն զի, ըստ Արամիսի, պարտ էր բարորութեան ժամանակ ասդիս անդին ճաշ սերմանել, ձախորդութեան ատեն մէկ քանին հնձելու համար:

Աթոսի շորս անգամ հրաւեր եկաւ և ամէն անգամուն իր բարեկամներն սպաստորաց հետ միասին տարաւ: Բորթոս վեց անգամ նոյն բազդն ունեցաւ և նոյնպէս ընկերներն իրեն բազդակից բրաւ: Արամիս ութ անգամ ճաշի գնաց: Ինչպէս որ արդէն յայտնի է, այս մարդը քիչ ազմուկ կ'ընէր այլ շատ գործ կ'տեսնէր:

Իսկ Երզրանեան՝ որ դեռ ևս մարդ չէր ձանչեր մայրաքաղաքին մէջ, լոկ շուշուշի նախաձաշիկ մը ձարեց իր քաղաքակից

քահանայի մը տուն, և ճաշ մը՝ պահանջան զօրաց գրօշակրի մը կողմէն: Տ'Արղանեան իր բանակը քահանային տարաւ, որուն երկու ամիսուան օրաշարը լափեցին, և գրօշակրին՝ որ կտոր կտոր եղաւ իր հիւրերը զոճ բնելու համար. բայց ինչպէս որ Բլանչէ կ'ըսէր; մարդս լոկ մի անգամ կ'ուտէ, շատ կերած ժամանակն անգամ:

Աստի տ'Արղանեան շատ պղտիկ ընկաւ մէկ ու կէս ճաշ մը այն գտնելուն, (վասն զի քահանային նախաձաշիկը կէս ճաշի տեղ կ'անցնէր) իր ընկերներուն համար, Աթոսի, Բորթոսի և Արամիսի գտած խնջոյից փոխարէն: Կարծէր թէ ընկերութեան բեռ մ'է, և կ'մունար իր մանկական անկեղծութեամբն որ նոյն ընկերութիւնն ամիս մ'ամբողջ կերակրեր էր. ուստի մտայոյզ սկսաւ անձանձիբ աշխատիլ: Մտածեց որ չորս երիտասարդաց դաշնակցութիւնն, որոնք արխասիրտ, ժիր և ձեռներէց էին, ուրիշ նպատակ ունենալ պէտք էր քան դանդաղկոտ պայտաներ, սուսերամարտութեան դասեր և փոքր 'ի շատէ մտացի խեղկատակութիւններ:

Եւ արդարև, իրենց պէս չորս մարդ, ստակով և կեանքով իրարու նուիրուած չորս մարդ, միշտ իրարու նեցուկ գտնուող չորս մարդ՝ որ բնաւ չեն ընկրկիր, որ առանձին կամ խմբովին կ'գործադրեն միաբանութեամբ եղած որոշումներ, չորս բազուկներ որ չորս գլխաւոր նպատակի կ'վազեն կամ մէկ նպատակի կ'գլխեն, հարկաւ կարող պիտի լինէին, թէ ստորերկրեայ ճամբով, թէ բաց արևուն, թէ ահանի, թէ խրամատի միջոցաւ, թէ նենգութեամբ, թէ ուժով՝ ճամբոյ մը յարդարել գէպ 'ի կէտ նպատակին, որչափ որ այս նպատակը լաւ պաշտպանուած կամ հետի լինէր: Տ'Արղանեան զարմանալով կ'զարմանար թէ ինչպէս իր ընկերներն այս բանիս վրայ չեն խորհիր:

Սակայն տ'Արղանեան կ'մտածէր, սրտի մտօք կ'մտածէր և գլուխը կ'յոյսնեցնէր ուղղութիւն մը գտնելու այն միակ քառապատիկ զօրութեան որով աներկբայ էր՝ Արքիմէտէօսին փնտրած լծակին պէս, աշխարհս սասանել, երբ կամացուկ մը դրան զար-

կին : Տ՛Արդանեան Բլանշէն արթնցոց և հրամայեց որ դուք բանայ :

Տ՛Արդանեան Բլանշէն արթնցոց ըսելովս՝ ընթերցողը չկար-
 ձէ թէ գիշեր էր կամ թէ տակաւին չէր լուսոյեր : Աչ, գեռ
 այն ինչ ժամը չորս զարկեր էր : Բլանշէ՛ երկու ժամ առաջ՝ ե-
 կեր իմաց տուեր էր տիրոջն որ ճաշի դայ, և այն ալ սա ա-
 ուածով պատասխաներ էր. « Ար ննջէ ճաշէ » : Եւ Բլանշէ կը
 ճաշէր քնանալով :

Մարդ մը ներս մտաւ, որ պարզ կերպարան և ստանկի մը
 հոգի ունէր :

Բլանշէ՛ իբրև աղանդեր, կ'փափաքէր խօսակցութիւնը լսել,
 բայց ստանիկը տ՛Արդանեանի յայտնեց որ անոր ըսելիքը կա-
 րեոր և մտերմական լինելով կ'փափաքէր առանձին խօսակցիլ :

Տ՛Արդանեան Բլանշէի ճամբայ տուաւ և իր այցելուն նստե-
 ցոց :

Պահ մը լրութիւն պահէցին և նոյն միջոցին երկու մարդիկ
 իրարու երես նայեցան որպէս թէ ծանօթութիւն ընեն. յետոյ
 տ՛Արդանեան ծուեցաւ ունկնդրութեան 'ի նշան :

— Տ՛Արդանեանի գովեստը լսեցի և իմացայ որ քաջաբի երի-
 տաստարգ մ'է — ըսաւ ստանիկը. — և իրաւամբ վայելած այս
 համբաւը զաղանկը մ'անոր յայտնելու յորդորեց զիս :

— Խօսէ, պարոն, խօսէ — ըսաւ տ՛Արդանեան՝ որ բնագո-
 մով զգաց թէ շահաւէտ բան մը կայ բանին մէջ :

Ստանիկը նորէն կանկ տուաւ և ապա շարունակեց .

— Աինս թաղուհւոյն քով կտուաղործ է, պարոն, և ինքը
 քիչ շատ խոհեմ և զեղանի : Գրեթէ երեք տարի կայ որ զիս
 անոր հետ կարգեցին, թէ և սղտիկ ստացուածք մ'ունի, վասն
 զի՞ Պ. տը լա Բօրդ, թաղուհւոյն լօղիկապետը, անոր կնքա-
 հայրն է և զանի կ'սլաշտպանէ . . .

— Լաւ ուրեմն, պարոն — ըսաւ տ՛Արդանեան — վե՛ջը :

— Լաւ — միայ բերաւ ստանիկը — լաւ, պարոն, իմ կինս
 երէկ առտու, իր աշխատելու տնակէն ելնելու տանն՝ առ և անդեցին :

- Եւ ո՞վ առեանդեց կի՛նդ :
- Ճիշտ շղիտեմ, պարոն, բայց մէկուն վրայ կասկած ունիմ :
- Եւ ո՞վ է կասկածած մարդդ :
- Մարդ մ'որ շատ ատենէ վեր անոր ետեւէն ընկեր էր :
- Կո՞նչ :
- Բայց ճշմարիտը կ'ուզեն, պարոն — շարայարեց ոստանիկը
- Համոզուած եմ որ այս բանին մէջ առեւի քաղաքականութիւն կայ քան թէ աէր :
- Առեւի քաղաքականութիւն քա՛ն ոէր մի — վրայ բերաւ տ'Արղանեան մտախոհ երեսով մը — որո՞ւ վրայ կ'կասկածես :
- Չղիտեմ թէ հարկ է յայտնել քեզ կասկածեւի մարդը . . . :
- Պարոն, պէտք ե զիտել որ ես ամենեւին բան մը չեմ խընդրեր քե՛նէ, ես : Դու անձամբ եկար տունս. դու ըսիր ինձ թէ գաղանիք մ'ունիս ինձ ծածկագէտ առանդելու : Աստի ուղածիդ պէս շարժէ, ժամանակ ունիս քաշուելու :
- Ո՛չ, պարոն, ո՛չ, դու պարկեշտ պատանի մը կ'երևիս և քո վրադ վստահութիւն պիտի ունենամ : Աստի կարծեմ թէ կինս իրեն յատուկ սիրային գործի մը համար շտեմանդեցին, այլ իրձ բարձր տիկնոջ սիրահարութեան մը համար :
- Ե՛հ, ա՛հ, արդեօք Պուա-Գրասիի տիկնոջ սիրահարութեան համար է — ըստ Տ'Արղանեան, որ իր խօսակցին առջև արքունի գործոց հմուտ երեխլ կ'ուզէր :
- Առեւի բարձր տիկին մը, պարոն, առեւի բարձր :
- Միթէ տիկին տ'Էկիյօնն է :
- Առեւի բարձր :
- Տիկին Շէվրէօզ :
- Առեւի բարձր, շատ առեւի բարձր :
- Միթէ տիկին . . . — տ'Արղանեան կանկ առաւ :
- Այո, պարոն — պատասխանեց ահարեկ ոստանիկն այնպիսի ջած ձայնով մ'որ հազիւ թէ կարող եղաւ լսելու :
- Եւ որո՞ւ հետ :
- Որո՞ւ հետ կրնայ լինիլ, եթէ ոչ . . . գրտին հետ :

— . . . դ. քսին :

— Այն, պարոն — պատասխանեց ուսանիկը, իր ձայնին աւելի խուլ հնչելն մը աւելով :

— Բայց ուսիկց իմացարդ ու այս բաներս :

— Ա՛հ, ինչպէս իմացայ մի :

— Այն, ո՛ւսիկց իմացարդ : Աէս վստահութիւն չեմ ընդունիր : Թէ՛ ոչ . . . կ'հասկնաս բսելիքս :

— Նոյն խկ կինս իմացոց ինձ այս բանը, պարոն :

— Այն մի գիտէ . . . որմէ :

— Պ. ար լա Բօրդի միջոցաւ : Միթէ չեսի՞ քեզի որ կինս Պ. ար լա Բօրդի սանն էր, և Պ. ար լա Բօրդն ալ թագուհւոյն մտերիմը : Լաւ, Պ. ար լա Բօրդ Նորին վեհափառութեան մօտ գրեթէ քանի որպէ՛ս զի մեր խեղճ թագուհին գտնէ վստահելու անձ մ'ունենայ, քանի որ թագաւորը գանի երեսի վրայ ձգեր, կարտինալն անոր գլուխը լրտեսներ գրեր, և ամենուն կողմէն մասնիրենբով պաշարուեր էր :

— Հա, հա, ահա առիկ խնդիրը պարզուելու վրայ է — ըստ տ'Արզանեան :

— Արլ՝ չորս օր կայ որ կինս եկաւ, պարոն. շարաթն երկու անգամ դալ զիս տեսնելու պարտաւոր էր, այս պայմանն ունէինք. վասն զի, ինչպէս որ պատիւ ունեցայ քեզ ըսելու, կինս զիս շատ կ'սիրէ, ուստի կինս եկաւ և գաղտնի յայտնեց թէ այս պահուս թագուհին մեծ երկիրդներ ունի :

— Բրաւ :

— Այն, Պ. կարտինալն, ինչպէս որ կ'երեխի, առաջուանէ աւելի անոր ետեւէն ընկեր կ'հալածէ : Չկրնար ներել անոր կաքախն պատմութիւնը : Արքային պատմութիւնը գիտես :

— Ահարցնեն — պատասխան տուաւ տ'Արզանեան, թէ և իրօք բան մը չգիտէր, բայց ինքզինքրին ամէն բանի տեղեակ ցուցնել կ'ուզէր :

— Այնպէս որ հիմակ ատելութիւն չունի, այլ վրէժխնդրութիւն ունի կարտինալը :

- Իրան :
- Եւ թագուհին կարծէ թէ . . . :
- Լաւ , ինչ կ'կարծէ թագուհին :
- Կ'կարծէ թէ Պ . տը Պըքինկհէմ գքսին իր կողմէ գիր գրուած է :
- Թագուհւոյն կողմէ :
- Այո՛ , Բարիզ կանչելու մտօք , և երբ մի անգամ Բարիզ գայ , ծուղակը պիտի նեանն :
- Կրօղ , բայց քու կինդ , պարոն , այս գործին մէջ ինչ մտառ ունի :
- Գիտեն թէ թագուհւոյն անձնուէր է , և կ'ուզեն կամ տիրուհիէն զանի զատել և կամ Նորին վեհապառու թեան գաղտնիքը խոստովանելու ստիպել , կամ զանի հրատարակել որպէս զի իբրև լրտեսուհի մը գործածեն :
- Հաւանական է — ըսաւ տ'Արդանեան . — բայց միթէ կը ճանչնն զանի առևանդող մարդը :
- Քեզի ըսի որ կարծեմ զանի ճանչել :
- Ի՞նչ է անունը :
- Անունը չգիտեմ . սա միայն գիտեմ որ կարտինալին մէկ արբանեակն է , անոր կոյր գործակատարն է :
- Բայց տեսած ես անշուշտ :
- Այո՛ , որ մը կինս զանի ցցուց ինձ :
- Միթէ նշան մ'ունի իր վրայ որմէ գիւրին լինի զանի ճանչել :
- Ո՛հ , անշուշտ , ազնուադէմ իշխան մ'է , սև մազ , թուխ գոյն , սուր աչք , սպիտակ ակուններ և քունքին վրայ սպի մը ունի :
- Քունքին վրայ սպի մը — գոչեց տ'Արդանեան — և ասկէ զատ՝ սպիտակ ակուայ , սուր աչք , թուխ երես , սև մազ և վէս կերպարան . ճիշտ Մէօնի մարդօ է այն :
- Քու մարդդ է , ըսիր :
- Այո՛ , այո՛ . բայց ասի գործին փաս մը չունի : Ո՛չ , կ'սխա-

լիմ, ընդ հակառակն՝ գործը շատ կ'աբարզուի եթէ քո մարդը միանգամայն իմն լինի. մէկ հարուածով երկու վրէժ պիտի լուծեմ, ահաասիկ խնդիրը. բայց ո՞ր գանձու է այն մարդը :

— Չդիտեմ :

— Միթէ անոր բնակութեան վրայ տեղեկութիւն մը չունիս :

— Անննէին : օր մ'որ կինս Լուվր կ'տանէի, ներս մտնելու պահուն, նա դուրս կ'ելնէր, և զանի ինձի ջշտոյ :

— Արձգ, կրնո՞ւք — մրմնաց տ'Արդանեան — այս ամէն լրտաճ պարտամ բաներ են. ո՞վ խնայուց քեզ կնոջդ անանդը :

— Պ. ար լա Բօրդ :

— Միթէ մանր պատմեց քեզի գործը :

— Ո՛չ, շատ բան չգիտէր :

— Եւ միթէ ուրիշ կողմէ բան մը չիմացար :

— Այո՛, ընդունեցայ . . . :

— Ի՞նչ :

— Բայց չգիտեմ թէ արդեօք մեծ անխոհեմութիւն մը կ'ընենք :

— Գարձեալ նոյն բանը կ'կրկնես. սակայն պէտք է գիտել տամ քեզ որ այս անգամ եթէ գործը պահել անգամ ուղես, շատ ուշ է :

— Կս ալ չեմ գրահեր, թշուառական — դռնեց ոստանիկը լուտալով որպէս զի գրդուի : — Սակայն, Պօնասիէօի խօսքս խօսք . . . :

— Միթէ Պօնասիէօ է անունդ — ընդմիջեց տ'Արդանեան :

— Այո, այս է անունս :

— Ուրեմն Պօնասիէօի խօսքս խօսք կ'ըսէիր, ներք եթէ ընդմիջեցի քեզ : բայց ինձ այնպէս երեցաւ որ այդ անունը պիտի գիտնամ :

— Շատ կարելի է, պարոն : Ես եմ տանտէրդ :

— Հո՛ւ, հո՛ւ — ըբաւ տ'Արդանեան կէս մ'ոտք ելնելով և բարև տալով — դո՛ւ ես իմ տանտէրս :

— Այո՛, պարոն, այո՛ : Եւ որովհետև երեք ամեկ վեր տունս կ'ընակիս և անտարակոյս մեծ մեծ զբաղմունքով պաշարուած տան

վարձքդ վճարելու մտցած ես, որովհետև, կ'ըսեմ, պահ մը քեզի նեղութիւն շատի, մտածեցի որ իմ այս փափկութիւնս կը յարչես :

— Ինչպէս, իմ սիրելի Պ. Պօնափէօ — վրայ բերաւ ա'Նրդանեան. — հատա՛ շատ շնորհապարտ եմ քեզ այդ ընթացքի: համար, և թէ, ինչպէ՛ս որ ըսի, եթէ կարող եմ քեզի ծառայել, բանի մը մէջ . . . :

— Կ'հատամ՝ քեզ, պարոն, կ'հատամ, և ինչպէս որ ես ալ պիտի ըսէի, Պօնափէօի պէս խուքս խուք, կատարեալ վտահոթի ն տնիմ քու վրայ :

— Արեւիլ սկսածդ լինցոր նայիմ :

Ստանիկը գրպանէն թուղթ մը հանեց և ա'Նրդանեանի ներկայեց :

— Նտնակ մը — ըսաւ պատանին :

— Այո առտու ընդունեցայ զայն :

Տ'Նրդանեան զայն քացաւ, և որովհետև մեթնալու մօտ էր, պատահանին մօտեցաւ : Ստանիկն անոր ետեկն գնաց, Տ'Նրդանեան կարգաց :

« Կինդ մի փնտեր, քեզ պիտի դարձնենք երբ անորմէ պէտք չունենանք : Եթէ դանի գանելու համար հնար մը մտածես, գիտցիր որ կորսուած ես » :

— Ահա հաստատական վճիռ մը — շարունակեց ա'Նրդանեան — բայց դարձեալ սպտնալիք մ'է :

— Այո, բայց այս սպտնալիքն ինձ ահ կ'ազդէ, ես, պարոն, զինորական շեմ, և Պասչիլէն կ'երկնչիմ :

— Էլ ըմ — ըրաւ ա'Նրդանեան. — բայց իմ փոյթս չէ բնա Պասչիլը: Եթէ լոկ սրի հարուած մը պէտք լինէր, դարձեալ հոգ չէր :

— Սակայն, պարոն, այս պարագայիս մէջ յոյսս վրայդ դրեր էի :

— Իրան :

— Գեղ անդազար փառաւոր հրացանակիրներով շրջապատեալ

տեսնելով, և դիտնալով որ անոնք Պ. տը Գրեզիլին կ'վերաբերին, հետևապէս Պ. կարտինալին թշնամիներն էին, մտածեր էի որ դու և բարեկամներդ, մեր թաշուհոյն իրաւունքը պաշտօնանելն զատ՝ չափազանց պիտի հիշուիք Նորին բարձրութեան խաղ մը խաղալով :

— Անշուշտ :

— Ասկէ զատ՝ խորհեցայ որ ինձի եռամեայ տան վարձ սարտունիս, ինչպէս որ արդէն ըսի :

— Այո՛, այո՛, արդէն այդ պատճառդ մէջ բերիր և զայն շատ ընտիր կ'զտեսմ' :

— Ասկէ զատ՝ միտքս դնելով որչափ որ տունս բնակելու պատուես զիս, բնաւ զալ վարձքի վրայ չխօսիլ . . . :

— Շնտ լաւ :

— Ասոր հետ նաև, եթէ հարկ կայ, որոշած լինելով յիսունի չափ ոսկի դահեկան տալ քեզի, եթէ այս պահուս նեղութեան մէջ ես, թէև չեմ կարծեր :

— Սքանչելի է. ուրեմն դու հարուստ ես, իմ սիրելի Պ. Պօնապիէօ :

— Հանդիստ ապրուստ մ'ունիմ, սարոն, և ոչ ուրիշ բան մը : Փերեզակոթիւն ընելով և մանաւանդ ժան Մաքէ երեւելի նաւապետին ուղևորութեան գործին մէջ քիչ մը ստակ շահուտալով՝ երկու երեք հազար սկուզի մօտ եկամուտ մը շինեցի, այնպէս որ, դիւրին է հասկնալ, սարոն . . . : Ա՛հ, բայց . . . — զոչեց ոստանիկը :

— Ի՞նչ կայ — հարցուց տ'Արդանեան :

— Ի՞նչ կ'տեսնեմ վարը :

— Ո՛ր :

— Փողոցը, պատուհանիդ դիմացը, սա դրան որմածակին մէջ, մարդ մը կայ վերաբերուով փաթթուած :

— Նոյն ինքն է — զոչեցին միաբերան տ'Արդանեան և ոստանիկը, իւրաքանչիւրը նոյն սիջոցին իր փնտուած մարդը ճանչելով :

— Ա՛հ, այս անգամ — գոչեց Թ՛ւրղանեան իր սրին վազե-
լով — այս անգամ ձեռքէս չպիտի փախի :

Եւ իր սուրբ պատենէն հանելով՝ սենեկէն դուրս վազեց :

Յանդղին վրայ Աթոսին ու Բորթոսին հանդիպեցաւ որ զինքը
տեսնելու կ'գային : Երկուքն ալ քաշուեցան, և Թ՛ւրղանեան
նետի պէս անոնց մէջէն սրացաւ անցաւ :

— Ե՛հ, մեզ նայէ, ո՛ր կ'վազես այգպէս — պտային երկու
հրացանակիրներն 'ի միասին :

— Մէօնի մարդը — պատասխանեց Թ՛ւրղանեան և աներե-
ւոյթ եղաւ :

Տ՛ւրղանեան քանի մ'անշամ իր բարեկամաց պատմեր էր ան-
ծանօթին հետ ունեցած արկածը, նոյնպէս գեղանի ուղևորուհի-
ին երեւոյթն՝ որուն այն մարդը յանձնած պիտի լինէր այն խիստ
կարեւոր նամակը :

Աթոսին կարծիքը սա էր որ Թ՛ւրղանեան իր նամակը կուրս
մէջ կորուսեր էր : Անծանօթին պէս ազատորդի մը՝ Թ՛ւրղա-
նեանի ըրած նկարագրին նայելով՝ ազատորդի մը կրնայ լինիլ,
և ազատորդին նամակ մը գողնալու վատութիւնը չէր կրնար գոր-
ծել :

Բորթոս այս բանիս մէջ սիրային տեսութիւն մը կ'տեսնէր,
որուն համար տիկին մ'իր ասպետին հետ, կամ ասպետը տիկ-
նոջ հետ ժամադիր եղած պիտի լինէին. և այս տեսութիւնս
վրդոված պիտի լինէին Թ՛ւրղանեանի ներկայութիւնն ու իր դե-
զին ձին :

Արամիս ըտեր էր թէ այս տեսակ բաներ խորհրդաւոր լինե-
լով, լաւագոյն էր անոնց խորը շթտիանցել :

Ուստի Թ՛ւրղանեանի բերնէն փախած քանի մը խօսքէն հաս-
կեան թէ ինչ էր խնդիրը, և մտածելով որ Թ՛ւրղանեան իր
մարդը գանձէն կամ աչքէ հեռացնելն ետև՝ իր տունը պիտի
գառնայ հարկաւ, իրենց ճամբան շարունակեցին :

Երբ Թ՛ւրղանեանի խոյր մտան, սենեակը մարդ չկար. տան
աէրը՝ վախնալով անշուշտ երիտասարդին և անծանօթին մէջ

նյութաճեղիք կուրին հետեանքէն՝ խոհեմութիւն սեպեր էր խոյս տալու, տ'Արղանեանի վառվումն բնաորութեան նկարագիրն անոր բերնէն լսելուն համար:

Թ՝

Տ Ե Ր Դ Ե Ն Ե Ը Ն Կ Ն Կ Ը Բ Ը Գ Բ Ի

Ինչպէս որ Աթոս և Բորթոս գոշակեր էին՝ տ'Արղանեան կէս ժամէն զարձաւ: Այս անգամ ալ իր մարդը ձեռքէն փախուցեր էր, որ կարծես թէ հմայութեամբ մ'աներևոյթ եղեր էր: Տ'Արղանեան՝ սուր 'ի ձեռին՝ շրջակայ փողոցները վազեր բայց մարդ մը չէր գտեր որ իր փնտաւած անձին նմանի. վերջապէս վերագարձեր էր ընելու բան մը՝ զոր թերևս սկիզբէն ընել պէտք էր, այսինքն զարնել այն դուռն որուն կռթներ էր անծանօթը. բայց պարտապ տեղը տաս տասն երկու անգամ դրան ուռը հետ-զհետէ զարկեր էր, ոչ ոք պատասխան տուեր էր. և դրացիներն որ ազմուկը լսելով իրենց տան սեմն իջեր կամ պատուհանէն գլուխին հաներ էին, անոր հաւաստեր էին որ այն տունը՝ որուն բոլոր լուսարանները փակուած էին, ոչ ոք կը բնակէր վեց ամսէ 'ի վեր:

Մինչդեռ տ'Արղանեան փողոցները կ'վազվզէր և գռները կը զարնէր, Արամիս իր երկու բարեկամաց եկեր միացեր էր, այնպէս որ տ'Արղանեան տունը դառնալուն՝ իր ընկերները խումբուած գտաւ:

— Լաւ ուրեմն — ըսին երեք հրացանակիրները տ'Արղանեանի ներս մանելը տեսնելով որուն ճակտէն քիրտը կ'հոսէր և բարկութենէ այլ յայլմէ եղեր էր:

— Լաւ — գոչեց տ'Արղանեան սուրն անկողնին վրայ նեան լով — պէտք է որ այն մարդը նոյն ինքն սատանան լինի. ճիւղաղի պէս, ստուերի պէս, ուրուականի պէս անելեղծ եղաւ :

— Միթէ ուրուականներու կ'հատան — հարցոց Աթոս Բորթոսին :

— Ես մինակ տեսածիս կ'հատամ, և որովհետեւ բնաւ ուրուական չեմ տեսեր, հետեապէս չեմ հատար :

— Աստուածաշունչը — ըսաւ Արամիս — կ'պատուիրէ մեզ հատալու. Սամուէլի ստուերը Սառազին երեցաւ, և հատաոյց մաս մ'է այս, Բորթոս, և պիտի ցախիմ եթէ այս կիտին վրայ կասկած տեսնեմ :

— Ինչ և է, մարդ կամ սատանայ, մարմին կամ ստուեր, խար կամ իրութիւն լինի, այն մարդն իմ պատահաս լինելու ծնած է, վասն զի, անոր փախտսար, պարոններ, բքանչելի գործէ մը կ'ընէ մեզ, գործ մ'որով հարիւր ոսկի դահեկան, թերեւս աւելի պիտի շահէ ինք :

— Ի՞նչպէս — ըսին Բորթոս և Արամիս միաձայն :

Իսկ Աթոս՝ իր համբակաց զրոթեան հատատարիմ՝ բառական համարեց տ'Արղանեանի հարց ու փորձ բնել ակնարկովը :

— Բլանչէ — ըսաւ տ'Արղանեան իր սարսաւորին, որ նոյն պահուն կիս բաց դռնէն գլուխը ցոյց տալով կ'աշխատէր եղած խօսակցութենէն քանի մը կտոր բան քաղել — Պ. Պոնափեօ տան տիրոջս խոցն իջիր և ըսէ անոր որ մեզի վեց շիշ Պոֆանիի գինի զրկէ, այս գինին ամենէն աւելի կ'սիրեմ :

— Ա՛հ, զարմանք, ուրեմն տան տէրը քեզի վարկ բացած է — հարցոց Բորթոս :

— Այո՛ — պատասխանեց տ'Արղանեան — այսօրտանէ սկսելով վարկ ունիմ անոր մօտ, և անհոգ եղէք, եթէ գինին լաւ չգտնէք, կրնանք ուրիշ գինի մ'ուզել :

— Պէտք է ՚ի բարին գործածել և չէ՛ թէ ՚ի շար — ըսաւ Արամիս վարդապետական կերպով մը :

— Ես միշտ ըսեր եմ որ տ'Արղանեան մեր շորսին ամենէն

կործանի գլուխն է — մրմուռաց Աթոս, որ այս կարծիքը բացատրելէն ետե՛ որուն տ'Արդանեան բարե մը տալով պատասխանեց, իր սովորական լուսնեան մէջ ընկաւ :

— Բայց վերջապէս, նայինք, ի՞նչ է խնդիրը — հարցոց Բորթոս :

— Այո՛ — ըսաւ Արամիս — յայտնէ՛ մեզի այդ գաղանիքը, տիրելի բարեկամ, միայն թէ կնկան մը պատիւը այն գործին մէջ բան չունենայ, եթէ իրօք այնպիսի բան մ'է, առելի լաւ կ'ընես գաղանիքդ քեզի պահել :

— Անհոգ եղիք — պատասխանեց տ'Արդանեան — իմ ըսելիք գործիս մէջ և ոչ մէկուն պատիւն արատ կ'ընայ ընդունիլ :

Եւ այն ատեն բառ առ բառ պատմեց իր բարեկամաց իր և տան տիրոջ մէջ անցածը, և թէ ինչպէս արգոյ տան տիրոջ կինն առևանգող մարդը նոյն խնայ այն մարդն էր որուն հետ Քրան-Մէօնիէի պանդոկին մէջ կ'ուրէր ըրեր էր :

— Այդ գէշ գործ չէ — ըսաւ Աթոս, իբր զիտակ գինին ճաշակելէն և զլիսի նշմայրով մը զայն շատ լաւ գանձել յայտնելէն ետե՛ և կարելի է այն բարի մարդէն յիսուն վաթսուն սկի քաղել : Ա՛մնայ որոշել թէ յիսուն վաթսուն սկիի համար շորս գլուխ վտանգի դնել կ'ամէ՛ արդեօք :

— Բայց միտ դրէք — գոչեց տ'Արդանեան — որ այս գործին մէջ կին մը կայ, առևանգեալ կին մը, կին մ'որուն կ'սպասանան անշուշտ, կին մը զոր թերեւ կ'տանջեն իր տիրուհւոյն հաւատարիմ մնալուն համար :

— Զո՞յշ եղիք, տ'Արդանեան, զո՞յշ եղիք — ըսաւ Արամիս, — կարծեմ թէ քիչ մ'եւելօք կ'տարնաս Պօնասիէօ տիկնոջ վիճակին համար : Ահնր մեր կորստեան համար սակզօտած է, և մեր բոլոր ազգերն անոր ձեռօք մեզի կ'հասնին :

Աթոս՝ Արամիսի այս վճռոյն վրայ, ունքը պատեց և շուրթերը խածաւ :

— Պօնասիէօ տիկնոջ վիճակը հոգ չեմ ըներ — գոչեց տ'Արդանեան — այլ թագաւորին կ'մտածեմ, որ թագաւորին կողմէն

Երեսի վրայ ձգուած , կարտինալին կողմէ հալածուած է , և կը
հարկէ -- իր բարեկամաց շուտները հետ դհեակ կ'ընկնին :

— Դձը՝ համար Սպանիացիքն ու Անկլիացիքը կ'սիրէ , մեք
որ զանոք սաստիկ կ'ատենք :

— Սպանիա իր հայրենիքն է — պատասխանեց ա'Արզանեան
— և իր սէրն առ Սպանիացիս բնական բան մ'է , քանի որ իր
բնիկ երկրին զտակներն են : Իսկ միւս յանգիմանութեան մասին՝
կ'ըսեմ , 'ի լոյս իմացած եմ որ չէ թէ անկլիացիներն այլ անկ-
լիացի մը կ'սիրէ :

— Է՛հ , հաւատս վկայ — ըսաւ Աթոս — պէտք է խոստովա-
նիլ որ այս անկլիացին արժանի էր սիրուելու : Երբէք անոր
դէմքին պէս աղնուական դէմք մը տեսած չեմ :

— Ասկէ զառ՝ ոչ որ անոր պէս կ'հարուի — ըսաւ Բորթոս :

— Լուվրն էի իր մարդաբանները թափած օրը , և արդարեւ
ես ալ երկու հաս դեանէն առի և ամէն մէկը տաս ասկի դահե-
կան ծախեցի : Իսկ դու , Արամիս , միթէ կ'ճանչնն զանի :

— Չե՛լի շափ կ'ճանչնեմ զանի , պարտններ , վասն զի Աթիէնի
պարտիզին մէջ զանի բանողներն մին ես էի , և այն տեղ մտեր
էի թաղուհայն ախտապետ Պ . աը Բիւսանիսի միջոցաւ : Այն
ատեն կղերանոցն էի և այս դէպքը շատ զառն երեցաւ ինձ թա-
ղաորին նկատմամբ :

— Բայց դարձեալ այդ պատճառ չէ ինձի համար — ըսաւ
ա'Արզանեան — Պրօքիսկէմի դուքսն տուելու , և եթէ զխնայի
թէ ս'ը կ'դանուի , անոր ձեռքէն կ'բռնէի և թաղուհայն մօտ
կ'տանէի , եթէ ոչ ուրիշ մտօք , դէթ Պ . կարտինալը կատղե-
ցընելու համար , վասն զի մեր ճշմարիտ , մեր միակ , մեր մշտա-
կաց թշնամին կարտինալն է , պարտններ , և եթէ կարնձանք մի-
ջոց մը զանել և անոր անաղորոյն խաղ մը խաղալ , կ'խոստո-
վանիմ որ մահս աչքս կ'աւնում և անոր մէջ կ'մտնեմ :

— Որեմն — վրայ բերաւ Աթոս — փերեզանին ըսաւ քեզ ,
ա'Արզանեան , թէ թաղուհին կ'մտածէ որ սուտ հրաւերք մը --
կե՛լով Պրօքիսկէմն այս տեղ բերել տուեր են :

— Ոչ միայն կ'մտածէ այլ և ահ ու գողի մէջ է :

— Կեցիր նայինք — ըստ Արամիս :

— Ի՞նչ է — հարցոց Բորթոս :

— Շարունակէ միշտ, այլ և այլ պարագաներ միաքս բերելու կ'ընան :

— Իսկ հիմակ ես հաստատի եմ — ըստ ա'Արդանեան — որ թաղուհւոյն այն կնկան առեանքը մեր ակնարկած գէպքերուն հետ վերաբերու թիւն ունի, և թերես Պ, որ Պըքինկհէ մի ներկայութեան հետ 'ի Բարիզ :

— Կարծո՞ր շատ լատ կ'խորհի — ըստ Բորթոս հիացմամբ :

— Շատ կ'ախորժիմ՝ անոր խօսակցութիւնը մտիկ ընել — ըստ Աթոս — իր գաւառական բարբառն ինձ զուարճութիւն կը պատճառէ :

— Պարոններ — վրայ դերա Արամիս — սա ըսելիքս մտիկ ըրէք :

— Նայինք Արամիս ի՞նչ պիտի ըսէ — յարեցին երեք բարեկամերը :

— Երէկ աստուածաբանութեան գիտուն վարժապետի մը քովը կ'զտնուէի, ինչպէս որ երբեմն անոր հետ կ'աեսնուիմ իմ ուսմանցս համար . . . :

Աթոս ժպտեցաւ :

— Ամաշի թաղ մը կ'ընակի նա — շարայարեց Արամիս : — Իր ճաշակն, իր պաշտօնն այսպէս կ'պահանջեն : Արդ՝ իր տունէն ելնելու պահուս . . . :

Այս տեղ Արամիս կանկ առաւ :

— Աերջը — հարցոցին իր ունկնդիրները — այն պահուն որ անոր տունն զուրս կելնէ իր :

Կարծես թէ Արամիս ինքն իր վրայ ճիգ մ'ըրաւ, իբր մարդ մ'որ կատարեալ սուտ մը հիւսելու ժամուն՝ անակնկալ արգելք մ'առջեւը կ'ելնէ. բայց իր երեք ընկերաց աչքն իր վրայ սեռուած էին, իրենց ականջը բաց կ'սպասէին, և կարելի չէր խօսքը կտրել :

— Այն վարժապետը քեռաղջիկ մ'ունի — շարունակեց Արամիս :

— Ա՛հ, քեռաղջիկ մ'ունի — ընդ միջեց Բորթոս :

— Ի՞նչա յարգելի տիկին մ'է — ըստ Արամիս :

Երեք բարեկամներն սկսան ծիծաղել :

— Ա՛հ, թէ որ այդպէս ծիծաղիք կամ կասկածիք — վրայ բերաւ Արամիս — բան մը չպիտի իսկանաք :

— Մահձէտականաց պէս հաւատաւոր և գերեզմանի պէս համբէնք — ըստ Արթոս :

— Արեմն կ'շարունակեմ — վրայ բերաւ Արամիս : — Այն աղջիկն երբեմն իր մօրեղբայրը տեսնելու կ'զայ, արդ՛ երկ ակիմ գտնուած ժամանակս անդ էր, դիպուածով, և պէտք եղաւ առ քաղաքավարութեան զանի կառքն առաջնորդել :

— Ա՛հ, կանք մ'ունի ուրեմն աստուածաբանին քեռգուտորը — ընդ միջեց Բորթոս, որուն մէկ պակասութիւնն էր լեզուազարտութիւնը — իրաւի աղոր բարեկամուհի մը գտեր ես, բարեկամ :

— Բորթոս — վրայ բերաւ Արամիս — արդէն քանիցս ըսած եմ քեզի որ չափազանց անխոհեմ ես, և ասով կանանց մօտ չեա յաջողիր :

— Պարտններ, պարտններ — գոչեց ա՛ւրդանեան, որ արկածին էութիւնը կ'ըմբռնէր — խնդիրը շատ ծանրակշիռ է, ուստի նայինք որ՛ եթէ հնար է, կատակ չընենք : Հարունակէ, Արամիս, շարունակէ :

— Եանկարծ մեծահասակ, թիտրես, աշուտականի ձեւեր ունեցող մարդ մը . . . ճիշտ քու մարչո գտեսակէն, ա՛ւրդանեան . . . :

— Կարելի է նոյն ինքն է — ըստ ա՛ւրդանեան :

— Կարելի է — շարայարեց Արամիս . . . — Ինչի մօտեցաւ հեան ունենալով հինգ վեց մարդիկ որ ասա քայլ հեռուէն անոր կ'հեռակէին, և խիստ մարդավար ձայնով մ'ըստ ինձ, « Պարտն գաքս, և դու, տիկին, յարեց նախօքն ուղղելով այն կնկան որ թեւ մտեր էր . . . »

— Աստուածաբանին քեռաղջկան :

— Լու. ուրեմն — ըստ Բորթոս — նախ փերեզակին հետ զին կարէ, և ըստ զին մը :

— Անօգուտ է — ըստ ա'Արզանեան — վասն զի կարծեմ որ եթէ մեզի չվճարէ ուրիշ կողմ սասկ պիտի առնունք :

Նոյն պահուն սանգղին վրայ որոտալի ոտքի ձայներ ըստեցան, գուռը դղրչմամբ քայլին և հէք փերեզակը վազեց այն սենեակն որ հրացանակիրները խորհրդի նստեր էին :

— Ա՛հ, պարոններ — գոչեց նա — յանուն Աստուծոյ, ազատեցէք զիս, ազատեցէք : Աւրբ չորս մարդ եկեր զիս ձերբակալ ընել կ'ուզեն, ազատեցէք զիս, ազատեցէք :

Բորթոս և Արամիս ոտք ելան :

— Քիչ մը կեցիք — գոչեց ա'Արզանեան, և նշան ըրաւ անոնց որ կէս մը քաշուած սուրերը պատեանը դնեն — քիչ մը կեցիք, այս տեղ քաջո թիւնը ստակ չուներ, խոհանոթիւն պէտք է :

— Սակայն — գոչեց Բորթոս, չպիտի թողունք որ . . . :

— Թողէք որ ա'Արզանեան չխոցածն ընէ — ըստ Աթոս — այս է մեր մեջ, ինչպէս որ արդէն ըսի, ամենն կորույի գլուխը. ես ահա իմ մասիս կ'ըսեմ որ անոր պիտի հնազանդիմ : Գու, ա'Արզանեան, ուզածդ ըրէ :

Նոյն պահուն չորս պահակները նախատենկին գուռն երեցան, և սուրեր քոփտի կախած չորս հրացանակիրները տեսնելով կանգուն, տելի յատաջ անցնելու վարանեցան :

— Ներս մտէք, պարոններ, ներս մտէք — պոռայ ա'Արզանեան — այս տեղ իմ սուռն էք, և ամենքին ալ թաղաւորին և Պ. կարտինալին հաւատարիմ ծառաներն ենք :

— Ուրեմն, պարոններ, չէք զիմադրեր անշուշտ եթէ մեր առած հրամաններն ՚ի զորո՞՞ գնենք — ըստ գտտակին զլիսաորն երեցող անձը :

— Ընդ հակառակն, պարոններ, և եթէ հարկ լինի, ձեզի օգնելու պատրաստ պիտի դանուինք :

— Բայց սաի ինչ կ'ըսէ — քրթմեջեց Բորթոս :

— Գու սպուշ ես — ըստ Աթոս — լուռ կեցիր :

— Բայց դուք ինձի խօսք տուիք . . . — ըստ կամայակ մը
խեղճ փերեզակը :

— Ազատ մտալով միայն քեզ կրնանք աղատել — պատասխանեց
տ'Արղանեան արագօրէն և մեղմածայն — և եթէ քեզ պաշտպանեալու
երես մը ցոյց տանք, մեզ ալ քեզի հետ ձերբակալ
կ'ընեն :

— Սակայն կ'երևի ինձ թէ . . . :

— Եկէք, պարտներ, եկէք — ըստ բարձրաձայն տ'Արղանեան
— պէտք չունիմ այս պարտնը պաշտպանելու : Գեռ այսօր
տեսայ զինքը, և այս ալ ինչ առ թիւ, պիտէք, նոյն ինքը կըր-
նայ խոստովանիլ, եկեր էր սենեկիս վարձքը պահանջելու : Այս-
պէս չէ՞, Պ. Պոճասիկօ, պատասխան տուր :

— Զուտ ճշմարտութիւնն այս է — զոչեց փերեզակը — բայց
պարտնը չըսեր քեզի թէ . . . :

— Առտ թիւն իմ մասին, լուտ թիւն բարեկամացս մասին, մա-
նուանց թաղուհւոյն վրայ, ապա թէ ոչ ամենքն ալ 'ի կարտս
կ'մասնես առանց ինքզինքդ աղատելու : Եկէք, եկէք, պարտ-
ներ, առէք տարէք սա մարդը :

Ե. տ'Արղանեան շնորած փերեզակը պահակներուն կողմը հը-
րեց, անոր ըսելով .

— Գու խեռ ու ստահակ մ'ես, սիրելի. իզնէ ստակ ուզելու
կ'գաս, իզնէ՛, հրացանակը՛ մը : Բանտ դնա նայիմ : Պարտներ,
նորէն կ'ըսեմ, տարէք սա մարդը բանտ նետեցէք, և որչափ կա-
րելի է երկար առեն թող ծակը մնայ, ասով իմ պարտքս վճար-
ելու առեն պիտի գանեմ :

Փաստորները շատ շատ շնորհակալ եղան և իրենց որան ա-
ռին տարին :

Այն միջոցին որ վար կ'իջնէին տ'Արղանեան զլիստորին տ-
սին զարկաւ :

— Հիմակ ես քո կենդանութեանց և զու ալ խի՛նիս համար
զինի մը չիմե՛նք — ըստ Պոճասիկի գինիէն երկու բաժակ լըն-
լով, գինի մ'որ Պ. Պոճասիկօի առատարտութեան պարզեմ էր :

— Մեծ պատիւ մ'է ինձ համար — ըստ փաստորներուն գը-
լուխն — և առաջարկութիւնդ երախտագիտութեամբ կ'ընդունիմ :

— Ուրեմն կենացդ, պարոն . . . ինչ է անունդ :

— Պաւարընար :

— Պարոն Պաւարընար :

— Քո կենացդ, տէր իմ, ինչ է քու անունդ ; դու ալ ը-
սէ նայիմ :

— Տ'Արղանեան :

— Քո կենացդ, պարոն :

— Եւ ասոնցէ աւելի — գոչեց տ'Արղանեան իրր իր խան-
դէն շարժեալ — խմնք թաղաւորին և կարտիւնալին կենաց :

Փաստորներուն գլխաւորը՝ թերևս տ'Արղանեանի անկեղծու-
թեան մրայ կասկածէր՝ եթէ գինին անշահ լինէր, բայց գինին
աղոր էր, հետևապէս համոզուեցաւ :

— Բայց ինչ անձոնի ընթացք է քուդդ — ըստ Բորթոս
երբ փաստորակեան իր ընկերներուն միացաւ, և երբ չորս բա-
րեկամներն առանձին մնացին : — Արի՛ր, չորս հրացանակիր լի-
նինք և թողունք որ մեզի օշոտ թեան կանչող մը ձերբակալ ը-
նեն. ինչ, ազատորդի մը թելակալի մը հետ բաժակներ ընդ-
հարէ :

— Բորթոս — ըստ Արամիս — Աթոս արդէն ըստ քեզ որ
դու ապուշ մ'ես, և ես ալ անոր համարիտ եմ : Տ'Արղանեան,
դու մեծ մարդ մ'ես, և երբ Պ. ար Պրէմիլի տեղն անցնիս,
քու պաշտպանութիւնդ պիտի հայցեմ մենաստանի մը տեսչու-
թեան համար :

— Ա՛հ ; ճշմարիտը ; խելքս չհամնիր այս բանին — ըստ Բոր-
թոս — ինչպէս կ'հաւանիս Պ. տ'Արղանեանի ըսածին :

— Ինչպէս չհաւանիմ — ըստ Աթոս. — ոչ միայն անոր ը-
րածին կ'հաւանիմ, այլ նաև կ'շնորհաւորեմ :

— Իսկ հիմակ, պարոններ — ըստ տ'Արղանեան ասանց իր
ընթացքը Բորթոսի բացատրելու — գիտէք որ ամենքնիս մեզնե-
մէկուն, և ամէն մէկն ամենուս համար հոգի կ'տանք, այս է մեր
նշանաբանն, այնպէս չէ :

— Մակայն — ըսաւ Բորթնոս :

— Չեոքդ կարկառէ և երգում՝ ըրէ — զոչեցին Աթոս և Արամիս :

Այս օրինակէն ընկճեալ և կամայաւկ հայհոյելով՝ Բորթնոս ձեռքն երկնցուց, և շորս բարեկամները միաձայն կրկնեցին ա՛ւրբանեանի ըսած բանաձևը, այս է :

« Ամենքը միոյն, և մին ամենուն համար » :

— Շատ լաւ, թող ամէն մէկն իր տունը քաշուի — ըսաւ ա՛ւրբանեան, որպէս թէ իր բոլոր կենաց մէջ մինակ հրամայելու վարժած լինէր, — — ուշադրութիւն, վասն զի այս վայրկենէս սկսեալ, կարտինալին հետ պայքարն սկսած ենք :

Ժ

ԵՕԹՆԵՒՏԵՍԵՆԲՈՐԴԻ ԴԵՐՈՒՆ ԸԿՆՆԱՏ ՄԸ

Ականատի զիւար մեր օրերու զիւս չէ. երբ՝ ընկերութիւնները կազմուելով կերպ մ'ոստիկանութիւն հնարեցին, սոյն ոստիկանութիւնն ահանատներ հնարեց :

Արտհետեւ մեր ընթերցողները թերևս ընտել չեն երուսաղէմի փողոցին անշահ սճին հետ, և որտհետեւ՝ տասն հինգ տարի է որ այս տողերը գրելէն վեր՝ առաջին անգամն է որ սոյն բառը կ'գործածենք նոյն մտօք, սխտի բացատրենք ուրեմ թէ ինչ է ահանատ մը :

Երբ որ և է տան մէջ սճիրով մ'ամբաստանեալ մարդ մը ձերբակալ ընեն, այս ձերբակալութիւնը ծածուկ կ'պահեն, շորս հինգ հօդի առաջին դատիկոնին մէջ դարանամուտ կ'ստորանեն. սվ որ դուռը զարնէ կ'բանան, զանի ներս կ'առնուն և ձերբակալ կ'ընեն, այս կերպով՝ երկու երեք օրէն ետքը՝ նոյն տան բոլոր յաճախորդները կ'բանուին :

Ահա այս է տիրանաւ ըստածը :

Հետեապէս վարպետ Պօնասիէօի տունն տիրանաւ մ'ըրին, և սվ որ ներկայացաւ՝ Պ. կարտինալի մարդիկը զանի բռնեցին և հարց տ փորձ ըրին : Աւելորդ է ըսել թէ : ըստ որում յատուկ անցք մը տ'Արղանեանի բնակած զստիկոնը կ'տանէր, անոնք որ իրեն այցի կ'դային՝ նոյն հարցաքննութենէ զերծ կ'մնային :

Այլ սակայն երեք հրացանակիրները մինակ կ'դային. ամեն մէկն իր կողմէ հետազոտութեան և շէր և ոչ ինչ չէր գտեր, բան մը չէր տեսեր : Աթոս մինչև անգամ Պ. տը Գրեվիլը հարց տ փորձ ըրեր էր, և այս բան՝ պատտարժան հրացանակիրն համբու թեան նայելով՝ չափազանց զարմանք պատճառեւ էր հրամանատարին : Բայց Պ. տը Գրեվիլ բան մը չէր գտեր, բայց եթէ վերջին անգամ կարտինալը, թաղաորն տ. թաղուհին տեսնելուն՝ կարտինալը շատ մտայոյղ գտեր էր, թաղաորը՝ անհանգիտաւ, և թաղուհոյն կարմիրցած աչքերէն հասկցեր էր որ կամ հսկած և կամ լացած էր : Բայց այս վերջին պարագան այնքան իրեն հոգ չէր տուած, քանի որ թաղուհին՝ իր ամուսնութենէն վեր՝ միշտ կ'հսկէր և կ'լար : Պ. տը Գրեվիլ զարմեալ պատտիրեց Աթոսին որ թաղաորին՝ և մտքտանց թաղուհոյն ծառայութեան անվրէպ գտնուի, խնդրելով որ մի և նոյն պատտէրը տայ նաև իր բնկերներուն :

Իսկ տ'Արղանեան իր տունէն չէր հեռանար : Իր սենեակը դիտարան գարձուցեր էր : Պատու հաննրէն կ'դիտէր անոնք որ բրտնուելու կ'դային, և ըստ որում սալաշատակը վերուցեր, գետնը փորեր և վարի սենեկէն պարզ ձեղունով մը գատուեր էր, և նոյն վարի սենեկին մէջ հարցաքննութիւնները կ'լինէին, դատաքննիչներուն և ամբաստանելոյց մէջ անցած զարձածը լիովին կ'լուէր :

Այս հարցաքննութիւնները կ'սկսէին նախ ձերբակալ եղած անձին վրայ մանր խուզարկելէն ետեւ՝ և անոնց ձեռն այս էր :

— Միթէ տիկին Պօնասիէօ՝ իր էրկան կամ տրիշ անձի մը տրուելու համար քեզի բան մը յանձնեց :

— Պարսն Պօնասիէօ՛ իր կնկան կամ արիշ անձի արուելու համար քեզի բան մը յանձնեց :

— Մին կամ միւսը քեզի զաղանիք մը յայտնեցին բերանացի :

— Եթէ բան մը գիտնային՝ այսպէս հարց ու փորձ չէին քննիր — ըստ իբրովի ա՛ւրդանեան : Հիմակ, ի՛նչ կ'ուզեն իմանալ : Արշէօր Պլքիկհհհհհհհ զոքսը Բարիզ չ'զանտիր, և թագուհին հետ տեսութիւն մ'ըլած է կամ պիտի ընէ արդեօք :

Տ՛Արդանեան այս զաղափարին վրայ կեցաւ . վասն զի բոլոր լսած բաներուն նոյն լոյ՛ վնոյն զաղափարն ամենէն հասանախանն էր :

Սակայն նոյն պահուն, ականաար կ'զործէր անգուլ, նոյնպէս ա՛ւրդանեանի զործունէութիւնը :

Ինչո՞՞ Պօնասիէօն ձերբակալ լինելէն քանի մ'օր ետքը՝ երբ իրկունն Աթոս ա՛ւրդանեանի քովէն ելնելով Պ. ար Գրէվիլի տունը կ'երթար, երբ ժամն իննը կ'զարնէր, և երբ Բլանչէ՛ որ տակաւին անկողինը շինած չէր, իր զործը կ'ակտէր, փողոցին դրան զարնուիլը լսուեցաւ . այս դուռն անմիջապէս բացին և զօցեցին . նոյն միջոցին մէկն ականասն ընկեր էր :

Տ՛Արդանեան իսկոյն սենեկին անյատակ կողմը վազեց, փորի վրայ ընկաւ սրտկեցաւ և ականջ կախեց :

Շատ շանցաւ աղաղակներ, հեծեծանք լսուեցան՝ թէ և զանոնք իտափանել կ'ջանային : Հարց ու փորձ բնաւ ընող չկար :

— Սասանայ — ըստ իբրովի ա՛ւրդանեան — կարծեմ թէ բունտողը կին մ'է . զբան զլուխը կ'փնտուեն, նա դէմ կ'կենայ, թշուառականները կ'բռնահարեն զանի :

Եւ ա՛ւրդանեան իր իսհեմա թեան շնայելով՝ բոլոր ձիղը կը թափէր վարի իտցն անցած կուտին շխտահուելու համար :

— Բայց ըսի ձեզ որ ես ասն տիրուհին եմ, պարսններ . ահա նորէն կ'ըսեմ որ տիկին Պօնասիէօն եմ . ձեզ կ'ըսեմ որ թագուհին սրտաուորող կ'իներէն եմ — կ'զուշէր թեղճ կ'ինը :

— Տիկին Պօնասիէօ՛ — միմայ ա՛ւրդանեան — արդեօք ամենն փնտարածն իմ արս եկաւ :

— Մենք ալ ճիշտ քեզի կ'սպասէինք — վրայ բերին հարցաքննիչները :

Չայնն երթալով խեղդուկ կ'ելնէր, ստկալի շարժում մը հընչեց . . . Թակարդն ընկնող կիներ կ'մաքառէր որչափ որ կին մը կարող է մաքառիլ չորս մարդու դէմ :

— Ներեցէք, պարոններ, ներե . . . — մըմնաց ձայնը, որ այնուհետեւ անհետեւ ճնշուներ կ'հանէր :

— Կնկան բերանը դայլ կ'զննն, կ'քաշեն կ'տանին — գոչեց տ'Արզանեան իբր զսպանակէ կանդ առնլով : — Սուրս, լաւ, քովս է : Բլանչէ :

— Պարոն :

— Ազգէ գտիր Աթոսը, Բորթոսը և Արամիսը : Անտարակոյս երեքէն մին տունը պիտի գտնուի . թերևս երեքն ալ տուն դարձած են : Թո՛ղ իրենց զէնքն առնուն, թո՛ղ գտն, թո՛ղ վազեն հասնին : Ա՛հ, կ'յիշեմ, Աթոս Պ. ար Դրէվիլի տունն է :

— Ա՛ր կ'երթաք, պարոն, ո՛ր կ'երթաք :

— Պատուհանէն վար կ'իջնեմ — գոչեց տ'Արզանեան — որպէս զի ժամ առաջ հասնիմ, դու սալաքարը տեղը դիր, դեռինն ալէ, դոնէն դուրս ելիւր և ըսած տեղս վազէ գնա :

— Ա՛հ, պարոն, պարոն, զլուխնիդ պիտի պատուէք — գոչեց Բլանչէ :

— Լուէ, անմիտ — ըսաւ տ'Արզանեան : Եւ ձեռքովը պատուհանին շրջանակէն բռնելով՝ առաջին գտնիկոնէն վար սահեցաւ ընկաւ, որ բարեբաղդօրէն բարձր չէր, առանց իրեն ֆուս մը հասցնելու :

Յետոյ խկոյն գնաց դուռը զարնելու՝ մըմնալով :

— Ես ալ կամովին պիտի երթամ տկանատը բռնուիմ, և վայ այն կատուներուն որ ինձի պէս մկան հեռ չափուիլ պիտի ուզեն :

Այն ինչ գրանուուն երիտասարդին ձեռքին տակ հնչեց, որ ներսի աղմուկը դադրեցաւ, ոտքի քայլեր մօտեցան, դուռը բացին և տ'Արզանեան՝ մերկ սրով՝ Պոմասիէօ վարպետին սենեակը մտաւ սրացաւ, որուն դուռն՝ անշուշտ զսպանակ մ'առննալուն՝ ինքն իր վրայ գոցուեցաւ :

Այն ատեն Պօնասիէօի ողորմելի տան մէջ դեռ ևս բնակողներն և մտապոյն գրացիներ՝ խոշոր ձայներ, ոտքի թփրտոք, սրերու շտապչին և կահ կարասիներու խորատկումը լսեցին ընդ երկար: Յետոյ պահ մ'ետքը, անոնք որ այս աղմկէն պատուհան ելեր էին անոր պատճառն իմանալու, տեսան որ գուռը նորէն բաց ըրին և շորս սեւազգեստ մարդիկ՝ չէ թէ դուրս ելան, այլ ահարեկ ազուտներու պէս թուան դացին, գետինն ու սեղաններուն անկիւնները թողլով իրենց թևերուն փետուրները, այսինքն՝ իրենց զգեստներուն ծուկներն և վերարկուներուն կտորները:

Հարկ է ըսել որ ա'Արղանեան յաղթութիւնը տարեր էր անաշխատ, վասն զի պահակներէն մին միայն գինեակ էր, և այս ալ լոկ առ երեսս պաշտպանեց ինքզինքը: Իբրև է որ միւս երեքը փորձ փորձեր էին, աթոռ, աթոռակ և հողէ ամաններ գործածելով երխտասարդը վանել, սակայն Աստրօնին կողմէ սրով մէկ երկու վերա ընդունելով ահարեկ խոյս տուեր էին: Տաս վայրկեան բառական եղեր էր զանոնք պարտելու, և ա'Արղանեան պատերազմի գաշախ ատէրն եղեր էր:

Այն գրացիներն՝ որ իրենց պատուհանները բացեր էին այն պաղարխնութեամբ որ յատուկ էր Բարիզի այն ատենուան բնակիչներուն որ անզաղար շփոթութիւն և կռիւներ կ'ատենէին, նորէն գոցեցին երբ այն շորս սեւ մարդկան փախուստը նշմարեցին: Իրենց բնազդումը կ'ըսէր իրենց որ առ ժամս ամէն ինչ լմեցած էր:

Սակայն ատենն ուշ էր, և ինչպէս հիմակ՝ այն ժամանակն ալ կանուխ կ'պատկէին Առքսանպուրի թաղին մէջ:

Տ'Արղանեան՝ աիկին Պօնասիէօի հետ առանձին մնալով՝ զէոյ անոր զնաց: Իսեղձ կիներ թիկնաթոռի մը վրայ տապալեր մարեր էր: Տ'Արղանեան արագ նայտածքով մը զանի զննեց:

Քսան հինգ քսան վեց տարեկան չքնաղ կին մ'էր, թխրեսս այլ կապուտակն, թեթեւ մը քիթ վեր ելած, սքանչելի ակոսներով, երեսի գոյնն ալ կ'աղակերպ վարդագոյն և արևակնեայ էր: Այս կինը, մեծազգի կնկան մը հետ շփոթել կարելի էր լոկ այս

նշանակում : Չեռնեքք սպիտակ էին՝ առանց նրբոր թեան . ոտնեքք չէին ցուցներ որ նշանաոր կին մ'է : Բարեբաղդօրէն Եւրդանեան այս մանր պարագանեքք գիտելու կարողութիւն չունէր տակաւին :

Մինչդեռ Եւրդանեան Պօնասիւօ տիկինը կ'քննէր , և աչքը դեռ ոտիցը վրայ էր , ինչպէս որ բաճիկ , բարակ կտաւէ թաշկինակ մը տեսաւ գետիներ , և՛ ըստ սովորութեան՝ զայն առաւ , և անոր անկիւնը գիտեց այն գիրք զոր արդէն տեսեր էր այն թաշկինակին վրայ որուն պատճառաւ քիչ մնաց Երամիտի հետ ՚ի վէպ պիտի գար :

Եյն ժամանակէն վեր Եւրդանեան գինանշան թաշկինակներէ կ'երկնչէր , ուստի առանց բան մ'ըսելու նոյն թաշկինակը տիկին Պօնասիւօի գրպանը դրաւ :

Նոյն պահուն տիկին Պօնասիւօի խելքը գլուխը կ'էար : Աչքերը բացաւ նա , իր շորս դին նայեցաւ ահաբեկ , գիտեց որ սենեակը պարսպ է և իր ազատաբարին հետ առանձին կ'զանուի Իսկոյն ձեռքն անօր երկնցոց ժպտելով : Տիկին Պօնասիւօ խիստ սիրուն ժպիտ մ'ունէր :

— Ահ , պարսն — ըսաւ նա — անշուշտ գո ազատեցիր զիտնեքէ ինձ որ քեզի շնորհակալ լինիմ :

— Տիկին — ըսաւ Եւրդանեան — իմ տեղս ուրիշ որ և է ազատորդի՛ ըրածս պիտի ըն՛ր . ուստի պարտաւոր չես ինձ շնորհակալ լինելու :

— Ինչպէս չէ , պարսն , ինչպէս չէ , և յուսամ փորձով յայտնել քեզ որ ապեբախտ մը շարքաւորեցիր : Բայց այն մարդիկն ինչ կ'ուզէին իզնէ , ևս որ նախ կարծեցի թէ գողեր են , և ինչո՞ւ համար Պ . Պօնասիւօ այս տեղ չէ :

— Տիկին , այս մարդիկը գողերէն տեղի վտանգաւոր էին , վասն զի Պ . կարախնալին գործակալնեքն են : Իսկ բու էրիկը , Պ . Պօնասիւօ հոս չէ , վասն զի երէկ եկան զանի առին Պարզիյ տանելու համար :

— Իմ էրիկս Պարզիյ տարին — գոչեց տիկին Պօնասիւօ —

ն՛հ, Աստուած իմ, ի՛նչ բբաւ, իսկզ՛ սիրական մարդ, այն որ
նայն ինքն անմեղութիւնն է :

Ե. թեթե ժպիտ մ'այն ինչ կ'նշմարտէր նորաստի կնոջ ա-
հարեկ երեսին վրայ :

— Ի՛նչ բբաւ կրնայ լինիլ, տիկին — բաւ ա՛ւրդանեան .

— կարծեմ թէ իր միակ յանցանքն է քու ամուսինդ լինելու բա-
րբազդու թիւնն ու միանգամայն շարաբազդու թիւնն :

— Արեմն դու գիտես, պարոն, որ . . . :

— Գիտեմ որ քեզ առեանդեցին, տիկին :

— Եւ ո՞վ բաւ քեզի. ո՛հ, թէ որ գիտես, ըսէ ինձ նայիմ :

— Քառասուն քառասուն հինգ տարեկան, սե մազերով, արեա-
կէզ զէմքով մարդ մ'էր, և ձախ քունքին վրայ սպի մ'ունի :

— Ճիշտ այն մարդն է, այն մարդն է. հասցա իր անունն
ինչ է :

— Ա՛հ, իր անունը չգիտեմ միայն :

— Եւ մի՞թէ էրիկս գիտէ՞ որ զիս առեանդեր էին :

— Նայն իսկ առեանդողին կողմէն ընդունեամ նամակէն իմա-
ցեր էր :

— Եւ մի՞թէ բան մը գիտէ՞ — հարցոց տիկին Պօնասիէօ շփո-
թութեամբ — այս առեանդին պատճառին վրայ :

— կարծեմ թէ քաղաքական պատճառի մը կ'վերադարձր զայն :

— Ես ալ առաջ այդ մասին կասկած ունէի, սակայն հիմակ
ես ալ անոր համամիտ եմ : Այսպէս ուրեմն իմ սիրական Պօնա-
սիէօս իմ վրայ սրահ մը կասկած չունեցած է :

— Ա՛հ, բնդ հակասակն, տիկին, քու իմաստութեան մանա-
ւանդ սիրոյդ վրայ կ'սրարծենար :

Նորաստի՛ գեղանի կնոջ վարդազոյն շրթերուն վրայ գրեթէ
աննշմարելի երկրորդ ժպիտ մը սահեցաւ անցաւ :

— Բայց — շարունակեց ա՛ւրդանեան — ինչպէս փախար :

— Երբ զիս մինակ թողուցին՝ յարմար առիթ գտայ պատու-
հանէն վար իջնել սառաններու միջոցաւ, քանի որ այս ստա-
ւօտէն իմ առեանդիս բուն պատճառը հասկցեր էի, և որովհե-
տե կարծէի թէ էրիկս հաս է, վազեցի եկայ :

- Արագէս զի անոր պաշտպանութիւնը խնդրես :
- Ո՛հ, ոչ, խեղճ մարդս . քաջ զիտէի որ զիս պաշտպանելու անկարող է, բայց որովհետեւ տրիշ բանի մէջ կրնար ինձ ծառայել, կ'ուզէի անոր պէտք եղածն իմացնել :
- Ի՞նչ բան :
- Ա՛հ, այդ իմ գաղանիքս չէ, ուստի չեմ կրնար յայտնել քեզ :
- Ասկից զատ — ըստ ա՛ւրդանեան (ներէ, տիկին, եթէ իսհեմութեան կ'յորդորեմ, որչափ որ զինուոր մ'եմ) ասկից զատ կարծեմ թէ այս տեղ իրարու սիրտ բանալու յարմար տեղ մը չէ : Քիչ մ'առաջ վաճառ մարդիկս պիտի վերադառնան տրիշ զօրքով, և եթէ մեզ այս տեղ գտնեն, մեր բանը կ'ըտանի : Յարմար գատեցի իմ իրեք բարեկամներս այս տեղ կանչել, բայց մի զիտէ, կարելի է զանոնք առնը չեն գտներ :
- Այո՛, այո՛, իրատունք տնիս — գոչեց տիկին Պօնասիէօ ա՛հարեկ — փախի՛նք, շուտ խոյս տանք :
- Կախ այս տունէն հեռանանք, ապա մեր ընելիքը կ'մտածենք :
- Եւ նորա տի կինն աւատանին՝ գուր զոյելու անհոգ՝ շտապտ Գօտուայէօր փողոցն իջան, Գօտէ-Մօսիէօ-ը-Բրէնս փողոցը զարկին և Սէն-Սիւլբիսի հրապարակը կանկ առին :
- Հապա հիմակ ի՞նչ պիտի ընենք — հարցուց ա՛ւրդանեան — և ո՛ր կ'ուզես որ քեզ տանիմ :
- Իրաւի ես ալ ինչ ընելիքս չգիտեմ — ըստ տիկին Պօնասիէօ : — Իմ գիտաւորութիւնս էր Պ . տը լա Բօրգին զրկել էրիկս կանչելու համար, որպէս զի Պ . տը լա Բօրգ ճշտիւ մեզի յայտնէ երեք օրէ վեր Լուվրն անցած դարձածը, և թէ արդեօք վտանգ կայ ինձի համար այն տեղ ներկայանալովս :
- Բայց ես կրնամ երթալ կանչել Պ . տը լա Բօրգը — ըստ ա՛ւրդանեան :
- Հատ լաւ, միայն մէկ անպատահութիւն կ'տեսնեմ, այս է թէ Պ . Պօնասիէօն կ'ձանչեն արքունիքն և կրնայ անարդիկ Լուվր

մանեւ, մինչդեռ քեզ չեն ճանչեր, և դռնէն ներս մտնելու չը պիտի թողուն :

— Ա՛հ, վա՛հ — ըստ տ'Արղանեան. — անտարակոյս Լուվրի մէկ դռնակին մօտ բարապան մը կ'դռնուի որ քեզի անձնուէր է, և անցախօսին միջոցաւ . . . :

Տիկին Պօնասիէօ անթարթ նայեցաւ պատանոցն :

— Եւ եթէ այն անցախօսը քեզի հաղորդէի — ըստ նա — զայն դորձածեղէն ետե՛՛ն անմիջապէս մտքէդ կ'հաննէիր արդեօք :

— Պատուոյս վրայ կ'երդնում, ազատորդիի խօսքս կ'տամ — ըստ տ'Արղանեան այնպիսի ձայնով մ'որուն ճշմարտութեան վերայ կարելի չէր տարակուսիլ :

— Շատ լաւ, քեզի կ'հաւտամ, դու ազնուասիրտ պատանի մը կ'երեւիս, այս ալ ըսեմ որ թերեւ քու անձնուիրութենէդ կախեալ է բազդդ :

— Առանց վարձատրութեան յուսոյ և խղճի մտօք պիտի կատարեմ ինչ որ թագաւորին օգտակար և թագաւորոջն հաճելի պիտի լինի — ըստ տ'Արղանեան. — ուստի հրամայէ ինձ ուղածդ իբր բարեկամի մը :

— Իսկ նոյն միջոցին զիս ո՛ր պիտի թողուս :

— Միթէ չեն ճանչեր անձ մ'որուն առնը գալով Պ. տը լա Բօրդ քեզ զայ առնու :

— Ա՛հ, չեմ ուզեր ուրիշ մարդու մը վստահիլ :

— Սպասէ — ըստ տ'Արղանեան — Աթոսի դրան մօտ հասանք, այն, ճիշտ անոր առնն է :

— Ա՛յլ է Աթոս :

— Իմ բարեկամներէս մին :

— Բայց եթէ առնը զանուի և զիս տեսնէ :

— Տունը չէ. և քեզ սենեակը ձգելէն ետե պիտի փակեմ և բանալին պիտի առնում երթամ :

— Հասցաւ եթէ ինքը առնը զատնայ :

— Նա չպիտի գատնայ. դարձեալ կրնան անոր ըսել թէ կին մը բերի և այն կինն իր սենեակն է :

— Բայց զխանս որ այլ կերպով անունս կրնայ արատիլ :

— Ինչ հոգի է . քեզ չեն ճանչեր , ասկէ զաս' այնպիսի զիճակի մէջ եմք որ կրնանք քանի մը արատշածու թիւններ զանց բնել :

— Ուրեմն երթանք բարեկամիդ տունը : Ա՛ր կ'ընակի :

— Ֆէրու փողոցը , ասկից քանի մը քայլ անդին :

— Երթանք :

Եւ երկաքնին ալ նորէն ճամբայ ելան : Ինչպէս որ տ'Արդա-
նեան գուշակը էր , Աթոս տունը չէր : Բանալին տաւ , վան-
դի սովոր էին իբր տան մէկ բարեկամը զայն անոր տալ , սան-
դղէն վեր ելաւ և արկին Պօնասիեօն՝ մեր արդէն նկարագրած
փոքրիկ խոցը մացուց :

— Ինքզինքդ տանդ մէջ համարէ — ըստ նա . — սպասէ այս
տեղ , ներսէն դուռը գոցէ և մարդու մի բանար . բայց միայն
երբ սա կերպով երեք անգամ զարնեն դուռը . այսպէս , միա
դիր — և երեք անգամ զարկու . երկու ուժգին հարուած իբարմէ
եսն , և ուրիշ մ'ալ աւելի որոշ և թեթեւ կերպով :

— Շատ լաւ — ըստ արկին Պօնասիեօ — հիմակ ինձ կ'մնայ
պէտք եղած հրահանգները տալ քեզի :

— Ահանջս քեզի է :

— Էշէլ փողոցին կողմէն Լուզրի զոնակը ներկայացիր և Թէր-
մէնը հարցար :

— Լաւ , արա :

— Քեզի պիտի հարցնէ թէ ինչ կ'ուզես , և այն տանն սա
խօսքերով պիտի արատախանես . Գուր և Պրուքսէլ : Այս խօս-
քին վրայ խեղոյն ուղածդ պիտի կատարէ :

— Եւ ինչ հրաման տամ անոր :

— Պիտի հրամայես որ երթայ Պ . ար լա Բօրդը՝ թագուհւոյն
սենեկասօրսը գանէ :

— Եւ երբ զանի երթայ գանէ և Պ . ար լա Բօրդ գայ՝ ինչ
բնեմ :

— Զանի ինձի կ'զրկես :

- Հնա լուս, քայց ես ո՞ր և ի՞նչպէս տեսնեմ քեզ նորէն:
- Մի՛թէ շատ կ'փափաքին զիս տեսնելու վերստին:
- Անտարակոյս:
- Հնա լուս, այդ հոգն իմ վրայ թող և հանգիստ եղիբ:
- Քու խօսքիդ կ'վտասահիմ:
- Աստահէ:

Տ'Արղանեան՝ տիկին Պօնասիւթօն բարեւեց՝ կարելի եղածին չափ անոր չքնաղ փոքրիկ անձին վրայ սիրաւէտ ակնարկ մը սեւեռելով, և մինչդեռ սանդղէն վար կ'իջնէր, կրկին կըլսակով զբան գոցուելու ձայնը լսեց: Արակի պէս Լուսը հասաւ, և էշէլի դռնակէն անցնելու միջոցին՝ ժամը տաս կ'ըտնէր: Մեր արդէն պատմած բոլոր գէպքերը կէս ժամու մէջ իրարու յաջորդեր էին:

Տիկին Պօնասիւթօի ըստծին պէս անցաւ ամեն բան: Արոշեալ անցախօսը լսելուն՝ ծէրմէն ծռեցաւ, տաս վայրկեան ետքը ար լա Բօրդ բարասպանին օթեակը կ'դանուէր, երկու խօսքով ա՛ւրդանեան անոր ամէն բան հասկցոց և խնայոց թէ ո՞ր կ'ըլտնուի տիկին Պօնասիւթօ: Լա Բօրդ կրկին կրկին հարցոց հասցէն լաւ մը ստուգելու մտօք և վաղէլով ձամբայ ելաւ: Սակայն այն ինչ տաս քայլ առեր էր որ ետ գարձաւ:

— Պատանի — ըսաւ նա ա՛ւրդանեանի — խորհուրդ մ'ունիմ տալու:

— Ի՞նչ խորհուրդ:

— Այս անցած դարձած բաներուն պատճառաւ թերևս զլիսիցաւ ունենաս:

— Մի՛թէ այդպէս կարծես:

— Այո՛:

— Արդեօք ունին այնպիսի բարեկամ մ'որուն ժամացոյցն ես մնացած լինի:

— Ի՞նչ կայ:

— Գնա՛ այն բարեկամդ տես որպէս զի ՚ի դարձին վկայէ թէ ժամն իննը կէսին իր առան էր: Իբար ասոր կ'ըսեն որիչ տեղ լինիլ:

Տ՛Արդանեան այս խորհուրդը խոհեմ՝ գտաւ : Ասնեբը վերցոյց և արտորնօք Պ . ար Գրէվիլին սպարաճըր զնաց . տակաջն ամենուն պէս սրահը ժամանակ անցընելու տեղ՝ խնդրեց որ դահլիճը մտնէ : Արովհետեւ տ՛Արդանեան սպարաճըր մտնող ելնողներէն մին էր , իր խնդիրը կատարելու դժուարութիւն մը չայտնեցին , և զայցին իմաց տալու Պ . ար Գրէվիլին որ իր նորահասակ հայրենակիցը՝ խիստ կարևոր բան մ՛տնենալով ըսելու , մասնաւոր ունկնդրութիւն մը կ՛խնդրէր : Հինգ վայրկեան ետքը՝ Պ . ար Գրէվիլ կ՛հարցնէր տ՛Արդանեանի թէ ինչ խնդիր ունի այտնելու և այնքան ոչ ատեն ըրած այցելութեան նպատակն ինչ էր :

— Ներեցէք , պարոն — ըսաւ տ՛Արդանեան , որ մինակ մնացած միջոցին , յարմար առիթ գտեր էր ժամացոյցն երեք քաւորդ ետ գարձնելու . — մտածեցի որ թերևս ձեզի ներկայանալու պատեհ ժամ մ՛էր , քանի որ ժամն ինն քսան հինգ անցած է :

— Ի՞նչ , ժամն ինն քսան հինգ անցած է — զոչեց Պ . ար Գրէվիլ իր մեծ ժամացոյցը նայելով — Բայց կարելի բան չէ :

— Նայեցէք , պարոն — ըսաւ տ՛Արդանեան — ահա առիթ մեծ ժամացոյցը կրնայ վկայել ըսածիս :

— Ճիշտ է — ըսաւ Պ . ար Գրէվիլ — կարծեցի թէ ատենն աւելի ոչ է : Բայց նայինք , ի՞նչ է խնդիրդ :

Այն ատեն տ՛Արդանեան թաղուհւոյն վրայ երկար պատմութիւն մ՛ըրաւ : Յայտնեց թէ ինչ երկիրներ պաշարեր էին զինքը Նորին վեհափառութեան մասին . Պատմեց անոր Պըքինկհէմի մասին Պ . կարտինալին ունեցած խորհրդոց վրայ ըսածը , և այս ամենն այնպէս հանդարտ և բնական կերպով ներկայացոյց որ Պ . ար Գրէվիլ այնչափ շուտ հաւատալով խարուկցաւ՝ որչափ որ՝ ինչպէս արդէն ըսինք , ինքն ալ գիտեր էր որ կարտինալին , թագաորին և թագուհւոյն մէջ նոր բան մ՛անցած պիտի լինէր :

Երբ ժամը տաս զարկաւ՝ տ՛Արդանեան Պ . ար Գրէվիլի քովէն ելաւ , և Պ . ար Գրէվիլ շնորհակալ լինելով տուած տեղեկութեանց մասին՝ պատուիրեց որ թագաորին և թագուհւոյն

ծառայելու միշտ պատրաստ գտնուի, և ապա որահը մտաւ : Սա-
կայն տ'Արղանեան սանդղէն վար իջնելուն յիշեց որ ցուպը մտ-
ցեր էր . հետևապէս՝ արտորնօք վեր ելաւ , գահլիճը մտաւ , մա-
տովը ժամացոյցին ասեղը ճիշտ ժամուն դարձոց , որպէս զի հե-
տևեալ օրը չգիտեն որ խանգարուեր էր , և վստահ լինելով այ-
նուհետև որ վկայ մ'ունէր և անշուշտ պիտի հաստատէր թէ այս
ինչ ժամուն իր քովն էր , ասնլղէն վար իջաւ և քի : ատեննն
ինքնինքր վողոցր դատա :

ԺԱ.

ՆԵՆԳԸ Կ՝ՆԻԹՈՒԻ

Տ'Արղանեան Պ . տը Գրէվիլի այցելութենէն ետքը՝ իր տան
ճամբան բռնեց մտախոհ և պտոյտներ ընելով :

Ի՞նչ բանի կ'մտածէր տ'Արղանեան որ այսպէս իր տանը ճամ-
բէն կ'հետանար , երկնից աստղերը կ'դիտէր և մերթ ընդ մերթ
կ'հատաչէր :

Տիկին Պօնասիէօի կ'մտածէր : Այս համբակ հրացանակրին
համար տիկին Պօնասիէօ գրեթէ սիրանուշ տեսլական նկար մ'էր .
սիրուն , խորհրդաւոր , արքունեաց գրեթէ ամէն գաղանեաց վե-
րահաստ , որոնք իր շնորհալի գէմբին վրայ այնքան չքնաղ ծան-
րութիւն մը կ'տպաւորէին որ այն տիկինը բոլորովին անզգայ չէր
կրնար համարուիլ , և այս բանս անփորձ սիրահարներու համար
անդիմազերելի հրապոյր մ'ունէր . ասկէ զատ՝ տ'Արղանեան ազա-
տեր էր այն կինը սասանաներու ձեռքէն՝ որ անոր վրան խու-
զարկել և տանջել կ'ուզէին , և այս կարևոր ծառայութիւնն ա-
նոր և իր մէջ երախտապիտութեան այնպիսի զգացում մը հաս-

տառեր էր որ հեշտիւ աւելի դորովալիւր զգացում մը կրնար
դառնալ :

Երեւակայութեան թեկուսն վրայ այնքան շատ կ'վազեն երազ-
ներն՝ որ ա'Արդանեան կ'տեսնէր մտովի նորաստի կնոջ կողմէն
հասնող բաները մ'որ իրեն ժամադրութեան համար ստանալի մը
կ'յանձնէր, նոյնպէս սակի շղթայ մը կամ անդամանդ մը : Ար-
զէն բոնիք որ նորաստի աստեաններ առանց ամօթի ստակ կ'ըն-
դունէին իրենց թաղտորէն, բոնիք նաև թէ այն թող բարդա-
կանի ժամանակը՝ չէին ամուշեր նաև իրենց սիրտ հիմնրէն ըն-
դունելու, և ասոնք ալ գրեթէ միշտ թանկագին և տեղական
յիշատակներ կ'տային անոնց, որպէս թէ փորձ կ'փորձէին իրենց
զգացմանց թեթեւութիւնը ծածկել հաստատուն նուէրն ըրով :

Այն տանները մարդ իր բազզը կ'շինէր կանանց միջոցաւ ա-
ռանց ամուշելու : Այն կիներն որ միայն գեղանի էին, իրենց
գեղեցիկութիւնը կ'տային, և անտարակոյս ասկից յառաջ եկած է
այն առածն որ կ'ըսէ՝ աշխարհիս ամենագեղանի աղջիկը մինակ
ունեցածը կրնայ ընծայել : Անոնք որ հարուստ էին իրենց ստա-
կին մէկ մասն ալ կ'արարէին, և զի բին է յիշել այն իրա-
ւէր ժամանակի շատ մը զից ցարգուններ որ նախ իրենց մտարկը,
ապա իրենց յաղթանակները շղթայի շահէին և թէ իրենց սիրտ-
հին քիչ շատ լեցուն քակ մ'անոնց թամբին չկարէր,

Տ'Արդանեան ոչ ինչ չունէր. զատուայիին վարձու մը, թե-
թե շարքի, վազանցիկ ծաղկի, դեղձի մազին սէս ցնդեր գա-
յեր էր երեք հրացանակիրներուն իրեն առած անուղղայ խոր-
հրդոց հովէն : Տ'Արդանեան՝ ժամանակին այլանդակ սովորութեան
համաձայն՝ ինքզինքը Բարիլի մէջ՝ իբր պատերազմի գաշտը կը
նկատէր, և այս ալ իբր թէ Փլանտըրը լինէր. Սարանոյցին այն
տեղ, կիներն այս տեղ : Ամեն ուրեք թշնամի մը կար վանելու,
հարկեր կային հաստատելու :

Բայց պէտք է խոստովանիլ որ նոյն պահուն ա'Արդանեան ա-
ւելի ազնիւ և անշահադէտ զգացումով վառ էր : Փերեզակն ը-
սեր էր անոր որ հարուստ է. պատանին կրցեր էր գուշակել

որ Պ. Պօնասիւտի պէս ապուշ մարդու մը քտակին բանալին կրնանք քով գտնուիլ պէտք էր : Բայց այս ամէնը Պօնասիւտ կրող տեսիլն արտադրած զգայման վրայ ներդրած տիտի մը շունչներ էր , և ասկից յառաջ եկած սիրոյ հետ շահը դրեթէ բնաւ գործ չունէր : Գրեթէ չըսենք , վասն զի այն գաղափարը թէ նորասի, գեղանի , շնորհալի , տշխմ կին մը միտնդամայն հարուստ է , սիրոյ այս սկզբնաորութիւնը շնուազեցնէր , այլ մանաւանդ կը կազդուրէ :

Ունեորութեան մէջ կան խել մ'ազնուապեսասկան հոգեր , քեանձին հաճոյք որ գեղեցկութեան կ'վայլեն , Բարձիկ և սպիտակ գուլպայ մը , մետաքսէ շրջազգեստ մը , ստոնդէլայէ լանջանակ մը , ստրը սիրուն սուրբ մը , գլխի վրայ նոր ժադաւն մը՝ չեն կրնար տշեղ կին մը սիրուն դարձնել , սակայն սիրուն կին մը գեղանի կ'դարձնեն , առանց հաշուելու ձեռներն որ այս բաներով շատ կ'օգտին . մանաւանդ պէտք է որ կանանց ձեռներն անգործ մնան գեղեցիկ դառնալու համար :

Արի տես որ Երզնան , ինչպէս քաջ գիտէ ընթերցողը , որուն շքահայրնք անոր նիւթական վիճակը , Երզնան միլիոնի տէր մարդ չէր . իրաւ է որ օր մը միլիոնի տէր դառնալու կ'յուտար , բայց այս յաջող փոփոխութեան համար որոշած ժամանակը շատ հեռու էր տակտին : Այլ սակայն՝ ինչ յուսահատութիւն է զիանալ որ մեր սիրած կինն՝ այն հազար տեսակ սնտոխքը՝ որով իր երջանկութիւնը կ'կազմէ , կ'փափաքի ունենալ , և չկարենալ նոյն հազար տեսակ սնտոխքն անոր մատակարարել : Գոնէ՛ երբ կինը հարուստ է և սիրողը նոյնպէս չէ , և չկրնար անոր խնդրածը կատարել : կրնն ինքնին կ'ձարէ՛ և թէ և սովորաբար էրկան ստակովք կ'վայելէ նոյն բաները՝ հագիւ ուրեմն նոյն էրկանն երախտապէտ կ'լինի այս մասին :

Ասկէ զատ՝ Երզնանն՝ փափկասիրտ սիրահար մը դառնալու արամազիր՝ առ այժմ խիստ անձնուէր բարեկամ մ'էր : Պերեզակի կնկան մասին ունեցած սիրային խորհուրդներուն մէջ իր յատուկ խորհուրդները չէր մտնար : Ա'վայլէր որ Պօնասիւտ

սիրուն տիկինն առնու և Սէն-Տընիի դաշտը կամ Սէն-Ժէրմէնի տօնալաճառը պտտեւելու տանի, Աթոսի, Բորթոսի և Արամիսի ընկերակցութեամբ, քանի որ տ'Արգանեան շատ գլուխ պիտի բռնէր այնպիսի յաղթանակ մ'անոնց ցոյց տալով, Ասիէ զատ երբ մարդ շատ քալէ շուտով կ'անօթնայ. քանի մ'տանէ վեր տ'Արգանեան այս բանս դիտեր էր. Հետեւապէս անշուք սիրուն ճաշեր պիտի ընէին, երբ մարդ մէկ կողմէն բարեկամի մը ձեռքին կ'գպի, և միւս կողմէն սիրահոյ մ'ոտքը: Այսչապէս ստիպողական միջոցներու, ծայրայեղ վիճակներու մէջ տ'Արգանեան իր բարեկամաց ազատարարը պիտի լինէր:

Մի՛թէ Պ. Պօնտօիէօն ալ պիտի ազատէր տ'Արգանեան, այն զոր փաստորներուն ձեռքը յանձներ էր բացէ 'ի բայ չճանչնալու զարնելով թէ և զազանի խոտացեր էր զանի ազատելու: Պէտք է խոստովանիլ մեր ընթերցողաց որ տ'Արգանեան և ոչ իսկ անոր կ'մտածէր, և կամ եթէ խորհէր՝ ինքնովին կ'ըսէր որ զանուած տեղն աղէկ էր, ուր որ լինէր այն տեղը: Սէրը բոլոր կրից մէջ ամենէն ետականն է:

Սակայն թող մեր ընթերցողները հանդարտին. եթէ տ'Արգանեան իր տան տէրը կ'մտնայ կամ մտնալ կ'կեղծէ, սա սրտբուակով թէ ուր զանուիլը չգիտէ, մենք զանի չենք մտնար և ուր զանուիլը գիտենք: Բայց առ այժմ սիրահար Աստօնին ըրածն ընենք. իսկ սրտուարժան փերեզակին վրայ ետքէն պիտի խօսինք:

Տ'Արգանեան՝ իր ասպաղայ սիրոյն վրայ խորհելու, մտ թին հետ խօսելու, աստղերուն յայտելու ատեն՝ Շէրը-Միտի կամ Շաս-Միտի փողոյն 'ի վեր կ'ելնէր, ինչպէս որ այն ժամանակ այն փողոցը կ'անուանէին: Արամիսի թաղը զանուելուն՝ իր բարեկամին այցի երթալու միտք բրտ, որպէս զի բացաարէ թէ ինչ սրտաճառու Բլանշէ սպաստօրը զրկեր էր որ անօթնայ Ականատը զայ: Արդ՝ եթէ Արամիս իր առնը զանուեր էր Բլանշէի զալու ատեն, անտարակոյս Փօտուայէօր փողոցը վազած պիտի լինէր, և այն տեղ թերևս իր միւս երկու բարեկամները զանե-

լով միայն, ամենքնին ալ հասկցած շարտի լինելին թէ ինչ նշանակութիւն ունէր այն հրաւերը : Հետեւապէս այս անկարգութիւնը բացատրութիւն մը կ'պահանջէր, և ահա այնպէս կ'արտամարտէր ա'Արղանեան բարձրասոյն :

Յետոյ ինքնիրեն կ'տորհէր թէ յարմար առիթ մ'էր իրեն համար Պօնապէտ փոքրիկ սիրուն տիկնոջ վրայ խօսելու, որով եթէ ոչ իր սիրաը, միտքը լցուած էր : Պարելի չէ խոհեմութիւն պահանջել առաջին սիրոյ առթիւ : Այս առաջին սէրն այնպիսի մեծ ուրախութիւն մը կ'ընթակէ իր հեան որ պէտք է յորդէ այն : Թէ ոչ անով մարգս կ'իզդդուի :

Երկու ժամէ վեր Բարիզ խաւարեր և սկսեր էր անապատ դառնալ : Սէն-Ժերմէնի արուարձանին բոլոր ժամացոյցները ժամը տասն մէկ կ'զարնէին : Անուշ օդ մը կար : Տ'Արղանեան գոիհէ մը կ'անցնէր որուն տեղն այսօր Աստի փողոցը կ'զանուի, և կը շնչէր այն հոտաւէտ բուրմունքն որ հովին հետ Աօմիբար փողոցէն կ'զային և զոր երեկոյեան ցողէն ու գիշերային քամիէն թարմացած պարտէզները կ'առաքէին : Գաշին մէջ ապիս անգին գանձուած հետաւոր գինետուններէն արբեցողներու երգերը կ'լլուտուէին, թէ և այս երգերու ձայնը ցորենի տախտակներէն կ'մեղմէին : Երբ ա'Արղանեան գոիհին ծայրը հաստ ձախ կողմը բռնեց : Արամիսի բնակած տունը Քասէզ փողոցին մէջ տեղը կը գտնուէր :

Տ'Արղանեան արդէն Քասէզ փողոցէն անցեր և իր բարեկամին տան դուռը ճանչեր էր, տուն մ'որ շատ մը մոլաթղենեաց և բազեղներու տակ ծածկուած՝ անոր վրայ մանկածն պարակ մը կ'յօրինէր, երբ ստուերի նման բան մը տեսաւ որ Սերվանտօնի փողոցէն դուրս կ'ելնէր : Այս անորոշ բանը վերարկուով փաթթուած էր և ա'Արղանեան կարծեց նախ որ մարդ մ'էր, բայց ասոր հասակին կարծութենէն, քալուածքին անստուգութենէն, քայլին շփոթութենէն՝ իսկոյն հասկցաւ որ կին մ'էր : Ասկէ զատ՝ այս կինն՝ որպէս թէ փնտաւած տունը կորուսած լինէր, աչերը վեր կ'բարձրացնէր որ հասկնայ թէ ուր է, կանկ

կ'առնուր, եւ կ'դառնար, նորէն կ'զար: Տ'Արզանեան շտաբ: եւլ մնաց:

— Արդեօք երթամ իմ ծառայութիւնս անոր մատուցանեմ: Աչոր կերպէն կ'երեւի թէ նորահասակ է, կարելի է սիրուն ալ լինի: Ո՛հ, այս: Բայց այս ժամուս փողոցները վաղուց կին մը մինակ իր սիրողը փնտելու համար դուրս կ'ելնէ: Անիծեց արմատ. թէ որ երթամ անոր տեսութիւնը վրայովեմ, յարաբերութեան մտնելու առջարմար միջոց մը պիտի լինի:

Սակոցն զեռահասակ կիներ միշտ յատաջ կ'ըսէր՝ տունն բն ու պատահանները համբելով: Այս ալ ոչ երկայն և ոչ դժուարին գործ մ'էր: Փողոցին այն կողմը մինակ երեք ասարան կար, և նոյն փողոցին վրայ նայող երկու պատահան միայն. մին Արամիսի բնակած տաղտարին զուգահեռական տաղտարինն էր, միւսը նոյն իսկ Արամիսինն էր:

— Թշուառական — ըստ խրովի ա'Արզանեան, որուն միտքը կ'զար աստուածարանին քեռաղջիկը. — Թշուառական, զարմանալի կ'լինէր եթէ այս յետամնաց տատրակը մեր բարեկամին տունը փնտէր: Բայց՝ հոգիս վկայ՝ կարծեմ թէ այսպիսի բան մը պիտի լինի: Ա՛հ, սիրելիդ իմ Արամիս, այս անգամ՝ ամէն կատարած պիտի փարատեմ:

Եւ ա'Արզանեան կարելի եղածին չափ բարկանալով փողոցին մթազոյն անկիւնը՝ որոնածակի մը խորը գտնուած քարէ նստարանի մը մօտ՝ սքիւցա կեցա:

Նորատի կիներ իր ճամբան ընդ առաջ շարունակեց, վասն զի ոչ միայն թեթևօտն լինելով մասնուեր էր, այլ և թեթև մը հազալուն հասկցուեցա որ թարմ ձայն մ'ունի: Տ'Արզանեան մտածեց որ այս հազը նշան մ'է:

Սակայն՝ սեպէ թէ այս հազին նոյն օրինակ նշանով մը պատասխան առնելով՝ գիշերային խնդրակին կտակածները փարատեցան, սեպէ թէ առանց արտաքին աջակցութեան հասկցա որ իր ուղեցրտ թեան ծայրը հասեր է, կինն անվեհեր մօտեցա Արամիսի պատահանին փեղկին և կոր մատտփն երեք հաւատար միջոցներով անոր զարկա:

— Ճիշտ Արամիսին տունն է այն — մրմուսց ա՛րդանեան :
— Ահ, պարսն կեղծաւոր, այս է տրեմն քու սաստաձարանտ-
լիեան դասը :

Այն ինչ կիներն երեք հարուած զարկեր էր որ ներքին պա-
տուհանը բացուեցաւ, և փեղկին ապակիներուն մէջէն լոյս մը
երեցաւ :

— Հա՛, հա՛ — ըրաւ, չէ՛ թէ դրան այլ պատուհանին մօտ
կեցող ունկնդիրը. — հա՛, տրեմն այս այցելութեան սպասող
կար : Դայինք, փեղկը պիտի բացուի հիմակ և կինը սանդղով
վեր պիտի ելնէ անշուշտ : Հասա՛ լաւ :

Բայց՝ ՚ի մեծ զարմացումն ա՛րդանեանի՝ փեղկը դոց մնաց :
Ասկէ զատ՝ լոյսն որ պահ մը փայլեր էր՝ անհետ եղաւ և ամէն
բան խաւարի մէջ ընկաւ :

Տ՛Արդանեան մտածեց որ այս այսպէս չպիտի երկար աւել, և
չորս աչքով և ականջները բաց՝ չորս կողմը կ'զիտէր շարունակ :

Եւ իրաւունք ունէր. քանի մը բոպէ ետքը՝ երկու չոր հար-
ուած սան ներքին կողմը հնչեց :

Փողջոյին նորատի կինը մէկ անգամ զարնելով պատասխանեց
և փեղկը կէս մը բացուեցաւ :

Ընթերցողը թող դատէ թէ՛ ա՛րդանեան ինչ անյաղ հետա-
քրքրութեամբ կ'նայէր և մտիկ կ'ընէր :

Գ՛ժբաղդօրէն լոյսն տրիշ սենեակ մը փոխադրէր էին. բայց
պատանիին աչքը գիշերային մթութեան վարժեր էր : Ասկէ զատ՝
Կաւորօններու աչքը՝ ինչպէս որ կ'հաւատեն՝ կատուներու աչքին
պէս, գիշերը տեսնելու յատկութիւնն ունին :

Ուստի ա՛րդանեան տեսաւ որ կինն իր գրպանէն ձերմակ բան
մը կ'հանէր, զոր աշխտժիւ բանալուն թաշկինակի մը ձեւն ա-
ռուա : Այս բանը բանալէն ետե՛ անոր անկիւնը ցցոց իր խօ-
տակցին :

Տ՛Արդանեան ասոր վրայ յիշեց Պոնասիէօ տիկնոջ ոտքը զը-
տած թաշկինակը, որ միանգամայն յիշեցուց իրեն Արամիսի ոտ-
քին ներքե գտածը :

Բայց ինչ նշանակութիւն կրնար ունենալ այն թշուառական թաշկինակը :

Տ'Արղանեան կեցած տեղէն շէր կարող Արամիսի դէմքը տեսնել, վասն զի պատանին աներկբայ էր որ արաաքին կնոջ հետ խօսող ներքին անձը նոյն ինքն իր բարեկամն էր. հետևապէս հետաքրքրութիւնը խոհեմութեան յաղթեց, և զիտելով որ մեր տեսարան հանած երկու անձերը թաշկինակին տեսքէն կերպով մը մտադիր կ'խորհէին, իր թագաւոր վայրէն ելաւ, և փայլակի պէս արագօրէն, թէև ոտքի ձայնը մեղմելով՝ դնաց պատին մէկ անկիւնը փակելու, ուսկից կրնար Արամիսի սենեկին ներքնակողմը դուրս նշմարել :

Երբ այն տեղ հասաւ՝ քիչ մնաց որ տ'Արղանեան զարմանքէն աղաղակ մը պիտի ձգէր. վասն զի զիշերային այցելու հիին հետ խօսողն Արամիս շէր, այլ կին մը : Միայն տ'Արղանեան՝ բառական որոշ տեսնելով անոր հաղուստին ձեւը՝ կ'ձանշէր, սակայն անոր երեսը զանազանել անկարող էր :

Նոյն պահուն ներսի կիներն իր գրպանէն ուրիշ թաշկինակ մը հանեց, և միւսին քիչ մ'առաջ հանած թաշկինակին հետ փոխանակեց : Յետոյ՝ երկու կանանց մէջ քանի մը խօսքեր անցան : Աերջապէս՝ փեղկը զոցուեցաւ, պատահանէն դուրս գաւուող կիները զարձաւ և տ'Արղանեանէն չորս քայլ հեռու անցաւ իր լօղիկին զլխանոցն իջեցնելով. բայց այս զգոշութիւնն ոչ առեր էր, վասն զի տ'Արղանեան արդէն տիկին Պոնասիէօն ձանշեր էր : Տիկին Պոնասիէօ՝ Արդէն կասկածն առեր էր միտքը թէ նոյն ինքն էր, երբ գրպանէն թաշկինակը հաներ էր, բայց միթէ հաւանական էր որ տիկին Պոնասիէօ, որ Պ. տը լա Բօրգը կանչելու համար զինքը զրկեր էր Լուվր դառնալու մտօք, Բարեկի փողոցները շրջի միայնակ, զիշերուան ժամը տասն մէկ տկետին, երկրորդ անգամ զողջուելու վտանգն աչք առնելով :

Անշուշտ խիստ կարևոր գործի մը համար եղած պիտի լինէր՝ և ինչ է քսան հինգ տարեկան կնոջ մը կարևոր գործը. Սէր՝ Բայց միթէ իր հաշուին թէ ոչ ուրիշին հաշուին համար էր

որ այսպիսի վաանցներու կ'ենթարկէր ինքզինքը : Ահա այս հարցումը կ'ընէր ինքնովի պատանին , որուն սիրան արդէն իբր օրինաւոր սիրահար նստանձու սասանան կ'կրծէր :

Սակայն պարզ միջոց մը կար իմանալու թէ ո՛ր կ'երթար տիկին Պօնասիէօ , այս էր անոր հետեւիլ : Այս միջոցն այնքան պարզ էր , որ տ'Արղանեան բնականապէս և ինքնայորոքոր գործածեց զայն :

Բայց երբ տիկին Պօնասիէօ տեսաւ պատանին՝ որ՝ իբր արձան մ'իբ խորշէն՝ պատէն կ'հետանար՝ աղաղակ մ'արձակեց և խոյս տուա :

Տ'Արղանեան անոր ետեւէն վազեց : Դժուարին բան մը չէր իրեն համար՝ իր լողիկին մէջ շփոթած կնկան մը հասնիլ : Աստի փողոցին երեք մասն այն ինչ քալեր էր որ պատանին անոր միացա : Թշուառ կիներն աւժաթափ էր՝ չէ թէ յօգնութենէն՝ այլ սարսափէն , և երբ տ'Արղանեան ձեռքն անոր թսին վրայ զբառ , մէկ ծունկը կրկնեց խեղդուկ ձայնով մը պոռալով .

— Եթէ կուզես , սպաննէ զիս , բերնէս բան մը չես կրնար առնուլ :

Տ'Արղանեան զանի վերցուց թևը մէջքին անցնելով՝ բայց անոր ծանրութենէն զգալով որ մարելու մօտ է , ջանաց անոր երկիւղը փարատել իր անձնութեան ցոյցերը տալով : Այս ցոյցերը Պօնասիէօ տիկնոջ համար ոչ ինչ էին . վասն զի այսպիսի ցոյցեր կրնար տալ մարդ խիստ անշահ խորհուրդներով , բայց ձայնն ամէն բան էր : Նորաստի կիներն անոր ձայնին հնչիւնը ձանձել կարծեց . աչքը բացաւ , ակնարկ մը նետեց այն մարդուն վրայ որ այնքան ահալ էր իրեն , և տ'Արղանեանը ձանձելով՝ ուրախութենէ ճիկ մը հանեց :

— Ո՛հ , զո՛ւ ես , զո՛ւ ես — ըսաւ նա — փնօք քեզ Տէր Աստուած :

— Այո՛ , է՛ս եմ — ըսաւ տ'Արղանեան — այո՛ , Աստուած զրկեց զիս քու վրայ հսկելու համար :

— Միթէ այդ մտօք իմ ետեւէս կ'դայիր — հարցուց նորաստի

կինը փարեւի ժողով մը, մինչդեռ փոքր ինչ հեղնական բնաւորութիւնն երեան կ'ելնէր, և իր բոլոր վախը փարատեր էր դիտելով որ թշնամի կարծած մարդն իր բարեկամն էր :

— Ո՛չ — ըստ տ'Արդանեան — ո՛չ, կ'խոստովանիմ որ դիտւածով քու ճամբուդ վրայ ընկայ. կ'ին մը տեսայ որ մէկ բարեկամն պատահանը կ'զարնէր . . . :

— Մէկ բարեկամիդ — ընդմիջեց տիկին Պօնասիէօ :

— Անշուշտ. Արամիս' իմ ընտիր բարեկամներէս մին է :

— Արամիս. ո՞վ է այն :

— Կատակը մէկիլի. միթէ կ'ջանաս հաստացնել ինձ որ Արամիսը չես ճանչեր :

— Առաջին անգամն է որ այդ անունը կ'լսեմ :

— Արեմն առաջին անգամն է որ այն այսնը կ'գաս :

— Անշուշտ :

— Ե. միթէ չգիտէիր որ պատանի մը կ'բնակի անդ :

— Ո՛չ, չգիտէի :

— Բնիկն ալ հրացանակիր մ'է :

— Ամենեկն :

— Արեմն այն հրացանակիրը տեսնելու եկած էիր :

— Բնաւ, ամենեկն : Հարկաւ տեսար որ ինձ խօսակից անձը կ'ին մ'էր :

— Իբաւ է. բայց այն կ'ինն Արամիսի մէկ բարեկամահին պիտի լինի :

— Չգիտեմ :

— Քանի որ անոր տունը կ'բնակի :

— Այդ իմ գիտնալիք բանս չէ :

— Բայց ո՞վ է այն :

— Ո՛հ, այդ զաղանիքն իմս չէ :

— Սիրելի տիկին Պօնասիէօ, չքնաղ ես. բայց միանգամայն խիստ խորհրդաւոր կ'ին մ'ես . . . :

— Միթէ ասով տղեղ կ'երեւիմ աչքիդ :

— Ո՛չ, ընդ հակառակն, պաշտելի ես :

- Արեմն, թեզ տար նայիմ :
- Ամնայն սիրով : Հիմակ ինչ պիտի ընենք :
- Հիմակ զիս առաջնորդէ :
- Ո՛ր :
- Ար որ երթամ :
- Բայց ո՛ր կ'երթամ :
- Հիմակ պիտի տեսնես, քանի որ զիս դուռը պիտի թողուս :
- Պէտք պիտի լինի քեզի սպասել :
- Անոգտա է :
- Արեմն մինամիզ պիտի դառնաս :
- Կարելի է դառնամ, կարելի է չդառնամ :
- Բայց ետքէն քեզ ընկերացող անձն այր պիտի լինի թէ
ոչ կին :
- Գարձեալ չգիտեմ :
- Ես իմանամ պիտի անշուշտ :
- Ի՞նչպէս :
- Պիտի սպասեմ որ դուրս ելնելից տեսնեմ :
- Արեմն մնաս բարե :
- Ինչպէս :
- Քեզնէ պէտք չունիմ :
- Բայց նախ խնդրեցիր . . . :
- Ազատորդի մ'աջակցութիւնը, և չէ թէ լրտեսի մը հակա-
դութիւնը :
- Այդ բառք քիչ մը ծանր է :
- Ի՞նչ կ'անտանեն այն անձերն որ զազանի տրիշներուն ե-
տեկն կ'երթան :
- Անխոհեմ :
- Այդ բառը շատ անուշ է :
- Լաւ, տիկին, կ'նայիմ որ քու ամէն ուղածից կատարել
պէտք է :
- Ինչո՞ համար անմիջապէս ընելու արժանիքը չունեցար :
- Միթէ արժանիք մը չէ՞ զղջալը :

— Եւ միթէ իրօք կ'զղջան :

— Ես ալ ճիշտ չգիտեմ . սա միայն գիտեմ որ ամէն ուղածդ կատարելու խօսք կ'տամ քեզ եթէ թողուս որ ուղեկցիմ քեզ մինչև երթալիք տեղդ :

— Ա երջը պիտի ձգես երթան :

— Այո :

— Ես անց իմ գուրս ելնելս լրտեսելու :

— Այո :

— Պատուոյդ վրայ կ'խոստանան :

— Պատուոյս վրայ :

— Արեմն թես ան և միասին քաշենք :

Տ'Արզանեան Պօնաթիւօ տիկնոջ տուտ իր ջմեք , որմէ կախ-
րեցաւ՝ կէս խնդում կէս գողգոջուն , և երկօքնին ալ լա Հարբ
փողոցին ծայրը հասան : Երբ հասան անդ , նորաթի կինը վարա-
նում յայտնեց , ինչպէս որ Աօթիրարի փողոցն ալ ցոյց տուե-
ր արդէն : Սակայն՝ քանի մը նշաններէ՝ կարծես թէ դու մը
ճանչեց , և նոյն գրան մօտենալով ,

— Հիմակ , պարոն — ըստ նա — ահա այս տեղ է գործս ,
անչափս շնորհակալ եմ քու պատուաւոր ընկերակցութեանդ հա-
մար , որով ազատեցայ այն ամէն վտանգներէ որ ինձ կրնային
հանդիպիլ եթէ մինակ լինէի : Բայց խօսքդ կատարելու ժամն ե-
կաւ , ես իմ ուղղութեանս հասայ :

— Եւ միթէ ՚ի դարձին բանէ մը չես վախնար :

— Մինակ գողերէն վախնալու տեղի ունիմ :

— Միթէ այդ պզտիկ բան կ'սեպես :

— Ի՞նչ կրնան առնուլ , թանկ մը չունիմ քովս :

— Ա՛մոնան արդեօք սա զեղեցիկ նկարակերտ և զինանշան
թաշկինակը :

— Ա՛րբ :

— Ատքիդ տակը դտած և գրպանդ դրածս :

— Առէ , լռէ , թշուառական — գոչեց նորաթի կինը — մի-
թէ իմ կորուստս կ'ուզես :

— Գնայիս որ տակաւին վտանջ կայ քեզի համար, քանի որ բառ մ'անդամ սիրտդ թունդ կ'հանէ, և կ'խոստովանիս որ եթէ այն բառը լսող գտնուի՝ գործդ զէշ է: Ա՛հ, միտ զիր, տիկին — գոչեց տ'Արղանեան անոր ձեռքը բռնելով և հրացայտ ակնարկով մը ծածկելով զայն — միտ զիր, աւելի վեհանձն եղիւր, ինքզինքդ ինձ վստահէ. միթէ իմ աշացս մէջ շտեսար որ սիրտս անձնուիրութեամբ և համակրութեամբ լի է քեզի համար:

— Քաջ գիտեցի — պատասխանեց տիկին Պօնասիւօ. — ուստի հարցաւր իմ գաղտնիքս, պատրաստ եմ ըսելու, բայց ուրիշներու գաղտնիքը չեմ կրնար յայտնել:

— Շատ լաւ — ըսաւ տ'Արղանեան — ես զանոնք երեան պիտի հանեմ, քանի որ այն գաղտնիքը կրնան կենացդ վրայ ազդեցութիւն մ'ունենալ, պէտք է որ անոնք իմն լինին:

— Զգուշացիր այդ բանէն — գոչեց նորատի կինը ծանրութեամբ մ'որ տ'Արղանեանի սարսուռ տուաւ ակամայ: — Ա՛հ, ինձ վերաբերող սր և է քանի մի խառնուիր, և իմ կատարած պաշտօնիս մէջ ինձ աջակից գտնուելու մ'աշխատիր, և այս խընդիրս կ'առաջարկեմ յանուն այն համակրութեան զոր քեզի կը ներշնչեմ, յանուն այն ծառայութեան զոր ինձ մատուցիր և զոր բնաւ չպիտի մոռնամ մինչ 'ի մահ: Հաճէ հաստալու ըսածիս: Այլ ևս իմ վրայ մի մտածէր, այլ ևս քեզի համար չկամ, սեօ պէ թէ բնաւ տեսած չես զիս:

— Արդեօք Արամիս ինձի՞ պէս պիտի ընէ, տիկին — ըսաւ տ'Արղանեան գլարած:

— Ահա երկու երեք անգամ է որ այդ անունը կ'արտասանես, պարոն, և սակայն ըսի քեզի որ զանի չեմ ճանչեր:

— Միթէ չեն ճանչեր այն մարդն որուն փեղկը գացիր զարնելու: Երեսդ խաչ հանէ, տիկին, դու ալ չտկազանց գիւրահատան կ'կարծես զիս:

— Խոստովանէ որ խօսել տալու համար կ'հնարես այդ պատմութիւնը և կ'ստեղծես այն անձը:

— Բան մը չեմ հնարեր, աիկին, բան մը չեմ ստեղծեր. իրօք ճշմարտութիւն մ'է ըսածս :

— Ուրեմն կ'ըրես թէ բարեկամիդ մէկն այն տան մէջ կ'ընակի:

— Կ'ըսեմ և կ'կրկնեմ երբորդ անգամ. այն տունն է որ կ'ընակի իմ բարեկամս, և այս բարեկամս Աբամիսն է :

— Այս ամէնը վերջէն պիտի պարզուի — մրմնաց նորասի կիներ. — այժմ, լուէ, պարոն :

— Եթէ սիրտս բացէ 'ի բաց տեսնէիր — ըստ տ'Արզանեան — անոր մէջ այնքան հետաքրքրութիւն պիտի գտնէիր որ իմ վրայ պիտի չ[թայիր, և այնքան սէր՝ որ իսկոյն հետաքրքրութիւնս գոհ պիտի ընէիր : Պէտք չէ որ քեզ սիրողներէն վախնաս :

— Շատ շուտ սիրոյ վրայ կ'իտասիս, պարոն — ըստ նորասի կիներ իր գլուխն օրելով :

— Վասն զի սէրը շուտ և առաջին անգամ բռնեց զիս, և ես գեռ հագիւ քոսն տարեկան եմ :

Նորասի կիներ զազտ անոր երեսը նայեցաւ :

— Մտիկ ըրէ, արդէն գործին ծայրը գտած եմ — ըստ տ'Արզանեան. — երեք ամիս առաջ՝ քիչ մնաց Աբամիսի հետ մեծամարտութիւն մը պիտի ունենայի թաշկինակի մը համար որ իր տունը գտնուող կնկան ցոյց տուած թաշկինակիդ կ'նմանէր, այնպիսի թաշկինակի մը համար որ նոյն նշանն ունէր անտարակոյս :

— Պարոն — ըստ նորասի կիներ — կ'երգնում որ գլուխս կը ցաւցնէս այդ քու հարցումներովդ :

— Բայց դու ևս, զո՞ւ որ այդչափ խոհեմ ես, աիկին, մտածէ անգամ մ'որ՝ եթէ այդ թաշկինակովդ բռնուիս, և այդ թաշկինակը ձեռքէդ առնուն, արդեօք վտանգի մէջ չես ընկնիր :

— Ինչո՞ւ համար, միթէ անոր սկզբնատառերն իմն չեն, Ք. Պ., Քօնսդանս Պօնասիլօ :

— Կամ Քամիլլ ար Պուս-Գրասի :

— Լուտիւն, պարոն, նորէն կ'ըսեմ, լուտիւն : Ա՛հ, քանի որ անկարեկիր ես ինձ հասնելիք վտանգներուն, դէթ մտածէ այն վտանգներուն որ կրնան քեզի պատահիլ :

— Ի՞նչ :

— Այո, քեզ : Բանտի վտանգ կայ . զիս ճանչելուց համար մահ կայ :

— Արեմն քեզ պիտի թողնու՞մ :

— Պարոն — ըստ նորատի կի՛նն աղերսագին և ձեռներն իրարու կցելով — սարուն , յանուն Աստուծոյ , յանուն զինորականից պատուոյն , յանուն աշխարհանից մարգավարութեան , հեռացիր անկից , ահա , արդէն կէս գիշեր կ'ըլարնէ , ճիշտ այս ժամուս կ'սպասեն ինձ :

— Տիկին — ըստ պատանին ծոկելով — այդ կերպով զիս ազաւորին չեմ կարող բան մը մերժել . զո՛հ եղիր , ահա կ'հեռանամ :

— Բայց ետեւէս չպիտի գաս , լրտեսութիւն չպիտի ընես , այնպէս չէ :

— Անմիջապէս տունս պիտի գառնամ :

— Ա՛հ , քաջ գիտէի որ բարեմիտ պատանի մ'ես — զոչեց արկին Պօնասիւ՛օ մէկ ձեռքը կարկառելով և միւս ձեռքը գրեթէ պատին մէջ գանուած փոքրիկ զրան մ'ուռին վրայ դնելով :

Տ'Արդանեան երկնցած ձեռքը բռնեց և ետանդադին համբուրեց :

— Ա՛հ , աւելի լաւ ունէի քեզ բնաւ չանսնել — զոչեց ա'Արգանեան անմեղ կոշտութեամբ մը զոր կանայք նախադաս կ'համարեն քան քաղաքավարութեան հաստանքը , վասն զի անով մտքի խորն երևան կելնէ , և կ'հասկցուի որ զգացումը բանականութեան վրայ յաղթանակը կ'տանի :

— Ան ուրեմն — վրայ բերաւ արկին Պօնասիւ՛օ գրեթէ զըզուելի ձայնով մ'ու ա'Արգանեանի ձեռքը սեղմելով , որ անորը չէր ձգած — լաւ ուրեմն , ես քեզի չափ սիրաս չպիտի բանամ , այսօրուան կորուստն ապագային համար կորուստ չէ : Ա՛վ գիտէ , եթէ օր մ'ազատ գանուիմ , հետաքրքրութիւնդ զո՛հ չպիտի ընեմ :

— Եւ միթէ սիրոյս նոյն խոստումը կ'ընես — զոչեց ա'Արգանեան յետին ծայր ուրախութեամբ :

— Ա՛հ , այդ մասին չեմ ուզեր բնաւ խօսք տալ , այդ բանն ինձ ներշնչելիք զգացումներէդ կախում պիտի ունենայ :

— Արեմն, առ այժմ, տիկին . . . :

— Առ այժմ, պարոն, մի միայն երախտագիտութիւն ունիմ քեզ :

— Ա՛հ, շատ չքնաղ ես — ըսաւ տ'Արդանեան տրտմութեամբ :

— Ե իմ սէրս չարաչար կ'գործածես :

— Ա՛չ, քու վեհանձնութիւնդ կ'գործածեմ միայն : Բայց քաջ գիտցիր որ կան անձեր որ վաղ կամ անագան կորուստ մը ձեռք կ'ձգեն :

— Ա՛հ, չափազանց երջանիկ կ'ընես զիս : Այս գիշերը մի մտնար, այդ խոտուածք մի մտնար :

— Հանդարտ եղիր. երբ ժամանակն ու տեղը զայ ամէն բան պիտի յիշեմ : Լաւ, հիմակ մեկնէ գնա՛, յանուն Աստուծոյ, ճիշտ կէս գիշերին կ'սպասէին զիս և ոչ մնացած եմ :

— Լոկ հինգ վայրկեան :

— Այո՛, բայց կան պարագաներ որ հինգ վայրկեան՝ հինգ դար են :

— Սիրողներու համար :

— Լաւ, ո՛ր գիտես որ զորոս սիրողի մը հետ չէ :

— Արեմն մարդ մը կ'սպասէ քեզ — զոչեց տ'Արդանեան — մարդ մը :

— Օ՛ն, ահա նորէն վիճարանութիւնը պիտի սկսիս — ըսաւ տիկին Պոնասիէօ կէս ժպիտով մ'որ անհամբերութեան նշոյլ մը ունէր :

— Ա՛չ, ո՛չ, ահա կ'երթամ, կ'հեռանամ : Քեզի կ'հաւտամ, իմ անձնութիւնս արժանիքը վայելել կ'ուզեմ՝ եթէ այս անձնութիւնս անմտութիւն մ'անգամ լինի : Մնաս բարև, տիկին, մնաս բարև :

Եւ տ'Արդանեան ցնցում մը տալով միայն բռնած ձեռքը թողլու կարող եղաւ՝ և վաղ ՚ի վաղ հեռացաւ, մինչդեռ տիկին Պոնասիէօ՝ ինչպէս փեղկին, նոյնպէս գրան կ'զարներ երեք ծանր ու կանոնաւոր հարուած, յետոյ փողոցին անկիւնը հասնելով՝ դարձաւ, զուրը բացուեր ու զոցուեր էր, սիրուն փերեզափուօ հին աներեւոյթ եղեր էր :

Տ'Արզանեան իր ճամբան շարունակեց . խօսք տուեր էր ախիկին Պօնապի՛ծն չլրատելու , և եթէ կեանքն անգամ նոյն տիկնոջ զացած տեղէն , կամ անոր ուղեկից զտնուելու անձէն կախում ունենար իսկ , զարձեալ տ'Արզանեան իր տունը պիտի գառնար , քանի որ ըսեր էր թէ իր տունը կ'գառնար : Էինդ վայրկեանն Գոսուայէօր փողոցը մտեր էր :

— Ին՞դ՞ Աթոս — կ'ըսէր նա — չպիտի հասկնայ թէ ինչ կ'նշանակէ այս բանս : Անշուշտ ինձ սպասելու ատեն քունը տարած կամ տուն զարձած է , և նոյն ատեն կնկան մը զալուստն իմացած է : Ախն մ'Աթոսին սենեակը : Այլ սակայն — շարունակեց տ'Արզանեան — միթէ Արամիսին տունն ալ կին մը չկար : Այս ամէնը տարօրինակ կ'թուի ինձ , և շատ հետաքրքիր եմ իմանալու թէ ինչ վերջ պիտի առնու :

— Շատ գէշ , պարոն , շատ գէշ — պատասխանեց ձայն մը . պատանին ճանչեց որ Բլանչէին ձայնն է այն , վասն զի բազմազբաղ մարդոց պէս՝ բարձր մեծախօսելու ատեն՝ մտեր էր այն անցքն որուն խորը խուցը տանող սանդուղը կ'զանուէր :

— Ի՞նչպէս գէշ , ինչ ըսել կ'ուզես , ապուշ — հարցուց տ'Արզանեան — ինչ նոր բան պատահեցա :

— Անն տեսակ գէշութիւն :

— Ի՞նչ :

— Նախ Պ . Աթոսը ձերբակալ ըրին :

— Ձերբակալ ըրին , ձերբակալ , և ինչո՞ւ :

— Ձինքը տունդ գտան , կարծեցին թէ դուն ես :

— Եւ ո՞վ ձերբակալ ըրաւ զանի :

— Այն պահակները՝ զոր տունէդ վաճառած սեւագէմ մարդիկը միասին բերեր էին :

— Ինչո՞ւ համար ինքզինքը չյայտանց . ինչո՞ւ համար չըսաւ որ այս գործին մէջ մատ չուներ :

— Ձգուչացաւ այդ բանն ընելու , պարոն , ընդ հակառակն ինձ մտեցաւ և ըսաւ , « Գու տէրդ այս միջոցին ազատ լինելու պէտք ունի , և չէ թէ ես , որովհետեւ ամէն բան գիտէ , իսկ

ես ոչ ինչ չզիտեմ: Պիտի կարծուի թէ ձերբակալ եղած է և տառվ ժամանակ պիտի ունենայ գործելու. երեք օրէն պիտի բտեմ թէ ո՞վ եմ, և այն ատեն հարկաւ զիս կ'արձակեն »:

— Ահոջէ Աթոս, ազնի սիրտ — միմայ տ'Արղանեան — այս խօսքէն զինքը կ'ձանչեմ: Եւ ինչ ըրին փաստորները:

— Չորս հօդի առին և չզիտեմ ո՛ւր տարին զինքը. Պասղիյ կամ Փօր լ'Նվէք. երկու հօդի սև մարդոց հետ մնացին, որ ամէն կողմ՝ պրպակցին և ամէն թղթերն առին: Վերջապէս յետին երկուքն ալ՝ այս արշաւին ատեն՝ գրան առջև պահպանութիւն կ'ընէին. յետոյ ամէն բան վերջանալուն՝ մեկնեցան, տաւնը պարսպ և բաց թողլով:

— Հապա Բորթմս և Արամիս:

— Չանոնք չէի գտած, չեկան:

— Բայց կրնան ժամ ժամ դալ, վասն զի իմաց չտուիր որ իրենց կ'սպասեմ:

— Այո՛, պարոն:

— Ատ՛, այս տեղէն մի շարժիր. եթէ դան, իմացուր անոնց զլիխ եկածը. թող զիս Բօմ-ար-Բէն զիննատուը սպասն, այս տեղ վտանգ կայ. կարելի է ատն շորս զին լրտեսներ դրած են: Պ. ար Գրէվիլի առնը պիտի զնամ՝ այս ամէնն իմաց տալու, և վերջէն անոնց պիտի միանամ:

— Շատ լաւ, պարոն — ըստ Բլանչէ:

— Բայց դու պիտի մնաս. յուսամ որ չես վախնար — ըստ տ'Արղանեան ետ գտանալով՝ որպէս զի իր սպասուորին սիրտ տայ:

— Անհօդ եղիր, պարոն — ըստ Բլանչէ — զեռ զիս չես ձանչեր, իրաւ որ քաջ եմ երբ կամիմ, բուական է որ կամիմ. ասկէ զատ Բիդարտացի մ'եմ:

— Արեմն մեր որոշումն այսպէս է — ըստ տ'Արղանեան — մահն աչքդ պիտի առնուս քան թէ անդէդ շարժիլ:

— Այո՛, պարոն, և ձեզի որչափ կապուած լինելու յայանելու համար պատրաստ եմ ամէն բան ընելու:

— Ատ՛ — ըստ ինքնիրեն տ'Արղանեան — կ'երևի թէ այս

մանչուն նկատմամբ զործածած միջոցս իբր ընտիր է . 'ի հարս
կին նոյնը պիտի 'ի զործ գնեմ :

Եւ Թ՛ւրղանեան՝ թէև արդէն օրուան պտոյտներէն փոքր ինչ
յոյնած էր , արագ արագ քալելով Պօլսնայիէ փողոցին կողմը
զիմեց :

Պ . ար Գրէվիլ իր ապարանը շէր . իր գունդը Լուվրի պահ-
պանութիւնը կ'ընէր և ինքն ալ իր գնդին հետ էր :

Պէտք էր մինչև Պ . ար Գրէվիլի մօտիլ . կարևոր էր որ ան-
ջամ զարձածն իմանայ : Տ'Արղանեան փորձ փորձեց Լուվր մտ-
նելու : Տէղէտարի գնդին մէջ ունեցած զգեստը կրնար իրեն իբ-
րև անցազիր ծառայել :

Ուստի Բըզի-Օկիւտէնի փողոցն իջաւ , և քարափն 'ի վեր
ելաւ Բօն-Նէօֆ հասնելու : Պահ մը լատտափայտէն անցնելու
մտազրեց , բայց ջրափը գալուն՝ մեքենայէս ձեռքը զրոյանը տա-
րեր էր և տեսեր էր որ լատտալարին վճարելու ստակ չունէր :

Վէնէկօ փողոցին վերի կողմը հասնելու ստեն՝ տեսաւ որ Տօ-
ֆին փողոցն երկու հոգիէ խմբակ մը կ'եւնէ որոց քալուածքը
զինքը զարմացուց :

Այս խմբակին երկու անձերն էին , մին այր մը , միւսը կին մը ,
Կինը Պօնտաթէօ տիկնոջ ձեն ունէր , իսկ մարդը խարուելու
չափ կ'նմանէր Արամիսի :

Եսկէ զատ՝ կինը հոգեբ էր այն սև լոզիկն՝ որուն նկարը
տակաւ ին կ'տեսնէր Թ՛ւրղանեան Վօթիրար փողոցի փեղկին և
լա Հարր փողոցին դրան վրայ :

Իսկ մարդը հրացանակրի համազգեստը կ'կրէր :

Կնիան կնշուղը զլուխն էր , մարդն իր թաշկինակն երեսին
բաներ էր , ինչպէս որ այս կրկնակի զգուշութենէն կ'իմացուէր ,
երկուքնին ալ ուրեմն հոգ կ'ընէին որ չճանչուին :

Պամբըջը հասան , այս էր նաև Թ՛ւրղանեանի ճամբան , և ու-
րովհետև Թ՛ւրղանեան Լուվր կ'երթար , անոնց հետևեցաւ :

Հազիւ Թ՛ւրղանեան քան բայլ աւեր էր որ համազգեստ
թէ այն կինը Պօնտաթէօ տիկինն էր , և այն մարդն Արամիս էր :

այն պահանջն իսկ զգաց նախանձու բուրբ կատկածներն որ իր սիրտը կ'ըրդովէին :

Կրկնապէս մատնուած կ'երևէր թէ իր բարեկամն և թէ այն անձէն զոր իբրև իր սիրտ-հին կ'սիրէր : Տիկին Պօնասիլ օ մեծ մեծ երգումներով հաստատեր էր թէ ինքն Արամիւր չճանչեր, և քառորդ մ'ետքը՝ Արամիւսին թեւ ի տեսնէր զանի :

Տ'Արզանեան և ոչ իսկ մտածեց որ երեք ժամ ՚ի վեր միայն կ'ճանչէր սիրուն փերեզակու հին, որ քիչ մ'երախտա խաթ-թիւն միայն պարտաւոր էր իրեն զինքն առեանցել ուղող սև մարդերէ ազատելուն համար, և թէ իրեն ոչ ինչ չէր խոստացած, այլ իբր նախատեսալ, մատնեալ սիրող մը նկատեց ինքզինքը, արիւնն ու զայրոյթն երեսին զարկին, միտքը գրաւ ամեն կատկած փարատել :

Նորաստի կինն ու երիտասարդը զիտեր էին արդէն որ իրենց հետևող կայ և աւելի արագ քալել սկսեր էին : Տ'Արզանեան իր ընթացքը շարունակեց, յառաջ անցաւ, յետոյ անոնց վրայ քալեց ճիշտ այն միջոցին որ Սամարացիին առջև կ'դանուէին, որ լուսաորուեր էր կամրջին այն կողմն իր լոյսը սփռող լամպարով մը :

Տ'Արզանեան անոնց առջև կանկ առտ և անոնք ալ անոր առջև կանկ առին :

— Ինչ կ'ուզես, պարոն — հարցոց հրացանակիրը, քայլ մ'եա երթալով և օտարականի շեշտով մ'որմէ ա'Արզանեան ըսկսաւ հասկնալ որ իր ենթացումնանց մէկ մասը սխալ պիտի ելնէ :

— Արամիւս չես գու — զոչեց նա :

— Ո՛չ, պարոն, Արամիւս չեմ, և քաւ բացազանչութենէդ զուշակեցի որ զիս ուրիշի տեղ առեր ես, ուստի քեզի կ'ներեմ :

— Ինձ կ'ներես մի — զոչեց ա'Արզանեան :

— Այո՛ — պատասխանեց անձանօթը : — Ուստի թող առեր որ անցնիմ, քանի որ զորով ինձի հետ չէ :

— Իբրուհիմ տնիս, պարոն — պատասխանեց ա'Արզանեան զործս քեզի հետ չէ, այլ այս տիկնոջ հետ է :

— Այս տիկինը հետ . դու չես ճանչեր զանի — ըստ օտարականը :

— Ա՛հալիս , պարոն , զանի կ'ճանչեմ :

— Ա՛հ — ըրաւ տիկին Պօնասիէօ յանդիմանութեան ձայնով մը — ա՛հ , պարոն , ես քու զինորականի խօսքդ , ու ազատորդի խոստումդ ունէի , և կ'յուսայի անոնց վստահիլ :

— Եւ ես , տիկին — ըսաւ տ'Արդանեան շփոթած — ես ալ քեզնէ խօսք առեր էի . . . :

— Թեւ մտիւր , տիկին — ըսաւ օտարականը — ու մեր ճամբան շարունակենք :

Սակայն տ'Արդանեան՝ այս հասած բաներուն վրայ լիովին շփոթած , վհատ և ամօթահար՝ և թեւերը խառնակ կ'կենար կանդուն հրացանակրին և տիկին Պօնասիէօի առջև :

Հրացանակիրը երկու քայլ առաւ և ձեռօքը տ'Արդանեանը հեռացուց :

Տ'Արդանեան դէպ ետին ստում մ'ըրաւ և սուրը քաշեց :

Նոյն պահուն և փայլակի շուտութեամբ անմանօթն իրը հանեց :

— Եանձն Եստուծոյ , միւրօր — գոչեց տիկին Պօնասիէօ երկու մարտիկներուն մէջ նետուելով և լիարուն սրերը բռնելով :

— Միւրօր — գոչեց տ'Արդանեան յեղակարծ դաղափարով մը լուսուորուած — միւրօր , ներէ , պարոն , բայց միթէ դո՛ւ ես . . . :

— Միւրօր Պրքինկհէմի դուրսը — ըսաւ տիկին Պօնասիէօ կիսաձայն — և հիմակ կրնաս եթէ կամիս ամենքնիս ալ 'ի կորուստ մատնել :

— Միւրօր , տիկին , ներում , հազար անգամ ներում կ'անդրեմ . բայց զանի կ'սիրէի , միւրօր , և կ'նախանձէի . գիտես թէ ի՞նչ ըսել է սիրել , միւրօր . ներէ ինձ , և ըսէ թէ Քու հորհրահայրութեան սիրոյն սպանուելու համար ի՞նչ պէտք է որ ընեմ :

— Դու քաջասիրտ սրասանի մ'ես — ըսաւ Պրքինկհէմ տ'Արդանեանի երկարելով ձեռքը զոր այս վերջինը յարգանք սեղմեց — դու ծառայութիւններդ կ'ընծայես ինձ , կ'ընդունիմ զա-

նոնք . քսան քայլ հեռուէն մեզ հեռակէ մինչև Լուվր , և եթէ մեզ լրտեսող գտնուի , զանի սպաննէ :

Տ'Արդանեան իր մերկ սուրը թևին տակը դրաւ , թողուց որ աիկին Պոնասիէօ և գուքը քսան քայլ հեռանան , և սպա ա- նոնց ետևէն գնաց՝ Շարլ Ա.ին ազնիւ և վայելագեղ պաշտո- նէին հրահանգը կէտ առ կէտ ՚ի գործ գնելու պատրաստուելով :

Բայց երջանկաբար նորասի սէլիան իր անձնուիրութեան այս նշանը տալու բնա առիթ մը չունեցաւ , և նորասի կինն ու գեղանի հրացանակիրը Լուվր մտան Էշէլի գոնակէն առանց որ և է արգելքի :

Իսկ տ'Արդանեանի գալով՝ իսկոյն Բօմ-տը-Բէնի գինետունը գնաց , ուր Բորթոս ու Երամիս իրեն կ'սպասէին :

Բայց անոնց պատճառած ծանրութեան համար ուրիշ բացա- տրութիւն մը տալու մտօք՝ ըստ միայն որ առանձին լմնցուցեր էր այն գործն որուն համար պահ մը կարծեր էր թէ անոնց ա- ջակցութեան կարօտ էր :

Եւ հիմակ որ մեր պատմութենէ մղուած ենք , թողունք որ այն երէր բարեկամներն իրենց տունը դառնան , և մենք Լուվրի պատ ՚ի պատ անցքերէն՝ Պրօքինկէմի դքսին և անոր առաջնորդին հե- տևինք :

ԺԲ

ԺՕՐԺ ՎԷԼԷԷ . ԴՈՒՔՍ ՊԸՔԻՆԿԷՄԻ

Տիկին Պոնասիէօ և գուքն առանց զժուարութեան Լուվր մը- տան . աիկին Պոնասիէօ իբր թագուհւոյն սղասուհին ծածօթ էր . գուքը Պ . տը Գրէվիլի հրացանակրաց համազգեստը հագեր էր , և ինչպէս որ արդէն ըսինք , Պ . տը Գրէվիլ այն իրիկուն պահ-

պանութիւն կ'ընէր : Ասկէ զատ՝ Ժէրմէն թագուհւոյն գաղանկաց
Հաղորդ էր , և եթէ բան մը պատահէր , տիկին Պօնասիէօ պի-
տի ամբաստանուէր որպէս թէ անոր սիրահարը Լուվր մտցուցեր
է , բոլոր ինզիրն այս էր . այս կ'ինն իր վրայ կ'առնուր յանցան-
քը , իր անունը պիտի կորուսէր իրաւ , բայց աննշան փերեզա-
կուհի մը պատիւն ինչ արժէք կրնար ունենալ աշխարհիս մէջ :

Երբ մի անգամ դուքսն ու նորատի կիներ գաւթին ներսի կողմը
մտան , իբր քսան հինգ քայլ միջոց մը պատին ստորուրը քերե-
ցին անցան . սոյն միջոցն անցնելէն ետե՛ տիկին Պօնասիէօ սպա-
սատան մէկ փոքրիկ դուռը հրեց , դուռ մ'որ ցերեկը բաց ,
բայց սովորաբար գիշերը զոց էր՝ և ինքնին բացուեցաւ . երկուք-
նին ալ ներս մտան և ինքզինքնին մտթը գտան . բայց տիկին
Պօնասիէօ Լուվրի այն մասին ծակ ու ծուկը զիտէր և սպասա-
ւորաց յատկացած էր : Իր ետեւէն դռները զոցեց , գրտին ձեռքը
բռնեց , առ թարթափ քանի մը քայլ առաւ , բազրիք մը գտաւ ,
ոտքովն աստիճանի մը դպաւ , և սկսաւ սանդղէ մը վեր ելնել .
դուքսն երկու դատիկոն հասրեց : Յետոյ աջ կողմը զարկաւ , եր-
կար նորագաւթէ մ'անցաւ , նորէն ուրիշ դատիկոնէ մը վար ի-
ջաւ , զեռ ևս քանի մը քայլ քալեց , կղպակէ մը բանալի մ'ան-
ցուց , դուռ մը բացաւ և դուքսը հրեց զէպ 'ի սենեակ մ'որ
միայն գիշերուան կանթեղով մը լուստորուած էր , ըսելով . « Այս
տեղ կեցիր , միւրօր , հիմակ պիտի գան քեզ առնլու » : Յետոյ
տիկինը նոյն դռնէն դուրս ելաւ , զոր բանալիով զոցեց , այն-
պէս որ դուքսը լիովին բանտարկեալ մնաց :

Սակայն որչափ որ լիովին միայնակ էր , պէտք է խստովա-
նիլ որ Պրքինկհէմի դուքսը պահ մ'անգամ երկիւղ չզգաց . իր
բնաւորութեան նշանաւոր մէկ կողմն էր բազախնդրութիւնն ու
ասպետականութեան սէրը : Արի , Ժպիրճ և ձեռներեց լինելով՝
դուքսն առաջին անգամ չէր որ կեանքը վտանգի մէջ կ'զնէր
այսպիսի արկածներով . իմացեր էր որ Աննա թագուհւոյն շին-
ծու պատգամաւորութիւնը՝ որու հաստալով Բարիզ եկեր էր ,
ձուղակ մ'է . և փոխանակ Անկլիա վերագառնալու՝ այն իր ա-

կամայ գիրքէն օգուտ քաղելու յուսով՝ Թագուհւոյն իմաց տուեր էր որ առանց զինքը տեսնելու չպիտի մեկնի : Նախ Թագուհին բացէ՛ ՚ի բաց մերժեր էր անոր խնդիրը , բայց վերջը վախցեր էր որ գուքըր զայրանալով խենդութիւն մը չընէ : Արդէն որոշեր էր զանի ընդունելու և աղաչելու որ իսկոյն ճամբայ ելնէ , երբ այս՝ որսչումն բրած իրիկունն իսկ՝ ասիկին Պօնասիէօ՝ որ գուքն երթալ գտնել և Լուվր բերելու պաշտօն ունէր , յափշտակուեր էր : Երկու օր շարունակ չգիտէին թէ գլխին ինչ փորձանք եկեր էր և ամեն բան կախ մնաց : Բայց երբ մի անգամ ազատութիւնը գատ և լա Բօրդին հետ յարաբերութիւն հաստատեց , գործերն իրենց սովորական ընթացքն առեր էին , և հետևապէս այն վճարանգալի գործին ձեռնարկեր էր՝ զոր երեք օր առաջ պիտի կատարէր եթէ ձերբակալ չլինէր :

Պրքինկհէմ մինակ մնալով՝ հայլիի մը մօտեցաւ : Հրացանակրի հազուստը շատ կը վայլէր իրեն :

Այն միջոցին որ երստն տարեկան էր՝ իրաւամբ Ֆրանսայի և Անկլիոյ ամենէն գեղանի , ազնուական և վայելուչ ասպետը կը սեպուէր :

Ժօրժ Ալիլէ , Պրքինկհէմի գուքը՝ երկու թագաւորներու մտերիմը , միլիոններու տէր , գերագօր այն թագաւորութեան մէջ զոր ըստ հաճոյս կ'վրդովէր և կ'անդորրէր՝ այնպիսի առասպելական կեանք մը վարելու սկսեր էր՝ որ դարերու ընթացքին մէջ՝ ասպագայ սերնդին իբրև հիանալի մէկ երևոյթը կ'մնայ :

Ուստի՝ ինքն իրմէ վստահ , իր զօրութեան վրայ աներկևան՝ և աներկմիտ լինելով որ ուրիշ մարդիկը վարող օրէնքն իր վարայ ոյժ չունին , իր որոշած նպատակին շնորհ կը քալէր , թէև այս նպատակն այնքան բարձր և շողշողուն լինէր որ ուրիշին համար անոր ակնարկել իսկ յիմարութիւն կրնար համարուիլ : Ահա այսպէս շատ անգամ Աւստրիոյ տան գեղանի և հպարտ Աննա Թագուհւոյն մօտնալու և ինքզինքը սիրել տալու յաջողեր էր՝ իր անչափս հմայելի ձրիւրը :

Արդ՝ ժօրժ Ալիլէ հայլիի մը զիմացն անցաւ , ինչպէս որ ը-

սինք , իր գեղեցիկ դեղձան գիտակը՝ որ իր գլխարկին ծանրութենէն աւրուեր էր՝ գեղածուփ յարդարեց , պիտերը վեր վերաց , և սիրան ուրախութեամբ փքացած՝ երկար ասե՛նէ՛ վեր անձկացած ժամուն մտտնալուն վրայ ինքզինքը բարերաստիկ համարելով և պանծալով՝ ինքնիրեն ժպտեցաւ գոռզութեամբ և յուսադրութեամբ : Նոյն պահուն օթոցին ետին ծածկուած դուռ մը բացուեցաւ և կին մ'երևան ելաւ : Պրքինկէ՛մ այս երևոյթը հայլին մէջ նշմարեց , աղաղակ մ'արձակեց նոյն ինքն թագուհին էր :

Այն ատեն Աստրիոյ տան Աննա գշիոյն քսան վեց քսան եօթ տարու էր , այսինքն իր գեղեցկութեան ամենէն փայլուն ժամանակին մէջ կ'գտնուէր :

Թագուհւոյ կամ գիցուհւոյ մը քալուածն ունէր . իր աչերը՝ որ զմրուխտի նշոյլներ կ'արձակէին՝ կատարելապէս գեղեցիկ էին , և միանգամայն անուշութեամբ և վեհափառութեամբ լի :

Իր բերանը փոքր ու կարմրուն էր , և թէև սոսորին շուրթը՝ Աստրիոյ տան իշխանացը պէս՝ միւսը կ'ծածկէր թեթևակի , դարձեալ յետին ծայր շորհալի էր՝ ի ժպտո , բայց նաև մեծապէս արհամարհոտ ՚ի քամահանս :

Իր մորթն իրր քնթուշ և թաշանման կ'իշուէր , իր ձեռներն ու թևերը հիանալի գեղութիւն ունէին , և ժամանակին բոլոր բանահիւաներն իրբև անհամեմատ զանոնք կ'երգէին :

Վերջապէս իր մազերը՝ որ մանկութեան ժամանակ գեղձան՝ խարտէշ դարձեր և ցանցառ ու փոշելից զանգուրներով էին՝ սրանչեւապէս կ'բոլորէին իր դէմքը , ամենէն անաչառ դատաբնիշտ թերևս փափաքէր որ նուազ կարմիր լինէր գէմքը , և ամենէն պահանջող անգրիագործը՝ որ աւելի նուրբ լինէր քիթը :

Պրքինկէ՛մ պահ մը շուցած մնաց . երբէք Աննա թագուհին այնքան գեղանի չէր երևած իր աչքին պարահանդէսներու , տուներու մէջ՝ որչափ երեցաւ նոյն միջոցին , մինչդեռ անփառակ սընդուսէ պարզ շրջագետտ մը հագեր և Տօնա Էտտէֆանիայի ընկերակցութեամբ եկեր էր , այս Տօնա Էտտէֆանիան որ՝ իր սգա-

նիտոյի կանոնաց մէջ միայն՝ չէր վաճառուած թագաւորին նախանձէն և Ռիշլիեօի հալածանքէն :

Յննա երկու քայլ առաւ ընդ առաջ. Պլքբինկհէմ անոր ծունկն ընկաւ, և թագուհին այս բանս արգիլելու շատիկած՝ դուքսն անոր շրջազգեստին ծայրը համբուրեց :

— Դ՛ո՛ւքս, գիտես արդէն որ քեզի հասած գիրն իմ կողմէ չէր :

— Ո՛հ, այո՛, տիկին, այո՛, վեհափառ թագուհի — գոչեց դուքսը — գիտեմ որ յիմար, ապուշ էի կարծելու որ ձիւնը կըրնայ վատիլ, որ մարմարը կըրնայ տաքնալ. բայց ի՛նչ օգուտ, երբ մարդ կը սիրէ, դիւրստ կ'հատուայ սիրոյ. դարձեալ այս ուղեւորութեամբ ամէն բանէ անոյս չելայ, քանի որ՝ քեզ կ'տեսնեմ :

— Այո՛, — պատասխանեց Յննա — բայց գիտես թէ ի՛նչ պատճառաւ և ի՛նչպէս քեզ կ'տեսնեմ. վասն զի իմ վշտացս անկարելիք՝ յամուտելով մնացիք քաղար մ'ուր մնալով՝ կեանքդ վտանգի մէջ կ'ձգես նոյնպէս և իմ պատիւս. քեզ կ'տեսնեմ ըսելու համար որ ամէն բան մեզ իրարմէ կ'զատէ, այս է ծովու անդունդները, տէրութեանց թշնամութիւնը, երգումներու սրբութիւնը : Սրբապղծութիւն է այսչափ խոչընդոսներու դէմ ողորիլ, միլօր : Աերջապէս քեզ այժմ՝ կը տեսնեմ ըսելու համար որ այսուհետեւ պէտք չէ որ տեսնուինք :

— Խօսէ՛, տիկին, խօսէ՛, թագուհի — ըսաւ Պլքբինկհէմ. — ձայնիդ անուշութիւնը խօսքիդ խտուութիւնը կ'մեղմէ : Սրբապղծութեան խօսք կ'ընես, բայց սրբապղծութիւնն այն է որ Աստուծոյ իրարու համար ստեղծած սիրտերը զատելու կ'ջանան :

— Մի՛լօր — գոչեց թագուհին — կ'մտնաս որ երբէք չտսի քեզի թէ քեզ կ'սիրեմ :

— Բայց նաև երբէք ըսած չունիս որ զիս շես սիրեր, և արդարև այսպիսի խօսքեր ըսել Չեր վեհափառութեան կողմէ մեծ ապեբախտութիւն մ'է : Աասն զի, ըսէ՛, ո՛ւր կ'գանուի իմ սիրոյս նման սէր մը, սէր մը զոր ո՛չ ժամանակը, ո՛չ տարակայսթիւնը, ո՛չ յուսահատութիւնը չեն կարող մարել, սէր մ'որ

կ' շատանայ լո՛կ մողոր ժողովուն մը , անհրոշ անխարկ մը , փախտանայ խօսք մ' ընդունելով :

Յերեք տարի կայ , տիկին , որ քեզ առաջին անգամ տեսայ և երեք տարիէ վեր այսպէս կ'սիրեմ քեզ :

«Ա՛ռ զե՛ս որ ըսեմ քեզ թէ ի՛նչպէս հաղուեր էիր երբ առաջին անգամ տեսայ քեզ . կուզես որ հաղուստից մանր զարդերը մի առ մի յիշեմ : Յհա , զեռ ևս կը տեսնեմ քեզ : Ըստ սպանիական սովորութեան՝ բարձերու վրայ նստեր էիր . ոսկի և արծաթ բանուած կանաչ սնդուսէ շրջազետա մը հաղեր էիր , կախ թեզաններ՝ որ զեղեցիկ թևերուդ , այդ սքանչելի թևերուդ վրայ կայեր էիր խոշոր աղամանդներով , գոց փողպատ մը , զլիտիզ վրայ շրջազետտից գոյնովը փոքրիկ զգակ մ'ունէիր , և սոյն զգակին վրայ արագիլի փետուր մը :

«Ո՛հ , ահա , ահա աչերս կ'գոցեմ՝ և քեզ՝ ինչպէս որ էիր այն տեսն՝ կ'տեսնեմ , կ'բանամ զանոնք , և քեզ՝ ինչպէս որ ես այժմ՝ կ'տեսնեմ , այսինքն հարիւր անգամ առելի գեղանի :

—Ի՛նչ յիմարութիւն— մրմուսց Եննա թագուհին որ սրիտթիւն չունէր դուրսը մեղադրել սրտին մէջ այնպէս ըստ պահելուն իր նկարը — ի՛նչ յիմարութիւն է այդպիսի յիշատակներով անօգուտ սէր մը տածել :

—Ուրեմն ի՛նչ բանով կուզես որ ապրիմ . ես միայն յիշատակներ ունիմ : Այս է իմ երջանկութիւնս , իմ զանձս , իմ յոյսս : Յմէն անգամ որ քեզ տեսնեմ նոր աղամանդ մէջ սրտիս զգրոցին մէջ կ'փակեմ : Այս չորրորդ աղամանդն է զոր ախամայ կ'նետես և ես զայն կը ժողվեմ . վասն զի երեք տարուան մէջ , տիկին , չորս անգամ միայն տեսայ քեզ . առաջինն է այն որուն վերայ արդէն խօսեցայ , երկրորդը՝ տիկին Շէվրէօզի առնը , երրորդը՝ Յալիէնի պարտիզին մէջ :

—Գո՛ւրս— ըստ թագուհին շիկնելով — մի՛ խօսիր ինձ այն երեկոցեան տեսութեան վրայ :

—Ո՛հ , ընդ հակառակն խօսինք , տիկին , խօսինք այն երեկոյին վրայ , իմ կենացս երջանիկ և շողուն երեկոյն էր : Այի-

չնս արդեօք թէ ինչ գեղեցիկ գիշեր մ'էր . ինչպէս օդն անոյՆ
և հոտուէտ, ինչպէս երկին կապոյտ էր և աստեղազարդ :

«Ա՛Տ, այն անգամուն, տիկին, կարող էի պահ մը քեզի հետ
միայնակ մնալ, այն անգամ պտորաստ էիր ամէն բան ինձ ըսե-
լու, կենացդ միայնութիւնը, սրտիգ վիշտերը : Թեխ կոթներ
էիր, ահա այս թեխ : Գլուխ քու կողմդ ծռելուս՝ կզգայի գե-
ղափայլ մազերդ որ դէմքս կը շոյէին, և ամէն անգամուն որ շո-
յէին ոտքէս ցգլուխ սարսուռ մը կ'զգայի : Ա՛Տ, թագուհի, թա-
գուհի, ո՛հ, չգիտես թէ ինչ երկնային երանութիւններ, ինչ
եղեմական բերկրանք կ'պարունակէ այնպիսի վայրկեան մը : Ահա
իմ գոյքս, իմ հարստութիւնս, իմ փառքս, իմ կենացս մնացած
օրերը կ'զոհէի արդարև այնպիսի ժամու մը համար, այնպիսի
գիշերուան մը համար . վասն զի այն գիշեր, տիկին, այն գիշեր՝
կ'երգնում որ՝ զիս կ'սիրէիր :

—Միլօ՛ր, այո՛, կարելի է որ տեղւոյն ազգեցութիւնը, նոյն
աղւոր երեկոյեան հրապոյրը, քու ակնարկիդ հմայութիւնը, վեր-
ջապէս այն բիւրաւոր պարագաներն որ կին մ'ի կորուստ մասնե-
լու համար կ'զաւակցին՝ այն աղետաբեր երեկոյն ալ միացած է-
ին իմ շորս կողմս . բայց տեսար անշուշտ, միլօր, թագուհին
ակարացող կնկան օգնութեան եկաւ . այն ինչ առաջին խօսք մը
ըսելու իշխեցիր, այն ինչ քու ժպրհութեանդ պատասխանելու
հարկ տեսայ, մայրս քովս կանչեցի :

—Ա՛Տ, այո՛, այո՛, ըսածդ ստոյգ է, և իմ սէրէս տարբեր
սէր մ'այս փորձով պիտի ընկձէր անշուշտ . բայց իմ, իմ սէրս
նոյն փորձին վրայ առելի հրատույզ և յաւիտենական զարձաւ :
Արծեցիր թէ Բարիդ գալով իզնէ կ'հեռանաս, կարծեցիր թէ
չպիտի իշխէի տիրոջս հսկելու համար ինձ յանձնած գանձը թո-
ղու՛ : Ա՛Տ, ինչ փոյթս է աշխարհիս բոլոր գանձերն և երկրիս
բոլոր թագաւորները : Աւթ օրէն ետքը՝ զարձայ, տիկին : Այն
անգամ, ինձի դէմ բան մը չունեցար ըսելու . իմ վայելած շորհս
իմ կենացս առ ոչինչ գրեր էի՝ երկրորդ անգամ մ'ալ քեզ տես
նելու համար . ձեռքիդ անգամ չդպոյ, և զիս այնքան հլու և զոր-
ջացած տեսնելով՝ ներողամիտ եղար :

— Այո, բայց զբազարտիչներն այս ամէն յիմարտ թիւններն որոց անմասն էի, իրենց մատր փաթթեցին, ինչպէս որ քաջ զիտես, միւօր: Քաղաքը Պ. կարտինալին գրգռութեամբ փոթորիկ մը հանեց. աիկին Աէրնէօն վճարուեցաւ, Բիտանձժ յարտը գնաց, աիկին Շէվրէօզն երեսէ ընկաւ, և երբ իբր զեսպան Փրանսա վերագտնալ ուզեցիր, նոյն ինքը, թագաւորը, քաջ յիշէ, միւօր, թագաւորն իսկ այդ բանին զէմ կեցաւ:

— Այո, բայց Փրանսա պատերազմով պիտի առժէ իր թագաւորին մերժումը: Այսուհետեւ չպիտի կարենամ տեսնել քեզ, աիկին, լաւ, կ'ուզեմ որ ամէն օր իմ գործոցս համբան տեսնեմ զհայ հասնի:

« Գիտես արդեօք ինչ նպատակ ունի Ռէի արշաւանքին և Ռօշէլի բողոքականաց հետ մատարած նիզակակցութեան խորհուրդս, մի միայն քեզ տեսնելու հաճոյք մը:

« Յոյս չունիմ զօրքով Բարիդ մանել, քաջ զիտեմ, բայց այս պատերազմը կ'ընայ խաղաղութիւն բերել, այս խաղաղութեան դաշինքը գնելու համար բանակցի մը պէտք պիտի լինի, և այս բանակցիցն ես ինքս պիտի լինիմ: Այն ատեն թագաւորը չպիտի իշխէ զիս մերժելու, այն տեն Բարիդ պիտի վերագտնամ, քեզ պիտի տեսնեմ, և պահ մ'երջանիկ պիտի լինիմ: Իբար է որ բիւրաւոր մարդիկ իմ այս երջանկութիւնս իրենց մահուամբ պիտի գնեն, բայց ինչ փոյթս է մարդկան կեանքը, բաւական է որ քեզ տեսնեմ: Քերես այս ըսածներս յիմարական բաներ են, թերես ցնորք են, բայց բռէ ինձի թէ որ կ'ինն աւելի սիրաւատ սիրահար մ'ունի, որ թագաւորն իզնէ աւելի հրատապ սպասուոր մ'ունի:

— Միւօր, միւօր, ինքզինքդ արդարեւու համար այնպիսի բաներ կ'յիշես որով աւելի մեղապարս կ'զատնաս. միւօր, սիրոյ բոլոր այս նշաններդ զբեթէ յանցանք են:

— Արովհետեւ չես սիրեր զիս, աիկին, եթէ զիս սիրէիր, այս ամէնը տարբեր աչքով պիտի քննէիր. թէ որ զիս սիրէիր, ո՛հ, թէ օգ սիրէիր, անչափ պիտի լինէր երջանկութիւնս, և իմ

— Չախ կողմն վերաւոր, այնպէս չէ, և զաշոյնով մը —
ընդմիջեց ՊրփինկՏէմ:

— Այո՛, այդպէս է, միւր, ճիշտ է, զաշոյնով և ձախ կող-
մն: Ո՞վ կրցաւ ըսել քեզ որ այսպիսի երազ մը տեսեր եմ,
Աստուծոյ միայն հաղորդեցի և այս ալ իմ աղօթիցս մէջ:

— Ա. ելի խօսք չեմ պահանջեր, արկին, և կ'նայիմ որ զիս
կ'սիրես, շատ լաւ:

— Ե՛ս քեզ կ'սիրեմ, է՛ս:

— Այո՛, դու: Միթէ Աստուած ինձ զրկած երազները քեզ
ալ կ'զրկէր եթէ զիս չսիրէիր: Միթէ մի և նոյն նախազգացում-
ները կ'ունենայինք եթէ մեր երկուսին էտ թիւնը սրտով հաղորդ
չլինէին. դու կ'սիրես զիս, ս' թագուհի, և իմ վրայ պիտի
ողբաս:

— Ո՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ — զոչեց Աննա թաղու-
հին — այս վիճակն իմ կարողութենէս վեր է և անտանելի:
Գո՛քս, բան մ'ըսեմ, յանուն Աստուծոյ, մեկնէ՛ քաշուէ զնա,
չցիտեմ եթէ քեզ կ'սիրեմ թէ՛ ոչ, բայց սա չիտեմ որ երբէք
ուխտադրուծ չպիտի լինիմ: Ուստի չթա՛ իմ վրայ և զնա: Ո՛հ,
եթէ Քրանասյի մէջ զարնուիս, եթէ Քրանասյի մէջ մեռնիս, ե-
թէ երբէք ենթադրեմ որ մահուանդ պատճառն առ իս ունեցած
սէրդ պիտի լինի, այն ատեն քնաւ չպիտի կարենամ միջիժար-
ուիլ, խելքս պիտի թուցնեմ: Ուստի մեկնէ՛ զնա, կ'աղերեսեմ քեզ:

— Ո՛հ, այդպէս քանի՛ զեղանի ես, ս'հ, քանի՛ն կ'սիրեմ
քեզ — ըսաւ ՊրփինկՏէմ:

— Արի զնա, զնա, կ'պաղատիմ քեզ, և վերջէն դարձիր,
իրր զեսպան դարձիր, իրր պաշտօնեայ դարձիր, քեզ պաշտպա-
նող պահակներով դարձիր, քու վրայ հսկող սպասաւորներով
դարձիր, և այն ատեն քեզ տեսնելով պիտի ուրախանամ:

— Ո՛հ, միթէ ճշմարիտ են ինձ ըսածներդ:

— Այո՛ . . . :

— Լա՛ւ ուրեմն, այդ ներողամտութեանդ մէկ գրուականը, ա-
ռարկայ մը աուր որ յիշեցնէ՛ ինձ թէ լսածս երազ մը չէ. այն-

պիտի բան մ'որ կրած լինիս և ես ալ կրելու կարող լինիմ,
մատնի մը, մանեակ մը, օղակ մը :

— Եւ միթէ պիտի մեկնին, պիտի մեկնին, եթէ խնդրածդ
քեզի տամ :

— Այո :

— Անմիջապէս :

— Այո :

— Փրանսայէն պիտի ելնես, Անկլիա պիտի գառնան :

— Այո, երգմամբ կ'խոստանամ :

— Ուրեմն սպասէ, քիչ մը սպասէ :

Եւ Աննա թագուհին իր սենեակը մտաւ և իսկոյն գուրս ե-
լաւ՝ փոքրիկ վարդի փայտէ արկղիկ մը ձեռքը բռնած, որուն
վրայ իր անուանագիրն ոսկեղինիկ դրոշմուած էր :

— Ահա սա, գուքս, սա — ըսաւ նա — և 'ի յիշատակ իմ
պահէ :

Պրքինկհէմ արկղիկն առաւ և երկրորդ անգամ ծունր դրաւ :

— Խօսք սուիք ինձ մեկնելու — ըսաւ թագուհին :

— Եւ ահա խօսքս կ'բռնեմ : Տճւր ձեռքդ, տիկին, ձեռքդ,
և ահա կ'մեկնիմ :

Աննա թագուհին ձեռքն երկարեց աչերը դոցելով և միւս
ձեռնով Էստէֆանիայի վրայ յենլով՝ վասն զի կ'զգար որ կան-
դուն կենալու ոյժը չպիտի բաւէր :

Պրքինկհէմ իր շրթերը խանգագին դրոշմեց այս զեղեցիկ ձեռ-
նին վրայ, յետոյ ոտք ելնելով,

— Եթէ շմռնիմ, վեց ամիս առաջ քեզ պիտի տեսնեմ, տի-
կին — ըսաւ նա — եթէ աշխարհս անգամ հիմն 'ի վեր ընել
հարկ լինի այս նպատակիս համար :

Եւ իր խոստման հաւատարիմ, սենեկէն գուրս սրացաւ :

Նրբագութիւն մէջ Պօնասիէօ տիկնոջ հանդիարեցաւ որ անոր
կ'սպասէր, և որ մի և նոյն զգուշութեամբ և յաջողութեամբ Լուս
վրէն գուրս առաջնորդեց զանի :

ԺԳ

ՊԼՐՈՆ ՊՕՆԸՍԻԷՕ

Ինչպէս որ ընթերցողը կարող եղած է գիտելու, այս ամէն գէպքերու մէջ անձ մը կար որ՝ թէև հէք վիճակի մէջ՝ կարծես թէ ուրիշներու հազիւ թէ հոգը կ'ըրգուէր. այս անձը Պ. Պօնասիէօն էր, յարգելի նահատակ քաղաքական և սիրային դաւերու՝ որ իրարու հետ կ'շաղուէին այն ասպետական և միանգամայն կնասիրական ժամանակը:

Եւ բարեբաղդօրէն՝ ընթերցողը կ'ընէ կամ չ'ընէր, թէ խօսք տալինք յիշեալ անձն աչքէ չհեռացնելու:

Զինքը ձերբակալ ընող սպասեակները բռներ շխտակ Պասգիլ տարեր էին, ուր զինորներու վաշտկանի մ'տոջնէն անցուցին զանի գողգողին, որոնք իրենց հրաշմանները կ'ընցնէին:

Անկից գրեթէ ստորերկրեայ բակ մ'իջեցուցին զանի և այն տեղ տանողներուն կողմէն կոշտ թշնամանաց և վայրագ կատանաց ենթակայ եղաւ: Փառօրները տեսնելով որ իրենց գործն աղնուականի մը հետ չէ, անխղճօրէն զանի տանջեցին իբր ողորմելի էակ մը:

Գրեթէ կէս ժամէ գիւանաղայիրն եկաւ, չէ թէ անոր անձկութեան՝ այլ տանջանաց վերջ տալու, հրամայելով որ Պ. Պօնասիէօն հարցաբնոյթ թեան սենեակն առաջնորդեն: Ըստ հասարակ հարց ու փորձը կալանաւորաց դանուած տեղը կ'կատարուէր, բայց Պ. Պօնասիէօն նկատմամբ այս ձևերը զանց կ'ընէին:

Երկու պահակ փերեզակն առնլով՝ բակ մը մտան, անկից նրբաբազու իթ մը, ուր երեք պահնորդ կային, յետոյ դուռ մը բացին և ստորին խոց մը քշեցին զանի, որուն բոլոր կարասին

սեղան մը, աթոռ մ'ու գործակալ մ'էր. գործակալն աթոռին վրայ նստած՝ սեղանին առջև դիր կ'զրէր :

Երկու պահակները կալանաւորը սեղանին առջև տարին, և գործակալին մէկ նշմարին վրայ անոց ձայնը շտեղտ շտփ հեռացան :

Գործակալն որ մինչ ցայն կէտ գլուխը թղթերուն վրայ ծուր էր, զայն վերուց նայելու համար թէ որո՞ւ հետ է գործը : Այս գործակալը դաման ղէմքով անձ մ'էր, սրածայր քիթ, դեղնակ և ցից ուռիկներ, մանր բայց հետազնին և վառվառն աչքեր ուներ, և իր կերպարանը կէս մ'արխիսի կէս մ'աղուէսի կը նմանէր : Եր գլուխը՝ որ երկար ու շարժուն վզի մը վրայ կեցեր էր, իր լայն ու սև պարեգօտէն դուրս ելնելով՝ կ'օրորէր այնպիսի շարժումով մ'որ գրեթէ կրիայի շարժման կ'նմանէր երբ սա իր գլուխն իր խեփորէն (carapace) գուրս ձգէր :

Նախ հարցոց Պ. Պօնասիէօսին իր անուններն ու մեկանունները, իր սարկքը, իր վիճակն ու բնակարանը :

Ամբաստանակալը պատասխանեց թէ իր անունն է Ժաք-Միշէլ Պօնասիէօ, թէ յիշուն մէկ տարու է, գործէ քաշում փելեշակ մ'է, և թէ Փօստայէօր փողոցը թիւ 11 կ'բնակի :

Այն ատեն գործակալը՝ փոխանակ հարցաբննութիւնը շարունակելու, երկար ճառ մ'ըստ հասկցնելու համար թէ քանի վտանգաւոր է աննշան ստանկի մը քաղաքական խնդիրներու միջամտութիւնը :

Այս յորդորակն սեղի ճապաղեց յայտաբար թիւն մ'ընելով որուն մէջ Պ. կարաինային զօրո թիւնն ու գործէրը պատեց, այս որ աննման պաշտօնայ մ'էր իր կարծեօքը, նախորդ պաշտօնէից յաղթողն : և յաջորդ պաշտօնէից տխրաբը, և այս գործոց ու զօրութեան ղէմ ոչ ոք կարող էր ելնել առանց պատիժ կրելու :

Եր ճառին այս երկրորդ մասն աւարտելէն ետե՛ իր շահէնի ակունքը հէք Պօնասիէօսի վրայ յատելով՝ հրաւիրեց զինքն որ իր ծանր կացութեան վրայ անգամ մը խորհի :

Փերեզակն արդէն իր խորհրդածութիւնները պատրաստեր էր : Կրողը սասնի՝ կ'ըսէր՝ այն ժամն որ Պ. ար լա Բօրդ իր սանին հետ զիս կարգելու խորհուրդը յղացաւ, և մանաւանդ այն ժամն որ այս իր սանն իրր թաղուհւոյն կտաւադործն ընդունուեր էր պալատը :

Աւարպետ Պոնասիէօ ՚ի բնէ ետասէր էր և միանգամայն ընչասէր ժլատ, և այս ձրից հետ յիսին ծայր վաստատութիւն մը տնէր : Իր նորաստի կնոջ ազգած սէրը լիովին երկրորդական զգացում մը լինելով՝ մեր արդէն նկարագրած բնածին զգացումները չէր կարող ընկճել :

Եւ արդարև Պոնասիէօ մտածեց դատարարին թուրը ըսածնեբուն վրայ :

— Բայց, պարոն դատարար — ըստ նա սաղութեամբ — քաջ հատասցէք որ կ'ճանչեմ և ամենն աւելի Նորին անհամամատ բարձրութեան արժէքը զիտեմ, և որուն շնորհիւ կտաւվարուելու պատիւ ոնիր :

— Իրան ըսիր — հարցուց զործակալը վարանման երեսով մը — բայց եթէ իրօք այդպէս լինէր, ինչ պատճառաւ Պասզիլլ պիտի գանուէիր :

— Ինչպէ՛ս, կամ լաւ ևս ինչո՞ համար Պասզիլլ ընկայ, ահա բանն ինձ բողբոզիւն անհնար է ըսել, վասն զի ես ինքս չգիտեմ. բայց սա իրաւ է որ Պ. կարտինալը՝ զէթ զիտութեամբ վիրատարած լինելուս համար չէ :

— Սակայն յանցանք մը գործած պիտի լինիս, քանի որ դատաւանութեան յանցանքով ամբաստանեալ ես :

— Դատաւանութեան — գոչեց Պոնասիէօ ահարեկ — դատաւանութեան, և ինչպէս կ'ուզես որ ողորմելի փերեզակ մ'որ բողբոզականները կ'ատէ, և սպանիացիներէն կ'զարչի՝ դատաւանութեամբ ամբաստանուի : Մտածէ, պարոն, այս բանը նի թապէս անկարելի է :

— Պ. Պոնասիէօ — ըստ զործակալն ամբաստանեալը զիտելով՝ որպէս թէ իր փոքրիկ աչերը սրտերու խորը կարգալու կարողութիւնն ունին — Պ. Պոնասիէօ, միթէ կին տնին :

— Այո, պարոն — պատասխանեց փերեզակը զողզողալով, և զգաց որ այս հարցմամբ գործերը պիտի շփոթէին. — այսինքն կին մ'ունէի :

— Ինչպէս կին մ'ունէիր. ինչ ըրիր կինդ, եթէ հիմակ չունիս :

— Ձանի առեանդեցին, պարոն :

— Ձանի առեանդեցին — ըստ գործակալը. — Ա՛հ :

Պօնասիէօ այս ահէն զգաց որ հետզհետէ գործը կ'ծանրանար :

— Առեանդեցին կինդ — վրայ բերտ գործակալը — և միթէ զիտես թէ ո՞վ է այս առեանդն ընող մարդը :

— Կարծեմ զանի ճանչել :

— Ո՞վ է :

— Գիտէ անգամ մ'որ բան մը չեմ հաստատեր, պարոն գործակալ, և մինակ կ'կատկածիմ :

— Ձով կ'կատկածիս Կայինք, բացէ 'ի բաց պատասխան տուր :

Պ. Պօնասիէօ մեծ անձկութեան մէջ կ'գտնուէր. պէտք էր ամէն բան ուրանալ կամ ամէն բան ըսել. եթէ ամէն ինչ ուրանար, թերևս կարծէին թէ շատ բան զիտէ և չուզեր խոստովանիլ. ամէն բան ըսելով՝ իր բարեյօժարութեան նշանը պիտի ցոյց տար : Աստի որոշեց ամէն բան յայտնել :

— Կատկածս — ըստ — թիտրես, բարձրահասակ մարդու մը վրայ է, որ մեծ իշխանի մը կերպարանն ունէր. շատ անգամ մեզի հետևեցաւ, ինչպէս որ զիտեցի, երբ Առվրի գոնակին առջև կնկանս կ'սպասէի որպէս զի տունը տանիմ :

Գործակալը կարծես թէ անհանգստութիւն մը կ'զգար :

— Հապտ անունն ինչ է — հարցուց :

— Ա՛հ, անունը չզիտեմ, բայց եթէ երբէք անոր հանդիպիմ, անմիջապէս կրնամ զանի ճանչել, վստահ եղիր, եթէ հազար հոգիի մէջ անգամ տեսնեմ :

Գործակալին ճակտին վրայ մտալ մ'իջաւ :

— Կրեսս թէ հազար հոգիի մէջ անգամ տեսնես զանի կը ճանչես, այնպէս չէ — շարունակեց նա. . . :

— Այսինքն — վրայ բերաւ Պօնասիէօ, որ տեսաւ ծուռ ճամբայ մը բռնելը — այսինքն . . . :

— Պատասխան տալիք թէ կրնաս ճանչել — ըսաւ գործակալը — շնոր լաւ, այսչափ բաւ է այսօրուան համար, պէտք է, աւելի յառաջ չզգացած՝ որ անձի մը յայտնեմ թէ կնկանդ առևանդելը կ'ճանչես :

— Բայց չըսի քեզ թէ կ'ճանչեմ — դուչեց Պօնասիէօ յուսահատ : — Ընդ հակառակն ըսի քեզ . . . :

— Տարեք կաշանաւորը — ըսաւ գործակալը պահապաններուն :

— Էս ս'ը պէտք է տանիլ զանի — հարցոց դիտանազպիրը :

— Զնդանը :

— Ա'ր զնդանը :

— Ա'հ, տէր Աստուած, ս'րն որ լինի, բտական է որ լաւ գոցուի — պատասխանեց գործակալն այնպիսի անտարբերութեամբ մ'որ խեղճ Պօնասիէօն տակուս պատճառեց :

— Ափսոս, ափսոս — ըսաւ իւրովի — գլխիս վրայ է աղէտը, կ'երևի թէ կինս ահոռելի ոճիք մը գործած պիտի լինի, կարծեն թէ իր դատակիցն եմ, և զիս ալ անոր հետ պիտի պատժեն, թերևս ամէն բան ըսաւ, թերևս խոստովան եղաւ որ ամէն ինչ ըսած է ինձ, կի՛ն մը, որչափ տկար բան է : Զնդան մը, ս'րն որ լինի, կապածս ճիշտ է, զիշէր մը շուտով կ'անցնի, և վազն անշուշտ անխի՛ն ներքև կամ կախաղանն եմք : Ա'հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ, զուժ տանցիր իմ վրայ :

Երկու պահապաններն՝ վարպետ Պօնասիէօի ողբերուն բնատականջ չկախելով՝ ողբեր որոց հարկաւ արդէն վարժեր էին, կաշանաւորը թեկէն բռնեցին տարին, մինչդեռ գործակալը շտապաւ նամակ մը կ'զրէր, և դիտանազպիրը կ'սպասէր որ զայն առնու :

Պօնասիէօ աչքը չզոցեց, չէ թէ իր զնդանը խիստ անախորժ լինելուն, այլ վասն զի իր թախիժներն անտանելի էին : Բոլոր զիշէրն իր աթոռակին վրայ մնաց, թեթեազոյն շուկէ տարտելով, և երբ սուտօտեան շողերը սկսան իր սննեկին մէջ սպրբղիլ, կարծեց թէ արշալոյսը սգալի գոյներ աուեր է :

Յանկարծ լսեց որ պարզունակը կ'փաշեն, և ստեղծի ոստում մ'ըրաւ : Կարծէի թէ զինքը զլիսատութեան բեմը տանելու համար եկեր են զուր բանալու, սակայն երբ՝ սղասած դահճին տեղ՝ պարզապէս իր առջի օրուան գործակալն ու զիւանադպիրը տեսաւ, քիչ մնաց անոնց վիզը պիտի պլլուէր :

— Երէկ երեկոյէն վեր քու գործդ աւելի խառն ու շփոթ եղաւ, բարեմիտ մարդ — ըստ անոր գործակալը — և կ'յորդորեմ քեզ ամէն բան ճշմարտապէս յայտնել. վասն զի կարտիւնալին ցասումը միայն զղջումովդ կրնայ զաղբիլ :

— Իսոյց պատրաստ եմ ամէն բան բեւելու — գոչեց Պօնասիէօ — զէթ ինչ որ զիտեմ : Ա՛աղաչեմ, հարց ու փորձ ըրէ :

— Նախ՝ ո՛ւր է քու կինդ :

— Բայց արդէն չբսի՞ որ զանի յափշտակեցին :

— Այո՛, բայց երէկ կէս օրէն ետքը՝ ժամը հինգէն վեր՝ քու շնորհիւ խոյս տուաւ :

— Աինս խոյս տուաւ — գոչեց Պօնասիէօ : — Ո՛հ, ողորմելին. Պարոն, եթէ փախաւ նա, կ'երզնում որ յանցանքն իմն չէ :

— Ուրեմն Պ. տ'Արդանեանի քու զրացոյց տունն ինչ գործունէիք. անոր հետ երկար բանակցութիւն մ'ունեցար այն օրը :

— Ա՛հ, այո՛, պարոն գործակալ, այո՛, այդ ստոյգ է, և կը խոստովանիմ թէ այդ մասին մեղապարտ եմ : Իրօք տ'Արդանեանի առնը զացի :

— Այդ այցելութեան նպատակն ինչ էր :

— Նպատակս էր անոր աջակցութիւնը խնդրել կինս զանելու համար : Կարծէի թէ իրաւունք ունիմ կինս պահանջելու. կ'երևի թէ սխալեի եմ, և քեզնէ՛ ներում կ'իմպրեմ :

— Եւ ինչ պատասխան տուաւ Պ. տ'Արդանեան :

— Պ. տ'Արդանեան ձեռնառու գտնուելու խօսք տուաւ, բայց քիչ ատենէն հասկեցայ որ զիս կ'մասնէր :

— Գու օրինաց դէմ կ'մեղանչես : Պ. տ'Արդանեան քեզի հետ դաշն կուեց, և այս դաշնին ուժովը կինդ ձերբակալ ընող ստիկանութեան մարդիկը վանեց, փախուց և մեր խուզարկութենէն ազատ պահեց :

— Պ. տ'Արղանեան իմ կի՛նս առեանդեց : Ա՛հ, իրա՛ն, մի-
թէ սողո՛յգ է ըսածդ :

— Բարեբաղդօրէ՛ն Պ. տ'Արղանեան մեր ձեռքին տակն է, և
հիմակ ձեզ իրարու առջև պիտի բերե՛նք :

— Ա՛հ, խա՛չ վկայ, ես ալ այդ կ'ոգեմ — գոչեց Պօնասի-
էօ — փափաքելի է ինձ ծանօթ երես մը տեսնել :

— Պ. տ'Արղանեանը ներս բերէք — ըսաւ գործակալն երկու
պահապաններուն :

Երկու պահապաններն Աթոսը ներս մտցուցին :

— Պ. տ'Արղանեան — ըսաւ գործակալն Աթոսին զառնալով
— քու և այս պարոնին մէջ անցած դարձածը մեզի պատմէ :

— Բայց — գոչեց Պօնասիէօ — այս տեսած մարդս Պ. տ'Ար-
ղանեանը չէ :

— Ինչպէ՛ս, Պ. տ'Արղանեանը չէ՞ մի — գոչեց գործակալը :

— Ամենեքն անի չէ — պատասխանեց Պօնասիէօ :

— Ի՞նչ է այս պարոնին անունը — հարցուց գործակալը :

— Չեմ կարող ըսել, զանի չեմ ճանչեր :

— Ինչպէ՛ս, չե՛ս ճանչեր :

— Ո՛չ :

— Երբէք տեսած չե՛ս զանի :

— Այո, տեսած եմ, բայց անունը չգիտեմ :

— Անունդ ի՞նչ է — հարցուց գործակալը :

— Աթոս — պատասխանեց հրացանակիրը :

— Բայց այդ մարդու անուն չէ, լեռի անուն է — գոչեց խեղճ
հրացանակիրն որ սկսեր էր շփոթելու . . . :

— Այս է իմ անունս — ըսաւ Աթոս հանդարտօրէն :

— Բայց ըսիր որ անունդ տ'Արղանեան է :

— Ե՛ս :

— Այո, դո՛ւն :

— Այսինքն ինձ ըսին. « Դու Պ. տ'Արղանեանն ես » : Ես
ալ պատասխան տուի. « Այդպէս կարծէք » : Պահակները միա-
բան պառայցին որ ասոր վրայ ստոյգ են. չուզեցին անոնց դիմա-
դրել : Ո՞ գիտէ, կարելի է որ ես ալ սխալ էի :

— Պարոն, արդարութեան վեհափառութիւնը կ'անարդես :

— Ամենեին — ըստ Աթոս հանդարտ :

— Ահա անս կ'կրկնես անարգանքդ :

— Բայց — գոչեց իր կողմէն Պ. Պոնասիւօ — ես կ'ըսեմ քեզի, պարոն գործակալ, որ բնաւ կասկածի տեղի չկայ : Պ, ա'Արդանեան իմ վարձկալս է, և հետեապէս, որչափ որ տան վարձքը չվճարեր, և ճիշտ այս պատճառաւ, ՚ի հարկէ զինքը կը ճանչեմ : Պ, ա'Արդանեան հազիւ տասն ինն, քսան տարեկան է, մինչդեռ այս պարոնն քիչէն երեսուն տարու պիտի լինի : Պ, ա'Արդանեան Պ, Տէզէտարի պահապան զօրաց մէջ է, մինչդեռ այս պարոնը Պ, արը Դրէվիլի հրացանակրաց գնդին մէջ է, զիտէ համազգեստը, պարոն գործակալ, համազգեստը նայէ :

— Իբրտ է — մրմնաց գործակալը. — կրող, շատ իբրտ է : Նոյն պահուն դուրը բացին աշխուժով, և բանբեր մը, Պաս-դիլի մէկ գոնասարանին առաջնորդութեամբ ներս մանելով՝ գործակալին նամակ մը յանձնեց :

— Ո՛հ, թշուառ կին — գոչեց գործակալը :

— Ի՞նչպէս, ի՞նչ կ'ըսես, որո՞ւ վրայ է խօսքդ : Յետամ որ խօսքդ կնկանս չվերարերիր :

— Ընդ հակառակն, նոյն ինքն է : Հաւատ, գործդ կարգին է :

— Այս ի՞նչ է — գոչեց փերեզակը զայրացին. — Պարոն, շնորհ ըրէ ըսելու ինձ թէ ի՞նչ առթիւ իմ, իմ գործս կրնայ վատթարիլ կնոջս ընթացքին համար, մինչդեռ ես բանան եմ :

— Որովհետեւ անոր բրածը ձեր մէջ կանխաւ պատրաստուած յատակագծի մը հետեւութիւնն է. գծոխային յատակագիծ մը :

— Կ'երգնում, պարոն գործակալ, որ չափազանց կ'իտալիս, թէ բնաւ տեղեկութիւն չունիմ իմ կնոջս ընելիքին վրայ, թէ բոլորովին անհաղորդ եմ բրածին, և եթէ յիմարութիւններ գործեց, զանի կ'ուրանամ, կ'մերժեմ, կ'անիծեմ :

— Ինձ նայէ — ըստ Աթոս գործակալին — եթէ իզնէ պէտք չունիս այս տեղ, ուրիշ վայր մը զրկէ զիս. բու Պ, Պոնասի-ւօդ շատ տաղակալի է :

— Այս կալանատուներն իրենց զնգանը տարեք — ըստ գործակալը՝ մի և նոյն շարժումով Աթոսն ու Պոնասիէօն ցոյց տալով — և այսուհետեւ նայեցէք որ առաջուանէ խտախ պահպանեք զանոնք :

— Ստիպոյն — ըստ Աթոս իր սովորական հանդարտութեամբ — եթէ քու գործդ Պ. Երզնանեանի հետ է, չեմ կրնար ըմբռնել թէ ինչ պատճառաւ անոր տեղը կ'ըռնեմ այս տեղ :

— Գուք ըսածս կատարեցէք — գոչեց գործակալը — և կատարեալ լուսթիւն պահեցէք : Կ'հասկնա՞ք :

Աթոս պահապաններուն ետեւն զնայ ասերը վեր վերցնելով, իսկ Պ. Պոնասիէօ այնպէս ողբեր կ'արձակէր որ վաղը մ'անգամ 'ի գուժ կրնար շարժիլ :

Փերեզակն առին առջի դիշերն անցուցած զնգանը տարին և բոլոր օրն այն տեղ թողուցին : Պոնասիէօ բոլոր օրը լացաւ ճշմարտա փերեզակի մը պէս, բանի որ ինքը զօրական չէր, ինչպէս որ մեզի ըստ :

Իրկունը՝ ժամն իննին դէմ, ճիշտ այն պահուն որ անհողին մտնելու կ'արտարաստուէր, գրտի գտթին մէջ ոտքի ձայներ լսեց : Այս ձայներն իր զնգանին մօտեցան, իր գուռը բացուեցաւ, պահակներ երեցան :

— Ի՞մ ետեւս եկուր — ըստ փառոր մ'որ պահապաններուն կ'հետեւէր :

— Ետեւէդ գամ — գոչեց Պոնասիէօ — այս ժամուս քեզի՛ հետեւիմ, և ո՛ր, Աստուած իմ :

— Ո՛ւր որ հրաման ունինք քեզ առաջնորդելու :

— Բայց այդ պատասխան մը չէ :

— Բայց այս պատասխանը միայն կրնանք տալ քեզի :

— Ա՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ — մրմնաց փերեզակը — ա՛յ այս անգամ ազատում չունիմ :

Եւ մեքենապէս ու անդ իմադ իր զինքը խնդրող պահակներուն ետեւն զնայ :

Անկէ առաջ հետեւած նրբազաւիթն ելաւ, առաջին բակէ մը,

յետայ շէնքին մէկ ուրիշ մասէն անցաւ . վերջապէս մեծ գրան առջև կառք մը գտաւ որուն շորս զին շորս պահասարան ձիաորներ կային : Փերեզակն այն կառքը մտցուցին , փատորն անոր մօտ նստաւ : բանալիով զոնակը գոցեցին , և երկուքնին ալ զլորուն բանտի մը մէջ գտնուեցան :

Կառքն սկսաւ շարժիլ ծանր ծանր դամբանական կառքի մը պէս : Աղպանքով գոցուած վանդակէն կալանաւորը կ'տեսնէր տուներն ու քարայտակը միայն . բայց Պօնասիէօ՝ իբր ճամբարի բարիզցի , ամէն մէկ փողոց կ'ճանչէր սահմաններէն , նշաններէն , և լամպարներէն : Սէն-Բօլ հասնելու միջոցին , վայր մ'որ Պասդիյի գատապարտեալները կ'սպաննէին , քիչ մնաց պիտի մարէր և երկու անգամ խաչ հանեց : Կարծեր էր թէ կառքն այն տեղ պիտի կանկ առնոր , այլ սակայն կառքն անցաւ զնաց :

Քիչ մը հետո ուրիշ մեծ սարսափ մը զգաց՝ երբ Սէն-Ժանի գերեզմաննոցը քերելով անցան , ուր քաղաքական յանցաւորները կ'իծաղէին : Բան մը միայն քիչ մը զինքը հանդարտեց , այս է թէ զանոնք թաղելէն առաջ սովորաբար զլուխնին կը կտրէին , և թէ իր զլուխը տակաին ուսին վրայ էր : Բայց երբ կառքը Արե՛վի ճամբան կ'ընէր , երբ քաղաքապետական պաշտօնատան սրածայր յարկերը տեսաւ , և կառքը կամարին ներքև մտաւ , կարծեց թէ ամէն բան իրեն համար լմնցած է , ուստի փատորին խոստովանիլ ուղեց , և երբ սա մերժեց , այնպիսի աղիողորմ աղաղակներ արձակեց որ փատորն իմացուց թէ բերանը գայլ մը պիտի դնէ եթէ այսպէս պոռայ շարունակ և իր ականջները խլցնէ :

Այս սպառնալիքը փոքր ինչ հանդարտեց Պօնասիէօն . եթէ զինքը Արե՛վի մէջ պիտի զլխատէին , հարկ չկար բերանը դայլ դնելու , քանի որ զլխատման վայրը հասեր էին : Եւ արդարև՝ կառքը նոյն աղէտալի վայրէն անցաւ առանց կենալու . եթէ ուրիշ վախնալիք տեղ մը կար այն ալ Քրուա-տի-Պրահուարն էր . իրօք կառքն անոր ճամբան բռնեց :

Այս անգամ ալ կասկած չկար , երկրորդական յանցաւորներն

Քրտա-տիւ-Գրահուար կ'զլխատէին : Պօնասիէօ յուսացեր էր որ Սէն-Բօլի և Կրէվ Տրասպարակին արժանի կ'լինի , ուրեմն Քրտա-տիւ-Գրահուարի վրայ պիտի վերջանար իր ուղևորութիւնն ու ճակատագիրը : Տակաւին չէր տեսներ այն դժբաղդ խաչք (քրտա) , բայց կ'զգար կերպով մ'որ իր առջևը պիտի ելնէ : Երբ քան քայլի չափ մնաց անոր հասնելու , շտկ մը լսեց և կատքը կեցաւ : Այս բանս խեղճ Պօնասիէօի կարողութենէն վեր էր կրելու , քանի որ արդէն հետզհետէ զգացած այլայլութիւններէն ընկճած էր . թեթեւ մը ջինս մը հանեց , որ կարծես թէ հոգեվարի մը յետին հառաչն էր , և նուաղեցաւ :

ԺԳ.

ՄԷՕՆԻ ՄԵՐԴԵ

Այն տեղ մարդիկ զուսարուեր էին չէ թէ կախուելիք մարդ մը տեսնելու յուսով , այլ որովհետև կախուած մարդ մը կ'գիտէին :

Ուստի կատքը՝ որ պահ մը կանկ առաւ , նորէն քալել սկսաւ , ամբոխէն անցաւ , ճամբան շարունակեց , Սէնդ-Օնօրէ փողոցը մտաւ , Պօն-զանֆան փողոցէն դարձաւ և ցած դրան մ'առջև կեցաւ :

Դուռը բացուեցաւ , փատորին օգնութեամբն երկու պահակներ Պօնասիէօն իրենց գիրկն առին , դէպ 'ի անցք մը քշեցին , և նախասենեկի մը մէջ դրին :

Այս ամէն շարժումները մեքենապէս կատարեր էր Պօնասիէօ : Քալեր էր ինչպէս մարդ երազի մէջ կ'քալէ , առարկաները մշուշի մէջէն նայեր էր , առանց հասկնալու ականջին ձայներ գարկեր էին , եթէ զանի կախէին նոյն պահուն , շարժում մը

անդամ չպիտի ընէր ինքզինքը պահպանելու համար, ազազակ մ'անդամ չպիտի հանէր գութ հայցելու համար :

Այսպէս բազմոցին վրայ մնաց, կռնակը պատին տուած և թևերը կտիս, ճիշտ այն տեղն ուր պահակները ձգեր էին զինքը :

Սակայն, որովհետև չորս կողմը նայելով՝ սպառնալից բան մը չէր տեսներ, որովհետև բազմոցն ըստ բառականին խծծով լեցուն էր, որովհետև պատը Գօրտուի աղւոր կաշիով մը ծածկուած էր, որովհետև պատահանին առջև կարմիր դամասկէ մեծ վարագոյրներ կ'ծածանէին, որոնք ոսկի ակիշով բռնուած էին, քիչ քիչ հասկցաւ որ իր երկիւղը ծայրայեղ է, և սկսաւ իր գլուխն աջ ու ահեակ վեր վար շարժել :

Այս շարժման վրայ, որուն արդեւէր մ'ընող չկար, քիչ մը սիրտ առաւ և որոշեց ոտքին մէկն ապա միւսը տատանել. վերջապէս իր երկու ձեռները գործածելով՝ իր բազմոցին վրայ թընդաց և ոտքի վրայ կանգուն կեցաւ :

Նոյն պահուն՝ բարեղէմ սպայ մը դռնակ մը բացաւ, մտատկայ խուցը գտնուողի մը հետ քանի մը խօսք ըրաւ, և բանտորին կողմը դառնալով,

— Գիթէ դո՛ւ ես Պօնասիէօ անուն մարդը — ըսաւ :

— Այո՛, պարոն սպայ — թո՛թովեց փերեզակը՝ մտած քան կենդանի — պատրաստ եմ հրամանիդ :

— Ներս մտիր — ըսաւ սպայն :

Եւ մէկդի քաշուեցաւ որպէս զի փերեզակն անցնի : Ասի լռիկ մնջիկ հնարանդեցաւ, և մտաւ այն խուցն ուր կարծես թէ մէկն իրեն կ'սպասէր :

Բե՛ծ դահլիճ մ'էր այն, որուն պատերուն վրայ փնտսիչ և պաշտպանող զէնքեր կային. դոց և տաստիկ տար էր, և ներսը կրակ կար, թէ և հազիւ թէ սեպտեմբերի վերջին օրերն էին : Սենեկին մէջ տեղը քառակուսի սեղան մը կար գիրքերով ու թղթերով ծածկուած, խի ասոնց վրայ բաց կ'տեսնուէր Ռոշէլ քաղքին մէկ ահագին յատակագիծը :

Արակարանին առջև կանգուն կ'երևէր միջահասակ մարդ մ'որ

վէս և հպարտ կերպարան մը, սուր աչքեր, լայն ճակատ, նիհար երես մ'ունէր, որ աւելի ևս երկար կ'երևէր —royale) մօրուսով մը, որուն վրայ զոյգ մը պիտեր կային: Թէև այս մարդը հազիւ երսուն վեց երսուն եօթ տարեկան էր, թէ մազերը, թէ պիտր և թէ արքայիկը ճերմակ ընկեր էր: Այս մարդը՝ սուրն 'ի բայ թողլով խկ, պատերազմական մարդու կերպարանն ունէր. և իր գոմէշի մարթէ կօշիկներն՝ որ գեռ ևս թեթև փոշիով ծածկուած էին՝ կ'յայտնէին որ նոյն օրը ձի հեծեր էր: —

Այս մարդը՝ Արման Ժան Տիւրլէսի, Ռիշիէօի կարտինալն էր. չէ թէ այնպէս ինչպէս որ մեղի կ'ներկայեն, տկար՝ իբր ծերունի, վշտակիր՝ իբր մարտիրոս մը, մարմնաբեկ, ձայնը մարած՝ մեծ թիկնաթուի մը՝ իբր կանխարաց գերեզմանի մը մէջ թաղուած, լոկ իր հանճարին զօրութեամբն ապրող, և Եւրօպայի գէմ՝ բացած սրայքարը մի միայն իր խորհրդոյ մշտագործ կիրառութեամբը շարունակող, այլ իրօք ինչպէս որ էր այն ժամանակ, այսինքն հնարագէտ և փաստար ասպետ, արդէն մարմնով տկար, այլ աննկուն բարոյական զօրութեամբ մ'որով աշխարհիս մէկ տարօրինակ մարդը զարձաւ. վերջնայէս կազմ ու պատրաստ՝ Նրվէրի գուքան իր Գանգուայի գրտութեան մէջ պահելէն, Նիմ, Գաստր և Իւզէս ասնլէն ետև՝ Ռէ կղզիէն անկլիացիները վանելու և Ռօշէլի պաշարումն սկսելու:

Աստի առաջին նայուածով կարտինալը յայտնող նշան մը չունէր և անոր գէմքը շանչույ մարդոց կարելի չէր գուշակել թէ որուն առջև կ'դանուին:

Ինչ՞ փերեզակը դրան վրայ կեցաւ կանդուն, մինչդեռ մեր արդէն նկարագրած մարդուն աչերն անոր վրայ կ'սեևեկին և կարծես մինչև անյելոյն խորը թափանցել կ'ուզէին:

— Այս է Պօնասիէօ ըսածնից — հարցուց նա պահ մը լուս կենալէն ետև:

— Այո՛, աէր իմ — վրայ բերաւ սոսայն:

— Շատ լաւ, սուր ինձ սա թղթերն և մեզ մինակ թող:

Պաշտօնատարը ցոյց առած թղթերը սեղանին վրայէն սունլով

տուտ , և մինչև գետին խոնարհելով գութս ելաւ :

Պոնասիկօ զիտեց որ այն թղթերը Պասգիլլի հարցաքննութիւններն են : Ըստեն ատեն՝ կրակարանին առջևի մարդը թղթերուն վրայէն աչերը կ'վերցնէր և երկու դաշոյնի պէս խեղճ փերեզակին սրտին խորը կ'մտէր :

Տաս վայրկեան կարդալէն և տաս բոպէ քննութիւն ընելէն ետև , կարտինալն իր սրռչումն ըրաւ :

— Այս գլուխն երբէք չդատագրեց — մրմուռաց նա — բայց փոյթ չէ , փորձենք միշտ :

— Մասնութեան յանցանքով ամբաստանուած ես — ըսաւ կարտինալը ծանրութեամբ :

— Այդ բանն արդէն իմացուցին ինձ , տէր իմ — գոչեց Պոնասիկօ իր հարցաքննիչին՝ սպայէն լսած տխուր տալով , բայց կ'երդնում որ այս մասին բան մը չգիտէի :

Կարտինալը ժպիտ մը զսպեց :

— Գու գաւ դրեր ես կնոջդ , Շէվրէօզ տիկնոջ և Պրքինկէմ գքօին հետ :

— Արդարև , տէր իմ — պատասխանեց փերեզակը — այդ բոլոր անունները կնկանս բերնէն լսեցի :

— Եւ ինչ առ թիւ :

— Կ'ըսէր նա որ Ռիչլիէօ կարտինալը Պրքինկէմի գութսը Բարիզ քաշեր է՝ որպէս զի զանի 'ի կորուստ մատնէ , և թագուհին ալ անոր հետ :

— Այդպէս կ'խօսէր — գոչեց կարտինալը զայրագին :

— Այո՛ , տէր իմ , բայց ես անոր ըսի որ անանկ խօսքեր ըսելու իրաւունք չունի , և եթէ՛ նորին վսեմութիւնն անկարող էր . . . :

— Լռէ , գու ապուշ մ'ես — վրայ բերաւ կարտինալը :

— Կինս ալ ճիշտ այդպէս պատասխան տուաւ ինձ , տէր իմ :

— Միթէ զիտեն թէ ո՞վ է կինդ յափշտակողը :

— Ոչ , տէր իմ :

— Սակայն կասկածներ ունիս :

— Այո, տէր իմ, բայց այն կասկածներս պարոն գործակա-
լին բանին չեկան, և հիմակ կասկած չունիմ ալ :

— Կինդ փախաւ, միթէ այս բանս գիտէիր :

— Ո՛չ, տէր իմ. այդ բանը բանտ գտնուելէս վեր իմացայ,
և միշտ պարոն գործակալին միջոցաւ, որ շատ սիրալիր մարդ
մ'է :

— Ուրեմն չգիտես թէ կինդ փախուտակն վեր ինչ եղաւ :

— Ամենին, տէր իմ, բայց Առվթ դարձած պիտի լինի :

— Առաստեան ժամը մէկին զեռ դարձած չէր :

— Ա՛հ, Աստուած իմ, ուրեմն կինս ինչ եղաւ :

— Անշուշտ պիտի իմանանք, անհոգ եղիր. կարտինալին ոչ
ինչ չեն պահեր. կարտինալն ամէն բան գիտէ :

— Ուրեմն, տէր իմ, միթէ կ'կարծեն թէ կարտինալն հա-
ւանի ինձ րսելու կնկանս զլինին եկածը :

— Կարելի է. բայց նախ պէտք է կնկանդ և տիկին Շէվ-
րէօզի յարարերու թեանց վրայ գիացածդ խոստովանիս :

— Բայց, տէր իմ, ոչ ինչ չգիտեմ. երբէք զանի շտեմեր
եմ :

— Երբ կինդ Առվթն սունլու համար երկնայիբ, միթէ շի-
տակ սունդ կ'գտնա՞ր :

— Գրեթէ երբէք. կտառի վաճառականներու հետ գործ ու-
նէր, և ես ալ զինքն անոնց սունը կ'տանէի :

— Եւ քանի՞ կտառավաճառ կային :

— Երկու հաս, տէր իմ :

— Ո՛ւր կ'ընակին :

— Մէկը, Վօթիրար փողոցը. միւսը, Աս Հարբ փողոցը :

— Միթէ անոնց տունը կնոջդ հետ կ'մանէիր :

— Երբէք, տէր իմ, ես դուր կ'սպասէի անոր :

— Եւ այսպէս մինակ ներս մտնելու համար ինչ պատրուակ
մէջ կ'բերէր :

— Պատրուակ մը չէր յայտներ. կ'ըտէր ինձ որ սպասեմ և
կ'սպասէի :

— Կամարար էրիկ մ'ես, իմ սիրելի Պ, Պօնասիէօ — ըստ կարտինալը :

— Ձիս, իմ սիրելի Պ, Պօնասիէօ կ'անուանէ — ըստ փերեզակն խրոսիկ. — կրոնդ, գործերը լաւ կ'երթան :

— Միթէ այն տունները կ'ճանչննս :

— Այո :

— Թուանշանները գիտնս :

— Այո :

— Ի՞նչ են :

— Վօժիրար փողոցը, թիւ 23. Լա Հարր փողոցը, թիւ 73 :

— Շատ լաւ — ըստ կարտինալը :

Այս ըսելով՝ արծաթ հնչակ մ'առտաւ և հնչեց. սպայն ներս մտաւ :

— Գնա՛ — ըստ կիսաձայն — Ռօշֆօրը գտնելու, և եթէ տուն գարձած է, ըսէ անոր որ խկոյն գայ :

— Կամը հոս է — ըստ սպայն — թախանձադին կ'ինդրէ Զեր Բարձրութեան հետ խօսիլ :

— Արեմն թող ներս գայ, թող գայ — ըստ Ռիշլիէօ աշխուժի :

Սպան սենեկէն դուրս սրացաւ արագօրէն, ինչպէս որ բոլոր սպասաւորները սովորաբար կ'շտապէին կարտինալին հնազանդելու համար :

— Զեր բարձրութեան — մրմնաց Պօնասիէօ աշխուժը մուտքագին գարձնելով :

Այն ինչ հինգ բոպէ անցեր էր սպային մեկնելէն վեր որ դուռը բացուեցաւ և նոր անձ մը ներս մտաւ :

— Նոյն ինքն է — գոչեց Պօնասիէօ :

— Ո՞վ — հարցուց կարտինալը :

— Կինս առևանդողը :

Կարտինալն երկրորդ անգամ հնչակը զարկաւ : Սպայն երևցաւ :

— Այս մարդն իր երկու սրահներուն ձեռքը յանձնէ, և մինչև իմ առջև կանչելս թող այն տեղ սպասէ :

— Ա՛չ, տէր իմ, ո՛չ, այն չէ — զոչեց Պօնասիւօ — ո՛չ, սխալեր եմ, այս տրիշ անձ մ'է որ անոր բնաւ չնմանիր : Այս պարսնը պարկեշտ մարդ մ'է :

— Սա ապուշը տարէք — ըսաւ կարաինալը :

Սպայն Պօնասիւօին թեկն բռնեց և նախասենեակը տարաւ . այն տեղ դատաւ իր երկու սրահակները :

Նոր ներս մտնող անձն անհամբեր Պօնասիւօին ետեկն նայեցաւ մինչև որ դուրս ելնէ, և այն ինչ դուռն անոր վրայ դոյցեցին :

— Ձերար տեսն — ըսաւ աշխուժով կարաինալին մօտենալով :

— Ա՛վ — հարցուց Նորին բարձրութիւնը :

— Նէ՛ և նա՛ :

— Թագուհի՛ն և գո՛ւքսը — զոչեց Ռիշլիէօ :

— Այո՛ :

— Եւ ո՛ւր տեղ :

— Լուսիք :

— Միթէ ստոյգ ես :

— Լիովին ստոյգ :

— Ա՛վ ըսաւ քեզ :

— Տիկին Լանոյ, որ՝ ինչպէս գիտես՝ բոլորովին Ձեր բարձրութեան յարած է :

— Եւ ինչո՞ւ համար աւելի կանուխ շտայանեց այդ բանը :

— Գիպուած ըտէ կամ կասկած, թագուհին իր խուցը պատկեցուց տիկին Սիւրժիսն և բոլոր օրը պահեց :

— Լա՛ւ, բայց յազթուեցանք : Փոխարէնը հանելու ջանանք :

— Իմ բոլոր հօգուովս պիտի օգնեմ քեզ, տէր իմ, վստահ եղիր :

— Գործն ինչպէս անցաւ :

— Ալէս զիշեր կէս ժամ անցած թագուհին իր նաժիշտներուն հետն էր . . . :

— Ա՛ւր տեղ :

— Եր ննջարանը . . . :

— Լաւ :

— Երբ եկան անոր թաշկիւնակ մը ստին իր կտառուհին կողմէ . . . :

— Ապա :

— Իսկոյն թագուհին մծ պլայլու թիւն մը յայանեց , և թէև երեսը կարմիր ներկ գրած էր , դարձեալ գեղնեցաւ :

— Ապա , ապա :

— Սակայն ոտք ելաւ և այլայլուն ձայնով մը . « Տիկիւններ , ըստ նա , տաս վայրկեան սպասեցէք ինձ , և ապա պիտի գամ » :

Եւ իր նիրհակին դուռը բացաւ , և յետոյ դուրս ելաւ :

— Ինչո՞ւ համար տիկին Լանոյ իսկոյն չեկաւ դորձը քեզի հաղորդելու :

— Տակաւին ամէն բան որոշ չէր . ասկէ դատ՝ թագուհին ըսեր էր . « Տիկիւններ , ինձ սպասեցէք » . և անոնք ալ չէին կըրնար թագուհւոյն անսաստել :

— Եւ սրչափ ատեն թագուհին սենեկէն դուրս մնաց :

— Երեք քառորդ :

— Միթէ նամիշա մ'անդամ իրեն չէր ընկերանար :

— Մինակ Տօնա Էստէֆանիա :

— Եւ միթէ վերջը սենեակը դարձաւ :

— Այո՛ , բայց իր նշանը կրող վարդափայտէ պղտիկ արկղիկ մ'առնելու և իսկոյն դուրս ելնելու համար :

— Եւ երբ ետքէն ներս մտաւ արդեօք արկղիկը հետն առաւ :

— Ո՛չ :

— Տիկին Լանոյ գիտէր արդեօք թէ այն արկղին մէջ ինչ կար :

— Այո՛ , վեհափառ թագաւորին թագուհւոյն սուած ականա-կուռ ասեղները :

— Միթէ առանց այն արկղիկին ներս մտաւ :

— Այո՛ :

— Տիկին Լանոյ կարծիք կ'ընէ՞ արդեօք որ այն արկղիկը Պը-բինկհէ մի տուաւ :

- Ստոյգ է :
- Ի՞նչպէս :
- Յերեկը՝ տիկին Լանոյ՝ իբր թագուհւոյն զարդարար նս-
ժիշտը՝ արկղիկը փնտուեց, հոգ ըրաւ չգտնելուն, և ՚ի վերջէ
գնաց թագուհին հարցու փորձ ընելու այս մասին :
- Հապա թագուհին այն առե՛ն . . . :
- Թագուհին շատ կարմրեցաւ, և պատասխանեց թէ՛ ասեղ-
ներէն մէկն առջի օրը կտրեբ է և ոսկերչին զրկեբ է շտկելու :
- Պէտք է ոսկերչէն անցնիլ և հասկնալ թէ՛ գործն իրան է
թէ՛ ոչ :
- Արդէն զացի :
- Լաւ, ինչ ըսաւ ոսկերիչը . . . :
- Ոսկերիչն այս մասին բան մը չգիտէ :
- Լաւ, լաւ, Ռօշֆօր, ամէն ինչ յուսահատ չէ, և թե-
րևս . . . թերևս գործը լաւ կերպարան մ՛տանու :
- Այս ստոյգ է որ Չեր բարձրութեան հանճարը . . . :
- Պիտի յաջողի իր գործակալին ապիկարութիւնը զարմանել,
այնպէս չէ :
- Ես ալ ճիշտ այդ բանը պիտի ըսէի եթէ Չեր բարձրու-
թիւնը թողուր որ խօսքս աւարտէի :
- Եւ հիմակ զիտե՛ս արդեօք թէ ո՛ր կ'իծաղչէին Շէվրէօզ
դքսուհին և Պրքինկհէմի դուքսը :
- Ո՛չ, տէր իմ, իմ մարդիկս չկրցան այս մասին ճշգրիտ
տեղեկութիւն մը տալ :
- Բայց ես, ես գիտեմ :
- Դո՛ք, տէր իմ :
- Այո՛, կամ գոնէ կ'կասկածիմ : Մին Վօթիրար փողոցը թիւ
25 կ'ընակէր, և միւսը Լա Հարր փողոցը թիւ 75 :
- Վսեմապատիւ տէր, հրաման կ'տա՞ք որ երկուքնին ալ ձեր-
բակալ ընել տամ :
- Շնորհ տչ է, արդէն մեկնամ պիտի լինին :
- Փոյթ չէ, կրնանք ստուգել :

— Ի՞մ պահանջներէս տաս մարդ ս'ա և երկու տուները դ'նա՛ փնտուէ :

— Կ'երթամ, տէր իմ :

Եւ Ռօշֆօր սինեկէն զուրս ելաւ արտօրնօք :

Երբ կարտինալը մինակ մնաց, պահ մը մտածեց և երրորդ անգամ մ'ալ հնչակը զարկաւ :

Նոյն սպայն երեցաւ :

— Ներս զրկէ կալանատորը — ըստ կարտինալը :

Վարպետ Պօնասիէօ նորէն ներս մտաւ, և կարտինալը նշմայր մ'ընեկուն՝ սպայն զուրս ելաւ :

— Չիս խարեցիր — ըստ խստիւ կարտինալը :

— Ե'ս — զօշեց Պօնասիէօ — Է'ս խարեմ Չեր բարձրութիւնը :

— Քա կիւնդ Վօժիրար փողոցն ու Աա Հարբ փողոցն երթալով՝ կտտաւձաձառի տուն շէր երթար :

— Հարս ո՞ր կ'երթար, Ատուանձ ճշմարտա :

— Նա Շէվրէօզ գրտահիին և Պրքինկհէմի գրտին տունը կ'երթար :

— Այո՛ — ըստ Պօնասիէօ իր յիշատակներն յուշ բերելով — այո՛, Ճիշտ է, իրտունք տնիք, վսեմապատիւ տէր : Ստէպ իմ կնիկանս ըսի թէ զարմանք են որ կտտաւձաձառներ այնպիսի տուներ բնակին, տուներ որ նշանադիր չունէին, և ամէն անգամուն կինս կ'սկսէր խնդալ : Ա՛հ, տէր իմ — շարունակեց Պօնասիէօ Նորին բարձրութեան շարն ընկնելով — ան, ինչպէս իրօք կարտինալն ես, մեծ կարտինալը, այն հանձարի տէր մարդը զոր ամէն աշխարհ կ'մեծարէ :

Կարտինալը, որչափ որ Պօնասիէօի պէս սամիկ մարդու մը վրայ տարած յաղթանակը թեթեւ էր, զարձեալ հաճոյք զգաց յետոյ, զրեթէ անմիջապէս, որպէս թէ նոր գաղտնար մը մարին կ'ներկայէր, ժպտ մ'իր շրթերը փաթեց, և ձեռքը փերեզակին երկնցնելով,

— Պար ելիր, բարեկամդ իմ — ըստ անոր — դու լաւ մարդ մ'ես :

— Կարտինայը ձե՛ռքս բռնեց, մեծ մարդուն ձե՛ռքը բռնեցի
— զոչեց Պօնասիէօ — մեծ մարդը զիս իր բարեկամն անուանեց:

— Այո՛, բարեկամդ իմ, այո՛ — ըստ կարտինայն այնպիսի
հայրական ձայնով մ՛որ երբեմն զիտէր զործածել, բայց որով
միայն զինքը չձանչող մարդիկը կ'իտարէր — և որովհետև յանի-
բառի կասկածեցան քու վրայ, լա՛ն, պէտք է փոխարինութիւն
մ՛ընել քեզ. ահա առիկ, առ սա հարիւր ոսկի զահեկանի պար-
կը, և ինձ ներէ:

— Ես ձեզի ներե՛մ, տէր իմ — ըստ Պօնասիէօ պարկն առ-
նլու վարանելով, և անշուշտ առ ահի որ այն կարծեցեալ պար-
զեք կատակ մը չլինի: — Բայց ազատ էք զիս լիովին ձերբա-
կալ ընել տալու, լիովին ազատ էք զիս տանջելու, լիովին ա-
զատ էք զիս կախել տալու. դաք ինքնիշխան տէր էք, և ես
ալ մրմունջ մ՛անգամ չպիտի իշխէի հասնելու: Ես ձեզի ներե՛մ,
տէր իմ: Յիրառի կատակ կ'ընէք:

— Ա՛հ, սիրելիք իմ Պօնասիէօ, վեհանձնութիւն կ'ցուցնես,
քաջ կ'զիտեմ և քեզի շնորհակալ եմ: Այսպէս ուրեմն սա պար-
կը կ'առնուս և առանց շատ դժգոհ լինելու կ'մեկնիս:

— Տէր իմ, լիովին սքանչացած պիտի մեկնիմ:

— Աւրեմն երթաս բարեստ, կամ ՚ի կրկին տեսութիւն, վասն
զի յուսամ որ նորէն պիտի տեսնուինք:

— Ինչ ասեն որ հաճութիւն յայանէք, տէրդ իմ, և Ձեր
բարձրութեան հրամանին պատրաստ եմ:

— Ստէպ տեսնուիլ հարկ պիտի լինի, վաստհ եղիր, վասն
զի իստակցութենէդ մեծ արտրժ զգացի:

— Ա՛հ, տէր իմ:

— Ի կրկին տեսութիւն, ա՛յ. Պօնասիէօ, ՚ի կրկին տեսութիւն:

Եւ կարտինայը ձեռքով նշան բրտաւ. Պօնասիէօ այս նշանին
պատասխանեց մինչև երկիր խոնարհելով. յետոյ ետ ետ քալե-
լով դուրս ելաւ, և երբ նախասենեակը մտաւ, կարտինայն ա-
նոր ձայնը լսեց որ իր սաստիկ ախանին մէջ՝ բոլոր ուժովը կ'պո-
ռար, և կեցցէ տէրն իմ, կեցցէ Նորին բարձրութիւնը, կեցցէ

մեծ կարտինալը : Կարտինալը վարսիտ Պօնասիէօի խանդաղին զգացմանց այս փառաւոր ցոյցը մտիկ ըրաւ ժպտելով, յետոյ երբ Պօնասիէօի աղաղակները հեռանալովը նուազեցան :

— Լաւ — ըստ նա — ահաւասիկ մարդ մ'որ ինքզինքն ինձի համար սպաննելու պատրաստ է :

Եւ կարտինալը սկստ մեծ ուշադրութեամբ քննել Ռօշէլի աշխարհացոյցը, որ, ինչպէս ըսինք, իր դրասեղանին վրայ տարածուած էր, և 'ի մատիտ կ'ըծէր այն դիմն ուսկէ պիտի անցնէր՝ տասն ութ ամիսէն պաշարեալ քաղաքին նաւահանդիսար դոցող թումբը :

Մինչդեռ իր ուղղմադիտական խորհրդոցը խորը կ'զանուէր, դուռը բացուեցաւ և Ռօշփօր ներս մտաւ :

— Լաւ ուրեմն — ըստ աշխտ ժիւ կարտինալն այնպէս արագ ոտք ելնելով որմէ կ'իմացուէր թէ կոմսին ըրած յանձնարարութեան ինչ մեծ կարևորութիւն կ'տար :

— Արդարև — ըստ Ռօշփօր — քսան վեցէն ցքսան ութ տարեկան նորատի կին մը, և երստն հինգէն ցքառստն տարու մարդ մ'իրօք մին չորս և միւսը հինգ օր քնակեր ևն Չեր բարձրութեան նշանակած տուները, բայց կինն այս գիշեր մեկներ է և մարդն այս առտու :

— Երկու հոգի էին — դռնեց կարտինալն որ մեծ ժամացոյցին կ'նայէր. — այլ հիմակ շատ ուշ է և անոնց ետևէն մարդ հանել զժուարին, գքսուհին Գուր քաղաքն է և դուքսը Պուլտնը : Պէտք է Լոնսօն երթալ անոնց միանալ :

— Ի՞նչ ևն Չեր բարձրութեան հրամանները :

— Անցած դարձածին վրայ դուքսը խօսք մը հանել պէտք չէ. թող թագուհին կատարեալ ապահովութեան մէջ կարծէ ինքզինքը, թող կարծէ թէ իր գաղտնիքը չգիտենք, թող կարծէ թէ քաղաքական դատադրութեան մը հետքը կ'փնտռենք : Գնա՛ ինձ զրկէ կնքապահ Սէկիէն :

— Հասցա այն մարդն ինչ ըրաւ Չեր բարձրութիւնը :

— Ո՞ր մարդը — հարցուց կարտինալը :

— Սա Պօնափէօն :

— Ինչ որ պէտք էր ըրի զանի . իր կնոջը լրանան ըրի :

Ռօշֆօր կոմսը ծռեցաւ . իրը մարդ մ'որ իր վարպետին մեծ դերազանցութիւնը կ'ձանչէ , և թողուց գնաց :

Կարտինալը մինակ մնալուն՝ նորէն նստաւ , նամակ մը գրեց , իր յատուկ զմուռովը կնքեց , և ապա հնչակը զարկաւ : Սարայն չորրորդ անգամ ներս մտաւ :

— Գնա՛ Վիգրէյն ինձի կանչէ — ըտա՛ նա — և իմացուր ա՛նոր որ ճամբորդութեան մը համար պատրաստուի :

Պահ մ'ետքը՝ իր խնդրած մարդն առջևն էր կանգուն , կօշիկ յօտն և կարթ :

— Վիգրէյ — ըտա՛ նա — շտապաւ Լոնսօն պիտի երթաս : Պահ մը ճամբան չպիտի կենաս : Եյս գիրս Միլէտիին պիտի յանձնես : Ահա քեզի երկու հարիւր ոսկի զահեկան , զանձապետիս գնա՛ և այս ստակը ստացիր : Նոյնչափ դամար մ'ևս պիտի ստանաս եթէ՛ վեց տուր մէջ վերադառնաս և յանձնարարութիւնս լաւ կատարես :

Պատգամաօրն՝ առանց բառ մ'իսկ ըսելու՝ խոնարհեցաւ , նամակն առաւ , նոյնպէս երկու հարիւր ոսկի զահեկանի վճարագիրն և դուրս ելաւ :

Եհատասիկ այն նամակին պարունակութիւնը .

« Միլէտի ,

« Պըքինկհէմի գաբին երթալիք առաջին պարահանգէսը գնա՛ : Իր բաճկոնակին վրայ անդամանդէ տասն երկու ասեղիկ պիտի ունենայ , անոր մօտեցիր և երկու հաս կարէ :

« Երբ այն ասեղիկները ձեռք ձգես , ինձի իմաց տուր » :

ԺԵ

ԴԱՏԱԵՒՈՐՔ ԵՒ ԶՕՐԱԿԱՆՔ

Երբ Աթոս՝ այն դէպքերը հասած օրուան հետեւեալ օրը չե-
րեցաւ, ա՛ւրդանեան և Բորթոս իմաց առեւր էին Պ. աբ Դրէ-
վիլին անոր աներևութանալը :

Իսկ Արամիս՝ հինգ օրուան արձակուրդ ուզեւր էր, և Ռուէն
գացեւր էր : կ'ըսէին, ընտանի գործերու համար :

Պ. աբ Դրէվիլ իր զինւորներուն հայրն էր : Անոնցմէ ամե-
նէն աննշանն ու անծանօթը, էրր անգամ մը գնդին համազ-
գեստը հազնէր, այնչափ վստահ էր անոր աջակցութեան և օգ-
նութեան վրայ որչափ կրնար լինիլ նոյն իսկ իր եղբայրը :

Հետևապէս խկոյն արդարութեան պաշտօնէին տեղակալին զը-
նաց : Քրուս-Ռուս կայանը հրամայող պաշտօնատարը կանչեց
և հետզհետէ ստացած տեղեկութիւններէն իմացաւ որ Աթոս առ
ժամանակ մը Փօր-ՂՆվէք կ'ընակէր :

Ինչ հարց ու փորձ որ կրեց Պօնասիէօ, նոյնը կրեց և Աթոս :

Արդէն հանդիսատես եղանք այն տեսարանին ուր երկու կալա-
նաւորներն իրարու առջև հանեցին : Աթոս որ մինչև այն ժամա-
նակ ոչ ինչ չէր ըսած վախնալով որ ա՛ւրդանեան՝ նեղի մըտ-
նելով իրեն պէտք եղած ատենէն չգրկուի, Աթոս յայանեց՝
նոյն վայրկենէն սկսեալ, որ իր անունն էր Աթոս և չէ թէ
ա՛ւրդանեան :

Նոյնպէս յարեց թէ ոչ պարոն և ոչ տիկին Պօնասիէօն կը
ճանչէր, թէ ոչ միոյն և ոչ միւսին խօսեւր էր, թէ երեկոյեան
ժամը տասին մօտ իր բարեկամ՝ Պ. ա՛ւրդանեանի այցի գացեւր

էր, բայց թէ մինչև այն ժամը Պ. Եր. Գրեվիլի տունը գտնուէր, այն տեղ ճաշ ըրեր էր, և այս առթիւ շատ մը նշանաւոր ազատորդիներ յիշեց, որոց մէջ կ'զանուէր նաև լա Գրեմոյ դոքտր:

Երկրորդ գործակալն առաջնոյն չափ շմորեցաւ հրացանակրին պարզ և ազդու յայտարարութեան վրայ, և այս պատճառաւ իր վրէժն առնուլ կ'ուղէր, ինչպէս որ ամէն դատաւոր փափաք կ'տածէ զօրականէ վրէժ առնուլ, բայց Պ. Եր. Գրեվիլի և լա Գրեմոյ դոքտրն անունը կշիռ ունէին:

Այստեղ կարտիսիան ալ զրկուեցաւ, բայց զժբաղդօրէն կարտիսիան Նուր թաղաւորին մօտ կ'զանուէր:

Ճիշտ այն միջոցին էր որ Պ. Եր. Գրեվիլ՝ արդարութեան տեղակալին և Պօր լ'Վէքի կառավարչին քովէն ելնելով՝ առանց Աթոսը գտնելու, արբունիքը հասաւ:

Իբր հրացանակիւններու հրամանատար՝ Պ. Եր. Գրեվիլ ազատ էր ամէն ժամուն թաղաւորին մօտ երթալու:

Արդէն զիտենք թէ թաղաւորն ինչ կասկածներ կ'տածէր թագուհւոյն դէմ, այս կասկածներուն վարպետութեամբ մը ճարակ կ'տար կարտիսիան՝ որ դաւերու մասին՝ կիներէ շատ տելի կը վախնար քան մարդիկներէ: Այս կասկածանաց մէջ զլիաւոր պատճառն էր Աննա թագուհւոյն առ տիկին Շէվրեօզ բարեկամութիւնը: Այս երկու կիներն իրեն տելի անձկութիւն կ'պատճառէին քան թէ Սպանիոյ հետ պատերազմները, Անկլիոյ հետ կռիւներն և զանձային դժուարութիւնները: Ինքն այնպէս կարծէր և համոզուած էր որ տիկին Շէվրեօզ թագուհւոյն կ'օգնէր ոչ միայն քաղաքական, այլ և սիրային դաւերու մէջ՝ որով տելի նեղութիւն կ'զգար:

Այն ինչ քանի մը խօսք ըսեր էր կարտիսիան թէ՛ տիկին Շէվրեօզ՝ Գուրէն արքայուհւոյն թէև կ'կարծուէր թէ այն քաղաքն է, Բարիզ եկեր էր, և թէ հոն մտացած հինգ օրուան մէջ աստիկանութեան խաղարկութիւններն ՚ի թերև հաներ էր, թագաւորը զայրացին կատուութեամբ մը վառուէր էր: Թէև կամշոտ և անհաւատարիմ՝ զարձեայ թագաւորը կ'ուղէր որ Արդարն Առի

և ժուժկալն Լուի կոչուի : Յաջորդ սերունդը դժուարաւ պիտի ըմբռնէ այս մարդուն բնաւորութիւնը , մինչդեռ պատմութիւնն ոչ երբէք բանադատութեամբ այլ իրողութիւններով կ'բացատրէ զայն :

Բայց երբ որ կարտինալը յարեց թէ՛ ոչ միայն տիկին Շէ-վրէօզ Բարիզ եկեր էր , այլ և թագուհին անոր հետ յարաբերութիւն հաստատեր էր այնպիսի գաղտնի թղթակցութեան մը միջոցաւ զոր այն ատեն դուաճանութիւն կ'անուանէին , երբ որ ինքը՝ կարտինալը՝ հաստատեց թէ՛ այս նենգութեան ծածուկ թեւերը պիտի երևան հանէ , երբ որ՝ ամէն փաստերով զինուած՝ աքսորեալ կնոջ և թագուհւոյն մէջ միջնորդ բանբերը ճիշտ յանցանք գործելու ժամուն պիտի ձերբակալ ընէին , հրացանակիր մը համարձակեր էր գտատասանի ընթացքը բռնապէս ընդմիջել յանկարծ սուր ՚ի ձեռին բարեկիր գտատորներու վրայ ընկնելով՝ որոնք անկողնապահութեամբ բոլոր գործը պիտի քրննէին թագաւորին առջև ներկայելու համար , Լուի ԺԳ՝ չկրցաւ ինքզինքը զստել , դէպ ՚ի թագուհւոյն սենեակը քայլ մ'առաւ , աժդոյն և անխօս սրտմտութեամբ մ'որ երբ պայթէր սոյն իշխանն անհնարին անդթութեան կ'մղէր :

Եւ տակայն այս ամէն բաներու մէջ կարտինալը տակաւին բառ մ'անգամ չէր արտասանած Պրքինկհէմի գքսին վրայ :

Ահա այն ատեն Պ . տը Գրէվիլ ներս մտաւ , պաղ , մարդաւար և անստգտանելի կերպով հագուած :

Կարտինալին ներկայութենէն և թագաւորին կերպարանին այլայլութենէ Պ . տը Գրէվիլ անցած դարձածին վրայ հով առնելով Ստոսոնի պէս Փղշաացոց առջև՝ ինքզինքը շատ ուժեղ զգաց :

Արդէն Լուի ԺԳ՝ ձեռքը դրան ճարմանդին վրայ կ'դնէր՝ երբ ներս գալու ատեն Պ . տը Գրէվիլի հանած ազմուկը լսելով՝ զլուխը դարձուց :

— Պատե՛հ ժամուն եկար , պարոն — ըսաւ թագաւորը , որ երբ աստիճան մը կրիք յուզուէր , չգիտէր կեղծել — և աղոր

լուրեր կ'առնում քու հրացանակիրներուդ ընթացքին վրայ :

— Եւ ես, Աւհափառ տէր — ըսաւ պաղտ թեամբ Պ. աը Գրէվիլ — ես ալ աղւոր լուրեր ունիմ տալու ձեր դատաւորներու վրայ :

— Ի՞նչ հրամեցիր — ըսաւ թագաւորը վէսօրէն :

— Պատիւ ունիմ Ձեր վեհափառութեան իմացնելու — յարեց Պ. աը Գրէվիլ նոյն ձայնով — որ դատաւորներու, իրաւարաններու և ոստիկաններու խումբ մը, յարգելի մարդիկ իրաւ, բայց՝ ըսաւ երեցիթին՝ սաստիկ կատուած համազդեցութի մը դէմ, համարձակեցաւ տան մը մէջ ձերբակալ ընելու, փողոցներէն քաշքշելու և Ֆօր-լ'Էվէր նետելու, իմ հրացանակիրներէս մին, կամ ըսաւ ևս ձերիններէն մին, Աւհափառ տէր, այնպիսի հրամանի մը վրայ զոր ինչ ցոյց տալու մերժեցին, և այն հրացանակիրն անստղիւտ վարք, գրեթէ հռչակաւոր համբաւ ունի, և Ձեր վեհափառութիւնը նպատաւոր աչօք կ'նայի անոր, այն է Աթոս :

— Աթոս — ըսաւ թագաւորը մեքենայէս — այո, իրօք այդ անունը գիտեմ :

-- Աւհափառ տէր, շնորհ ըրէք յիշելու — ըսաւ Պ. աը Գրէվիլ — որ Պ. Աթոս այն հրացանակիրն է, որ այն ձեր գիտցած աղէտալի մենամարտութեան մէջ, զժբաղդօրէն Պ. Գահլուսակը կարեմէր վիրաւորեց : Աղէկ միտքս եկաւ, տէր իմ — յարեց Գրէվիլ կարախնալին ուղղելով խօսքը — յուսամ որ Պ. Գահլուսակ լիտվին աղէկցաւ, այնպէս չէ :

— Շնորհակալ եմ — ըսաւ կարախնալը բարկութեան շրթերը պնդելով :

— Աստի Պ. Աթոս իր մէկ բացակայ բարեկամին այցի գացեր էր — շարունակեց Պ. աը Գրէվիլ — այս է Պեարնեցի մը, Ձեր վեհափառութեան պահապան զօրաց մէկ նորեկ զինուոր մը, այս է Տէգէսարի գնդին մէջ. բայց այն ինչ իր բարեկամին տունը գացեր նստեր էր և անոր սպասելով կարդալու համար գիրք մ'առեր, որ թեւակահներու և զինուորներու գրոհ մը միասին կը

դան տունը կ'առչարեն, շատ մը դռներ բռնի կ'կտարեն . . . :

Կարտինալը թագաւորին նշմայր մ'ըբառ որ կ'նշանակէր . «Այն ձեզի արդէն ըսած գործիս համար էր» :

— Այդ ամէնը դիտենք — պատասխանեց թագաւորը — վասն զի այս ամէնը մեր ծառայութեան համար 'ի գործ գրուեցաւ :

— Աւրեմն — ըսաւ Գրէվիլ — Ձեր վեհափառութեան ծառայութեան համար էր որ իմ մէկ անպարտ հրացանակիրս բռնեցին, չարագործի մը պէս երկու պահակներու յանձնեցին, և այն քաջասիրտ մարդը լիրբ խուժանի մը մէջէն պարացուցին, այն՝ որ Ձեր վեհափառութեան սիրոյն համար տաս անգամ 'իր արինըը թափեց և որ նորէն թափելու պատրաստ է :

— Այս — ըսաւ թագաւորը — միթէ պատմածին պէս պատահեցան այս բաները :

— Պ. տը Գրէվիլ չըսեր — պատասխանեց կարտինալը ստանազին պաղտութեամբ մը — որ այն անպարտ հրացանակիրը, այն քաջասիրտ մարդը՝ ժամ մ'առաջ՝ ամենակարեւոր գործի մը քրննութեան համար՝ իմ կողմէ զրկուած չորս քննիչ գործակալներ սրովը զարկեր էր :

— Ահա յասարեղ կ'կոչեմ Ձեր բարձրութիւնն ըսածնիզ ապացուցանելու — գոչեց Պ. տը Գրէվիլ իր կապոնեան ազատաստութեամբ և զինուորական խտտութեամբը . — վասն զի ժամ մ'առաջ՝ Պ. Աթոս, որ, կրնամ հաստատել Ձեր վեհափառութեան, բարձր յատկութեան տէր մարդ մ'է, ինձի հետ ճաշելէն ետև՝ Պ. տը լա Գրէմոյ գքօին և Շալիս կոմսին հետ ապարանիս սրահը խօսակցելով մեր ընկերութիւնը կ'աւատէր :

Թագաւորը կարտինալին երեսը նայեցաւ :

— Ատենադրութիւն մը միշտ ճշմարիտ վկայութիւն մ'է — ըսաւ կարտինալը Նորին վեհափառութեան անխօսուն հարցման բարձր պատասխանելով — և թշնամանեալ մարդիկ հետեւեալ արձանագրութիւնն ըրին զոր Ձեր վեհափառութեան ներկայելու պատիւն ունիմ :

— Միթէ դատարներու ատենադրութիւնը զօրականաց պա-

տոյ խօսքէն աւելի արժէք ունի — պատասխանեց Գրէվիլ գոռօ-
զարար :

— Աղէ, աղէ, Գրէվիլ, լնու կեցիր — ըսաւ թագաւորը :

— Եթէ նորին բարձրութիւնն իմ հրացանակիրներու մէկուն
դէմ կասկած մ'ունի — ըսաւ Գրէվիլ — Պ. կարտինալին դա-
տաստանն այնքան յայտնի է որ եթէ ես ալ նոր քննութիւն մը
խնդրեմ, զարմանք չեն :

— Կարծեմ թէ Պէարնեցի մը, հրացանակիրն մէկ բարեկա-
մը կ'ընակի այն տունն որ արդարութեան գործակալներն իջան
— շարունակեց կարտինալն անվրդով :

— Չեք բարձրութեան խօսքը Պ. տ'Արդանեանի կ'նայի :

— Կ'անխարկեմ այն պատանին՝ զոր դռք կ'պաշտպանէք, Պ.
տը Գրէվիլ :

— Այո, բարձրապատիւ տէր, ճիշդ է :

— Միթէ կասկած մը չունին որ այն պատանին գէշ խորհուրդ-
ներ տուած լինի . . . :

— Պ. Աթուին, մարդն մ'որ անոր կրկին տարիքն ունի —
ընդմիջեց Պ. տը Գրէվիլ. — ո՛չ, տէր իմ : Միւս կողմէ Պ.
տ'Արդանեանն նոյն իրկունն իմ տունս անցուց :

— Չարմանալի՛ բան — ըսաւ կարտինալը — ուրեմն ամէն
մարդ իրկունը քու տունդ անցուց :

— Միթէ Չեք բարձրութիւնն իմ խօսքիս վրայ կ'տարակուսի՞
— ըսաւ Գրէվիլ բարկութենէն ճակատը կարմրելով :

— Ո՛չ, Աստուած չընէ — ըսաւ կարտինալը — մինակ կ'ուզէի
գիտնալ թէ ժամը քանիին տունդ էր :

— Ո՛հ, այդ բանը գիտակցութեամբ կրնամ յայտնել Չեք
բարձրութեան. վասն զի ներս մտնելու միջոցին գիտեցի որ մեծ
ժամացոյցը ժամն ինն կէս կ'ընշանակէր, թէև կարծեք էի թէ ա-
ւելի ուշ էր :

— Եւ ժամը քանիին ապարանէդ դուրս ելաւ :

— Ժամը տաս ու կէսին. գալէն ժամ մ'ետքը :

— Բայց վերջապէս — պատասխանեց կարտինալն որ Պ. տը

Գրեվիլի անկեղծութեան վրայ բնա կասկած չունէր և կ'զգար որ յաղթանակը ձեռքէն կ'փախէր — բայց վերջապէս Աթոս Փօստայէօր փողոցի տան մէջ բռնուեցաւ :

— Արդիւնա՞յլ է արդեօք բարեկամի մ'որիշ բարեկամի այցելութեան զնալու . արդիւնա՞յլ է որ իմ զնդիս մէկ հրացանակիրը Տէգէսարի գնդին մէկ զինուորին հետ եղբայրօրէն տեսնուի :

— Այո՛, երբ այս բարեկամին հետ եղբայրօրէն տեսակցութիւն ըրած տունը կասկածելի է :

— Գրեվիլ, այս տունն իրօք կասկածելի է — ըսաւ թագաւորը — կ'երեւի թէ չգիտէիր :

— Արդարեւ, Ա.հ.հափառ տէր, տեղեկութիւն չունէի : Բայց դարձեալ կրնայ ամէն կողմը կասկածելի լինիլ, բայց չեմ կրօնար հաւատալ որ Պ. ա'Արզանեանի բնակած մասը կասկածելի լինի . վասն զի համարձակ կ'պնդեմ, Ա.հ.հափառ տէր իմ, որ՝ եթէ ըսածն հաւատալի է, իրեն պէս Չեր վեհափառութեան աւելի անձնուէր և Պ. կարտինալին աւելի ջերմ գարմացող մէկը չկայ :

— Միթէ այն ա'Արզանեանը չէ՞ որ օրին մէկը Թիւսպը վերաորեց՝ Գարմ-Տէշօսէ վանքին մօտ եղած աղէտալի կուռին մէջ — հարցոց թագաւորը կարտինալին երեսը նայելով, որ բարեկութենէն կարմրեցաւ :

— Եւ հետեեալ օրն ալ, Պէրնաժուն : Այո՛, վեհափառ տէր, այո՛, ճիշտ նոյն ինքն է, և Չեր վեհափառութիւնն ընտիր յիշողութիւն ունի :

— Արեմն, ինչ պիտի որոշենք — ըսաւ թագաւորը :

— Այդ կէտն աւելի Չեր վեհափառութեան կ'պատկանի քան թէ ինձ — ըսաւ կարտինալը : — Միայն յանցաւորութիւնը կը հաստատեմ :

— Եւ ես ալ կ'որանամ — ըսաւ Գրեվիլ : — Բայց նորին վեհափառութիւնը զատաւորնէր ունի, և իր զատաւորնէրը վճիռ պիտի տան :

— Իրաւացի է ըսածը — յարեց թագաւորը — այս դատը դա-

տառորճերուն քննութեան յանձնենք : Անոնց գործն է դատել և պիտի դատեն :

— Միայն սա կէտն է ցաւալին — վրայ բերաւ Գրէվիլ — որ այս մեր դժբաղդ ժամանակիս մէջ, ամենն անարատ կեանքը, ամենն անսաղտանելի առաքինութիւնը զերծ չեն պահեր մարդ մը վատահամբաւութենէ և հալածանքէ : Հետեապէս բանակը շատ դժգոհ պիտի լինի, աներկփոտ եմ այս մասին, որ ոստիկանութեան գործերու պատճառաւ այսպէս խտտութիւններու ենթակայ կ'դառնա :

Այս բառն անխոհեմ էր, բայց Պ. ար Պրէվիլ գիտակցութեամբ արձակեց զայն : Պայժում մը կ'ուզէր, վասն զի այս մասին ականը կրակ կ'առնու և կրակը կ'լուստորէ :

— Ոստիկանութեան գործեր — զոչեց թագաւորը Պ. ար Պրէվիլի խօսքերը կրկնելով — ոստիկանութեան գործեր, և ինչ գիտես այս մասին, պարոն : Դու քու հրացանակիրներուդ խառնուէ և իմ գլուխս մի ցաւցներ : Արքանապետ այնպէս կ'երևի որ եթէ դժբաղդօրէն հրացանակիր մը ձերբակալ ընեն, Քրանսա վտանգի մէջ կ'ընկնի : Է՛հ, ինչչափ աղմուկ կ'հնչանես հրացանակիր մը համար : Եթէ պէտք լինի, տաս, հարիւր, նոյն իսկ բոլոր դունդը ձերբակալ ընել կ'տամ, և չեմ ուզեր որ տըրտունջ մը լսեմ :

— Քանի որ հրացանակիրները կասկածելի են Ձեր վեհափառութեան — ըսաւ Պրէվիլ — յանցաւոր են. ուստի, ահա պատրաստ եմ, Ա. Ե. հափառ տէր, իմ սուրս ձեզի յանձնելու. վասն զի Պ. կարտինալն իմ զինուորներս ամբաստանելէն ետե՛ վերջապէս զիս ալ պիտի ամբաստանէ. հետեապէս տելի աղէկ ունիմ Պ. Աթոսին հետ, որ արդէն ձերբակալ եղած է, և Պ. ա'Արդանեանի հետ, զոր անտարակոյս բռնելու վրայ են, ևս ալ ինքնայորոգ որ ձեր կալանաւորը լինիլ :

— Արքանեան գլուխ, պիտի վերջը բերես — ըսաւ թագաւորը :

— Ա. Ե. հափառ տէր — պատասխան տուաւ Պրէվիլ ստանց

ձայնը մեղմելու — հրաման տուէք որ հրացանակիրս ինձ յանձնեն և կամ դատեն :

— Պիտի դատեն — ըստ կարտինալը :

— Ան ուրեմն, իմ փափաքս ալ այդ է. վասն զի այս պարագայիս մէջ պիտի Չեր վեհափառութենէ խնդրեմ որ անոր դատն ես վարեմ :

Թագաւորը վախցաւ որ կուի մը չփրթի :

— Եթէ Նորին բարձրութիւնն անձնական պատճառներ չունենար, խնդիրդ կարելի էր :

Կարտինալը թագաւորին յտաջ գալը տեսաւ և զանի դիմաւորեց :

— Ներում կ'իսնդրեմ — ըստ նա — սակայն եթէ Չեր վեհափառութիւնը կարծէ թէ ես կանխակալ դատաւոր կ'ուզեմ կանգնիլ, ահա ես կ'մեկնիմ :

— Ան, նայի՛նք — ըստ թագաւորը — երդում կ'ընեն, իմ հօրս վրայ, որ Աթոս պատահած զէպիին ժամանակ քու տունդ էր և բնաւ անոր մասնակից չեղաւ :

— Չեր պանծալի հօր և Չեր անձին վրայ, Չեր անձը զոր աշխարհչիս մէջ ամենէն շատ կ'օրեմ և կ'մեծարեմ, կ'երգնում :

— Շնորհ ըրէք խորհելու, Աւհափառ տէր իմ — ըստ կարտինալը : — Եթէ այսպէս կալանաւորն արձակենք, ճշմարտութիւնն երևան չպիտի կրնանք հանել :

— Պ. Աթոս միշտ այս տեղ պատրաստ պիտի գտնուի — վրայ բերու Պ. ար Գրէվիլ — պատասխան տալու դատաւորներուն երբ հարց ու փորձ ընելու պէտքը զգան : Չպիտի խոյս տայ, Պ. կարտինալ, հանդարտ եղիք, ես անոր համար երաշխաւոր կ'մնամ :

— Իրօք, խոյս չպիտի տայ — ըստ թագաւորը — միշտ կրնանք զանի գտնել, ինչպէս կ'ըսէ Պ. ար Գրէվիլ : Ասկէ զատ — յարեց նա ձայնը մեղմելով և աղերսագին երեսով մը Նորին բարձրութեան նայելով — պէտք է ապահովութիւն տալ անոնց, քաղաքականութիւնն այս կ'պահանջէ :

կիրն ազատեց, որ նոյն անգորր անտարբերութեան մէջ կ'զըտ-
նուէր :

Յետոյ երբ առաջին անգամ տ'Արզանեանք տեսաւ. — Մեծ
վտանդէ ազատեցար — ըսաւ անոր. — ահա Թիւսազին տուած
սրի հարուածդ վճարուեցաւ. կ'մնայ Պէրնածուինը. բայց պէտք
չէ վստահիլ :

Սակայն Պ. ար Դրէվիլ իրաւունք ունէր կարտինալէն վախ-
նալու և մտածելու որ ամէն բան վերջացած չէ. վասն զի այն
ինչ հրայանակիրներու հրամանատարը գուրս ելնելով իր վրայ
գուռը դոցեց որ նորին բարձրութիւնը թաղաւորին ըսաւ.

— Հիմակ որ մենք երկուքնիս առանձին մնացինք, կրնանք
ծանր խնդիրներու վրայ խօսիլ եթէ Չեր վեհափառութիւնը կը
հաճի : Աեհափառ տէր, Պ. ՊըքինկՏէմ հինգ օրէ վեր Բա-
րիլ էր և այս առտու միայն ճամբայ ելաւ գնաց :

ԺԶ

ՈՒՐ ՍԷԿԷԷ ԿՆՔԱՊԱՀԸ ՔԱՆԻ ՔԱՆԻ ԱՆԳԱՄ ՋԱՆ-
ԳԱԿԸ ՓՆՏՈՒԵՑ ՀՆՉԵԼՈՒ, ԻՆՉՊԷՍ ՈՐ ԵՐԲԵՄՆ ԿԸՆԷՐ

Անկարելի է երևակայել թէ այս մէկ քանի խօսքն ինչ սպա-
ւորութիւն ըրին Լուի ԹԳ. ի վրայ : Հետզհետէ զոյն առաւ տուաւ,
և կարտինալն իսկոյն զիտեց որ կորսուած յաղթանակը մէկ հա-
րուածով ձեռք ձգեց :

— Պ. ՊըքինկՏէմ Բարիլ էր — զոչեց նա — և ինչ ընե-
լու եկեր էր :

— Անտարակոյս Չեր բողոքական և սպանիացի թշնամիներու
հետ զաւակցելու համար :

— Ո՛չ, իրաւ որ, ո՛չ: Այլ իմ պատուոյս դէմ դատակցելու եկած է տիկին Շէվրէօզի, տիկին Լօնկվիլի և Գօնտէներու հետ:

— Ո՛հ, վեհափառ տէր, այդ ինչ գաղափար է: Թագուհին շատ իմաստուն է և չափազանց կ'սիրէ Ձեր վեհափառութիւնը:

— Աինք տկար արարած մ'է, Պ. կարտինալ — ըսաւ թագաւորը. — իսկ ըսածդ թէ զիս շատ կ'սիրէ, չեմ հաստար, ես այդ սիրոյն վրայ զիտեմ ինչ կ'մտածեմ:

— Սակայն ես դարձեալ կ'սնդեմ — ըսաւ կարտինալը — որ Պըքինկհէմփ դուքսը մի միայն քաղաքական նպատակաւ Բարիզ եկած է:

— Ես սուրբ եմ որ տրիշ բանի համար եկած է, Պ. կարտինալ — բայց եթէ թագուհին յանցաւոր է, թող դողայ:

— Արգարե — ըսաւ կարտինալը — որչափ որ կ'զմկամակիմ այսպիսի մասնութեան մը հաստալու, Ձեր վեհափառութիւնը ինձ մտածել կ'տայ: Տիկին Լանոյ, որուն՝ Ձեր վեհափառութեան հրամանին վրայ՝ հարց ու փորձ ըրի, այս առաւ ըսաւ որ առջի գիշեր Կորին վեհափառութիւնը շատ ուշ քնացեր է, թէ ոչս առաւ շատ լացեր և բոլոր օրը գիր գրեր է:

— Ճիշտ ըսածս է — ըսաւ թագաւորը. — անշուշտ անոր գրած է: Կարտինալ, թագուհւոյն թղթերը կ'ուզեմ:

— Բայց ինչպէս առնուլ պէտք է, Ա. հափառ տէր: Կարծեմ թէ ոչ ես և ոչ Ձեր վեհափառութիւնն այսպիսի պաշտօն մը կրնանք ստանձնել:

— Հասար ինչ միջոց բանեցուցին տ'Անքր մարէշալուհին համար — դռնեց թագաւորը յետին ծայր բարկացած — անոր գրգռոցները փնտուեցին և վերջապէս իր վրան ալ փնտուեցին:

— Տ'Անքր մարէշալուհին լուի տ'Անքր մարէշալուհին էր, Քլօրէնտեան բաղաձայնդի մը, վեհափառ տէր, և տրիշ ոչ ինչ մինչդեռ Ձեր վեհափառութեան Օգոստոսափառ ամուսինն Աւստրիոյ տան Աննան է, Ֆրանսայի թագուհին, այսինքն աշխարհիս ամենէն մեծ գշտոյներէն մին:

— Ասոր համար աւելի յանցաւոր է, Պ. կարտինալ: Իր բարձր

դիրքը մտնալով՝ աւելի ևս վար իջած է : Ասկէ զատ՝ շատ ասեմէ-
վեր միտքս դրած եմ այս քաղաքական և սիրային մանր մունր
դատերուն վերջ տալ : Թագուհին իր քովը լա Բօրգ անուն մարդ
մ'ալ ունի . . . :

— Եւ կարծեմ թէ այն մարդն այս ամէն բաներու գործօն
ոգին է — ըսաւ կարտինալը :

— Ուրեմն դու ալ ինձի պէս կ'իտրհիս որ զիս թագուհին կը
խարէ — ըսաւ թագաւորը :

— Ես ալ այդպէս կարծեմ, և Ձեր վեհափառութեան կ'կրրկե-
նեմ որ թագուհին իր թագաւորին իշխանութեան դէմ կ'դաւա-
ճանէ, սակայն չըսի բնաւ ձեր պատռոյն դէմ :

— Իսկ ես կ'ըսեմ թէ երկուքին դէմ ալ կ'դաւազրէ . ես
կ'ըսեմ քեզ որ թագուհին զիս չսիրեր, կ'ըսեմ թէ ուրիշ մը
կ'սիրէ, կ'ըսեմ ես որ այն վատանուն Պըքինկհէմը կ'սիրէ : Ին-
չո՞ համար ձերբակալ ընել շտուիր երբ Բարիզ կ'դտնուէր :

— Ի՞նչ, ձերբակալ ընել տալ զ՛՛քսը . Չարլ Ա. ին պաշ-
տօնեայն ձերբակալ ընել տալ . կարելի՞ բան է . ինչ տարա-
ձայնութիւն պիտի ծագէր, և եթէ Ձեր վեհափառութեան կաս-
կածները հիմաւոր լինին, թէև ես միշտ կ'տարակուսիմ, ինչ
սոսկալի աղմուկ, ինչ յուսահատական գայթակղութիւն տեղի
պիտի ունենար :

— Բայց քանի որ իբր զող ու առաջակ կ'վարուէր, պէտք
էր . . . :

Լուի Ժ. Գ. իր ըսելիքէն սոսկալով խօսքը կարեց ինքնին,
մինչդեռ Ռիշլիէօ վիզն երկարելով ընդունայն կ'սպասէր այն
խօսքին որ թագաւորին բերանը մնաց :

— Ի՞նչ պէտք էր :

— Ո՛չ ինչ — ըսաւ թագաւորը — ո՛չ ինչ : Անշուշտ երբ Պը-
քինկհէմ Բարիզ կ'դտնուէր, աչքէ շեռացուցիր :

— Ո՛չ, Ա. Վեհափառ տէր իմ :

— Ո՛չ, կ'ընակէր :

— Լա Հարբ փողոցը թիւ 73 :

- Ո՛ւր է այդ փողոցը :
- Լուքսանպուրկի կողմը :
- Եւ մի՞թէ ստոյգ ես որ թագուհին և ինքը զիբար շտեպան :
- Ես կարծեմ թէ թագուհին իր պարտքը քաջ կ'ճանչէ ,
Վեհափառ տէր :
- Բայց իրարու հետ թղթակցեցան , անշուշտ բոլոր օրը թագուհին անոր գրեց , գո՛ւքս , այն նամակները կ'ուզեմ :
- Վեհափառ տէր , տակայն . . . :
- Դո՛ւքս , կ'ուզեմ դանձք՝ ինչ միջոց որ դործագրել հարկ լինի :
- Սակայն զիտել կ'տամ Ձեր վեհափառութեան որ . . . :
- Մի՞թէ դո՛ւ ալ կ'մտանես զիս , Պ . կարտինալ , որ այդպէս կ'հակառակիս միշտ իմ կամքիս : Մի՞թէ դո՛ւ ալ Սպանիացիին և Անկլիացիին հետ , թագուհին և տիկին Շէվրէօզի հետ խօսքը մէկ բրած ես :
- Վեհափառ տէր — պատասխանեց կարտինալը հտուշեւում
— ես կարծէի թէ այդպիսի կասկածէ ազատ եմ :
- Կարտինալ , իմ խօսքս լսեցիր անշուշտ , այն նամակները կ'ուզեմ :
- Մէկ միջոց կայ միայն :
- Ի՞նչ է :
- Պէտք է կնքապահ Պ . Սէկիէի յանձնել այս գործը , որ իր պաշտօնին պարտադրութեանց կ'պատկանի :
- Շնորհ մարդ զրկուի զանի կանչելու համար :
- Իմ առնս պիտի լինի , Վեհափառ տէր . մարդ զրկեր էի որ ինձի գայ , և երբ Լուվր եկայ , հրաման ձեռքի որ եթէ ներկայի , բսնն անոր որ սպասէ :
- Շնորհ թող մէկն երթայ զանի կանչելու :
- Ձեր վեհափառութեան հրամանը պիտի կատարուի , բայց . . . :
- Բայց ի՞նչ :
- Բայց կարելի է թագուհին հնազանդելու մերժէ :
- Իմ հրամանիս :

— Այո՛, եթէ չզիտնայ որ այս հրամանը թաշափոխին կողմէն է :

— Լա՛ւ, որպէս զի իր կասկածը փարատի, ես ինքս պիտի երթամ կանխաւ անոր յայտնելու :

— Չեր վեհափառութիւնը չպիտի մոռնայ որ զժողովեան մը առաջն առնելու համար ձեռքէս եկածն ըրի :

— Այո՛, դուքս, զիտեմ որ թաղութիւն համար շատ ներդաւաճ, թերեւ չափազանց ներդաւաճ էս, և ահա կանխաւ իմաց կ'տամ քեզ որ վերջէն այս կէտին վրայ քեզի բռնիք ունիմ :

— Երբ Չեր վեհափառութիւնը կանք ընէ . բայց ես միշտ բարեբաղդութիւն և պարծանք պիտի համարիմ ինձ, Վեհափառ տէր, ամէն ինչ զսհել ձեր և թաղութիւն մէջ փափաքելի ներդաշնակութիւն մը պահելու :

— Լա՛ւ, կարտինալ, շատ լաւ . բայց առ այժմ կնքապահը կանչել տուր . ես ալ թաղութիւն մօտ պիտի գնամ :

Եւ Լուի ԺԳ՝ հաղորդակցութեան դուռը բանալով թաղութիւնն արարանը անտղ նորագաւթիք մտաւ :

Թաղութիւն իր կանանց մէջ էր, այս է տիկին Անտօ, տիկին Մապլէ, տիկին Մօնապալօն և տիկին Ալմէնէ : Իսկ Տօնա Էստֆանիա՝ այս սեռեկապետութիւն՝ որ Մատրիալէն եկեր էր, անկիւն մը նստեր էր : Տիկին Ալմէնէ կ'կարգար, և ամենքը մտադիր մտիկ կ'ընէին ընթերցութիւն, թաղութիւնն զատ, որ զիտմամբ այս ընթերցումն ընել առաջարկեր էր, որպէս զի՛ մտիկ ընելով կարող լինի իր խորհրդոց թելը չվրդովելու :

Այս խորհրդոց ներքը՝ թէեւ սիրոյ յետին նշոյլով մը ոսկեգոյն՝ դարձեալ տիտուր էին : Աննա թաղութիւն՝ իր ամուսնոյն վտաճութենէ զուրկ, կարտինալին ատելութենէն հալածական (որ չէր կրնար անոր ներել փափուկ զգացմանը շարտասխանելուն) իր թաղութիւն մօրն օրինակն աչքին առջև ունենալով, իր մայրն որ նոյն ատելութեամբ աննիցառ բոլոր կենացը մէջ, թէեւ Մարիտը Մէտիսի, ժամանակին յիշատակագրոց նայելով՝ Աննա թաղութիւնն ընդ միշտ մերժած զգացումը՝ կարտինալին ՚ի սկզբանէ

Հնարհեր էր, Ասորիոյ տան Անան իր ամենէն անձնուէր սպասաւորներուն, իր խիստ սերտ սրտակիցներուն, իր ամենէն սիրելի մտերմներուն կորուստը տեսեր էր: Աղէտարներ ձրիք օժտեալ թշուառներու պէս՝ թաղուհին ամեն իրեն մօտեցողներուն օղէտ կ'ընէր. իր բարեկամութիւնը դժոգակ նշան մ'էր որ հալածանք կ'սպասուէր: Տիկին Շէվրեօզ և աիկին Աէրնէ արտորներ էին. վերջապէս լա Բօրզ իր տիրուհւոյն յայտնապէս կ'ըսէր թէ ժամէ ժամ կ'սպասէր ձերբախլ լինելու:

Ահա ճիշտ այն միջոցին որ թաղուհին այս ախտը մտմտութիւն մէջ ընկողմեր էր որ սենեկին դուռը բացուեցաւ և թաղուորը ներս մտաւ:

Ընթերցուհին խելոյն լուռ կեցաւ, բոլոր կանայք ստք ելան, և խորին լուսթիւն մը աիբեց:

Իսկ թաղուորը քաղաքավարութեան նշան մը չցուցուց, միայն թաղուհւոյն առջև կանկ առնլով:

— Տիկին — ըստ այլոյնուն ձայնով մը — քիչ ատենէն Պ. իրաւապետը քեզի այցի պիտի գայ, և իմ յանձնարարութեամբ քանի մը գործեր պիտի հաղորդէ քեզ:

Գժբազդ թաղուհին՝ որուն անդադար կ'սպասուային իր ամուսնէն զատել, արտօրել և նոյն իսկ դատել, իր սուտին տակէն կարմրեցաւ և ահամայ ըստ:

— Բայց ինչ կ'նշանակէ այն այցելութիւնը, Աեհափառ անէր: Ինչ պիտի ըսէ ինձ զատապեան որ դու չկարենաս ուղղակի հաղորդել:

Թաղուորն ընդ կրուկս դարձաւ արանց պատասխան մալու, և գրեթէ նոյն պահուն պահապան գիւտորներու հարիւրապետը Պ. Կիզօ, իրաւապետին այցի գալն իմացուց:

Նրբ իրաւապետն երեցաւ, թաղուորն արդէն ուրիշ զօնէ մը գուրս ելեր էր:

Իրաւապետը կէս ժպտելով և կէս կարմրելով ներս մտաւ: Որովհետև պատմութեանս ընթացքին մէջ զանի հաւանօրէն պիտի գտնենք, գէշ չլինիր եթէ մեր ընթերցողներն այժմէն անոր հետ ծանօթութիւն ընեն:

Իրաւապետը զուարճարան մարդ մ'էր . Նոյր-Տամի կանոնի-
կոս , Տէրօշ լք Մասն , կարտինալին Երբեմնակի սենեկապետն
էր որ իբր լիովին անձնուէր մարդ զանի կարտինալին ներկայա-
ցոյց . կարտինալն անոր վստահեցաւ . և զո՛հ եղաւ :

Այս մարդուն վրայ այլ և այլ զրոյցներ կ'ընէին , որոյ մէջ
սա զրոյցն ալ կար :

Փոխորկալի երեսասարդութենէ մ'եւեմ վանք մը քաշուեր էր
որպէս զի իր նորահասութեան յիմարութիւնները ժամանակ մը
բաւէ :

Բայց այն սրբանուէր վայրը մանեւուտեան ինզճ արաշխա-
րողն իր դուռն այնչափ շուտ շէր գոցեր որ իր խոյս տուած կիրքն
իրեն հետ ներս չմտնէ : Նոյն կրիք կ'ձարակեր անդուլ , և վա-
նապետը՝ որուն այս փորձութիւնը յայտնեւ էր , սատանան վա-
նելու համար , յորդորեւ էր զինքը զանդակին շուանին զիմել
և միահամուտ հնչել : Այս յայտարար ձայնին վրայ , վանական-
ները պիտի իմանային որ եղբայր մը փորձանքի մէջ է , և բո-
լոր միարժանութիւնն ազօրքի պիտի նստէր :

Այս խորհուրդն ապագայ իրաւապետին լաւ երեցաւ . զիւա-
կան ողին վանեց վանականաց բրած բազմապատիկ աղօթմներով ,
բայց սատանան շուտով շէլներ բնակութիւն հաստատած սեղէն,
որչափ այսն հանելու ճիգ կ'ընէին , նոյնչափ փորձութիւնները
կ'աւելնային . այնպէս որ գիշեր ցերեկ զանգակներն անդուլ կը
հնչէին՝ արաշխարողին զգացած յետին ծայր վշտամբերութեան
պիտոյքն իմացնելով :

Այստեհեան կրօնաւորները պահ մը հանդիստ շուանին : Յե-
րեկը մատուռը տանող սանդուղն ընէն կ'եմնէին կ'ընէին միայն :
Գիշերը՝ Երկոյեան և սատանան պաշտօնէն զաւ՝ կ'ստիպուէին
քսան անգամ իրենց անկողնէն վար նետուիլ և իրենց խղիկնե-
րուն յատակին վրայ ձերարդութիւններ ընել :

Զպիտոյի թէ սատանան ձգեց դնոց թէ ոչ վանականները
տաղտկացան . բայց՝ երեք ամեւն՝ արաշխարողն բնկերութեան
մէջ երեցաւ այնպիսի ստիպոյի այսահարի մը համբաւը բերելով
որ երբէք տեսնուած չէ :

Վանքէն և շնեւում իրաւազխաւթեան աստարէզը մտաւ , իր հօրեղբոր տեղ ստիկնամուկ գտակով նախագահ եղաւ , կարսինալին կողմը բռնեց , որով իր խորագիտութիւնը կ'ըյայանէր . յետոյ դատապետ կամ իրաւապետ եղաւ , Նորին բարձրութեան եռանդագին ծառայեց , մայր թագուհւոյն զէմ' ունեցած ատելութեան և Աւստրիոյ տան Աննայի զէմ' ունեցած վրէժխնդրութեան 'ի նրպատա , Քալէի գործին մէջ գատաւորները զրգոյեց , Լամնայի փորձերը խրախուսեց , որ Ֆրանսայի մեծ երէպապան էր . հուսկ ուրեմն կարսինալին կատարեալ վստահութիւնը վայելելուն պալլան եկաւ որպէս զի թագուհին ներկայի և իրեն յանձնուած եղական յանձնարարութիւնը կատարէ :

Թագուհին զեռ տարի վրայ էր երբ ներս մտաւ , բայց հազիւ զանի տեսաւ , որ իր թիկնաթոռին վրայ նստաւ . և իր կանանց նշան բրաւ որ իրենց բարձերուն և աթոռակներուն վրայ նստին , և ապա ծայրայեղ գուռզութեամբ մը թագուհին հարցուց .

— Ի՞նչ կ'իտղրես , պարոն , և ի՞նչ նպատակաւ այս տեղ կը ներկայիս :

— Յանուն թագաւորին , տիկին , և ամենայն յարգանք զոր Ձեր վեհափառութեան տածելու պատին ունիմ , եկայ ձեր թրղթերը մանր քննել :

— Ինչպէս , պարոն , իմ թղթերս քննե՛ս . . . իմ թղթերս , բայց այս ի՞նչ անարժան ընթացք է :

— Շնորհ ըրէք ներելու ինձ , տիկին . բայց այս պարագայիս մէջ , ես միայն թագաւորին ձեռքը գործի մ'եմ : Միթէ թագաւորն հիմակ ասկից դուրս չէլա՞ն , և միթէ նոյն ինքը բերնով չը յայաննց ձեզ որ այս իմ այցելութեան պատրաստուիք :

— Աւրեմ զնա քննէ նայէ , պարոն . կ'երեւի թէ ես յանցաւոր եմ . Ըստէ՛Քանիա , իմ թղթակալներուս և գրասեղաններուս բանալիները առր :

Գտատպետը ձեի համար միայն կահ կարասիները խառնեց , բայց քաջ զիտէր որ թագուհւոյն նոյն օրը գրած կարեւոր նամակը գրասեղանի մը մէջ պահուած չպիտի լինէր :

Կրք դատապետը քսան անգամ բացաւ գոցեց զգրոցները , պէտք եղաւ , թէ և կ'վարանէր , պէտք եղաւ , կ'ըսեմ , գործին վախճանին գալ , այսինքն նոյն իսկ թագուհւոյն վրան զլուխը փնտտել : Ուստի դատապետը զէպ 'ի Աւսարիոյ տան Աննայի մօտ եկաւ , և խիզա տատամնողա ձայնով ու շփով երեսով մ'ըսաւ .

— Այլ հիմակ , կ'մնայ ինձ զլիաւոր խաղարկութիւնն ընել :

— Ի՞նչ խաղարկութիւն — հարցոյց թագուհին , որ անոր ըսածը չէր հասկնար կամ չհասկնալու կ'զարնէր :

— Նորին վեհափառութիւնը ստոյգ է թէ այսօր ձեր կողմէ զիր մը գրուեցաւ , զիտէ թէ այն զիրը տակաւին չզրկուեցաւ իր հասցէին , այն զիրն որ ոչ գրասեղանին և ոչ գրակալին մէջ կ'գտնուի , և սակայն տեղ մը գրած պիտի լինիք :

— Միթէ կ'համարձակիս ձեռքդ թագուհւոյց վրայ երկնցնել — ըսաւ Աննա անյողզող կանգնելով և դատապետին վրայ սեւեռելով իր աչերն որ գրեթէ սպառնական զարձեւ էին :

— Տիկին , ես թագաւորին մէկ հաստարիմ հայտակն եմ , և ինչ որ Նորին վեհափառութիւնը հրամայէ , պիտի կատարեմ :

— Լա՛ւ , ստոյգ է — ըսաւ թագուհին — և Պ , կարտինալին լրտեսներն անոր լաւ կ'ձառայեն : Այսօր զիր մը գրեցի , այն զիրը գեռ ճամբայ չգրի , և ահա այս տեղ է :

Ա. թագուհին իր գեղեցիկ ձեռքը չփակին տարաւ :

— Ուրեմն սուէք ինձ այդ նամակը , տիկին — ըսաւ դատապետը :

— Ես թագաւորին միայն պիտի տամ զայն , պարոն — ըսաւ Աննա :

— Եթէ թագաւորն ուզէր , տիկին , որ նամակը ձեր ձեռք տրուի , ինքն անձամբ ձեզնէ կ'պահանջէր : Եւայց՝ վերստին կ'ըսեմ , ինձ աստպրեց որ զայն ձեզնէ պահանջեմ , և եթէ չյանձնէք ինձ . . . :

— Ի՞նչ պիտի ընես :

— Գործեալ թագաւորն աստպրեց ինձ որ ձեռքս առնուի :

— Ինչպէ՛ս , ինչ ըսել կ'ուզես :

— Ըսել կ'ուզեմ թէ լիակատար են սու իս հրամանները ,

տիկին , և թէ արտօնութիւն ունիմ կասկածելի թուղթը նոյն իսկ Ձեր վեհափառութեան վրայ փնտռել :

— Ի՛նչ սոսկալի բան — գոչեց թագուհին :

— Ուրեմն շնորհ ըրէք , տիկին , աւելի չգիմազբել :

— Այդ ընթացքը վատ ու նողկալի է , զիտն արդեօք , պարոն :

— Թագաորը կ'հրամայէ , տիկին , ինձի ներողամիտ եղիք :

— Այդ բանին չեմ կարող հանդուրժել . ո՛չ , ո՛չ , լաւ ևս ունիմ մեռնիլ — գոչեց թագուհին , որուն երակններուն մէջ սպառնիական և աստրիական խրոխտ արիւնք կ'զայրանար :

Իրաւապետը խորին խոնարհութիւն մ'ըրաւ , յետոյ իր պաշտօնին գործադրութենէ մազ մ'անգամ չընկրկելու ակներև գիտմամբ , և ինչպէս դահճի մը սպասաւորը իր նայ ընել հարցաքննութեան սենեկին մէջ , թագուհւոյն մօտեցաւ , որուն աչերէն նոյն պահուն իսկ կատղութենէն արտաք կ'հոսէր :

Ինչպէս որ ըսինք , թագուհին յետին ծայր գեղանի էր :

Ուստի իրաւապետին պաշտօնը փափուկ կ'երէր , և թագաորը՝ Պրօքինկհէմի գփսին դէմ այնքան շատ կ'նախանձէր որ վերջապէս ուրիշ ո՛ր և է մէկու համար նախանձ չէր զգար :

Անտարակոյս իրաւապետ Սէկիէն նոյն միջոցին իր աչերով երևելի զանգակին չուանը փնտռեց , բայց զայն չգտնելով՝ որոշումն ըրաւ և ձեռքն երկնցուց այն կողմն ուր՝ թագուհւոյն ըրած խոստովանութեան նայելով՝ նամակը կ'դնուէր :

Թագուհին քայլ մ'ետ գնաց , և այնքան զուճատեր էր որ կարծես թէ պիտի մեռնէր . և չընկնելու համար ձախ ձեռքով իր ետեր գտնուած սեղանին վրայ յենլով , աջ ձեռքով իր կրծքէն թուղթ մը քաշեց և կնքապահին երկնցուց .

— Ա՛ռ , պարոն , ահա նամակը — գոչեց թագուհին կցկաուր և սարսուռն ձայնով մը — սա զայն և բու զզուելի ներկայութենէդ զիս ազատէ :

Իրաւապետն՝ որ իր կողմէ այնպիսի այլայլութեամբ մը կ'զողար զոր զիւրին էր ըմբռնել , նամակն առաւ , մինչև գետին խոնարհութիւն ըրաւ և ձեկց գնաց :

Լազիւ թէ դուռն իր վրայ զոցուեցաւ որ թագուհին իր կանանց զիրկն ընկաւ կէս մը մարած :

Երաւագետը թագաւորին տարաւ յանձնեց նամակն առանց և ոչ բառ մը կարդալու : Թագաւորը գողգոջ ձեռնով առաւ զայն, հասցէն փնտոեց, որ կ'պակսէր, երեսին զոյնը նետեց, զիրը բացաւ ծանրօրէն, յետոյ, առաջին խօսքէն զխտելով որ Սպանիոյ թագաւորին ուղղեալ է այն, շուտ մը կարդաց :

Այս զիրը կատարեալ յատակաշիծ մ'էր կարտինալը վար նետելու : Թագուհին կ'առաջարկէր իր եղբոր և Աւստրիոյ կայսեր այնպէս մը ձեացնել որ՝ Ռիշլիեօր քաղաքականութենէն վերաբարձուած, որուն մշտնջենական հոռն եղաւ Աւստրիոյ տան խոնարհութիւնը, Գրանայի դէմ պատերազմ պիտի բանան և խաղաղութեան իրը պայման կարտինալին պաշտօնանկութիւնը գնեն. իսկ սիրոյ վրայ, և ոչ խօսքն անգամ կար նոյն գրիւն մէջ :

Թագաւորն ուրախ զուարթ հարցուց թէ արդէօք կարտինալը տակաւին Լուվր կ'գտնուի : Անոր ըսին թէ՛ նորին բարձրութիւնն աշխատութեան գրասենեակն է և՛ նորին վեհապառտութեան հրամանին կ'սպասէ :

Անտիջապէս թագաւորն անոր քովը գնաց :

— Ահա, կարտինալ-գուքս — ըսաւ նա — իրաւունք ունէիր, և ես անիրաւ եի. բոլոր դուք քաղաքական է և այս նամակին մէջ բնաւ սիրոյ խնդիր չկայ : Ընդ հակառակն խնդիրը լիովին քու վրայ կ'զառնայ անոր մէջ :

Կարտինալը նամակն առաւ և մեծ ուշադրութեամբ կարդաց, յետոյ, երբ լմեցուց, երկրորդ անգամ ևս կարդաց :

— Լաւ ուրեմն, Աւհապառ տէր — ըսաւ — կ'նայիս թէ մինչև ո՞ր կ'հասցնեն գործն իմ թշնամիներս, ձեզ երկու պատերազմով կ'սպառնան թէ որ զիս պաշտօնէ չձգէք : Եթէ ես ձեր տեղը լինէի, արդարեւ, Աւհապառ տէր, այս հոգը թախանձանաց կ'զիջանէի, և ես ալ ճշմարիտ խնդութեամբ գործէ կը բաշուէի :

— Ի՞նչ կ'ըսես, գաւ, կարտինալ-գուքս :

— Ըսածս սա է, ԱԷՏափառ տէր, որ ես իմ անողջութիւնս կ'կորուսեմ այս ծայրայեղ կոխներու և մշտապէս աշխատութեան մէջ: Ա'րսեմ թէ, շատ հաւանական է որ չպիտի կարենամ Ուղեւի սրաշարման նեղութիւնները քաշել, և թէ աւելի լաւ է այս գործին համար՝ կամ Պ. տը Գօնաէն, կամ Պ. տը Պասօնքիէրը, կամ վերջապէս ուրիշ արխատիրա մարդ մ'անուանես՝ որուն պաշտօնը լինի պատե՞րազմ վարել, և չէ՛ թէ ինչի նման մէկն որ եկեղեցւոյ մարդ մ'եմ, և անշարար իմ կուտմէս կը դարձնեն զիս այնպիսի բաներու համար որոյ բնաւ բնդունակութիւն չունիմ: Ասկէ զատ՝ ձեր ներքին հանգստութիւնն ալ պիտի զանեք, ԱԷՏափառ տէր, և տարակոյս չունիմ որ օտար տէրութեանց մօտ ևս աւելի կ'փառաւորուիք:

— Պ. կարտինալ զուքս — ըստ թաղաորը — կ'հասկնամ միտքդ, անհոգ եղիր. այս նամակին մէջ յիշուած բոլոր անձերն իրենց արժանի պատիւը պիտի բնդունին, և նոյն իսկ թաղա հին:

— Ինչ կ'ըսեք, ԱԷՏափառ տէր: Աստուած չընէ որ թագուհին իմ պատճառաւ թեթեւ անհանգստութիւն մը կրէ. նա միշտ կարծած է թէ իր թշնամին եմ, ԱԷՏափառ տէր, թէ և կրնաք վկայել որ միշտ անոր կողմը ջերմացին բռնած եմ, մինչև անգամ ձեզի դէմ: Մհ, եթէ պատուոյ մասին Ձեր վեհափառութիւնը մասնէր, այն ատեն խնդիրը կ'փոխուէր, և ես ամենէն առաջ պիտի ըսէի. «Անողորբելի եղիք, ԱԷՏափառ տէր, անողորբելի եղիք յանցաւոր կնկան համար»: Երջանկաբար այնպիսի յանցանք մը չկայ, և Ձեր վեհափառութիւնն ահա նոր փորձ մ'ալ տեսաւ:

— Իբրտ է, Պ. կարտինալ — ըստ թաղաորը — և ինչպէս միշտ այս անգամ ալ իբրտունք տնէիր. բայց դարձեալ թագուհին բոլոր իմ բարկութեանս արժանի է:

— Գուք, ԱԷՏափառ տէր, անոր բարկութիւնը գրգռեցիք ձեր վրայ, և ստուգիւ եթէ Ձեր վեհափառութիւնը լաւ մը յանդիմանէ, բնաւ չպիտի մեղադրեմ զինքը. վասն զի Ձեր վեհափառութիւնն այնպէս խստիւ վարուեցաւ. . . :

— Ահա այսպէս պիտի վարուիմ միշտ իմ և քու թշնամիներուդ հետ, կարտինալ—գութս, որչափ բարձր գիրքունենան և որչափ վտանգալի լինի ինձ իմ խիստ վարմունքս :

— Թագուհին իմ թշնամիս է, բայց ձերը չէ, Ահհափառ տէր, ընդ հակառակին, անձնուէր, հլու և անստղիտ ամուսին մ'է. ուստի ներեցէք ինձ որ անոր համար բարեխօս լինիմ ձեր քովը :

— Արեմն թող խոնարհի, և ամենէն առաջ ինքն ինձի գայ :

— Ընդ հակառակին, Ահհափառ տէր, գութ տուէք օրինակը. առաջ գութ գործեցիք յանցանքը, քանի որ գութ կատարածունեցար թագուհւոյն վրայ :

— Ե՛ս ընեմ առաջին քայլը — ըստ թագաւորը — ո՛չ երբէք :

— Ահհափառ տէր, կ'աղերսեմ ձեզ :

— Այլ տակոյն ինչպէս ես առաջ անոր պիտի երթամ :

— Այնպիսի բան մ'ընելով որ գիտէք թէ անոր հաճելի պիտի գայ :

— Ի՞նչ բան :

— Պարահանդէս մը տուէք, գիտէք թէ թագուհին որչափ պարը կ'սիրէ, կ'ապահովեմ որ ձեր կողմէն այդ հոգատարութիւնը տեսնելով իր ոխը պիտի փարատի :

— Պ. կարտինալ, գիտես որ ամէն աշխարհիկ զուարճութիւններ չեմ սիրեր :

— Թագուհին այդ ձեր ընթացքին վրայ ևս քան զես շնորհապարտ պիտի լինի ձեզ, քանի որ այն զուարճութեան գէմունեցած հակակրօթիւնդ գիտէ. ասկէ զատ՝ առիթ մը պիտի ընծայէք անոր իր տօնին օրը ձեր պարզեամբ՝ գեղեցիկ տեանակուս. ասեղիկները դնելու, և որով տակաւին ժամանակ չունեցաւ զարգարուելու :

— Նայինք. Պ. կարտինալ, նայինք — ըստ թագաւորը, որ իրեն հոգ չըրած մէկ յանցանքին համար սրարտատր' և վախցած մէկ յանցանքին մէջ անպարտ դանելուն թագուհին ուրախ լինելով պատրաստ էր անոր հետ հաշտուելու — նայինք, բայց պատուոյս վրայ կ'ըսեմ, շատ ներողամիտ ես :

— Անհատաւ տէր — ըստ կարտինալը — խստութիւնը պաշտօնէից ձգեցէք. ներողամտութիւնն արքայական առաքինութիւն մ'է, 'ի գործ գրէք զայն, և պիտի տեսնէք որ շատ գոհ պիտի լինէք :

Այս խօսքիս վրայ՝ կարտինալը լսելով որ մեծ ժամացոյցը ժամը տասն մէկ կ'ըզարնէ, խորին խոնարհութիւն մ'ըրաւ, թագաւորէն հրաման խնդրեց հեռանալու, և ազաւելց որ թագուհւոյն հետ հաշտուի :

Թագուհին՝ որ նամակը ձեռք ընկնելուն վրայ՝ կ'յուսար որ յանդիմանութիւն մը պիտի լսէ, շատ զարմացաւ հետեւեալ օրն երբ տեսաւ որ թագաւորն իրեն հետ հաշտուելու փորձեր կ'ընէ : Իր առաջին շարժումը մեքմել էր, իր կանաչի հպարտութիւնն ու արժանապատուութիւն այնքան անցթօրէն թշնամանուեր էին, որ չէր կարող իսկոյն մտնալ կրած նախատինքը. բայց իր կանանց խորհուրդներէն ընկձելով՝ սկսաւ մտնալու երես ցոյց տալ : Թագաւորն այս նպատակով արամագրութեանն օգուտ քաղելով ըսաւ թէ մօտ օրերս հանդէս մը տալու գիտաւորութիւն ունի :

Այնքան հաղուագիւտ բան մ'էր Աննա թագուհւոյն համար հանդէս ըսուած բանը՝ որ այս ազգաբարձութեան վրայ՝ ինչպէս որ կարտինալը խորհեր էր, իր թշնամութեան յետին հետքը փարատեցաւ, և թէ ոչ սրտին, զէթ-երեսին վրայ : Լարցոց նա թէ հանդէսն որ օրը պիտի տեղի ունենար, բայց թագաւորն ըստ թէ այս մասին հարկ էր կարտինալին հետ որոշում մ'ընել :

Եւ արգարե՛ թագաւորն ամէն օր կ'հարցնէր կարտինալին թէ հանդէսն երբ պիտի կատարուէր, և ամէն օր կարտինալը՝ որ և է պատրասակաւ՝ զայն որոշելու կ'յապագէր : Այսպէս տաս օր անցաւ :

Մեր արդէն պատմած տեսարանէն ութ օր ետքը՝ կարտինալը նամակ մը ստացաւ՝ Աննտոնի գրոշմով, և այս նամակը լսկ սաքանի մը խօսքերը կ'պարունակէր .

« Զանոնք ձեռք ձգեցի, բայց չեմ կարող Աննտոնէն հեռանալ, քանզի ստակ չունիմ, հինգ հարիւր սակի գահեկան զրկէ

ինձ, և այս գումարն ընդունելէս շորս հինգ օր ետքը՝ Բարիդ պիտի գանուիմ օ :

Այն օրն իսկ որ կարտինալն այս նամակն ընդունեցաւ՝ Թագաւորն իր սովորական հարցումն ուղղեց անոր :

Ռիշլիէօ իր մատերով համրեց և մեղմիկ ըստ խորովի .

— Կէ պիտի համնի — ըստ — ստակը ստանալէն շորս հինգ օր ետքը . շորս հինգ օր պէտք է որ ստակը տեղը համնի , շորս հինգ օր ալ պէտք է անոր դառնալու , որով տաս օր կ'լինի . բայց հակառակ հովեր , չարաղէպ պատահարներ , կանայցի անհանգստութիւններ ալ հաշուի առնլու է :

— Լաւ ուրեմն , Պ , կարտինալ գոքս — ըստ Թագաւորը — հաշիւդ ըրիք :

— Այո՛ , Աւհափառ տէր . այսօր սեպտեմբերի 20^ն է , քաղքիս ոստիկանները հոկտեմբերի 3^ն հանգէս մը պիտի տան : Այսպէս սբանչելի կերպով պիտի կարգադրուի գործը . վասն զի ոչ ոք պիտի կասկածի որ Թագուհւոյն զիջում մ'է ձեր բրածը :

Յետոյ կարտինալը յաւելցուց .

— Ազէկ միտքս ընկաւ , Աւհափառ տէր , չմտնաք հանդիսին առջի օրն ըսելու Թագուհւոյն որ կ'փախաբիք տեսնել թէ ինչպէս կ'վայլեն իրեն անդամանդէ տաղիկները :

ԺԷ

ՊՕՆԱՍԻԷՕԻՒ ՏՈՒՆԸ

Յրկրորդ անգամն էր որ կարտինալն իր խօսքը Թագաւորին հետ տաղիկներուն (ferrets) վրայ կ'րերէր : Հեռեապէս Լուի ԺԳ, այս Թախանձանքին վրայ զարմացաւ , և մտածեց որ այս յանձնարարութեան տակ գաղտնիք մը պիտի լինի :

Քանի քանի անգամ թագաւորը պղտիկ ընկեր էր կարտինաւին առջև՝ որուն ոստիկանութիւնը, թէև այժմեանին կատարելութեան չէր հասած, զարձեալ ընտիր էր, իր տան մէջ անցած դարձածին իրմէ աւելի տեղեակ գտնուելուն. ուստի յուսաց՝ թագուհւոյն հետ խօսակցութիւն ընելով այս խօսակցութիւնն ըստ մ'առնուել և ապա Նորին բարձրութեան մօտ գալ՝ կարտինաւին յայանի կամ անյայտ գաղտնէքով մը, և այսպէս երկու պարագային մէջ ալ իր պաշտօնէին աչքին արժանիր մը ստանալ:

Ուստի դնաց թագուհին գտնելու, և՛ իր սովորութեան համեմատ՝ անոր մօտեցաւ նոր նոր սպանալիք ընելով չորս կողմը գտնուող կանանց դէմ: Աննա թագուհին գլուխը ծոց, առանց պատասխան տալու թողուց որ հեղեղն անցնի, յուսալով որ ՚ի վերջէ պիտի հանդարտի: Բայց Լուի Ժ.Պ. ի ուզածն այս չէր. Լուի Ժ.Պ. վիճարանութիւն մը կ'ուզէր որպէս զի անկից ըստ մը ցայտի, հետաստի լինելով որ կարտինաւը թագուն խորհուրդ մը կ'առնէր և իրեն ստեղծելի խաղ մը կ'ընի թէր ինչպէս որ Նորին բարձրութիւնը սովոր էր ընելու: Այս նպատակին հասաւ թագաւորը շարունակ թագուհին ամբաստանելով:

— Բայց — գոչեց Աննա թագուհին՝ այս անորոշ յարձակումներն տաղալացած — բայց, Ա.հ.հափառ տէր, ձեր արտին մէջ եղածը բացէ ՚ի բաց չէք յայտներ ինձ: Ես ինչ ըրի, նայինք, ինչ յանցանք գործեցի: Անկարելի է որ Ձեր վեհափառութիւնն այսքան ազնուի հանէ իմ եղբորս գրած մէկ նամակիս համար:

Թագաւորն՝ այսպէս ուղղակի յարձակում մը կրելուն՝ ինչ պատասխան տալը չգիտցաւ. մտածեց որ պատեհ առիթ մ'էր հանդէսէն որ մ'առաջ ընելիք առաջարկութիւնը նոյն միջոցին իսկ ընել:

— Տիկին — ըսաւ վեհափառ օրէն — քաղաքատունն ՚ի մօտոյ պարահանդէս մը պիտի լինի. կ'փափագիմ որ՝ ՚ի պատիւ մեր ընտիր ոստիկաններուն, պաշտօնական հագուստով երևիս. մանաւանդ կ'ուզեմ որ տօնիդ առ թիւ իմ տուած ակննակառ առ զիկնելով զարդարուիս: Ահա այս է իմ պատասխանս:

Ահա ելի էր այս պատասխանը : Աննա թագուհին կարծեց թէ Լուի ԺԳ․ ամէն բան զիտէ , և թէ կարտինալը յորդորած է զինքն այս եօթ մ.թ օրուան գաղանապահութեան , թէ և ՚ի բնէ ծածկապահ էր : Թագուհին յեաին ծայր զեղնեցաւ , իր զեղա-հրաշ ձեռքը՝ որ նոյն պահուն կարծես թէ մտէ ձեռք մ'էր՝ սեղանին վրայ կաթնցուց , և ահարեկ աչերով թագաւորին երեսը նայելով՝ վանկ մ'անդամ բերնէն չհանեց :

— Ա՛լեհ , տիկին — ըսաւ թագաւորն որ թագուհոյն այս վրդովումն լիովին կ'ախորժէր , թէ և առանց պատճառը դուշա-կելու — կ'լսես :

— Այո՛ , Ահհապառ տէր , լսեցի — թոթովեց թագուհին :

— Միթէ այս պարահանդիտին պիտի գաս :

— Այո՛ :

— Ասդիկներովդ :

— Այո՛ :

Թագուհոյն գունատութիւնն աւելի ևս սասակացաւ եթէ հնար է , թագաւորն այս բանս զիտեց և վայելեց այնպիսի պաղուկ անգթութեամբ մ'որ իր բնաւորութեան մէկ յօտի կողմն էր :

— Արեմն այսպէս որոշուած է — ըսաւ թագաւորը — և ահա այս միայն կ'ուզէի ըսել :

— Բայց այս պարահանդէսն ե՛րբ տեղի պիտի ունենայ — հարցուց Աննա թագուհին :

Լուի ԺԳ․ բնագգումով զգաց որ այս հարցման պատասխան տալու պարտաւոր չէր , ըստ որում թագուհին գրեթէ շնչասպառ ձայնով մը նոյն հարցումն ըրեր էր :

— Բայց մօտ օրերս տեղի պիտի ունենայ , տիկին — ըսաւ նա . — բայց չեմ՝ յիշեր ճշտիւ որոշեալ օրուան թուականը , և կարտինալին պիտի հարցնեմ :

— Արեմն կարտինալն առաջարկեց ձեզի այս պարահանդէսը — զոչեց թագուհին :

— Այո՛ , տիկին — պատասխանեց թագաւորը զարմանալով — բայց ինչու կ'հարցնես :

— Միթէ նա՞ ըստ քեզ որ անշամանգէ ասղիկներով երեխո՞
պարահանգիսին :

— Այո՞նքն, տիկին . . . :

— Նա՞ է, Ահհափառ տէր, նա՞ է :

— Լա՛ւ, ի՞նչ փոյթ է եթէ նա կամ ես լինիմ : Միթէ այս
հրուէրն յանցանք մ'է :

— Ո՛չ, Ահհափառ տէր :

— Ուրեմն պիտի հրամայես :

— Այո՛, Ահհափառ տէր :

— Հա՛տ լաւ — ըստ թաղաւորը քաշուելով — շատ լաւ,
վստահ եմ խօսքիդ վրայ :

Թաղուհին խոնարհութիւն մ'ըրբաւ : ոչ այնքան քաղաքավար
ութենէն որքան իր ծնկերը կ'իծոտելուն :

Թաղաւորն ուրախ դուարթ մեկնեցաւ :

— Կորայ — մրմուաց թաղուհին — կորայ, վասն զի կարտի-
նան ամէն բան զխտէ, և այն է թաղաւորը զրգոողը, որ տա-
կախն բան մը չգիտէ, բայց քիչէն ամէն բան պիտի իմանայ :
Կորայ, Աստուած իմ, Աստուած իմ, Աստուած իմ :

Թաղուհին բարձի մը վրայ ծունր գրաւ և աղօթեց՝ իր երե-
րուն թեկերուն վրայ պահելով գլուխը :

Արդարև թաղուհւոյն զիրքը տակալի էր : Պրփինկէէմ Լոն-
տոն դարձեր էր, տիկին Շէվրէօզ Գուր կ'գտնուէր : Առջուա-
նէ աւելի հսկողութեան տակ գտնուելով թաղուհին ներքուստ
կ'զգար որ իր կիներէն մին զինքը կ'մատնէր, թէև չէր զիտեր
թէ ո՞վ է : Լա Բօրդ չէր կարող Լուվրէն գուրս ելնել, ուս-
տի վստահելու հոգի մը չունէր :

Հետևապէս թաղուհին՝ իրեն սպառնացող վտանգին և ամէն
կողմէ երեսի վրայ մնալուն՝ սկսաւ ողբալ և հեծկլտալ :

— Եւ միթէ Ձեր վեհափառութեան չեմ կարող օգնել — ը-
սաւ յանկարծ անուշ և զթալի ձայն մը :

Թաղուհին գլուխը դարձուց աշխուժի, վասն զի այս ձայնին
բացատրութեան վրայ բնաւ կասկածելու պատճառ չունէր, այս-
պէս խօսողը բարեկամուհի մ'էր :

Եւ արդարեւ՝ թագուհւոյն սենեակը տանող գոնեւորն վրայ սիրուն տիկին Պօնասիւտն երեցաւ . դահլճի մը մէջ շրջադղեւորներն ու լաթերը կարդի գնելու կ'ըջաղէր , երբ թագաւորը ներս մտեր էր : ոտսի դուրս ելնելու հնարը չէր գտեր և ամէն բան լսեր էր :

Թագուհին սուր ձայն մ'արձակեց կարծելով թէ բռնուեցաւ . վասն զի իր շփոթութեան մէջ խիոյն չճանչեց լա Բօրդին ձեռօք իրեն ծառայութեան ընդունած կիներ :

— Մ՛հ , բանէ մը մի վախնաք , տիկին — ըսաւ նորատի կիներ ձեռներն իրարու կցելով և թագուհւոյն կակիծներուն վշտակեց գտնուելով լալային — ես հոգւով մարմնով Ձեր վեհափառութեան կատարած եմ , և որչափ որ շատ հեռու եմ ձեզնէ , որչափ որ իմ զիրքս շատ ստորին է , կարծեմ թէ Ձեր վեհափառութիւնն այս նեղութենէ ազատելու հնարը գտայ :

— Գո՛ւ , ո՛ր երկին , դո՛ւ — գոչեց թագուհին . — բայց , խընդրեմ , շիտակ ինձի նայէ : Ամէն կողմէ մասնիչներ զիս պաշարած են , արդեօք քեզի կրնամ վստահիլ :

— Մ՛հ , տիկին — գոչեց նորատի կիներ ծունր կրկնելով — հոգիս վկայ , որ Ձեր վեհափառութեան համար մեռնելու պատրաստ եմ :

Այս աղաղակն անոր սրտին խորէն կ'ելնէր , և առաջինին պէտ՝ խարուսիկ բան մը չուներ :

— Այո՛ — շարունակեց տիկին Պօնասիւտ — այո՛ , այս տեղ մասնատուներ կան , բայց , Սուրբ Աղոյսին վրայ կ'երգնում որ ինձի շափ ոչ որ Ձեր վեհափառութեան անձնուէր է : Այն աղիկները զոր թագաւորը կ'ինչրէ , Պըքինկ՛՛՛՛մի գբսին տուիք , այնպէս չէ՛ : Այն առդիկները վարդափայտէ փոքրիկ ափի մը մէջ գրուեր և իր թեւին տակը պահեր էր : Միթէ կ'սխալեմ , միթէ բաժնս սողոյ չէ՛ :

— Մ՛հ , Աստուած իմ , Աստուած իմ — մրմուռաց թագուհին՝ որուն ակօսներն աշէն կ'շաչէին :

— Այո՛ , այն առդիկները — շարունակեց տիկին Պօնասիւտ — պէտք է ձեռք բերել :

— Այ՛ս, անտարակոյս պէտք է — գոչեց թագուհին. — բայց ինչ ընել պէտք է, ինչպէս այս նորատակին հասնելու է :

— Պէտք է դքսին մէկը զրկել :

— Բայց զ՛՛՛՛՛ . . . զ՛՛՛՛՛ . . . որո՞ւ վստահել :

— Իմ վրայ վստահութիւն ունեցէք, արիկին. այդ պատին ըրէք ինձ, թագուհիս, և ես, ես պատգամաւոր մը կ'գտնեմ :

— Բայց պէտք է զրկել :

— Ա՛հ, այ՛ս, անհրաժեշտ է : Ձեր վեհափառութեան ձեռք երկտող գիր մը և գրոշմ հարկ են :

— Բայց այդ երկտող գիրն իմ դատապարտութիւնս է, ապահարզանս է, արսորս է :

— Այդպէս է, եթէ վատ ձեռք ընկնի այն գիրը : Բայց ես կ'առահովեմ որ հասցէին պիտի հասնի անգրեւ :

— Ա՛հ, ակէր Աստուած, արեմն պէտք է որ իմ կեանքս, իմ պատիւս, իմ համբաւս քու ձեռքդ յանձնեմ :

— Այ՛ս, այ՛ս, արիկին. պէտք է, և այդ ամենն ես, ես պիտի ազատեմ :

— Բայց ինչպէս. գոնէ լսէ ինձ միջոցը :

— Իմ էրիկս երկու երեք օրէ վեր բանաւն ելլաւ. գեռ զինքը տեսնելու ժամանակ չունեցայ : Բարի և միամիտ մարդ մ'է, որ ոչ սէր և ոչ ինքն ունի մէկուն : Պատրաստ է իմ կամքս կատարելու. իմ մէկ հրամանին վրայ ճամբայ պիտի ելնէ, առանց գիտնալու թէ ինչ կ'տանի, և Ձեր վեհափառութեան գիրը պիտի յանձնէ հասցէին առանց գիտնալու թէ Ձեր վեհափառութեան գիրն է :

Թագուհին իսնդադդին յուզմամբ նորապի կնկան ձեռները բռնեց, անոր երեսը նայեցաւ որպէս թէ սրտին խորը կարգալ կ'ուզէր, և անոր գեղեցիկ աչերուն մէջ մի միայն անկեղծութիւն տեսնելով՝ գորովազին զանի գրկեց :

— Ըսածդ կատարէ — գոչեց նա — և ստով իմ կեանքս, իմ պատիւս ազատած պիտի լինիս :

— Ա՛հ, բարեբաղդօրէն ձեզի ընելիք ծառայութիւնս մի չա-

փառանցէք . ազատեալու ոչ ինչ չկայ Ձեր վեհափառութեան հա-
մար , քանի որ մինակ նենգալի դատերու զոհ մ'էք :

— Ճշմարիտ է , Ճշմարիտ է , զտակս — ըստ թագուհին —
և իբրևունք ունիս :

— Արեմն գիրը տուէք ինձ , տիկին , ժամանակը սուղ է :

Թագուհին վազեց փոքրիկ սեղանի մ'առջև գնաց , որուն վրայ
մեջան , թուղթ և գրիչներ կային . երկու սող բան գրեց , իր
զմուռովը գիրը կնքեց և տիկին Պօնասիէօի տուաւ :

— Բայց — ըստ թագուհին — խիստ կարևոր բան մը կ'մու-
նանք :

— Ինչ բան :

— Ստակ :

Տիկին Պօնասիէօ կարմրեցաւ :

— Այո , Ճշմարիտ է — ըստ նա — և Ձեր վեհափառութեան
կ'խոստովանիմ որ էրիս . . . :

— Էրիկդ ստակ չունի , այս բտել է միտք :

— Ընդ հակառակն , ունի , բայց շատ ազահ է , և այս է
իր միակ թերութիւնը : Սակայն թող Ձեր վեհափառութիւնն ան-
հոգ լինի , ճար մը կ'գտնենք . . . :

— Իբրտի ես ալ ստակ չունիմ — ըստ թագուհին — (Տի-
կին ալ Մօսկովի յիշատակագրերը կարդացողներն այս պատաս-
խանին վրայ չպիտի գարմանան) : Բայց սպասէ :

Աննա թագուհին գոհարներուն արկղը փնտռեց :

— Ահա — ըստ — մեծագին մատնի մը , ինչպէս որ կ'հա-
ւատեն , Սպանիոյ թագաւոր' եղբորս մէկ պարզեւն է . իմս է և
կրնամ ըստ հաճոյս գործածել : Ա՛ն այս մատնին , ծախէ , ըս-
տակ գտիւր և թող ամուսինդ ճամբայ ելնէ :

— Ժամէ մը հրամանդ տեղը պիտի գայ :

— Ահա հասցեն կ'տեսնես — յարեց թագուհին այնպէս ցած
ձայնով խօսելով որ հազիւ թէ ըսածը լսելի կ'լինէր , « Ա՛ն մի-
ւոր դոքս Պըքինկէմի , 'ի Ղոնտօն » :

— Այս նամակն իր ձեռքը պիտի տրուի :

-- Անհանձն զառակ — զոչեց Աննա Թազուհին :

Տիկին Պոնասիէօ Թազուհույն ձեռները համբուրեց, Թուղթն իր չփակին մէջ պահեց և Թուչունի պէս Թեթև աներեկոյթ եղաւ :

Տաս վայրկեանէն՝ Պոնասիէօ տիկինն իր տունն էր, ինչպէս որ Թազուհույն բտեր էր՝ իր էրկանն ազատութենէ վեր՝ զանի չէր տեսեր. չգիտէր որ կարտինալի մասին Պոնասիէօ իր կարծիքը փոխեր էր. փոփոխութիւն մ'որ այնուհետև աւելի զօրացեր էր Ռօշֆօր կամսին քանի մ'այցելութիւններովը, վասն զի Պոնասիէօի մէկ սերտ բարեկամն էր դարձեր, և առանց դժուարութեան հատապարտութիւն էր Թէ իր կնկան առևանգը մեղադրելի ըզգացումով եղած չէր, այլ միայն քաղաքական զգուշութիւն մ'էր :

Տիկին Պոնասիէօ իր էրիկը մինակ գտաւ. խեղճ մարդն իր տունը նեղութեամբ կարգի դնելու ետէէ էր, վասն զի կահ կարասին գրեթէ խորտակած և պահարանները գրեթէ սարապ գտեր էր, քանի որ արդարութիւն ըստած բանն այն երեք բաներէն մին չէ, որոց համար Ազգաման Թազուհուրը կ'ըսէ Թէ իր ճամբուն վրայ հետք չ'իթողուր : Իսկ սպասուհին՝ տիրօջը ձերբակալութենէն վեր փախուստ տուեր էր : Խեղճ աղջիկը լեղապատու լինելով Բարիդէն մինչև իր բնիկ երկիրը՝ Պուրկօյը հետիտան քալեր էր անգուլ :

Բրժանի փերեզակը տուն դառնալուն՝ իր յաջող վերադարձը կնկան յայտներ էր, և կինն ալ պատասխաներ էր շնորհաբերելով և լսելով Թէ՝ երբ պարտադրութիւնները ներեն, անմիջապէս առաջին առիթ մը պիտի գտնէ անոր այցելութեան գալու :

Այս առաջին առիթը հինգ օրէն պատահեր էր, և այս բանտարիչ պարագայի մէջ փոքր ինչ երկարատև պիտի երեւեր վարպետ Պոնասիէօին. բայց կարտինալին ըրած այցելութեան և Ռօշֆօրին ըրած այցելութեանց մէջ՝ առաս խորհրդածութեան նիւթ ուներ, և ինչպէս որ յայտնի է, մարդս շղար Թէ ժամանակն ինչպէս կ'անցնի երբ մտմտքի մէջ զամուռի :

'Նա մանուանդ' Պոնասիէօի մտմտքը վարդազոյն էին : Ռօշֆօր զանի բարեկամը, իր սիրելի Պոնասիէօն կ'անուանէր, և

անգաղար կ'ըսէր անոր որ կարտինալը մեծ համարում ունի իր վրայ : Փեքեզակն արդէն պատույ և բազդին ճամբուն մէջ կը տեսնէր ինքզինքը :

Տիկին Պօնասիւէօն ալ իր կողմէն մտածեր էր, բայց, պէտք է ըսել, փառասիրութենէ զատ բանի մը վրայ, ակամայ իր մշտմշտութեան իբր հաստատուն շարժառիթ ունէին այն գեղանի և արքայապետ պատանին որ այնքան սիրահար կ'երեւէր : Պ. Պօնասիւէօի հետ տասն ութ տարեկան եղած ասուն կարգուեր, իր էրկան բարեկամներուն մէջ ապրեր էր, էրիկ մ'որ անշուք էր սր և է զգացումը ներշնչել նորատի կնկան մ'որուն սիրան իր վեճակէն առելի բարձր էր. հեռեապէս տիկին Պօնասիւէօ զուհիկ հրապոյրներու անզգայ մնացեր էր. բայց, մանտանդ այն ժամանակ՝ ազատորդի անունը միջին դասու ժողովրդեան վրայ մեծ ազդեցութիւն ունէր, և Եւրոպանեան ազատորդի էր. ասիէ զատ՝ պահապան զօրաց համազրեանն ունէր, որ հրացանակրաց համազրեանէն ետքը՝ ամենէն առելի յարգ ունէր կանանց առջև : Տ'Արդանեան, նորէն կ'ըսենք, գեղանի, նորատի, յանդուգն էր. սիրոյ վրայ կ'իտուէր իբր մարդ մ'որ կ'սիրէ և սիրուելու ծարախ է. պէտք եղածէն առելի ունէր այս ձիրքը քսան երեք տարու գլուխ մը դարձնելու, և տիկին Պօնասիւէօ կենաց այս երջանիկ տարիքին հասեր էր :

Թէև ութ օրէն առելի էր որ այր ու կին զիրար չէին տեսեր, և թէև այն շաբաթ ծանրակշիռ դէպքեր անցեր էին իրենց մէջ, գարձեալ զգուշութեամբ մ'իրարու մօտեցան. սակայն Պ. Պօնասիւէօ ճշմարիտ խնդութիւն մը յայտնեց և բազկատարած դէպքը կինը յառաջացաւ :

Տիկին Պօնասիւէօ իր ճակատը ներկայացուց :

— Քիչ մը խօսինք — ըսաւ :

— Ենչպէս — ըսաւ Պօնասիւէօ զարմանալով :

— Այո, անշուշտ, խիստ կարևոր բան մ'ունիմ՝ քեզի հաղորդելու :

— Ազէկ ըսիր, ես ալ քանի մը ծանր հարցումներ ունիմ

առաջարկելու քեզ : Ա՛սղաշեմ , բացառել ինձ նայիմ քու առևանդդ :

— Էլմնակ կարեօր բանն այդ չէ — ըստ տիկին Պօնասիւն օ :

— Արիշ ինչ կայ արեմն , միմէ բանտարկութիւնս :

— Նայն օրն իսկ իմացայ , բայց որովհետև անպարտ լինելդ գիտէի , որովհետև աննենդ լինելդ գիտէի , որովհետև քեզ տարիշ վնաս բերող բան մը չգիտէիր , ես ալ այդ գէտութին շափէն առելի կարեօրութիւն չտուի :

— Անհոգ անհոգ կ'իտօսիս , տիկին — վրայ բերաւ Պօնասիւն օ՛ իր կնկան ցոյց տուած անկարեկցութենէ վերաորտեւում — գիտեն արդեօք որ օր մ'ու գիշեր մ'աճբողջ Պասայիյի մէկ զննդանին մէջ լծաղուած մնացի :

— Օր մ'ու գիշեր մը շուտով կ'անցնին , տրեմն թողունք այժմ բանտարկութիւնդ , և զիս այս տեղ բերող ինդրոյն դատնանք :

— Ինչպէ՛ս , և քեզ այս տեղ բերողն ինչ կրնայ լինիլ — ո՛չ ապօքէն էրիկդ տեսնելու փափաք մ'որմէ ութ օրէ վեր բաժնուած ես — հարցոյց փերեզակը աստիկ կարեվէր :

— Նախ այդ փափաքս է , և ապա տրիշ բան մը :

— Իօսէ նայիմ :

— Ի՛խաօ կարեօր բան մ'որմէ թերեւս մեր ապագայ բազզը կախում ունի :

— Մեր բազզին կերպարանը՝ քեզ տեսնելէս վեր՝ բոլորովին փոխուեցաւ , տիկին Պօնասիւն օ , և չպիտի զարմանամ եթէ քանի մ'ամսէն շատ մարդոց նախանձը շարժէ :

— Այնպէ՛ս է , մանաւանդ՝ եթէ քեզի տալիք հրահանգներուս հետեւիս :

— Ինձի՛ :

— Այո՛ , քեզի՛ : Ընելիք լաւ և նուիրական գործ մը կայ , պարոն , և միանգամայն վաստակելու շատ ստակ :

Տիկին Պօնասիւն օ գիտէր որ իր էրկան ստակի վրայ իօսելով անոր տկար կողմը կ'զարնէ :

Բայց մարդ մը՝ եթէ փերեզակ անգամ լինի, նոյն մարդը չե
 քնար Ռիշլիէօ կարտինալին հետ տաս վայրկեան խօսելէն ետեւ:

— Աւասակելիք շատ ստակ կայ — ըսաւ Պօնապիէօ իր շոր-
 քերն երկարելով:

— Այո՛, շատ:

— Աւերջի վերոյ սրչափ կարծես:

— Կարելի է հազար սկիի դահեկան:

— Աւրեմն իղնէ խնչրելիքը շատ ծանրակշիռ քան մը պիտի
 լինի:

— Այո՛:

— Ի՞նչ ընել պէտք է:

— Իսկոյն ճամբայ պիտի ելնես, քեզի թուղթ մը պիտի տամ,
 այն թուղթն որ և է պատճառաւ ձեռքէ չպիտի հանես և շի-
 տակ հասցէին պիտի տանիս:

— Եւ որ կողմն երթալու եմ:

— Լոնտօն:

— Ե՛ս, Լոնտօն երթամ: Իսաչ հանէ երեսդ, կատակ կ'ը-
 նես, եւ Լոնտօն գործ չունիմ:

— Բայց ուրիշները կ'ուզեն որ երթաս:

— Ա՛յլ են ուզողները: Քեզի կ'իմացնեմ որ այսուհետեւ կոյր
 զկուրայն քան մը չեմ ընեք, և կ'ուզեմ հասկնալ, ո՛չ միայն իմ
 քննիս վտանգն այլ և որո՞ւ համար սոյն վտանգը պիտի կրեմ:

— Անուանի անձ մը քեզ կ'զրկէ, անուանի անձ մը քեզ
 կ'սպասէ, ընդունելիք վարձքդ ակնկալութենէդ վեր է, ահա
 այսչափ միայն կարող եմ խոստանալ:

— Նորէն դուեր կան, միշտ դուեր, շնորհակալ եմ, հի-
 մակ աւելի կատկածոտ եմ, և Պ. կարտինալն այս մասին իմ
 աչքս բացաւ:

— Կարտինալը — գոչեց տիկին Պօնապիէօ — միթէ կարտի-
 նալը տեսար:

— Զիս կանչել տուաւ — պատասխանեց փերեզակը գոտաւ-
 բար:

— Եւ միթէ դու ալ անոր հարուէրին գացիր, անխոհեմ մարդ:

— Հարկ է ըսել որ երթալն ու շերթալն իմ ձեռքս չէր, վասն զի երկու զին որի մէջ տեղն էի: Այս սայոյց է ևս որ առաջուան պէս Նորին բարձրութիւնը չէի ճանչէր, եթէ կարեանայի այս այցելութիւնը զանց ընել, շատ դոհ պիտի լինէի:

— Արեմն կարտինալը քեզ թշնամանեց, արեմն քեզ պատանայ:

— Իր ձեռքը կարկառեց ինձ և զիս իր բարեկամը կոչեց, իր բարեկամը, կ'ըսես, տիկին. ես մեծ կարտինալին բարեկամն եմ:

— Մեծ կարտինալին:

— Միթէ այս անունն անոր վայել չեն գաներ, տիկին:

— Ըսելիք մը չունիմ. բայց քեզ կ'ըսեմ որ պաշտօնէի մը շնորհը վաղանցիկ է, թէ մարդս յիմար լինիլ պէտք է պաշտօնէի մը կապուելու. ուրիշ իշխանութիւններ կան որ իրմէ վեր են, որ մարդու մը կամահասածութենէ, կամ դէպքէ մը կախում չունին, ասա այն իշխանութեանց յարիլ պէտք է:

— Այցա իմ լսելու, տիկին, սակայն իբրա է որ ուրիշ իշխանութիւն մը չեմ ճանչէր, բայց այն մարդունն որուն ծառայելու պատիւն տնիմ:

— Ինչպէս, կարտինալին կ'ծառայես:

— Այո, տիկին, և իբրև իր սպասարը չպիտի թողում որ պետութեան ապահովութեան դէմ դաւեր նիթես, և դու այնպիսի կնկան մը խարդաւանքին գործակից գտնուիս որ գաղղիացի չէ և սպանիացիի սիրտունի: Բարեբաղդօրէն մեծ կարտինալը կենդանի է, իր արթուն աչքը կ'հասկնայ և մինչև սրտի խորը կը թախանցէ:

Պօնապիէօ՝ Ռօշֆօր կոմսն արդէն լսածն այսպէս բառ առ բառ կ'կրկնէր. բայց խեղճ կիճն որ իր էրկան վրայ գրեթէ էր յոյսը, և այս յուսով թաղուհին ապահովէր էր այս մասին, գող ելլա, վասն զի մազ մնաց որ վտանգի մէջ պիտի ընկնէր, և ինքը բոլորովին անձարակ մնացեր էր: Սակայն իր էրկանը տկարութիւնը՝ և մանուանդ ընշապիրութիւնը գիտնալով՝ չէր յուսահատեր զանի իր նպատակին բերելու:

— Ա՛Տ, ուրեմն կարտինալեանն ես գու, պարսն — գոչեց նա:
 — Ա՛Տ, քու կինը սանջող և թաղուհին թշնամանող կուտակ-
 ցութեան կ'ծառայես:

— Մանաս որնեքու շահերն ընդհանուր շահուց մօտ ոչ ինչ
 են: Աս պետութիւնն ազատող մարդոց կողմն եմ — ըստ Պօնա-
 սիւնօ կոկալալով:

Այս սլ Ռօշֆօր կոմսին մկ խօսքն էր զոր միտքը պահեք և
 զորձածելու առիթ գտեր էր:

— Եւ միթէ գու գիտես թէ պետութիւն ըսածդ ինչ է —
 ըստ տիկին Պօնասիւնօ ուսերը բարձրացնելով: — Շատ համա-
 րէ լոկ անուշիմ ստաննիկ մը լինելու, և ուր որ աւելի շահ
 տեսնես՝ այն կողմը դարձիր:

— Ա՛Տ, էՏ — ըստ Պօնասիւնօ ուսուցիկ պարիկ մը գայնե-
 նելով, որ արձաթի ձայն հանեց — ասոր ինչ կ'ըսես, տիկին
 քարոզչուհիս:

— Աւակից է այդ ստակը:

— Միթէ շնօ գու շակեր:

— Կարտինալէն:

— Այո, անորմ և իմ բարեկամ՝ Ռօշֆօր կոմսն է:

— Ռօշֆօր կոմս, բայց զիս առեանդոցն այն է:

— Շատ կարելի է, տիկին:

— Եւ գու ինչպէս այն մարդէն ստակ կ'ընդունիս:

— Միթէ շոսիր ինձ որ այն առեանդը բոլորովին քաղաքա-
 կան էր:

— Այո, բայց այն առեանդին նպատակն չէր յարեալ զիս
 տիրուհիս մասնելու, և տանջանոց խոստովանութիւններ ընել
 տալու: որոնք թեքես իմ Օգոստոսիա տիրուհիս պատիւն ու
 կեանքը պիտի վասնդէին:

— Տիկին — վրաց բերու Պօնասիւնօ — քու Օգոստոսիա տի-
 րուհիդ նեղամբ սորանուհի մ'է, և ինչ որ կարտինալը կ'ընէ
 միշտ լու է:

— Պարսն — ըստ նորասի կիներ — գիտէի որ վաստախրու:

ազահ և ապուշ ես, բայց չգիտեի որ վատանան մէկն ես :

— Տիկին — ըստ Պօնասիէօ, որ երբէք իր կինը բարկու-
թեան մէջ չէր տեսած, և որ ամուսնական ցամաքնէ կ'երկնչէր
— տիկին, ինչ կ'ըսես, խնդրեմ :

— Կ'ըսեմ թէ ապիրատ մ'ես — շարունակեց տիկին Պօնաս-
սիէօ, որ կ'գիտէր թէ փոքր ինչ ներդարմաւ սկսեք էր իր էր-
կան վրայ : — Ա՛հ, դու քաղաքականութեան կ'իտանուիս : դու,
և կարտինալեան քաղաքականութեան իսկ : Ա՛հ, հոգիդ մար-
մինդ կ'ծախես ստատանային ստակի համար :

— Ա՛յ, այլ միայն կարտինալին :

— Մի և նոյն բանն է — դուչեց նորաստի կինը : Ռիշլիէօ ը-
սել ազան ըսել է :

— Լուէ, տիկին, ըսէ, կարելի է քեզ լսեն :

— Այո, իբրտուք ունիս, և քու վատութեանդ համար ամու-
թաբարտ պիտի մնայի :

— Բայց, խօսէ, ինչ կ'պահանջես իզնէ :

— Արդէն ըսի. կ'ուզեմ որ անմիջապէս ճամբոյ ելնես, պա-
րան, և հաստարմօրէն քեզի յանձնած պաշտօնս կատարես. այս
պայմանաւ միայն թմն բան կ'մտնամ, կ'նշրեմ, և որ մեծն է
— իր ձեռքն անոր կարկատեց — իմ բարեկամս թիւնս քեզի կը
զարձնեմ :

Պօնասիէօ թէ վատասիրտ և թէ ժլատ էր, բայց իր կինը կը
սիրէր, ուստի սիրան ելաւ : Յիտուն տարաւ մարդ մ'ընդերկար
քէն չպահեք երանն երեք տարաւ կնկան մը : Տիկին Պօնասիէօ
զիտեց որ իր էրիկը կ'վարանէր :

— Ազէ, միթէ միտքդ եզան — ըստ անոր :

— Բայց, սիրելիս, մտածէ անգամ մը թէ ինչ կ'պահանջես
իզնէ. Լոնտօն Բարիզէն հետի է, շատ հետի, և թերես յանձ-
նարարութիւնդ անվտանգ չէ :

— Ինչ փոյթ, եթէ զգուշանաս :

— Ճշմտիւք, տիկին Պօնասիէ — ըստ փերեզակը — ճըշ-
մարիւք իմ զարծս չէ այդ, և կ'մերժեմ. գտեալն կ'խորշիմ :

Նս Պատգիյ տեսնող մարդ եմ, պահ, ստեղծել է Պատգիյը: Ձիտ տանջանքի դնելու սպառնացան, գիտեն արդեօք թէ ինչ է տանջանքը: Փայտէ սեպեր են զոր սրունքը կ'վարտեն մինչև որ ոսկորները խորտակեն: Իրաւի, ո՛չ, չպիտի երթամ: Կրօղ, ինչու համար դու անձամբ չես երթար, վասն զի, ճշմարիտը կ'ուզեն, կարծեմ թէ մինչև ցայսօր քեզ սխալ դատեր եմ, կարծեմ թէ դու մարդ ես, և կատաղի տեսակէն իսկ:

— Իսկ դու, դո՛ւ կին ես, ողորմելի, ապուշ, անբան կին մը: Ա՛հ, դո՛ւ վախնաս: Ան ուրեմն, եթէ անմիջապէս ճամբայ չեխես, թաշուհոյն հրամանաւ քեզ ձերբակալ ընել և այնքան վախոցած Պատգիյը նետել պիտի սամ քեզ:

Պոնասիէօն խորին մտմտոք մ'առաւ. իր գլխին մէջ երկու բարկութիւններն, կարտինալինն ու թազուհոյնը կշռեց, և կարտինալինը շատ աւելի ծանր գտաւ:

— Թագուհոյն կողմէն զիս ձերբակալ ընել սուր — ըստ նա — և ես ալ Նորին բարձրութեան պիտի բողոքեմ և ազատիմ:

Այս անգամ տիկին Պոնասիէօ գիտեց որ զործը շատ հեռուն քշեց և այնքան բացուելուն վրայ ահ ու զող զգաց: Իր էրկանն ապուշ դէմքը պահ մը նկատեց ահարեկ, որ վախոցող յիմարներու պէս անդրդուելի հաստապամտութիւն մը կ'ցուցներ:

— Շատ լաւ, թող ըսածդ լինի — ըսաւ տիկին Պոնասիէօ — ի վերջէ իրաւունք ունիս. քաղաքականութեան մէջ մարդ մը աւելի բան գիտէ քան թէ կին մը, մանաւանդ դու, Պ. Պոնասիէօ, որ կարտինալին հետ խօսակից եղար: Եւ սակայն, ծանր է ինձ տեսնել որ էրիկս, մարդ մ'որուն սիրոյն վրայ վստահ կարծէի լինել, այսպէս ապաշնորհ կերպով վարտի ինձի հետ և իմ սրտիս ուզածը չկատարէ:

— Ասան զի սրտիդ ուզածը կրնայ գէշ հետևանք ունենալ — վրայ բերաւ Պոնասիէօ յաղթական — և ես ալ այդ բանէն կը խորշիմ:

— Ուստի ես ալ ետ կ'կենամ այդ խորհրդէս — ըսաւ դեռաւոր կինը հատուցելով. — շատ աղէկ, խօսքը կարենք:

— Գոնէ եթէ ըսէիր ինձ թէ Լոնտօն ինչ պիտի ընէի — վրայ բերաւ Պօնասիւօ, որ քիչ մ'ուշիկեկ կ'լիշէր թէ Ռօշֆօր ապսպրեր էր իրեն իր կնոջ գաղանփքը հնարքով մ'իմանալու:

— Անօգուտ բան է զայն գիտնալ — բառ գեռատի կկնը, որ բնածին կասկածով մ'այցմ կ'քաշուէր խօսելու — շնչին բանի մը համար էր, ինչպէս կանանց խելքին կ'փշէ: Ճարու առնլու բան մ'էր և անկից մեծ շահ կար: — Քայց որչափ որ նորատի կկնը կ'զգուշանար՝ նոյնչափ Պօնասիւօ մտածեց թէ իրեն հազորդելու մերժած գաղտնիքը շատ կարևոր բան մը պիտի լինէր: Աստի միտքը դրաւ խելոյն Ռօշֆօր կոմսին տունը վաղել երթալ, և ըսել անոր որ թագուհին պատգամաւոր մը կ'փնտռէ Լոնտօն զրկելու համար:

— Ներում կ'ինդրեմ՝ որ քեզնէ կ'բաժնուիմ, սիրելից իմ տիկին Պօնասիւօ — ըսաւ նա. — բայց չզիանալով որ պիտի գաս զիս տեսնելու, բարեկամիս մէկուն հետ ժամադիր եղեր էի. պահէ մը պիտի դառնամ, և եթէ հաճիս կէս վայրկեանի չափ միայն ինձի սպասել, գործս այն բարեկամիս հետ լնցնելուս, պիտի գամ քեզ գտնելու, և որովհետեւ օրն ալ տարածամելու վրայ է, քեզ Լուվր պիտի տանիմ:

— Շնորհակալ եմ, պարոն — պատասխան տուաւ տիկին Պօնասիւօ. — դու բաւական քաջ չես և չես կարող ինձի կերպով մ'օգնել, ուստի կրնամ միայնակ Լուվր գտնալ:

— Ինչպէս որ կ'ուզես, տիկին Պօնասիւօ — պատասխանեց նախկին փերեզակը: — Միթէ քիչ ատենն պիտի տեսնուի՞նք:

— Անշուշտ. յուսամ ոչ գալ շարաթ գործերս պիտի ներեն ինձ դուրս ելնելու, և ես ալ օգուտ պիտի քաղեմ որպէս զի կարդի գնեմ քու գործերդ որ անտարակոյս փոքր ինչ խանգարած պիտի լինին:

— Շատ լաւ. քեզի պիտի սպասեմ: Արդեօք կ'մեղադրէս զիս:

— Ե՛ս, ամենին:

— Արեմն մնաս բարև, քիչէն կ'տեսնուի՞նք:

— Արժաս բարև:

Պօնասիէօ իր կնկան ձեռքը պահաւ և արագօրէն հեռացաւ զնայց։
 — Կրթիբ — ըսաւ տիկին Պօնասիէօ՝ երբ էրիկը փողոցին դու-
 ար դոցեց և ինքզինքը մինակ դատաւ . — այս ապուշին տրիշ բան
 չէր մնար, այլ կարտինալեան դառնալ։ Հասար ևս որ թագա-
 հոյս պատասխաներ էի, ևս որ իմ խեղճ տիրուհոյս խոստա-
 ցեր էի . . . : Ա՛հ, տէր իմ, տէր իմ Աստուած . հիմակ թա-
 գահին պիտի կարծէ թէ այն թշուառներէն մին եմ որ պալա-
 տը կ'վխտան և որ իր շորս գին կ'զառնան զինքը լրտեսելու հա-
 մար։ Ա՛հ, Պ. Պօնասիէօ, ևս քեզ երբէք շատ սիրած չեմ,
 այժմ, զէշին զէշն եմ, քեզ կ'ատեմ, և խօսքս խօսք, ևս պի-
 տի փոխարէնը հատուցանեմ քեզ։

Այն միջոցին որ այս խօսքերը կ'աբաստանէր, ձեզունին հար-
 տած մը զարնուելով՝ տիկին Պօնասիէօ գլուխը վեր վերուց, և
 ձայն մ'որ յատակէն կ'զար, անոր պտուպ .

— Սիրելի տիկին Պօնասիէօ, նրբուղիին դուռը բաց, և իս-
 կոյն վար քովդ պիտի իջնեմ։

ԺԸ

ՍԻՐԱՀԵՐ ԵՒ ԱՄՈՒՍԻՍ

— Ա՛հ, տիկին — ըսաւ ա՛ւրդանեան՝ նորատի կնոջ բացած
 դռնէն ներս մտնելով — ներէ ինձ ըսելու որ անձառնի ամուսին
 մ'ունիս։

— Ուրեմն մեր խօսակցութիւնը լսեցիր, չըսե՛ս — հարցոյց
 տիկին Պօնասիէօ աշխտժիւ ա՛ւրդանեանի երեսը նայելով մտա-
 տանջ։

— Ա՛ճն բան։

— Եւ ի՞նչպէս լսեցիր, տէր Աստուած։

— Ինչ ծանօթ հնարքով մը, որ օչնեց ինչ նաև լսելու Պ. կարտինային փաստարներու հետ արդէն ունեցած աւելի վառ-վառն մէկ խօսակցութիւնդ :

— Եւ ի՞նչ հասկցար մեր բաժնեբէն :

— Հազար տեսակ բան. նախ էրիկդ տրմուզ մ'է, յիմար մ'է բարեբազդօրէն. ապա դու շփոթեր էիր, և ասոր համար շատ գոհ էի, վասն զի առիթ պիտի ունենամ քեզի ծառայելու, և Աստուած միայն դիտէ թէ որչափ պատրաստ եմ քեզի համար կրակը նետուելու. 'ի վերջէ իմացայ որ բամբիշք պէտք ունի արիասիրտ, ուշիմ և անձնուէր մարդ մ'որ իրեն համար ճամբորդութիւն մ'ընէ գէպ 'ի Լոնտօն : Գոնէ քեզի պէտք եղած երբեք յատկութիւններէն մին ունիմ, և ահաասիկ պատրաստ կամ առջեդ :

Տիկին Պօնասիէօ չպատասխանեց, բայց իր սիրտն ուրախութենէ կ'արօփէր, և գաղտնի յոյս մ'իւր աչաց փայլեցաւ :

— Եւ ի՞նչ երաշխաւորութիւն կրնաս տալ ինչ — հարցոց անօր — եթէ այն պաշտօնը քեզի յանձնելու զիջանիմ :

— Քեզի համար սէրս : Օն, խօսիր, հրաման տուր, ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ :

— Աստուած իմ, Աստուած իմ — մրմուռայ նորատի կիներ — արդեօք այսպիսի գաղտնիք մը քեզ հաղորդեմ, պարօն : Գուրբեթէ տղայ մ'ես :

— Լաւ, կ'նայիմ որ մէկը կ'ուզես որ ինչի համար երաշխաւորէ :

— Ա'խտատուանիմ որ այդ կերպով թերևս սիրտս հանդարտի :

— Ա'ճանչեն Աթուր :

— Ա'չ :

— Բորթնօր :

— Ա'չ :

— Արամիսը :

— Ա'չ : Ա'ջք են այս պարօնները :

— Թագաւորին հրացանակրերը : Միթէ ասանց հրամանատար Պ. ար Գրէվիլը կ'ճանչես :

— Ո՛հ, այո, այդ կ'ձանշեմ, չէ թէ անձնովի, այլ վասն զի անկայ անոր գոյլեան բրած են թաղուհւոյն առջև որպէս թէ քաջարի և անձննդ ազատորդի մ'է :

— Անշուշտ վախ մը շունիս որ նա կարախալին համար քեզ մասնէ, այնպէս չէ :

— Ո՛հ, ո՛չ երբէք :

— Լաւ ուրեմն, գաղանկից անոր հաղորդէ, և հարցուր անոր, որչափ կարևոր, թանկացին, ստկալի իսկ լինի այն գաղանկից, թէ կարող ես զայն ինձ վստահելու :

— Բայց այդ գաղանկին իմն չէ, և այդպէս չեմ կարող յայտնել :

— Այլ սակայն Պ. Պօնասիէօին քիչ մնաց պիտի հաղորդէիր — ըստ ա'Արդանեան սրտնեղութեամբ մը :

— Այո, ինչպէս որ կ'վստահի մարդ զիր մը ծառի մը փայտարին, աղանիի մը թեկն, շան մը ճասկին :

— Եւ սակայն, Ես, քաջ կ'զիտես որ ես քեզ կ'սիրեմ :

— Գու կ'ըսես :

— Ես անձննդ մարդ մ'եմ :

— Կ'հաստամ :

— Քաջ եմ :

— Ո՛հ, այդ մասին հաւաստի եմ :

— Ուրեմն փորձէ զիս :

Տիկին Պօնասիէօ պատանիին երեսը նայեցաւ, և վերջին տարակոյս մ'ունէր և չէր բացուեր : Բայց անոր աչերուն մէջ այնքան եռանդ կ'տեսնէր, ձայնին մէջ այնքան համոզում՝ որ սկամայ գրգում մը կ'զգար անոր վստահելու : Գարձեալ այնպիսի պարագայի մը մէջ կ'գտնուէր Պօնասիէօ տիկինն՝ ուր բոլորը բոլորին համար վտանգի գնելու հարկ կար : Թաղուհւոյն ինչ որ ընէր կորսուած էր, թէ սաստիկ ծածկապահ թէ վստահ լինէր : Ասկէ զատ՝ պէտք է խոստովանիլ որ այս նորասի պաշտպանին համար զգացած ակամայ զգացումը զինքը խօսելու դրդեց :

— Մտիկ ըրէ — ըստ նա — քանի որ այդչափ բարեկամութեան և արահովութեան նշաններ կ'ցուցնես ինձ, խօսքիդ կը

Հատամ: Բայց Աստուծոյ առջև կ'երգնում, այն Աստուծոյ թթմեզ կ'լսէ, որ եթէ զիս մատնես և թշնամիներս ինձ ներն, ինքզինքս պիտի սպաննեմ, քեզ իբրև մահուանս պատճառ ամբաստանելով:

— Եւ ես, Աստուծոյ առջև կ'երգնում, տիկին — ըսաւ տ'Արզանեան — որ եթէ տուած հրամաններդ կատարելու ատենս բռնուիմ, պիտի մեռնիմ ուրիշին վտանգ բերող բան մ'ընելէն կամ ըսելէն առաջ:

Այն ատեն նորասի կիներ հաղորդեց պատանիին այն սոսկալի զաղտնիքն որուն մէկ մասն արգէն իմացեր էր գիտուածով Սամարացիին առջև:

Այս եզաւ իրենց սիրոյ փոխադարձ յայտարարութիւնը:

Տ'Արզանեան ինչու թե՛նէն և զուողութե՛նէն կ'թռէր աւ կ'փայլէր: Այս ստացած զաղտնիքը, այս սիրած կիներ, վտահառ թիւնն սւ սէրը զինքը հսկայ մը կ'ընէին:

— Ահա կ'մեկնիմ, իսկոյն կ'մեկնիմ — ըսաւ նա:

— Ինչպէ՛ս, կ'մեկնի՛ս — զոչեց տիկին Պոնասիէօ — հապա զօրագո՛ւնդդ, հապա հրամանատարդ:

— Հոգիս վկայ, այդ ամէն բաները քեզմով մտցայ, սիրելի Գոնատանս, այն, իրաւունք ունիս, ինձ արձակուրդ մը պէտք է:

— Այս ալ նոր արգելք մ'է — մրմնաց տիկին Պոնասիէօ ցաւաղին:

— Ո՛հ, այդ արգելքը — զոչեց տ'Արզանեան պահ մը խորհելէն ետեւ — այդ արգելքը պիտի տապալեմ, անհոգ եզիր:

— Ի՞նչ կերպով:

— Այս իրկան իսկ երթում պիտի Պ. տը Դրելվիլը տեսնելու, և պիտի խնդրեմ որ այն շնորհն իմ կողմէս իր քեռայր՝ Պ. Տէզէտարէն պահանջէ:

— Հիմակ ուրիշ բան մ'ալ կայ:

— Ի՞նչ բան — հարցուց տ'Արզանեան, տեսնելով որ տիկին Պոնասիէօ խօսելու կ'վարանէր:

— Կարելի է ստակ չունիս:

— Կարելին աւելորդ է — ըստ ԹՆՐԳԱՆԵԱՆ ժողովոյ :

— Արեմն — մրայ բերաւ արիկին Պօնասիէօ պահարան մը բա-
նալով և անկից հանելով այն պարկը զոր կէս ժամ առաջ իր
էրկիր սիրովին կ'զգուէր — առ այս պարկը :

— Կարախնալինը — զոչեց ԹՆՐԳԱՆԵԱՆ քահ քահ խնդալով ,
վասն զի , ինչպէս որ ընթերցողը կ'յիշէ , իր սալարկին քարերը
հանելով մտիկ ըրեր և փերեղակին և իր կնկան խօսակցութե-
նէն բառ մ'անդամ չէր կորուսեր :

— Այս պարկը կարախնալինն է — պատասխանեց արիկին Պօ-
նասիէօ — կ'նայիս որ բառական յարգելի տեւք մ'ունի :

— Կրօղ — զոչեց ԹՆՐԳԱՆԵԱՆ — կրկին զուարճալի պիտի
զատնայ զորմն եթէ թաղուհին Կորին բարձրութեան զբամով
աղաանք :

— Դու սիրալիբ և չքնաղ պատանի մ'ես — ըստ արիկին Պօ-
նասիէօ : — Ստոյգ եղիբ որ թաղուհին Հնորհասպարս պիտի լի-
նի քեզ :

— Ա՛հ , արդէն լիովին վարձս գտած եմ — զոչեց ԹՆՐԳԱ-
ՆԵԱՆ : — Քեզ կ'սիրեմ , և կ'նեբես որ սէրս քեզ յայտնեմ .
արդէն այս երջանկութիւնն իմ ակնկալութեան շատ վեր է :

— Լատիմին — ըստ արիկին Պօնասիէօ սարսելով :

— Ի՛նչ կայ :

— Փողոցը մարչու ձայն կ'լսեմ :

— Այս ձայնը . . . :

— Եմուսնոյս ձայնն է : Այ՛ն , զայն ճանչեցի :

ՏՆՐԳԱՆԵԱՆ գէղ 'ի դուռը վազեց և պարզունակը քաշեց :

— Կա ներս չպիտի մտնէ մինչև որ չմեկնիմ — ըստ — և երբ
մեկնիմ , այն ասեմ դուռը կ'բանաս :

— Բայց ես , էս ալ պէտք է որ մեկնիմ : Ստակը գրած տե-
ղը չգտնելուն , ես ինչպէս ինքզինքս անբասիր հանեմ եթէ այս
տեղ մնամ :

— Իբաւուք տնիս , պէտք է դուրս ելնել :

— Դու՛րս ելնել , ինչպէս , եթէ ելնենք , մեզ պիտի տեսնէ :

— Աւրեմն պէտք է վեր սենեակս ելնել :

— Ե՛հ — գոչեց տիկին Պօնասիէօ — այնպիսի ձայնով կ'առաջարկես ինձ այդ բանն որ իրօք երկիր զ կ'զլամ :

Տիկին Պօնասիէօ այս խօսքն արտասանեց արտօսք մ'ունենալով աչերուն մէջ : Տ'Արդանեան այն արտօսքը տեսաւ , և մտայող , գորովայիր անոր ոտքն ընկաւ :

— Իմ սենեկիս մէջ՝ իրրե տաճարի մը մէջ յայպահոյժի պիտի գտնուիս — ըսաւ — ես իմ ազատորդի խօսքս կ'տամ :

— Մեկնի՛նք — ըսաւ նէ — քեզի կ'զատահիմ , բարեկամ :

Տ'Արդանեան պարզունակը քաշեց յուշիկ , և ելկուքնին ալ ստո երի պէս թեթեւ՝ ներքին դռնէն նրբաղին սահեցան , անշուկ սանդղէն ելան և տ'Արդանեանի սենեակը մտան :

Երբ անգամ մ'իր բնակարանը հասաւ՝ պատանին առելի ապահով լինելու համար դրան ետին պատնէշ մը շինեց . ապա երկուքնին ալ պատահանէն ներս մտան և փեղկին մէկ ծակէն Պ . Պօնասիէօն տեսան որ վերարկուով ծածկուած մարդու մը հետ կ'իսուէր :

Տ'Արդանեան վերարկուով մարդը տեսնելուն՝ ցատկեց , և ստորը կիսովին քաշելով՝ դէպ 'ի դուռը գնաց :

Ե.յն վերարկու կրող մարդը Մէօնի մարդն էր :

— Միտքդ ի՛նչ է — գոչեց տիկին Պօնասիէօ — մեզ 'ի կորուստ կ'մատնես :

— Բայց այս մարդը սպաննելու երդում բրեր եմ — ըսաւ տ'Արդանեան :

— Այս պահուս կեանքդ ուրիշ բանի նուիրած ես և քուկդ չէ : Յանուն թաղուհին՝ կ'հրամայեմ քեզ Դամբոդդութեւնդ տալբեր վտանդի մը մէջ ինքզինքդ շնեակ :

— Հապա քու անուանդ ոչ ինչ շեւ հրամայեր ինձ :

— Յանուն իմ — ըսաւ տիկին Պօնասիէօ աշխոյժ այլայլութեամբ մը — յանուն իմ , կ'աղաչեմ քեզ , այս բանիս համար : Բայց , միտ գնե՛ք , կ'երևի ինձ որ իմ վրայ կ'իստին :

Տ'Արդանեան պատահանին մօտեցաւ և ականջ կախեց :

Պ. Պօնասիլօ իր դուռը բացեր էր, և բնակարանը պարագ
զանելով՝ վերաբերելով մարդուն մօտ դարձեր էր պահ մը մինակ
թողին ետև գանի :

— Ախն մեկներ է — ըստ նա — կ'երևի թէ Առօր դարձեր է :

— Միթէ ստոյգ էիտես — պատասխանեց օտարականը — որ
ինչ գիտմամբ դուրս ելնելիք չհասկցած է :

— Ո՛չ — ըստ Պօնասիլօ վստահութեամբ — ո՛չ, չգիտէ, շատ
թեթևամիտ կին մ'է նա :

— Արդեօք նորամուտ զինքորականն իր տունն է :

— Չեմ կարծեր. ինչպէս որ կ'գիտես, իր փեղիը դոց է, և
ճեղքերէն բնաւ լոյս չտեսնուիր :

— Բայց դարձեալ, պէտք է գործը ստուգել :

— Ի՞նչպէս :

— Պէտք է երթալ անոր դուռը զարնել :

— Դ՛ու գնա :

— Իր սպասարին պիտի հարցու փորձ ընեմ :

Պօնասիլօ իր տունը մտաւ, երկու փախտականներուն այն
ինչ անցած նրբողիկն անցաւ, մինչև տ'Արդանեանի վերնաբաղն
ելաւ և դուռը զարկաւ :

Չայն ձուն չլսեց : Բորթոս նոյն իրկունը Բլանչէն առեր տա-
րեր էր որպէս զի փառաւորութի : Իսկ տ'Արդանեան՝ կենդանու-
թեան շունչ աալու անգամ կ'զղուշանար :

Այն միջոցին որ Պօնասիլօ ի մատը դրան վրայ հնչեց՝ այն
երկու սիրողու սիրտհի սիրտերը թունաւ ելան :

— Մարդ չկայ իր տունը — ըստ Պօնասիլօ :

— Փոյթ չէ, լուազոյն է միշտ տունը մտնել. աւելի ապա-
հով կ'լինինք ներսը քան թէ սեմին վրայ :

— Ա՛հ, Աստուած իմ — մրմուտց աիկին Պօնասիլօ — այլ
ևս բան մը չգիտի լսենք :

— Ընդ հակառակն — ըստ տ'Արդանեան — հիմակ աւելի լու-
պիտի լսենք ամէն բան :

Տ'Արդանեան իր սենեկին երէք շորս քարերը վերուց, որով

իր սենեակը Տընիի մէկ ուրիշ ականջը կ'ստանար : օթոց մը փռեց գետինը , ծնկի վրայ եկաւ , և արկին Պօնասիէօի նշան ըրաւ որ ծռի , ինչպէս ինքը դէպ 'ի բացուածքը :

— Միմէ ստոյգ ես որ մարդ չկայ — ըսաւ անծանօթը :

— Ապահով եմ — ըսաւ Պօնասիէօ :

— Ուրեմն կ'կարծես թէ քու կի՞նդ . . . :

— Առվը դարձած է :

— Մի միայն քեզ խօսելով :

— Ստոյգ եմ :

— Կարևոր կէտ մ'է այս , կ'իմանան :

— Այսպէս ուրեմն քեզի բերած լուրս արժէք մ'ունի . . . :

— Հատ մօծ արժէք մը , սիրելի Պ . Պօնասիէօ , չեմ պահեր քեզնէ :

— Ուրեմն կարտինալն ի՞նչ : զո՞հ պիտի լինի :

— Տարակոյս չունիմ :

— Մեծ կարտինալը :

— Բայց դիտես որ կի՞նդ չետք խօսելու ատեն յատուկ անուններ չարտասանեց :

— Չեմ կարծեր :

— Միմէ : արկին Շէվրէօզի , Պ . ՊըքլինկՏէմի , արկին Աէքնէի անունը չառան :

— Ո՛չ , սա ըսաւ միայն թէ զիս Աննասն զրկել կ'ուզէ անուանի անձի մը շահուց ծառայելու համար :

— Մատնիչ — մրմնաց արկին Պօնասիէօ :

— Առ թիւն — ըսաւ ա'Արդանեան՝ անոր մէկ ձեռքը բռնելով , զոր առանց մտածելու թողոց :

— Բայց դարձեալ — շարունակեց վերարկուով մարդը — շատ անոխ գտնուեր ես որ այն յանձնարարութիւնն ընդունիլ չես կեղծեր , հիմակ նամակը ձեռքդ կ'լինէր , պետութիւնը , որուն դէմ կ'սպառնան , կ'ազատէր , և դու . . . :

— Եւ ես . . . :

— Ան , դո՛ւ , կարտինալը քեզի ազնուականութեան արտօնադրներ պիտի ստոր . . . :

— Միթէ այդպէս ըստ քեզի :

— Այո, գիտեմ որ այս յանկարծական շնորհն ընելու միտք ունէր :

— Անհոգ եղիր — վրայ բերաւ Պօնասիէօ — կէնս զիս կ'պաշտէ, և տակաւին ժամանակ ունիմ :

— Ի՞նչ ապուշ է — միմաջ տիկին Պօնասիէօ :

— Լուս թիւն — ըստ տ'Արղանեան՝ անոր ձեռքն տելի ուժ գին սեղմելով :

— Ի՞նչպէս կ'ըսես որ տակաւին ժամանակ կայ — վրայ բերաւ վերաբերում մարդը :

— Լուս պիտի երթամ, տիկին Պօնասիէօն պիտի կանչել տամ, անոր պիտի բռնեմ որ ըսածին վրայ մտածեցի, գործը նորէն պիտի բանամ, շիտկեմ, նամակը պիտի առնուի և կարտիւնային տունը պիտի վազեմ :

— Լուս, շուտ գնա. բո ընթացքիդ արդիւնքն իմանալու համար քիչ ասենէն պիտի դառնամ :

Անծանօթը դուրս ելաւ :

— Վատազգին — ըստ տիկին Պօնասիէօ նորէն այս մակդիրն իր էրկան տալով :

— Լուս թիւն — գոչեց տ'Արղանեան՝ անոր ձեռքն տելի ուժ գին սեղմելով :

Այն ատեն սոսկալի զօղանչին մը տ'Արղանեանի և տիկին Պօնասիէօի խորհրդածութիւններն ընդ միջեց : Էշկան ձայնն էր այն որ պարկը չգանելուն՝ գող կայ կ'պտար :

— Ո՛հ, Աստուած իմ — գոչեց տիկին Պօնասիէօ — հիմակ բոլոր լծաղն ուր պիտի հաննի :

Պօնասիէօ երկար ատեն պտայց. բայց որովհետև պսպիտի աղաղակներ ստ'պ լսուելուն՝ մարդու մը հետաքրքրութիւնը չ'ը շարժեր Փօստայէօր փողոցին մէջ, և ասկէ զատ՝ փերեզակին տունը բռնական ժամանակէ 'ի վեր գէշ անուն ստացեր էր, Պօնասիէօ տեսնելով որ եկող գացող չկայ, դուրս ելաւ շարունակ պտալով, և իր ձայնը Պագ փողոցին ողղութեամբ հեռանալով լսելի կ'լինէր :

— Հիմակ որ նա մեկնեցաւ : քու կարգդ եկաւ հեռաձայն —
բոաւ տիկին Պօնասիւն օ — արիտ թիւն , մանտանդ խոհեմա թիւն,
և մտածէ որ կեանքդ թագուհւոյն է :

— Ի՞նչո՞ւ հոյն և քո կգ է — գրչեց ա՛ւրջանեան : — Ան-
հոյ կզիբ , գեղանի Քանդանա , անոր երախաա խտութեան ար-
ժանի պիտի լինիմ , բայց արդեօք նոյնպէս քու սիրոյդ արժանի
պիտի գանտիմ :

Նորասի կինը պատահան տուա միայն այն վառվառն կար-
մբտ թեամբ որ իբ այտերը գուճառորեց : Քանի մը վայրկեան ետ-
քը՝ ա՛ւրջանեան ալ դուրս ելաւ : Ինքն ևս փաթթուելով մեծ
վերարկուով մ՛որ երկար սուրի մը պատեանը կ՛ծածկէր ասպե-
տապէս :

Տիկին Պօնասիւն օ՝ աչերն անոր վրայ սեեռած՝ կ՛նայէր դէպ
ո՞ղիդ այնպիսի ակնարկով մ՛որով կի՛ն մ՛իբ սիրել զայցած
մարդ կ՛ուղեկցի . բայց երբ փողըցին անկիւնը դարձաւ՝ ծունր
կրկնեց և ձեռները կցելով :

— Ա՛ստուած իմ — գոչեց նա — պաշտպանէ թագուհին ,
պաշտպանէ գիս :

ՊԼՏԵՐԱԶՄԻ ԵՆՏԵԿԱԳԻՄ

Տ՛ւրջանեան շիտակ Պ . ար Գրեմիլի տունը գնաց : Մտածե-
ր որ քանի մը վայրկեանն կարտինալն այն անիծեալ անձանո-
թէն , որ իբ գործակատարը կ՛երեւէր , ամէն բան պիտի իմա-
նար , և կխորհէր իրաւամբ որ ժամանակ կորուսել պէտք չէ :

Պատահիին սիրտը խնդութեամբ առլի էր : Այն առիթն ուր
փառք կար վաստկելու և միանգամայն ստակ շահելու՝ իրեն կը

ձեռնարկները : և իբր սուսջին քաջալերութիւն զինքն իր պաշտած կնկան կ'մտածոյն : Արեմն այս շիպուածով յանկարծ կ'ըստանար գրեթէ եւելոք ինչ որ շոյխախ համարմազէր Ղախախնամութենէ հաջեցու :

Պ. ար Գրեզիլ իր սովորական աղնիս հերերով սրահը կը գանուէր : Տ'Արդանեան որ իբր տան ընտանի մէկ անձը ծանօթ էր ամենուն, շիտակ անոր գահլիճը գնաց և մարդ զրկեց լմաց աալու համար թէ կարեոր գործի մը համար իրեն կ'ապաս :

Տ'Արդանեան հալիս թէ հինգ վայրկեանէ ՚ի վեր այն անգն էր, երբ Պ. ար Գրեզիլ ներս մտա : Արժանի հրամարտարը սրասանիին ելեսին վրայ նկարուած խնդրութիւն և սուսջին նայուածքն հասկցաւ որ իբրք նոր բան մ'անցած է :

Քամբան գալու ասան՝ ա'Արդանեան ինքնովի կ'իտարհէր թէ արդեօք Պ. ար Գրեզիլի բացուիլ պէտք է, թէ ոչ խնդրել միայն որ գազանի գործի մը համար իրեն անպայման արձակուրդ մը տայ : Բայց Պ. ար Գրեզիլ այնքան անկեղծ վարուէր էր միշտ իրեն հետ, այնքան անձնուէր էր թազարտին և թազուհայն, այնքան սրտովին կ'առէր կարտիմայր, որ պատանին միտքը գրասանն բան անոր յայտնելու :

— Դուն ձայն տուիր ինձ, իմ նորատի բարեկամս, որ զամքեզ գանեմ — ըսաւ Պ. ար Գրեզիլ :

— Այ՛, պարտն — ըսաւ ա'Արդանեան — և յուսամ թէ ինձ պիտի ներս քեզ անհանելուս բնելուս, երբ իմանաս թէ ինչ ծանր խնդրոյ համար կ'գամ :

— Արեմն իտակ, ակամջս քեզի է :

— Բան ինչ ինչիլը — ըսաւ ա'Արդանեան ձայնը մեղմելով — Թազուհայն պատոյն և թերես կեանքին վրայ կ'գառնայ :

— Ե՛ւզ կ'բանս — հարցոց Պ. ար Գրեզիլ՝ շորս զին նայելով եթէ սուսանին են, և իր հետադնին ակնարկը ա'Արդանեանի վրայ անելով :

— Սա կ'ըսեմ, պարտն, որ զիսցուածով գազանիք մ'իմացայլ գոր...

— Պիտի պահեստ, յուսամբ, պատանի, կենացդ շափ :

— Բայց զայն քեզի, քեզի միայն յայտնելու պարտաւոր եմ, պարտն, վասն զի դու միայն կարող ես օշնել ինձ Նորին վեհափառութենէ՛ ստացած պաշտօնս ՚ի կատար հանելու :

— Ե.յդ գաղանխքք քո՛ կչ է :

— Ո՛չ, պարտն, թաշուհւոյնն է :

— Մի՛թէ Նորին վեհափառութենէ՛ հրահան ունին զայն ինձ հաղորդելու :

— Ո՛չ, պարտն, վասն զի՛ ընդ հակառակն՝ ապստրած են ինձ որ յետին ծայր գաղանխարհ լինիմ :

— Աւրեմ ինչո՞ւ համար նոյն գաղանխքն ինձ կ'յայտենս :

— Վասն զի, կ'կրկնեմ, առանց քեզի քան մը շեմ կարող ընել, և կ'վախնամ որ ինչքեղիք շնորհս ինձ շմբմես, եթէ չօգրանաս թէ՛ ինչ նպատակաւ զայն կ'խնդրեմ :

— Գաղանխքդ պահէ, պատանի, և ըսէ ինձ թէ ի՞նչ կ'փափաքիս :

— Կ'փափաքիմ որ Պ. Տէգէտարէն տասն հինգ օրուան համար արձակուրդ մը խնդրես :

— Ե՛րբ :

— Ե.յս գիշեր իսկ :

— Բարիզէն պիտի հեռանան :

— Իբրև պատգամաւոր պիտի երթամ :

— Կրնան ըսել թէ ս'ր կողմը :

— Լնստան :

— Մի՛թէ նպատակիդ հասնելու արդեւք ընող մարդ մը կայ :

— Կարտինալը, ինչպէս որ կերեակայեմ, ամէն քան զօհեւլու պատրաստ է որպէս զի արդիւէ զիս յաջողելու :

— Եւ մի՛թէ մի՞նակ պիտի մեկնիս :

— Մի՛նակս պիտի մեկնիմ :

— Եթէ այդպէս է, Պոնտիէն անդին շարտի անցնիս, ես եմ այդ ըսողը, և հատա խօսքիս :

— Ի՛նչպէս :

— Բեզ Խամբան սպաննել պիտի տայ :

— Ի՞մ պարտք: կատարելով պիտի մեռնիմ :

— Բայց այն ատեն պատգամաւորութիւնդ չպիտի գլուխ հանես :

— Իրաւ է — ըսաւ տ'Արղանեան :

— Լատաս ինձ — շարունակեց Գրեվիլ — այս տեսակ գործերու մէջ չորս հո: ի լինիլ պէտք է՝ մին հասնելու համար :

— Ա՛հ, իրաւունք ունիս, պարտն — ըսաւ տ'Արղանեան. — բայց կ'ձանչես Աթոսը, Բորթոսն ու Արամիսը, և չխեսս եթէ կրնամ անոնք իմ հետս առնալ :

— Սակայն պէտք չէ յայտնել անոնց այս զաղանկքը զոր ես ինքս իմանայ չուղեցի :

— Մի անգամ ընդ միշտ՝ երգում բրած ենք կուրորէն իրարու վստահիլ և լիովին անձնուէր լինիլ. ասկէ զատ՝ կրնաս ըսել անոնց որ իմ վրայ կատարեալ վստահութիւն ունիս, և քեզնէ աւելի թերահաստ չպիտի լինին :

— Կարող եմ տասն հինգ օրուան արձակուրդ մը զրկել տամէն մէկուն, և այս բաւ է. Աթոսին՝ պիտի զրկեմ, որովհետեւ զեռ ատամ վէրք: և կ'առաւպի, որպէս զի Քորթի ջերմակներն երթայ, իսկ Բորթոսին և Արամիսին ալ պիտի զրկեմ, որպէս զի իրենց բարեկամին ընկերանան, քանի որ այն վշտալի վիճակին մէջ չեն ս: զեր թողուլ զինքը: Այս արձակուրդն ապացոյց մը պիտի լինի որ անոնց ուղեորութեան կ'հասնիմ :

— Շնորհակալ եմ, պարտն, և սրշափ բարի ես :

— Արեմն շուտ գնա զանոնք գտիր և այս գիշեր ամէն բան պատրաստէ: Ա՛հ, ինդրադիրդ առ Պ. Տէգլեսար գրէ նայիմ, Կարելի է ետեւդ լրտես մը կ'գար, և քու այցելութիւնդ, որ այս ենթացութեամբ արդէն ծանօթ պիտի լինի կարախալին, այսպէս կրնայ արշարանալ :

Տ'Արղանեան իր խնդրադիրը յօրինեց, և Պ. աը Գրեվիլ զայն անոր ձեռքէն ընդունելով ապահովացուց որ առաւօտեան ժամն երկուսէն առաջ չորս արձակուրդի գիբերն ամէն մէկ ուղեորին ձեռքը պիտի հասնին :

— Շնորհ ըրէ իմն Աթոսին տունը զրկելու — բնա տ'Արդանեան — եթէ տունս դառնամ, կ'վախնամ որ մէկս հետ կուտի չքանութ :

— Ընհոզ եղիբ : Երթաս բարե, բարի ուղևորութիւն : Աղէկ միտքս ընկա — բնա Պ. աը Գրէվիլ սյասանին կանչելով :

Տ'Արդանեան դարձա :

— Ստակ ունիս :

Տ'Արդանեան իր գրպանն ունեցած պարկը հնչեցոց :

— Կ'բաւէ — հարցոց Պ. աը Գրէվիլ :

— Երեք հարիւր ոսկի գահեկան է :

— Լաւ է, այդ ստակով աշխարհիս ծայրը կարելի է երթայ, ուրեմն գնա :

Տ'Արդանեան՝ Պ. աը Գրէվիլն ողջունեց, որ իր անբախտ և անբարեկամեց. տ'Արդանեան դայն սեղմեց մեծարելի երախտախառն թեամբ : Բարիկ գալէն վեր՝ այս ընտիր մարդէն երախտախառն սեւեր և միշտ զանի արժանի, անկեղծ և մեծասիրտ էր պետք :

Տ'Արդանեան նախ Արամիտի այցելութեան գնաց, իր այս բարեկամին տունը չէր եկած նա այն նշանաոր իրկոննէն վեր՝ երբ տիկին Պոնասի, սին ետեւէն ընկեր էր : Ետէ զստ' հազիւ ուրեմն տեսեր էր նորաստի հրացանակիրն, և ամեն անամուն որ զանի տեսեր էր՝ անոր դէմքին վրայ խորին արտաթիւն մը նշմարել կարծեր էր :

Նոյն իրկոնն իսկ՝ Արամիտ արտամ ու մտախոհ կ'հակէր, տ'Արդանեան քանի մը հարցումներ ըրաւ նոյն խորին մելամաղձութեան վրայ, Արամիտ պատճառ բերաւ Ս. Օգոստինոսի տաւն ու թերորդ մէկ գլխին մեկնութիւնը գոր լատիներէն չլիլու պարտաւոր էր յառաջիկայ շարժուման համար և որ զիջքը սաստիկ կ'զրազեցնէր :

Մինչդեռ երկու բարեկամները քանի մը վայրկենէ վեր կ'խօսակցէին, Պ. աը Գրէվիլն մէկ սպասաւորը ներս մտաւ կըքեայ ծրար մը հետք բերելով :

— Ի՞նչ է այդ — հարցուց Արամիտ :

— Չեր ինդրած արձակուրդը — պատասխանեց սպասաորը :

— Ես արձակուրդ չի՛նդրեցի :

— Առէ և գիրն ա՛ռ — ըստ Երջանեան . — իսկ դու , բարեկամ , ա՛ռ սա կէս դահեկանն առած ծանրութեանդ համար .
 Պ . աը Գրէվիլի ըսէ որ Արամիս անկեղծօրէն իր շնորհակալիքը կ'այտնէ իրեն : Գնա :

Սպասաորը մինչև զետին խոնարհելով բարեկց և դուրս ելա :

— Ի՛նչ կ'ըշանակէ այս թուղթը — հարցուց Արամիս :

— Տանն հինգ օրուան ուղևորութեան համար պէտք եղածն ա՛ռ և իմ ետևէս եկուր :

— Բայց ես չեմ կրնար Բարիզէն հեռանալ այս միջոցին , առանց իմանալու . . . :

Արամիս խօսքը կտրեց :

— Թէ ի՛նչ եղա , այնպէս չէ — շարունակեց Երզանեան :

— Ա՛յ — վրայ բերա Արամիս :

— Այն կինն որ ասա էր , քանուած թաշկինակով կինը :

— Ա՛յ ըստ քեզ որ այս անգ կին մը կար — պատասխանեց Արամիս՝ մեռելի գոյն սունլով :

— Ես զանի տեսայ :

— Եւ գիտես արդեօք թէ ո՛վ է :

— Գոնէ կ'կասկածիմ թէ ո՛վ է :

— Մտիկ ըրէ — ըստ Արամիս — քանի որ այդչափ քաներ գիտես , գիտես նաև թէ ի՛նչ եղա այն կինը :

— Կարծեմ՝ թէ Դուր քաղաքը զարձա :

— Դո՛ւր , այ՛ո , ճիշտ է . զանի կ'ճանչես իբրք . Բայց ի՛նչպէս Դուր զարձա առանց ինձ քան մ'ըսելու :

— Ասան զի վախցա որ ձերբակալ կ'լինի :

— Արեմն ինչո՞ւ համար զիր մը չգրեց ինձ :

— Ասան զի վախցա որ անով գլխիդ ձիւն մը չբերէ :

— Տ'Արզանեանն , ինձ կեանք տուիր — գուչեց Արամիս : — Կարծէի թէ կ'անարգուիմ , կ'մատնուիմ այն անձէն : Քանի երջանիկ էի զանի տեսնելով : Ձէի կարող հաստալ որ ինձի հա-

մար իր ազատութիւնը վտանգի մէջ կ'դնէ, և սակայն ինչ պատճառաւ Բարիդ դարձած է արդեօք :

— Այն պատճառին համար որ մեզ այսօր Անկիա կ'աւանի .

— Եւ ինչ է այդ պատճառը — հարցոց Աբամիս :

— Օրին մէկը պիտի իմանաս, Աբամիս : Բայց առ այժմ — — —

Աբամիս ժպտեցաւ, վասն զի կ'իշխէր այն առասպելը զոր իր կուն մ'իւր բարեկամներուն պատմեց :

— Անու որեմն, քանի որ Բարիդ'ն հեռացաւ և այս մասին ստոյգ ետ, ա' Արդանեանն, սէտք չունիմ այս սեղ մնալու և պատրաստ եմ քեզ հետեւելու . Ըսիր թէ պիտի երթանք . . .

— Աթոսին տունը, առ այժմ, և եթէ կ'ուզես միասին գալ, կ'հրատարեմ քեզ շուտ ընելու . վասն զի արդէն շատ ժամանակ կորուսինք : Աղէկ միտքս եկաւ, ձայն տուր Պաղէնին ալ :

— Միթէ Պաղէն մեզէ՛ հետ պիտի գայ — հարցոց Աբամիս :

— Կարելի է : Բայց առ այժմ թող մեր ետեւին գայ Աթոսին տունը :

Աբամիս Պաղէնը կանչեց, և ապացբեղէն ետև որ գայ իրեն միանայ Աթոսին տունը . — Որեմն մեկինք — բնա իր վերարկուն աւելով, նշնայաւ առ ին աւերեք հրայանակներ . յետոյ քանի մը զզրոցներ քացաւ և բնգունայն վնասեց մէկ քանի ժողոված դահեկան : Երբ լիովին ստուգեց որ այս խողարկութիւնն աւելորդ է, ա' Արդանեանի ետևին զնաց, ինքն իրեն հարցնելով թէ ինչպէս կուրելի էր որ այն նորահատակ զիւտուն իրեն շփ իտակ լինի թէ ո՞վ էր այն կինն որուն հիւրընկալութիւն ըրեք էր, և իրեք աւելի ակղեակ դատար թէ ինչ եղեր էր :

Միայն դուրս ելնելու առնելով Աբամիս ձեռքը ա' Արդանեանի թեկն զբոյ դրաւ, և ա՛նոր երեսը նայելով ակնապիշ,

— Յուսամ որ այն կնկան վրայ մարդու բան չըօրիւր — բնա նա :

— Ամենեքն :

— Եւ ո՛չ իսկ Աթոսին աւ Բարթոսին :

— Բառ մ'անդամ այս մասին չըսի անոնց :

— Հաստ զոհ եմ :

Եւ Արամիս՝ այս կարևոր կ'աին վրայ սիրաբը հանդարտելով՝ տ'Արշանեանի հետ ճամբան շարունակեց, և երկո քնին ալ վիշտակն ն Աթոսին բնակարանը հասան :

Աթոսը գտան՝ մէկ ձեռքն արձակուրդի չիրը և մուս ձեռքը՝ աբ Գրեզիլի նամակը բռնած :

— Կրնաք ինձ բացատրել թէ ինչ կ'նշանակեն այս արձակուրդն և այս նամակը զոր այն ինչ ընլուանցայ — ըսաւ Աթոս զարմացած :

« Իմ սիրելի Աթոս, քանի որ ստող թիւնդ անպատճառ կը պահանջէ՝ ես ալ կ'փափաքիմ որ տասն հինգ օրի չափ հանգիստ ընես : Աստի Փօրժի կամ ուրիշ քնզի յարմար երևցած ջերմ կներբը գնա և շուտով ստող ջացիր :

« Քա սիրականդ :

« ԳՐԵԶԻԼ » :

— Լաւ, այս արձակուրդն ու այս նամակը կ'նշանակեն թէ պէտք է ինձ հետեիլ, Աթոս :

— Փօրժի ջերմուկները :

— Անլ կամ այլուր :

— Թագաւորին ծառայութեան համար :

— Թագաւորին կամ թագուհոյն, միթէ մեր Աւհափառ տեարց ծառաները չենք :

Նոյն պահուն Բորթոս ներս մտաւ :

— Կրող — ըսաւ — այլանդակ բան մ'ունիմ ըսելու, քանի ատենէ վեր արլեօք հրացանակրաց արձակուրդ կ'շնորհեն աւանց խնդրելու :

— Այն ատենէն վեր — ըսաւ տ'Արզանեան — որ բարեկամներ ունին և անոնց համար կ'ինլուեն :

— Լաւ, հա — ըսաւ Բորթոս — կ'երևի թէ նոր բաներ անցած են :

— Այո՛, պիտի մեկնինք — ըսաւ Արամիս :

— Դէպ ո՞ր — հարցուց Բորթոս :

— Լաւ ատու վիայ, ես ալ չգիտեմ — ըստ Աթոս. — տ'Արդանեանի հարցուր այդ բանը :

— Լնասօն պիտի երթանք, պարտներ — ըստ տ'Արդանեան :

— Լնասօն — գօշից Բորթոս — և ինչ պիտի երթանք ընելու Լնասօն :

— Ահա այդ բանը չեմ կարող ձեզի ըսել, պարտներ, և պէտք է որ ինձի վտտահէք :

— Բայց Լնասօն երթալու համար — յարեց Բորթոս — ստակ պէտք է, և ես չունիմ :

— Եւ ո՞չ ես — ըստ Արամիս :

— Եւ ոչ ես — ըստ Աթոս :

— Ես ունիմ, ես — ըստ տ'Արդանեան՝ իր զրպանէն գանձը հանելով և սեղանին վրայ դնելով : Այս պարկին մէջ երեք հարիւր ոսկի կայ. մննէ իւրաքանչիւրն եօթսուն հինգ հատ առններ. Լնասօն երթալ գառնալու համար բաւական է այս գումարը : Եսկէ զատ՝ անփոյժ եղիք, ամենքնիս ալ Լնասօն չպիտի հասնինք :

— Եւ ինչո՞ համար :

— Վասն զի, շատ հաւանական է որ մեր մէջէն մէկ քանին ճամբան պիտի մնան :

— Բայց միմէ պատերազմի պիտի երթանք :

— Եւ խիստ վտանգաւոր տեսակէն, ահա կանխաւ կ'այտնեմ ձեզ :

— Ա՛հ, ինձ չայլէ, քանի որ մեռնելու վտանգ կայ մեզի համար — ըստ Բորթոս — կ'փափաքէի զէթ իմանալու թէ ինչ բանի համար պիտի մնանինք :

— Եթէ իմանաս մեծ բան մը կ'ըստինս — ըստ Աթոս :

— Ստիպի՛ն — ըստ Արամիս — ես Բորթոսին կարծիքէն եմ :

— Միմէ թաղաւոր ձեզի համար տալու սովոր է. ո՞չ, միայն կ'ըսէ ձեզ. պարտներ, կապօնի և Ֆլանտրի մէջ պատերազմ կայ, գողէք, կռուեցէք, և դուք ալ կ'երթաք. ինչո՞ համար պատճառ հարցնելու անգամ չէք ելներ :

— Տ'Արղանեան իրաւունք ունի — ըստ Աթոս . — ահա երեք հասարակութիւնի հրամանաւորներ զրկած է մեզ Պ, տը Դրէվիլ, և ահա երեք հարիւր ոսկի դահեկան որ չ'իտեմ ուսկից կ'դան : երթանք սպաննելու ուր որ դացէք կ'ըսեն : Միթէ կեանքն այնքան հարցումներ ընելու ծանրութիւնը կ'աժէ : Տ'Արղանեան, ես պատրաստ եմ քեզի հետնելու :

— Ես ալ — ըստ Բորթոս :

— Ես ալ — ըստ Արամիս : — Նա մանտանդ Բարիզէն ելնելու զոհ եմ, սփոփելու կարօտութիւն ունիմ :

— Լաւ, սփոփում չպիտի պակսի ձեզ, պարոններ, այդ կողմէն անհոյ եղիք — ըստ տ'Արղանեան :

— Հիմակ նախք թէ ե՞րբ պիտի մեկնինք — ըստ Աթոս :

— Ամիջապէս — պատասխան ատաւ տ'Արղանեան — պէտք չէ վայրկեան մ'անդամ կոչուել :

— Ո՞ր էք կրիմո, Բլանչէ, Մուրշոն, Պաղէն — զոչեցին շորս երկուսարչներն իրենց սպասաւորները կանչելով . — մեր կոչիկները պատրաստեց'ք և ապաքանն ձիւնը բիւէք :

Եւ արդարեւ՝ ամէն հրացանակիր արաբանը կ'թողար իր և սպասաւորին ձին, իբրև չօրանոցի ի՞նչ մէջ :

Բլանչէ, կրիմո, Մուրշոն և Պաղէն արտոյծօք շացին :

— Հիմակ պատերազմի յատակախօսք պատրաստեմք, — ըստ Բորթոս . — նախ ո՞ր պիտի երթանք :

— Քալէ — ըստ տ'Արղանեան — Լոնտոն հասնելու համար այն է ամենէն ուղիղ զիծը :

— Լաւ ուրեմն — ըստ Բորթոս — ահա ասիկ իմ կարծիքս :

— Ըսէ :

— Երբ շորս հոգի միասին ուղևորին, կասկածելի կ'դառնան, տ'Արղանեան մեզ ամէն մէկուն պէտք եղած հրահանգը կ'տայ, ես ընդ առաջ կ'մեկնիմ Պալտիկի ճամբան բռնելով, որպէս զի ամէն բան զիտեմ, Աթոս երկու ժամ ետքն Ամիէնի ճամբան կը բռնէ, Արամիս Նոյոնի ճամբով մեր ետնէն կ'հասնի, իսկ տ'Արղանեան Բլանչէի հագուստներով ինչ ճամբայ որ կ'ուզէ թող

բունէ, մինչդեռ Քրիստոնէ մեզ կ'հետեւի իբրև անՎրդանեան և պահանջներու համազգեստը հազամ :

— Պարոններ — ըսաւ Աթոս — իմ կարծիքս սա է որ այսպիսի գործի մը մէջ սպասաւորներու գործ յանձնել անպատեհ է. աղատորչիւներ զիպտածով կրնան զաղտնիք մը մատնել, բայց սպասաւորները զայն գրեթէ միշտ կ'ծախեն :

— Բորթոսին յատակագիծն անգործադրելի կ'երևի ինձ — ըսաւ անՎրդանեան — վասն զի ես անգամ չգիտեմ թէ ինչ հրահանգ կրնամ ապլ ձեռք : Կս միայն նամակաբեր մ'եմ : Այս նամակը չեմ կարող երեք օրինակ ընել, վասն զի կնքուած է. ուրեմն, ըստ իս, պէտք է ընկերակցութեամբ ուղևորել : Նամակն ահաւասիկ այս գրաւանիս մէջն է : — Եւ զայն այն գրաւանն օրուն մէջ նամակը կ'դանուէր : — Եթէ սղաննուիմ, ձեզմէ մէկն այս գիրը կ'առնու և ձեր ճամբան կ'շարունակէք : Եթէ այն ևս սղաննուի, ուրիշ մը նոյն նամակը կ'առնու, և այսպէս հետադիմաբար, բաւական է որ մեզնէ մէկը հասնի, այս է կարևոր կէտը :

— Անցցէ անՎրդանեան, ես ալ քեզի համամիտ եմ — ըսաւ Աթոս : — Ասկէ զատ՝ անհետեւ լինիլ պէտք չէ. ես ջերմուկները պիտի երթամ, դուք ալ ինձի պիտի ընկերանաք. փոխանակ Փօրժի ջրերը մանեւու՝ ծովի ըսողնիք պիտի առնուի, ես ազատ եմ : Եթէ մեզ բունել ուղևն՝ Պ. ար Գրեմիլի նամակը պիտի ցոյցնեմ, դուք ալ ձեր արձակուրդի հրամանագիրը, եթէ մեզ զարնեն, ինքզինքնիս պիտի պաշտպանենք. եթէ մեզ դատեն, պիտի պնդենք յամսօրէն որ ուրիշ միտք մը չունինք բայց եթէ քանի մ'անգամ ծովը մանել ելնել, շորս հոգի զատ զատ աւելի զիւրին է սղաննել, մինչդեռ շորս հոգի միացած դունդ մը կ'կազմեն : Չորս սպասաւորներն ալ կ'զննենք հրացաններով, և եթէ բանակ մը մեզի դէմ զրկեն, ճակատ առ ճակատ կ'կրուուինք, և ողջ մնացողը, ինչպէս ըսաւ անՎրդանեան, նամակը հասցէին կ'առնի :

— Շատ լաւ ըսիր — գոչեց Աբամիս. — դու ստեպ չես խօսիր, Աթոս : բայց երբ խօսիս, Ս. Յովհանն Ոսկեբերանին պէս

կ'իօսիս : Ես Աթոսին յատակաց իծը կ'ընդունիմ . իսկ դո՛ւ , Քորթոս :

— Ես ալ նոյնպ'ս — ըսաւ Քորթոս — եթէ Երզանեան արժան դատի : Տ'Երզանեան , իբր նամակարեր , բնապ'ս այս ձեռնարկութեան զլուխն է . թող նա որոշէ , և մենք 'ի գործ կ'ընենք :

— Անու ուրեմն — ըսաւ Երզանեան — ես կ'որոշեմ որ Աթոսին յատակաց իծն ընդունինք և կ'էս ժամն ճամբայ ելնենք :

— Ընդունուեցաւ — վրայ բերին միաձայն երեք հրացանակիրները :

Եւ ամէն մէկը՝ ձեռքը դէպ 'ի պարկին երկարելով եօթուն հինգ ոսկի դահեկան առաւ և որոշեալ ժամուն մեկնելու համար պէտք եղած պատրաստութիւններն ըրաւ :

Ի

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

Սուսուտեան ժամն երկուքին մեր չորս հրացանակիրները Սէն-Տընիի գոնէն Բարիլէն ելան : որչափ ատեն որ գիշեր էր ակ'ի բերան իրենց ճամբան շարունակեցին , մտ թին տալաւ որ թիւնն ակամայ կ'ընդունէին և ամէն ուր'ք դարաններ կ'տեսնէին :

Կէր առաւօտեան առաջին նշոյլները տեսան լեզունին բարին , արևն հետ իրենց զտարթութիւնը չտան . կարծես թէ մարտի մը նախատեսակն էին , իրենց սիրտը կ'բախէր , իրենց աչիւր կը թնայէին , կ'զգային որ այն կեանքը՝ զոր թերևս պիտի կորուսէին , հուսկ ուրեմն լաւ բան մ'էր :

Սակայն այս վաշտին տեսքը շատ ահարկու էր . հրացանակիրներուն սև ձիերը , իրենց մարտական կերտալաւնը , հեծնուց

այն սովորաւ թիւնն որով կանոնաւոր ընթացք մը կ'տան զորա-
կանին այս ազնիւ ընկերներուն կրնային մարտիկները մատնել
եթէ կատարելապէս ծագեալ իսկ լինէին :

Սպասաւորները կ'հեռակէին յօտից ցզլախ զինեալ :

Մինչև Շանդիլի բան մը չպատահեցաւ . ժամն ութին մտ-
անց հասան : պէտք էր նախաձաշիկ ընել : Պանդակի մ'տալն ի-
ջան որուն նշանագիրն աչքի կ'զարնէր , և այս նշանագիրը կ'ներ-
կայէր Ս. Մարգէն՝ որ իր վերարկութիւն կէան ազգասիր մը կ'տար :
Սպասաւորներուն պատուէր տուին որ ձիերէն վար չիջնեն և
անմիջապէս ճամբայ ելնելու պատրաստ գտնուին :

Հասարակաց սրահը մտան և սեղան նստան :

Ազատորդի մ'որ նոր հասեր էր Տամարգէնի ճամբով նոյն սե-
ղանը նստեր կ'նախաձաշէր : Խօսք բացաւ անձրևին և աղոր օ-
գին վրայ . ողևորները պատասխան տուին . անոնց կենդանու-
թեան գինի խմց ; ողևորներն այս քաղաքավարութեան նոյն
կերպով պատասխանեցին :

Բայց այն միջոցին որ Մուսքոն եկեր էր ձայն տալու որ ձիե-
րը պատրաստ են , և սեղանէն ելնելու վրայ էին , օտարականը
Բորթոսին առաջարկեց կարախնալին կենաց բաժակ մը խմել :
Բորթոս պատասխանեց որ մտադիր կ'ընդունի , եթէ օտարականն
ևս իր կողմէն թագաւորին կենաց խմէ : Օտարականը բողբոջ
թէ կարտինալէն զատ թագաւոր մը չճանչեր : Բորթոս անոր գի-
նով ես , բայտ , օտարականն իր սուրը քաշեց :

— Յիմարութիւն է ըրածդ — ըսաւ Աթոս . — բայց ինչ և է :
չես կրնար այժմ ընկրկիլ . այդ մարդդ սպաննէ և կարելի եղա-
ծին շափ շուտով եկուր մեզի միացիր :

Եւ երեքնին ի միասին ձիերը հեծան և աննարձակ յտանջ
բռնցին , մինչդեռ Բորթոս իր հակառակորդին կ'սպառնար սուսե-
րամարտութեան ամէն ծանօթ հարուածներով ծակծկել :

— Մէկը մէջ խաղաց — ըսաւ Աթոս հինգ հարիւր քայլ առ-
նէն ետև :

— Բայց ինչո՞ւ . համար այն օտարականը Բորթոսին հետ կրուի
բռնուեցաւ քան թէ ուրիշի հետ — հարցուց Արամիս :

— Վասն զի Բորթոս մեզնէ բարձր խօսելուն, օտարականք կարծեց թէ մեր հրամանատարն է — ըսաւ Կարգանեան :

— Ես միշտ կ'ըսէի որ այս կասօծնցի նորեկն իմաստութեան հոր մ'է — մրմուռաց Աթոս :

Եւ ուղևորներն իրենց ուղին շարունակեցին :

Պօլէ քաղաքն երկու ժամ դադար առին, ոչ միայն ձիերուն քիչ մը շունչ տալու այլ և Աթոսին սպասելու համար : Երկու ժամէն ետքը՝ ըստ որում Բորթոս չէր երևեր, և անորմէ լուր մը չէր հասներ, նորէն ճամբայ ընկան :

Պօլէէն մըն մը հետի, այնպիսի վայր մ'որ շախիչ երկու դարձար սրատի մէջ սեղմած էր, ու թ տաս մարդկան հանդիպեցան, որոնք՝ նոյն տեղ սալաքորն աբուած տեսնելով իբր թէ կ'աշխատէին՝ ծակեր փորելով և տղմալի շախիչներ բանալով :

Արամիս՝ այս արհեստական տեղին մէջ իր կօշիկներն աղտոտելու վախճալով՝ գործատրները լսա մը սաստեց : Աթոս արդեւր զնեւ ուղեց, բայց շատ ոչ էր : Գործատրները սկսան ուղևորները ծաղրել, և իրենց լրբութեամբը նոյն խիստ պաղարխն Աթոսին բարկութիւնը զրգուեցին, վասն զի իր ձին անոնցմէ մէկուն վրայ քշեց :

Այն ատեն գործատրներէն ամէն մէկը մինչև փոքր քաշուեցաւ և սրահած հրացան մ'առաւ. այնպէս որ մեր եօթ ուղևորները մի սու մի զարնուեցան : Արամիս զնտակ մ'ընդունեց որ ուսն անցաւ, և Մուսքօն ուրիշ զնտակ մ'որ զնաց երիկամունքին վարի մտեղ կողմը նստաւ : Սակայն միայն Մուսքօն ձիէն վար ընկաւ, չէ թէ կարելի էր վերադարձաւ լինելուն՝ այլ որովհետեւ իր վէպը չէր կարող տեսնել, անտարակոյս կարծեց թէ վտանգաւոր կերպով զարնուեալ էր՝ թէև իրօք չէր :

— Արդպցիմ մ'է — ըսաւ Կարգանեան — խանձ մ'անգամ շայրենք, և շուտով ճամբայ ելնենք :

Արամիս՝ թէև վիրաւոր՝ իր ձիուն բաշը բռնեց և միւսներուն հետ առաջ քշեց : Մուսքօնին ձին ալ անոնց միացեր էր և իր կարգին մինակը կ'վազէր :

— Այս ձին մեզի փոխնորդ ձիու առջ պիտի ծառայէ — ըստ Աթոս :

— Ես լուսազոյն պիտի համարեի փոխնորդ զլիտարի մը — յարեց ա'Արղանեան — վասն զի իմն զ'նտակ մ'առաւ տարաւ : Բարեբաղդ ենք արդարեւ որ կրած նամակս անոր մէջ չէր :

— Բայց նայեցէք անդամ մը, խեղճ Բորթոսն անկից անցնելու ժամանակը պիտի սղաննեն — ըստ Արամիս :

— Եթէ Բորթոս սորի վրայ լինէր, մինչև հիմակ մեզի միացած էր — ըստ Աթոս : Իմ կարծիքս սա է որ կուտին ժամանակ զինովք սմափած պիտի լինի :

Եւ դարձեալ երկու ժամու չափ յառաջ քշեցին, թէև ձիերն այնքան յոգնած էին, որ կ'վախնային թէ քիչ ասանէն բոլորովին շղարբին :

Ազդերները շեղակի ճամբայ մը բռնեցին՝ յուսալով որ թերևս առելի հանգիստ կ'զանեն, բայց Քրէվքէօրի մէջ՝ Արամիս բացէ 'ի բաց յայտնեց որ առելի հեռուն չէ կարող երթալ : Եւ արդարեւ իր վայելչակազմ մարմնոյն և մարդավար ձեւբուն ներքև ունեցած մեծ արիւթիւնը պէտք էր մինչև անդ հասնելու համար : Ամէն վայրկեան կ'զեզնէր և սախաւած էին զենքը ձիուն վրայ բռնելու, զինետան մը գրան առ ջև իջեցուցին զինքը, անոր մօտ թողլով Պազէնն՝ որ իրօք առելի ծանրութիւն էր քան օգտակար՝ կուտի մը մէջ, և նորէն ճամբայ ելան Ամիկն իջևանելու յուսով :

— Անոգամ — ըստ Աթոս, երբ ճամբայ ընկան՝ լոկ երկու աւեր և երկու ծառայ՝ այս է Արիսօն և Բլանշէն աեսնելով — անոգամ, այսու հետև չպիտի բռնուիմ, և հաւաստի եղիր որ մինչև Քալէ հասնիլս ինչ որ ընեն՝ ոչ բերանս պիտի բանամ և ոչ սուրս պիտի քաշեմ : Ա'երզնում որ . . .

— Չերզնունք — ըստ ա'Արղանեան — այլ յառաջ քշենք, միայն թէ մեր ձիերը հաւանին մեզ տանելու :

Եւ ձիաորները մտրակներն ուժգին մղեցին իրենց ձիերուն կուշար, որոնք գրգռուելով իրենց ոյժը գտան : Ահա գիշերին Ամիկն հասան և Լի-ա'Օրի պանդոկն իջան :

Պանդոկապետն ամենաբարի մարդու մը զէմքն ունէր. ուղե-
ւորներն ընդունեց մէկ ձեռքը կանխելու և միւս ձեռքը բամբակէ
գտակը բռնած. երկու ուղևորները զատ զատ ազար սենեկի
մէջ պառկեցնել ուղեց, զժրագոյրէն այս սենեակները պանդո-
կին ծայրը կ'դռնուէին: Տ'Արղանեան և Աթոս յանձն շտախ,
սակայն պանդոկապետը պատասխան տուաւ որ իրենց համար ա-
ւելի պատշաճ սենեակներ չունի. բայց ուղևորները պատասխան
տուին որ հասարակաց սենեկին մէջ գետին ձգուած անկողիննե-
քու մէջ պիտի պառկին: Պանդոկապետը պնդեց, ուղևորները
դիմադրեցին, և հարկ եղաւ անոնց խօսքն ընել:

Երկու ուղևորներն արդէն իրենց անկողինը շտկեր և ներսէն
դրան ետեը պատնէշ դրեր էին՝ երբ բակին փեղկին զարկին.
հարցուցին թէ ով է զարնողը, իրենց սպասաւորներուն ձայնը
ճանչեցին և դուռը բացին:

Եւ արդարև՝ Բլանշէն և Արիմօն էին:

— Արիմօն բաական է ձիերը նայելու — ըստ Բլանշէ —
եթէ կ'հաճիք, ձեր դրան առջև պիտի պառկիմ, և այս կերպով
վստահ կ'լինիք որ մէկը մինչև ձեզի գալ չպիտի համարձակի:

— Եւ ինչ բանի վրայ պիտի պառկիս — ըստ տ'Արղանեան:

— Ահաասիկ իմ անկողինս — պատասխանեց Բլանշէ:

Եւ յարկէ խորձ մը ցցուց:

— Արեմն եկուր — ըստ տ'Արղանեան — իրաւունք ունիս.
պանդոկապետին երեսը շատ չհամեցայ, շատ շնորհալի է:

— Ես ալ նոյնպէս — ըստ Աթոս:

Բլանշէ պատուհանէն վեր ելաւ, դրան առջև տեղաւորուե-
ցաւ, մինչդեռ Արիմօն դնաց ախոռին մէջ փակուելու, խօսք տա-
լով որ սուսօտեան ժամը հինգին ինքն և չորս ձիերը պատ-
րաստ պիտի դառնան:

Գիշերը բաական հանդարտ էր, սուսօտեան ժամն երկուքին
փորձ փորձեցին դուռը բանալու, բայց որովհետև Բլանշէ ընդ-
ոստ արթնցաւ և պուաց թէ ով է, պատասխան տուին թէ սխալ
դուռ զարկեր են, և հեռացան:

Առաւօտեան ժամը չորսին ախոռներուն մէջ մէծ ազմուկ մը լսեցին : Արիսօ ախոռին սպասաւորներն արթնցնել տուց, և ախոռի սպասաւորները զինքը կ'ծեծէին : Երբ դուռը բացին խեղճ տղան շնչաւազաւ գտան, և ճանկով մ'անոր գլուխը ծակեր էին :

Բլանշէ բակն իջաւ և ուղեց ձիերը թամբել, ձիերը կարկամեր էին : Մինակ Մուսրղօնին երիվարն որ հինգ վեց ժամ անտէր ճամբայ ըրեր էր՝ առջի օրը՝ կարող պիտի լինէր ուղևորութիւնը շարունակել, բայց՝ անմեկնելի սխալմամբ՝ անասնաբոյժ վիրաբոյժը՝ որուն խնաց տուեր էին գալու՝ ըստ երևոյթին, որպէս զի պանդոկապետին ձիէն արին անոտ, Մուսրղօնին ձիէն արին աւեր էր :

Գործն երթալով կ'ծանրանար. թերևս այս յաջորդական պատահարները զիպուածի արդիւնք էին, բայց ո՞վ կրնայ պնդել որ դաւադրութեան մը հետեանքը չէին : Աթոս և մ'Արզանեան գուրս ելան, մինչդեռ Բլանշէ գնաց նայելու թէ արդեօք երեք հաս ծախու ձի կ'գանձէ շրջակաները : Գրան առջև երկու հաս կազմ, անվաստակ և կորովի ձիեր կային : Այս ձիերն իրենց բանին կ'գային : Հարցուց թէ ո՞ր են անոնց տէրերը, պատասխան տուին անոր որ անոնց տէրերը նոյն գիշեր պանդոկն իջեւաներ են և թէ նոյն պահուն պանդոկապետին հետ հաշիւ կը տեսնեն :

Աթոս վար իջաւ ծախքը վճարելու, մինչդեռ մ'Արզանեան և Բլանշէ փողոցին դուռը կ'կենային. պանդոկապետը ստորին և հեռաւոր սենեակ մը կ'գտնուէր, ըսին Աթոսին որ այն սենեակն անցնի :

Աթոս անկասկած ներս մտաւ և երկու ոսկի հանեց վճարելու, պանդոկապետն առանձին նստած էր գրասեղանին առջև, որուն մէկ զորոյր բաց էր : Աթոսին սուած ստակն առաւ, վեր վար դարձուց իր ձեռքին մէջ, և յանկարծ պուալով որ դրամը շինծու էր, յայտնեց թէ զանի ձերբակալ ընել պիտի տայ իր ընկերին հետ, իբրև գրամանեղ :

— Քչու առական — ըսաւ Աթոս վրան քալելով — հիմակ քականջներդ պիտի կտրեմ :

գիտար վազեցին զայցին : Բլանշէ իր տիրոջը ցոյց տուաւ աղ-
նուական մ'որ իր սպասաւորին հետ կ'երթար և յիսուն քայլի
չափ իրենցմէ առաջ էր :

Շոյս ընդ փոյթ այն ազնուականին մտակցան՝ որ շատ մտա-
յոյզ կ'երևէր : Կոշիկները փոշելի էին , և կ'հարցնէր թէ ար-
դեօք Անկլիա կարելի չէր անցնիլ անմիջապէս :

— Շատ գիտիին է այդ բանը — պատասխանեց ճամբոյ ելնե-
լու մօտ գտնուող նաու մը պետը . — բայց այս ատու հրա-
ման մ'եկաւ Պ . կարտինալի կողմէ որ մարդ մը շթողունք Անկ-
լիա անցնելու առանց յատուկ հրամանի :

— Այդ հրամանագիրն ո՞նիմ — ըսաւ ազնուականը՝ զբաւանէն
թուղթը հանելով — ահա տասիկ :

— Քաղցրիս կառավարչին տար որ վաւերէ — ըսաւ նաւապե-
տը — և իմ նաւս բռնէ :

— Ո՛ր գտնելու է կառավարիչը :

— Իր գիւղատունը :

— Եւ այդ գիւղատունն ո՞ր կ'գտնուի :

— Քաղքէն քաւորդ մը հեռի . ահա , ասկից կ'տեսնես զայն
սա ըլլակին ստորտար՝ սևարար տամալիով :

— Շատ լաւ — ըսաւ ազնուականը :

Եւ սպասաւորն ետին ձգելով՝ կառավարչին գիւղատան ճամ-
բան բռնեց :

Տ'Արդանեան և Բլանշէ այս ազնուականին ետեւն զայցին հինգ
հարիւր քայլ հեռուէն :

Երբ անգամ մը քաղքէն գտրս ելան՝ տ'Արդանեան ոտքը վե-
րուց և ազնուականին միացաւ մինչգեռ սա անտառակ մը կ'մտնէր :

— Պարոն — ըսաւ անոր տ'Արդանեան — ինձ կ'երևի որ ստի-
պողական գործ մ'ունիս :

— Արդարեւ շատ ստիպողական , պարոն :

— Մեծապէս կ'ցաւիմ — ըսաւ տ'Արդանեան — վասն զի ես
ալ ստիպողական գործ մ'ունենալուս , պիտի աղաչէի քեզ որ
ինձի ծառայութիւն մ'ընես :

- Ի՞նչ ծառայութիւն :
- Թողու որ ես քեզնէ առաջ անցնիմ :
- Անկարելի բան — բոստ ազնուականը — քառսուն չորս ժամու մէջ վախճումն մզոն բրի, և պէտք է որ վաղը կէս օրին լ'սնտուն գանուիմ :
- Ես ալ նոյն ճամբան քառսուն ժամուան մէջ բրի և պէտք է որ վաղը առաւօտեան ժամը տասին Լոնտոն գանուիմ :
- Յուսահատ բան, պարոն, բայց ես առաջ հասայ և շեմ բազեր ետքն անցնիմ :
- Յուսահատ բան, պարոն, բայց ես ետքը հասայ և կ'ուզեմ առաջ անցնիլ :
- Թագաւորի հրամանն է այս — բոստ ազնուականը :
- Իմ հրամանն է այս — բոստ անճարանեան :
- Բայց կ'երևի թէ ինձի հետ կուտի բռնուելու միտք ունի :
- Ջարմանք, հապա ի՞նչ կ'կարծես :
- Ի՞նչ կ'իտախաբիս :
- Կ'ուզե՞ս իմանալ :
- Անտարակոյս :
- Լա՛ւ ուրեմն, կ'ուզեմ ունեցած հրամանագիրդ, վազն զի ես չունիմ, և հաս մ'ունե՞ծալ կ'ուզեմ :
- Կարծեմ թէ կատակ կ'ընես :
- Երբէք կատակ չեմ ըներ :
- Թող որ իմ ճամբաս շարունակեմ :
- Ո՛չ, չպիտի շարունակես :
- Իմ կարիճս, հիմակ զլուխդ պիտի պատուեմ : Քեզի կ'ըսեմ, Լիւպէն, տուր սա հրացանակներս :
- Բլանշէ — բոստ անճարանեան — դու սպասաւորին հետ կուտէ, ես անոր տիրոջը հետ :
- Բլանշէ առաջին բաջութենէ սիրտ առած՝ Լիւպէնին վրայ ցատակեց, և որովհետեւ ումեղ էր և կարովի, զանի գետներ կրուակին վրայ տապալեց և ծունկը կրծքին վրայ դրաւ :
- Պարոն, դու գործդ նայէ — բոստ Բլանշէ — ես իմ գործս լ'անցուցի :

Այս տեսնելով՝ ազնուականն իր սուրբ քաշեց և ա՛ւրդանեա-
նի վրայ սրացաւ, բայց իր գործը զօրաւոր թշնամի մը հետ էր:

Երեք բաղէի մէջ՝ ա՛ւրդանեան երեք սրի հարուած տուաւ
անոր առէն մէկ հարուածին՝ ըսելով,

— Մէկ Աթոսին համար, մէկ Բորթոսին համար, մէկ Արա-
մոսին համար:

Երրորդ հարուածէն՝ ազնուականն իբր անկենդան կոյտ մը գե-
տին ընկաւ:

Տ՛ւրդանեան կարծեց թէ մտած է, կամ գէթ մարած, ուս-
տի մտեցաւ որ գրպանէն հրամանագիրն առնու, բայց այն մի-
ջոցին որ թեր կ'երկնցնէր թուղթը փնտտելու համար, վերա-
ւարը՝ որ իր սուրբ ձեռքէն չէր ձգած՝ անոր կրծքին սրին ծայ-
րովը զարկաւ ըսելով,

— Ահա մէկ քեզի համար:

— Եւ հատ մ'ալ ինձի համար, և լառ տեսակէն — գոչեց
ա՛ւրդանեան զայրազին, չորրորդ սրի հարուած մը փորին տա-
լով և զանի գետինը մխելով:

Այս անգամ՝ ազնուականն աչերը գոցեց և ոգին փչեց:

Տ՛ւրդանեան փնտտեց այն անցագիրը զոր մարզը գրպանը
դրեր էր և գտնելով առաւ զայն: Այն անցագիրը կոմս Պարդի
անուան էր:

Յետոյ վերջին ակնարկ մը նետելով այն գեղանի պատանիին
վրայ որ հազիւ քսան հինգ տարու էր, և նոյն տեղ գեանա-
տարած կ'իմողուր զանի անշունչ և թերեւ ողեւար, հառաչ մը
արձակեց այն սյւննդակ ճակատագրին վրայ որ մարդիկը զիրար
շարզելու կ'զրդէ այնպիսի անձերու շահուց համար, որ իրենց օ-
տար են և ստէպ չզրխեն թէ արդեօր անոնք գոյութիւն ունին:

Բայց շատ չանցաւ Ախպէն իր այս մտմտաքը ցրուեց, վասն
զի սատարի կ'ուռնար և բոլոր զօրութեամբն օգնութիւն կ'կոչէր:

Բլանչէ ձեռքն անոր կոկորդին վրայ գրաւ և բոլոր ուժովը
սեղմեց:

— Պարոն — ըսաւ Բլանչէ — ստոյգ եմ որ ձայն չպիտի հա-
նէ եթէ այսպէս բռնեմ. բայց եթէ արձակ թողում, նորէն վայ-

նասունը պիտի սկսի : Երեսէն յայանի է որ Նորման մ'է , և Նորմանները յամառ են :

Յիրաւի , թէ և սեղմուած՝ Լիպէն դարձեալ ձայն հանելու կ'աշխատէր :

— Կեցի՛ր — ըստ ա'Նրդանեան , և իր թաշկինակն առնլով անոր բերանը պրկեց :

— Հիմակ — ըստ Բլանշէ — ծառի մը կապենք զանի :

Այս գործողութիւնը խղճի մաօք կատարեցին , ասպա Վարդ կոմսն իր սպասաւորին մօտ բերին , և որովհետեւ մտ թը կոխելու վրայ էր և կաշկանդեալն ու վիրաւորն անասակին մէջն էին , յայանի էր որ մինչև հետեւեալ օրն այն սեղ պիտի մնային :

— Իսկ հիմակ — ըստ ա'Նրդանեան — կառավարչին տունն երթանք :

— Բայց կարծեմ թէ վիրաւորեալ ես — ըստ Բլանշէ :

— Բան մը չէ , ամենէն ստիպողական գործին նայինք , յետոյ վէրքիս կ'նայինք , որ՝ ըստ երեւոյթին՝ խիտ ծանր չէ :

Եւ երկուքնին ալ սկսան հապճեպ քալել արժանի պաշտօնատարին տան կողմը :

Վարդ կոմսին գալուստն իմաց տուին :

Տ'Նրդանեան ներս մտաւ :

— Մի՛թէ կարտինալին ստորագրութեամբ նամակ մ'ունիս — ըստ կառավարիչը :

— Այո՛ , պորտն — պատասխանեց ա'Նրդանեան — ահաւս սիկ հրամանը :

— Հա՛ , հա՛ , կանոնաւոր և ըստ յանձն առեալ է — ըստ կառավարիչը :

— Բնական բան է այդ — պատասխան տուաւ ա'Նրդանեան — ես իր հաւատարիմներէն մին եմ :

— Կերեի թէ Նորին բարձրութիւնը մեկուն արդէլք կ'ուզէ լինիլ որ Անկլիա չհասնի :

— Այո՛ , ա'Նրդանեան անուն մէկը , Պէարնեցի ազատորդի մ'որ իր երեք բարեկամաց հետ Բարիզէն մեկնեցաւ Անտոն հասնելու համար :

— Մի՛թէ անձամբ կ'ճանչես այն մարդը — հարցուց կառավարիչը :

— Ձո՛վ :

— Այն ատճարանեան ըսածդ :

— Անշուշտ :

— Ուրեմն անոր դիմաց նկարագիրն ըրէ ինձ :

— Հատ դիւրին բան է այդ :

Եւ ատճարանեան մանր նկարագրեց Աւարդ կոմսին կերպարանը :

— Մի՛թէ իր հետ ուղեկից ունի — հարցուց կառավարիչը :

— Այո՛, Լիւպէն անունով պայիկ մը :

— Պիտի հրամայեմ որ աննց վրայ հսկեն, և եթէ բռնուին, նորին բարձրութիւնը կրնայ վստահ լինիլ որ պահապան զօրքով զանոնք Բարիկ պիտի դարձնեմ :

— Եւ այդ բռնն ընելով, պարոն կառավարիչ — ըսաւ ատճարանեան — կարտինալին վստահութեան արժանի պիտի լինիս :

— Մի՛թէ ՚ի դարձիդ կարտինալը պիտի տեսնես, պարոն կոմս :

— Անտարակոյս :

— Խնդրեմ, ըսէ որ իր անձնուէր ծառայն եմ :

— Գլխիս վրայ :

Եւ այս ազահոյութեան վրայ գոհ կառավարիչն անցադիրը վաւերեց և ատճարանեանի յանձնեց :

Տ՛Արդանեան անողուտ մարդավարական խօսքեր ընելով իր ժամանակը չկորոյս, այլ կառավարչին բարև տուաւ, շնորհակալ եղաւ և ձգեց գնաց :

Երբ դուրս ելաւ՝ ատճարանեան և Բլանչէ սկսան փութալ և երկար շրջան մ'ընելով՝ անտառակին կողմն հեռացան և ուրիշ գտնէ մը ներս մտան :

Նաք միշտ մեկնելու պատրաստ էր, նուապետը նուահանգիստին եզերքը կ'սարսէր :

— Ի՞նչ ըրիր — ըսաւ նա ատճարանեանը տեսնելով :

— Ահառարիկ իմ անցագիրս վաւերացեալ — ըսաւ նա :

— Հազա այն միտ ազատորդին :

— Այսօր չպիտի մեկնի նա — ըստ Թ՛Արղանեան . — բայց վստահ եղի՞ր որ երկուքի համար ուղեորութեան ծախս պիտի վճարեմ :

— Ուրեմն ճամբայ ելնենք — ըստ նաւապետը :

— Ելնենք — կրկնեց Թ՛Արղանեան :

Եւ անմիջապէս նաւակը ցատկեց Բլանշէի հետ . հինգ վայրկենէ նաւը հաստա :

Եւ արդարեւ ճամբայ ելնելու ատեն էր , վասն զի այն ինչ կէս մղոն նաւորկեր էին որ Թ՛Արղանեան լուսոյ մը փայլը նըշմարեց և պայթում մը լսեց :

Այս էր թնդանօթին որոտումն որ նաւահանգստին փակումը կ'իմացնէր :

Ժամն էր արդ իր վէրքը դարմանելու . բարեբաղդօրէն , ինչպէս որ Թ՛Արղանեան մտածեր էր , վէրքը խիստ վտանգաւոր չէր , սրին ծայրը կողի մը զպեր և ոսկրին երկայնքը սահեւ էր , ասկէ զատ՝ շապիկն խկոյն վէրքին փակեր և հազիւ քանի մը կաթիլ արիւն հոսեր էր :

Տ՛Արղանեան յոգնեւ էր ուժաթափ . նաւուն կամրջին վրայ խշտի մը գրին և վրան նետուելով քնացաւ :

Հետեւեալ օրը՝ այդուն՝ դիտեց որ Անկլիայի եղբւրքէն երեք կամ չորս մղոն հեռու է . բոլոր գիշեր քամին թեթև փչեր էր և քիչ ճամբայ ըրեր էին :

Ժամը տասին նաւը Տուվրի նաւահանգիստն երկաթ կ'նետէր : Ժամը տաս ու կէսին՝ Թ՛Արղանեան Անկլիոյ հողին վրայ ոտը կ'կոխէր գոչելով .

— Վերջապէս հասայ :

Բայց այս բառական չէր . պէտք էր Լոնտօն գնալ : Անկլիա սուրհանդակները կանոնաւոր էին : Տ՛Արղանեան և Բլանշէ մէկ մէկ երկվարիկ բռնեցին , առաջնորդ մ'անոնց առջևէն վազեց , չորս ժամու մէջ մայրաքաղաքին գուռը հասան :

Տ՛Արղանեան Լոնտօն չէր ճանչեր , Թ՛Արղանեան անկլիարէն բառ մ'անգամ չպիտէր , բայց Պրքինկհէմի անունը թղթի մը վրայ գրեց և ամէն մարդ ջյուց անոր գրքին սպարանը :

Գուքսը թագաւորին հետ Ախնազօր գացեր էր որսի :

Տ'Արղանեան գփսին մտերիմ սենեկասպայն կանչեց , որ իր տիրոջ հետ ուղևորութիւններ ընելուն՝ քաջ գաղղիարէն կ'իսօսէր , ուստի անոր ըստ որ Բարիդէն կ'գայ կենաց և մահու խնդրոյ մը վրայ և թէ հարկ էր որ անմիջապէս գփսին հետ խօսի :

Տ'Արղանեան այնպիսի վստահութեամբ կ'իսօսէր որ Բաղրիս համոզուեցաւ , այս անուն ունէր այն պաշտօնէին պաշտօնեայն : Երկու ձի թամբել տուտ և նորատի հրացանակիրն առաջնորդելու ելաւ : Իսկ Բլանշէն՝ իր ձիէն վար իջեցուցեր էին՝ փայտի պէս կարկամ . խեղճ մանչին հողին բերանն էր եկեր : Երգանեան կարծես թէ երկաթէ մարմին մ'ունէր :

Ախնազօրի զոնակը հասան , պէտք եղած տեղիկու թիւնները ստացան . թագաւորն ու Պրփինկհէմ անկից երկու երեք մղոն հեռի զանուած ճահիճներու մէջ թռչուն կ'որսային :

Քսան վայրկենի մէջ որոշեալ տեղը հասան : Շատ շանցաւ Բաղրիս իր տիրոջը ձայնը լսեց որ իր բաղէն կ'կոչէր :

— Ի՞նչ կերպով ծանուցանեմ քեզ լորտին — հարցուց Բաղրիս :

— Իմացուր որ Բօն-Նէօի վրայ՝ Սամարացոյն առջև իրեն հետ իրկուն մը կուտի բռնուիլ ուղող երիտասարդը կ'ուզէ զինքը տեսնել :

— Չարմանալի յանձնարարութիւն :

— Պիտի տեսնես որ բոլորովին աննշան չէ :

Բաղրիս ձին յատաջ քշեց , դուքսը զտու և մեր արդէն յայտնած կերպով իմացուց անոր որ պատգամաւոր մ'իրեն կ'սպասէ :

Պրփինկհէմ իսկոյն հասկցաւ որ եկողը Երգանեանն է . և կատակածելով որ Ֆրանսա բան մ'անցած զարձած է և իրեն լուր մը պիտի հաղորդեն , շուտ մը հարցուց թէ ո՞ր է այն լրագրին , և հեռուէն պահակներու համազգեստը ճանչելով , ձին վազցուց և շիտակ Երգանեանի կողմը քշեց : Բաղրիս՝ առ խոհեմութեան՝ մէկդի կեցաւ :

— Թագաւորն զժբաղղութիւն մը հասած չէ անշուշտ —

դռնէց Պրֆինկէճէմ իր բոլոր մամուտքն ու սէրն այս հարցման մէջ ամփոփելով :

— Չեմ կարծեր : Սակայն կարծեմ թէ մեծ վտանգի մը մէջ կ'անուի , և դու միայն , Վսեմափայլ տէր , կարեղ ես զանի ազատել :

— Ե՛ս — զոչեց Պրֆինկէճէմ : — Եւ ի՞նչպէս . միթէ կերպով մ'անոր օգտակար լինելու բարեբաղդու թիւնն ունիմ . խօսէ , խօսէ :

— Ե՛ս այս նամակը — ըստ ա՛ւրդանեան :

— Ե՛յս նամակը : Որով՞ կ'գայ այս նամակը :

— Նորին վեհափառութեանէ կարծեմ :

— Թագուհիէն — ըստ Պրֆինկէճէմ այնքան դուռնալով որ ա՛ւրդանեան կարծեց թէ պիտի նուաղի նա :

Եւ դուռը խորտակեց :

— Ի՞նչ կ'նշանակէ այս խզուածը — ըստ նա ցոյս տալով ա՛ւրդանեանի տեղ մ'ուր բաց ծակ մը կար :

— Հա՛ , հա՛ — ըստ ա՛ւրդանեան — այդ բանը չէի տեսեր . կ'երևի թէ Վարդ կոմսին սուրն այդ աղւոր հարուածն ըրած է լանջս ծակելով :

— Արեմն վերաորում ես — հարցուց Պրֆինկէճէմ նամակը բանալով :

— Ո՛հ , ոչ ինչ — ըստ ա՛ւրդանեան — թեթեւ վէտ մը :

— Աստուած ճշմարիտ , ինչ կ'կարդամ — զոչեց դուքսը : — Բաղրիս , աստ կեցիր , կամ լու ես թագաորին հետեւէ ուր որ երթայ , և Նորին վեհափառութեան ըսէ որ խոնարհարար կ'ազաչեմ զինքն ինձ ներելու , վասն զի ամենակարեւոր գործ մը զիս Լոնսոն կ'կոչէ : Գու եկուր , պարոն , եկուր :

Եւ Պրֆինկէճէմ ու ա՛ւրդանեան վազն 'ի վազ մայրաքաղաքին ճամբան բռնելով մեկնեցան :

Վ Ե Ր Զ Ե Ռ Ե Զ Ի Ն Հ Ե Տ Ո Ր Ի

Handwritten signature

Յ Ա Ն Կ Ն Ի Ի Թ Ո Յ

	Երև
Ա. Պ. տ'Արղանեան հօր երեք պարզեաները	5
Բ. Պ. տը Գրէվիլի նախասենեակը	24
Գ. Անկնդրութիւն	37
Դ. Աթոսի տար, Բորթոսի կամարն և Արամիսի թաշկի- նակը	51
Ե. Թաղաւորին հրացանակիրներն և Պ. կարտինալին զօ- րականները	61
Զ. Նորին վեհափառութիւն Լուի ԺԳ. թաղաւոր	74
Է. Հրացանակիրներուն ներքին կեանքը	98
Ը. Արքունի նենգ մը	108
Թ. Տ'Արղանեան կ'նկարագրի	149
Ժ. Եօթնևտասերորդ դարուն ականատ մը	129
ԺԱ. Նենգը կ'նիւթուի	144
ԺԲ. Ժօրժ Վիլիէ, դուքս Պրքինկհէ մի.	162
ԺԳ. Պ. Պօնասիէօ	173
ԺԴ. Մէօնի մարզը	183
ԺԵ. Գաստաւորք և զօրականք	196
ԺԶ. Ուր Սէկիէ կ'նրապահէր քանի քանի սնդամ գանդակը փնտռեց հնչելու, ինչպէս որ երբեմն կ'ընէր	206
ԺԷ. Պօնասիէօի տունը	220
ԺԸ. Սիրահար և ամուսին	236
ԺԹ. Պատերազմի յատակագիծ	245
Ի. Աղէօրութիւն	256

123456789

